25 ROKOV ROZVOJA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kolektív autorov

MATICA SLOVENSKÁ 2018

25 ROKOV ROZVOJA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kolektív autorov

MATICA SLOVENSKÁ 2018

25 ROKOV ROZVOJA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Autori: Ing. Ondrej Barič, PhD.
doc.Ing. Július Binder, CSc., Dr.h.c.
prof. Ing. Juraj Hraško, DrSc.
doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc., rcds.
PhDr. Anton Hrnko, CSc.
prof. Ing. Mgr. Jaroslav Husár, CSc.
prof. JUDr. Jaroslav. Chovanec, CSc., et Dr. h. c.
Ing. Peter Kijovský.
Ing. Sergej Kozlík.
Ing. Stanislav Morong, PhD.

Vedecký redaktor monografie:
Ing. Ondrej Barič, PhD.
Výkonný redaktor:
Ing. Peter Kijovský.

Recenzenti: prof. JUDr. Ľubor Cibulka, CSc., prof. JUDr. Igor Palúš, CSc.

Redakčná rada: doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc., rcds. – predseda
prof. JUDr. Jaroslav. Chovanec, CSc., et Dr. h. c.
prof. Ing. Mgr. Jaroslav Husár, CSc.
PhDr. Anton Hrnko, CSc.
Ing. Ondrej Barič, PhD.

Vydavateľ: MATICA SLOVENSKÁ, P.Mudroňa 1, 036 01 Martin.; http://matica.sk/; s jej finančnou podporou a v spolupráci s Občianskym združením NCEGŠ - Národné centrum európskych a globálnych štúdií.; www.ncegs.sk.;

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel jazykovou úpravou. Anglické texty preložil Ing. Peter Kijovský.

Dielo je chránené autorskými právami. Akékoľvek reprodukovanie diela je možné len so súhlasom majiteľov autorských práv.

Tlač: MERCURY, spol. s r.o., prevádzka IMPRESS Bratislava, 2018
ISBN: 978-80-8128-228-7

Obsah

Predslov - Redakčná rada 5

1. Kapitola

Smerovanie Slovenska k samostatnosti 11

Zrod moderného slovenského národa a Ľudovít Štúr
PhDr. Anton Hrnko, CSc. 12

Základy vzniku samostatnej slovenskej republiky, jej premeny a slovenská súčasnosť po 25 rokoch
doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc., rcds. 26

Podmienky a predpoklady vzniku ČSFR a jej rozdelenie bez referenda
prof. JUDr. Jaroslav. Chovanec, CSc., et Dr. h. c. 67

2. Kapitola

Cesta Slovenska do EÚ a jej hospodárske smerovanie 92

Slovenská republika v Európskom integračnom rámci
doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc., rcds. 93

Ekonomika Slovenska v kontexte rokov 1989, 1998 a 2008
Ing. Sergej Kozlík. 129

3. Kapitola

Vývoj politiky súdržnosti EÚ v podmienkach Slovenska 160

Finančná implementácia fondov politiky súdržnosti na Slovensku
Ing. Ondrej Barič, PhD. 161

Ekonomická a sociálna stabilita slovenského vidieka v kontexte vývoja lesného hospodárstva
Ing. Stanislav Morong, PhD. 192

Regionálny rozvoj z pohľadu cestovného ruchu
Ing. Peter Kijovský. 219

4. Kapitola

Hlavné rozvojové odvetvia národného hospodárstva Slovenska 233

Alternatívny prístup k riešeniu problémov ekonomiky poľnohospodárstva a ekonomiky slovenskej republiky

prof. Ing. Mgr. Jaroslav Husár, CSc. 234

Inovatívny vývoj priemyselnej politiky v kontexte stratégii európskej únie

Ing. Ondrej Barič, PhD. 252

5. Kapitola

Využívanie prírodných zdrojov, ako dôležitý faktor rozvoja ekonomiky..... 276

Dunaj, ako mu pomôcť?

doc.Ing. Július Binder, CSc., Dr.h.c. 277

O pôde trochu inak

prof. Ing. Juraj Hraško, DrSc. 297

6. Zhrnutie

Ing. Ondrej Barič, PhD. 305

7. Charakteristika autorov 307

Predslov

Zrod moderného slovenského národa sa formoval v štúrovskom období. Zavŕšený bol revolučným vystúpením Slovákov za národné práva a rovnoprávnosť v revolúcii 1848 – 1849. Práve v tomto období sa Slováci z etnického spoločenstva a kultúrneho národa sformovali v moderný, politický národ, ktorého predstavitelia boli schopní klásť politické požiadavky ohľadom národnej rovnoprávnosti, vlastnej národnej samosprávy a mobilizovať za ne široké vrstvy slovenského ľudu. Výraznú úlohu v tomto procese zohral práve Ľudovít Štúr, ktorý vypracoval ideu a ideológiu moderného slovenského politického národa, Bol začiatkom dlhodobého procesu, ktorý je zavŕšený vznikom pred 25 rokmi samostatnej Slovenskej republiky.

Historický podiel na vzniku súčasnej Slovenskej republiky majú aj známe i menej známe osobnosti spojené s Maticou slovenskou. Málokto vie, čo dosiahol doživotný správca Matice slovenskej Jozef Škultéty alebo Andrej Kmeť, zakladateľ Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktorou prakticky nahradil činnosť zrušenej Matice.

Historicky nemožno zabudnúť ani na jednu z významných politických osobností našich dejín začiatkom 20 storočia, ktorý je tiež symbolom niečoho významného, Milana Rastislava Štefánika. Ďalej je to osobnosť Andreja Hlinku, jeho zásadná a historická zásluha v boji za rovnoprávne postavenie Slovenska .

Kultúrne a literárne podujatia, ako aj odborné semináre a konferencie k výročiam osobností si Matica slovenská v roku 2018 pripomenie v súvislosti s vyhláseným Rokom slovenskej štátnosti. Tematicky sú zamerané predovšetkým na Slovenské povstanie z meruôsmych rokoch, Pittsburskú dohodu a Martinskú deklaráciu z roku 1918 či Manifest slovenského národa, ktorý viedol k autonómii v roku 1938. Venovať sa budú tiež Dubčekovmu obrodnému procesu.

Vývoj samostatnej Slovenskej republiky od jej vzniku za uplynulých 25 rokov si žiada podrobnejšie zhodnotenie, predovšetkým v rozhodujúcich oblastiach jej spoločenského života. To je obsahom a cieľom vyjadrené v predkladanej monografii v príspevkoch autorov, z ktorých niektorí boli významní slovenskí vedci, pedagógovia, politici, alebo manažéri.

Monografia je výsledkom schváleného projektu grantovou komisiou Matice Slovenskej prostredníctvom interného grantového programu z predložených projektov vedy a výskumu.

V úvodnej kapitole sú popísané a zhodnotené otázky, ktoré ešte dlho rezonovali v časti spoločnosti. Pred 26 rokmi národná rada schválila Ústavu, čím sa začalo Slovensko formovať ako samostatný štát. V mnohých Slovákoch to dodnes zanechalo pocit trpkosti. Hlavne prečo nebolo referendum. „Federalisti“ šírili paniku: že Slováci ešte nedozreli na to, aby si mohli vládnuť sami; že samostatný štát sa dlho neudrží. A hlavne, že Slovensku bude hroziť zaostávanie za západnými štátmi či dokonca prepad. Slovenská republika sa presadila ako celkom funkčný štát, bez väčších problémov vstúpilo do NATO, EÚ a nakoniec aj do eurozóny. Nie sme na tom horšie ako susedia. Skôr naopak. Slovenský príbeh sa ukázal ako úspešný. Predpoklad tohto príbehu však začal dávno v minulosti zrodom moderného slovenského národa.

Referendum o vstupe Slovenska do EÚ potvrdilo zásadné civilizačné rozhodnutie o dlhodobom smerovaní nášho sociálno-ekonomického rozvoja. Tým sa ešte viac zvýraznila naliehavá potreba zodpovednej komplexnej prípravy nielen na vstup, ale aj na povstupové etapy v súlade s rôznou časovou náročnosťou integračnej adaptácie. Tento proces je obsahom druhej kapitoly.

Dôležitým nástrojom ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý patrí zároveň k pilierom Európskej únie je politika súdržnosti. V súčasnosti možno povedať, že je najdôležitejšou investičnou politikou Európskej únie. Zameriava sa na všetky regióny a mestá v EÚ s cieľom podporovať tvorbu pracovných miest, konkurencieschopnosť podnikov, hospodársky rast, trvalo udržateľný rozvoj a zlepšovať kvalitu života občanov. Prakticky od vzniku SR môžeme implementovať finančné prostriedky EÚ. Ich využívanie v konkrétnych oblastiach v jednotlivých programových obdobiach zachytáva tretia kapitola.

Hlavné odvetvia národného hospodárstva Slovenska, ako sú priemyselná výroba a poľnohospodárstvo v ich vývoji počas samostatnej SR sú rozvedené v štvrtej kapitole.

Je potrebné efektívnejšie hospodáriť so zdrojmi počas celého ich životného cyklu, počnúc ťažbou, dopravou, transformáciou a spotrebou až po zneškodňovanie odpadu. Táto všeobecná zásada sa vzťahuje

na všetky prírodné zdroje. Rast svetovej ekonomiky a zvyšovanie počtu obyvateľstva na celom svete prispievajú k rýchlemu vyčerpávaniu prírodných zdrojov Zeme. Týmito otázkami sa zaoberá posledná kapitola.

Redakčná rada

Foreword

The birth of modern Slovak nation was formed during the Štúr period. It was completed by the Slovaks revolutionary appearance for national rights and equality of rights in the revolution of 1848-1849. Just during this period Slovaks were formed from the ethnic and cultural community into a modern political nation, whose leaders were able to pose political claims on national egality, their own national self-government, and to mobilize the wide strata of Slovak population for these ideas. The most important role in this process was performed just by the Ľudovít Štúr, who developed the idea and ideology of the modern Slovak political nation. That was the beginning of a long-term process, which was completed by creation of the independent Slovak Republic 25 years ago.

Historical part on the present-day Slovak Republic creation had also many well-known and also less-known public persons associated with the "Matica Slovenská" (scientific and cultural institution focusing on topics around the Slovak nation). Few people know what was achieved by the lifelong administrator of Matica Slovenská - Jozef Škultéty, or Andrej Kmeť - founder of the Slovak Museum Society, where the Society practically replaced activities of the canceled Matica.

Historically, one of the important political persons of our history at the beginning of the 20th Century, and also a symbol of something important, Milan Rastislav Štefánik, cannot be forgotten. Moreover, there is personality of Andrey Hlinka, his fundamental and historical merit in the fight for equal position of Slovakia.

Cultural and literary events, as well as professional seminars and conferences on Slovak celebrity jubilees, will be remind to all by the Matica Slovenská in 2018, in connection with the declared Year of the Slovak Statehood. The themes are mainly aimed at the Slovak Uprising of the Spring of Nations years (1848), the Pittsburgh Agreement, and the Martin Declaration of 1918, or the Manifest of the Slovak Nation, which led to the autonomy in 1938. They will be engaged also in Dubček's renewal process.

Development of the independent Slovak Republic from its formation over the past 25 years needs a more detailed assessment, especially in

the crucial areas of its social life. That is the content and aim expressed within the submitted monograph, in the contributions of the authors, some of which were significant Slovak scientists, pedagogues, politicians, or managers. The monograph is a result of the project approved by the Matica Slovenská grant committee, through an internal grant program, from several science and research projects submitted to the Matica.

In the introductory chapter are described and evaluated matters that have in the long term resonated in a part of the society. The Slovak National Council approved the Constitution, 25 years ago, whereby Slovakia began to form as an independent state. In many Slovaks it left feeling of bitterness up to the present day. Notably, why there was not a referendum. The "Federalists" spread panic: that the Slovaks are still not matured to govern themselves alone; that the independent state will not survive and sustain long time. And primarily, that Slovakia will be under threat of the lag behind the Western states, or even its overfall. But, the Slovak Republic won recognition as a fully functioning state, and has entered to the NATO, to the EU, and ultimately to the Euro area, without any major problems. We are not worse than neighbor states. Rather, on the contrary. The Slovak story has appeared successful. Assumptions of this story, however, began long ago in the past, by the genesis of the modern Slovak nation.

The referendum on the Slovak Republic accession to the EU validated the fundamental civilization decision on the long-term orientation of our socio-economic development. Thereby was even more emphasized urgent need for responsible and comprehensive preparing not only for entry, but also for entry following stages, in line with various time-consuming demands of integration adaptation. That process is the content of the second chapter.

An important instrument of the economic and social development, which is at the same time a pillar of the European Union, is the cohesion policy. Currently, it can be said that, that it is the most important investment policy of the European Union. The cohesion policy is targeted to all regions and cities in the EU, to promote jobs creation, enterprises competitiveness, economic growth, sustainable development and to improve citizens quality of life. In practice, since the Slovak Republic creation we can implement EU funds. Their utilization in specific areas throughout individual programming periods is recorded by the chapter.

The main branches of the Slovak national economy, such as industrial production and agriculture in their development during the independent Slovak Republic, are developed in the fourth chapter.

It is necessary to manage resources more efficiently throughout their entire lifecycle, starting from mining, transport, transformation and consumption, to waste disposal. This general principle is applied to every natural resource. The world economy growth and population increasing worldwide contribute to rapid natural resources depletion of the Earth. These matters are tackled in the last chapter.

Editorial Board

1. Kapitola – Smerovanie Slovenska k samostatnosti

ZROD MODERNÉHO SLOVENSKÉHO NÁRODA A ĽUDOVÍT ŠTÚR

BIRTH OF THE MODERN SLOVAK NATION AND ĽUDOVÍT ŠTÚR

PhDr. Anton H r n k o, CSc.

Abstrakt

Ľudovít Štúr bol na čele národných síl v boji za zrod Slovenského národa. Ako poslanec vystupoval na sneme v záujme nižších spoločenských vrstiev a za zrušenie poddanstva. Zúčastnil sa na tvorbe dokumentu, ktorý bol prvým uceleným slovenským národným programom. Hľadal východiská pre Slovákov, ktoré by im zabezpečili rovnoprávne miesto v európskej rodine národov.

Kľúčové slová: národ, moderný štát, vlastenectvo, politická moc, ideológia.

Abstract

Ľudovít Štúr was at the forefront of national forces in their fight for the birth of the Slovak nation. As a member of the Parliament he performed in the interests of lower social collegium and he acted also for the servitude abolition. Štúr participated in creation of the document, which was the first comprehensive Slovak national programme. He was looking for a point of origin for the Slovaks, which would ensure to the Slovak nation a coequal place in the European family of nations.

Keywords: *nation, modern state, patriotism, political power, ideology.*

JEL Classification: Z 19.

Úvod

Myšlienky francúzskych osvietencov o spravodlivejšom a „racionálnejšom“ usporiadaní sveta ovplyvňovali myslenie v celej Európe, a teda aj v mnohonárodnej Habsburskej monarchii. Stali sa ideovou bázou, filozofickým základom, z ktorého vychádzali reformy Márie Terézie a Jozefa II. Feudálny poriadok v kontinentálnej Európe sa dostal do krízy v celej svojej podstate. Staré základy usporiadania spoločnosti sa ukazovali nefunkčné a hľadali sa nové. Dôležitou otázkou sa stávala aj legitimita politickej moci v štáte, teda kto ju vlastní a od koho je odvodená. Stredoveký štát to mal viac-menej jasné. Politická moc v štáte sa odvíjala od „pomazaného“ panovníka z Božej vôle. Táto „odveká pravda“ v modernej spoločnosti prestávala platiť a hľadal sa nový suverén. Panovníka z „Božej milosti“ nahrádzal pojem suverenity ľudu, občana, národa. Francúzska revolúcia roku 1789 rázne skoncovala s feudálnym štátom a nahradila ho štátom národným, v ktorom moc nepochádzala od Boha, ale od občana.

1. Národ ako dôležitý prvok formovania moderného štátu

Revolučný výbuch vo Francúzsku vystrašil vládnuce vrstvy v Habsburskej monarchii a Jozef II. bol v tejto situácii nútený tesne pred svojou smrťou odvolať väčšinu svojich osvieteneckých reforiem. V ríši nastúpila k moci reakcia, ktorá sa všemožne snažila zahatať šírenie myšlienok francúzskej revolúcie. Viedeň sa zapojila do protirevolučných vojenských ťažení a potláčala všetkými možnými prostriedkami akékoľvek pokusy nasledovať francúzsky príklad. Avšak myšlienka národa ako suveréna moderného štátu našla svojich stúpencov aj v Uhorsku. Začiatkom deväťdesiatych rokov 18. storočia sa sformovalo v Uhorsku hnutie uhorských jakobínov, ktorého vodcom sa stal kňaz srbského pôvodu Ignác Martinovič (1755 – 1795). Ideológiu hnutia rozpracoval Slovák Jozef Hajnóci (1750 – 1795) a medzi jeho predstaviteľmi boli aj mnohí ďalší Slováci. Uhorskí jakobíni plánovali zvrhnúť monarchiu a zmeniť uhorský centralistický štát na federatívnu republiku, skladajúcu sa z piatich národných celkov. Jedným z nich malo byť aj Slovensko. Plány hnutia nezostali utajené pred vládnou mocou. Ignác Martinovič, Jozef Hajnóci i viacerí ďalší stúpenci radikálnych reforiem štátu boli zatknutí. Po vyšetrení bol v Budíne zinscenovaný vlastizradný proces a 40 vodcov uhorských jakobínov bolo roku 1795 odsúdených a následne

popravených na blízkom Krvavom poli, kde sa v dávnej minulosti konávali uhorské snemy. Hnutie uhorských jakobínov bolo posledným pokusom, ktorý sa snažil o projekt vybudovania mnohonárodného Uhorska ako republiky rovnoprávnych národov. Poprava jeho vodcov akoby predznamenala ďalší vývin v krajine, kde sa postupne presadila štátom organizovaná násilná maďarizácia, popierajúca základné princípy humanity a rovnoprávnosti národností. Rakúska ríša sa zapojila do protinapoleonských vojen, ktoré ju vyčerpali ako ekonomicky tak aj duchovne. Po ich skončení sa začalo obdobie hľadania jej novej podoby, čo sa však nezdarilo, lebo v ríši prevládlo národné sebectvo a Habsburgovci namiesto riešenia nakopených problémov sa nechali vliecť udalosťami.

Viedenským kongresom z roku 1815, na ktorom sa stretli zástupcovia víťazných mocností protinapoleonovských vojen a zástupcovia reštaurovaného Francúzskeho kráľovstva, skončila éra vyvolaná francúzskou revolúciou. V Európe sa opäť presadil legitimizmus, teda ideológia prisudzujúca štátnu moc panovníkovi z „Božej vôle“. Na udržanie starých poriadkov sa vytvorila Svätá aliancia, spojenectvo Rakúska, Ruska a Pruska, ktoré mali spoločnými silami potlačiť akékoľvek hnutie, ktoré by sa snažilo zmeniť jestvujúce politické a sociálne pomery. V Rakúskej ríši sa presadila reakcia a kontrarevolúcia, ktorú zosobňoval kancelár Klement Metternich (1773 – 1859). Tvrdým policajným režimom vládol ríši až do roku 1848, keď musel utiecť pred domácou revolúciou. Napriek vojnám a policajnému režimu sa vývin v monarchii už nedal zastaviť. V jej rámci sa začali formovať moderné národy v procese, ktorý neskoršia historiografia nie celkom presne nazvala „národné obrodenie“. Impulzy na tento proces dalo už predchádzajúce osvietenecké obdobie a výrazne národno-obranný charakter mu vtlačila politika maďarizácie, ktorá začala zákonmi uhorského snemu z rokov 1790 – 1792. Maďarizácia bola v prvej fáze reakciou protireformných, aristokratických síl na reformy Jozefa II. Hoci sa jej nositelia slovne hlásili k liberalizmu, až do zániku Uhorska mala výrazne reakčný, spiatočnícky charakter a bránila akýmkoľvek obsahovým reformám a demokratizácii pomerov v Uhorskom kráľovstve. Predstavitelia slovenského národa sa všemožne bránili maďarizácii, za čo boli vystavení diskriminácii, prenasledovaniu, boli súdení i zatváraní do väzenia.

Slovenské národné obrodenie prebiehalo v troch fázach, ktoré

reprezentovali rôzne osobnosti a ktoré mali rôzne ciele. Prvou fázou bolo tzv. bernolákovské, alebo osvietenecké obdobie (1780 – 1820); druhá fáza niekedy nazývaná aj obrodenecká trvala od roku 1820 do roku 1835; poslednou bola fáza štúrovská, zavŕšená revolučným vystúpením Slovákov za národné práva a rovnoprávnosť v revolúcii 1848 – 1849. Práve v tomto období sa Slováci z etnického spoločenstva a kultúrneho národa sformovali v moderný, politický národ, ktorého predstavitelia boli schopní klásť politické požiadavky ohľadom národnej rovnoprávnosti, vlastnej národnej samosprávy a mobilizovať za ne široké vrstvy slovenského ľudu. Výraznú úlohu v tomto procese zohral práve Ľudovít Štúr, ktorý vypracoval ideu a ideológiu moderného slovenského politického národa, založenú na princípoch jazykovej a kultúrnej osobitosti Slovákov v rodine slovanských národov.

V prvej fáze národného obrodenia ešte doznievali osvietenecké idey spojené s myšlienkami veľkého slovanského národa žijúceho na rozsiahlych územiach Európy. V týchto predstavách, ktoré boli podobné myšlienkam o jednotnom nemeckom národe, Slovania tvorili jeden kultúrny národ, ktorý sa delil na osobité kmene. Názor na ich počet bol silno podmienený ideologicky a pohyboval sa od umelo vykonštruovaných štyroch kmeňov (ruský, poľský, česko-slovenský a juhoslovanský) až po skutočný počet samostatných slovanských národov (ruský, ukrajinský, bieloruský, poľský, lužicko-srbský, český, slovenský, slovinský, chorvátsky, srbský a bulharský). Rozhodným vystúpením Antona Bernoláka (1762 – 1813) a jeho uzákonením prvej formy spisovnej slovenčiny roku 1787 na báze kultúrnej západoslovenčiny sa položili základy novej národnej ideológie, založenej na slovenskej jazykovej a kultúrnej osobitosti. V tom období ešte nebola prijatá v národe všeobecne, lebo predstavitelia evanjelickej časti národa odmietali prijať nový jazyk a s ním spojenú ideu národnej osobitosti a naďalej zotrvali pri tradičnom jazyku českom, jazyku Kralickej biblie, ktorý v tom období bol už dávno mŕtvy aj v českých krajinách. Oproti myšlienke národnej osobitosti propagovali myšlienku jednoty Slovákov, Moravanov a Čechov, pretože sa obávali trieštenia národných síl zoči-voči narastajúcej germanizácii a maďarizácii.

Bernolákovci nezostali len pri kodifikácii jazyka, ale na jeho báze začali rozsiahlu vedeckú, kultúrnu, výchovnú a literárnu činnosť. Roku 1792 založili v Trnave učenú spoločnosť Slovenské učené tovarišstvo, ktoré si vybudovalo svoje bázy („stánky“) na celom území vtedajšieho

Slovenska. Obdivuhodné bolo predovšetkým jazykovedné dielo Antona Bernoláka, ktorý popri Slovenskej gramatike (1790) vypracoval predovšetkým rozsiahly Slowár slowenský – česko – latinsko – nemecko – uherský, ktorý patrí k najvýznamnejším slovníkom slovenského jazyka, aký vôbec kedy vyšiel. Členovia Tovarišstva nezaostávali ani v ľudovýchovnej práci, v ktorej sa snažili propagovať medzi prostým ľudom nové metódy hospodárenia, hygienické a protiepidemické postupy, vysmievali sa z povier a bojovali proti alkoholizmu. V tejto práci vynikol najmä farár z Naháča Juraj Fándly (1750 – 1811). Nový jazyk umožnil aj rozvoj národnej literatúry, ktorá svoj vrchol v tomto období dosiahla v diele básnika Jána Holého (1785 – 1849). V svojich eposoch ako Svätopluk, Cyrilometodiáda a iných prebásnil na najvyššej umeleckej úrovni slovenské národné dejiny, najmä obdobie Veľkej Moravy. Bernolákovské hnutie nebolo len záležitosťou drobných dedinských kňazov. Hlásili sa k nemu mnohí poprední cirkevní hodnostári, medzi inými i ostrihomský arcibiskup a uhorský prímas Alexander Rudnai (1760 – 1831). O sebe hrdo vyhlásil, že je Slovák a Slovákom by zostal, aj keby si zasadol na pápežský stolec.

V národnej a kultúrno-výchovnej práci nezaostávali ani slovenskí evanjelici. Roku 1803 založili pri evanjelickom lýceu v Bratislave Katedru reči a literatúry slovenskej (uvádzanej aj ako česko-slovenskej). O jej vznik sa zaslúžili Juraj Palkovič (1769 – 1850), Bohuslav Tablic (1769 – 1832) a Martin Hamaljar (1783 – 1835), ale najmä základina, do ktorej rozhodujúcou mierou prispeli vojvodinskí Srbi. Na katedre sa pod vedením Juraja Palkoviča vychovali celé generácie slovenských evanjelických vlastencov a kultúrnych pracovníkov. Začas na nej pôsobil ako výpomocný profesor aj Ľudovít Štúr. Juraj Palkovič sa popri profesúre na lýceu zaslúžil aj o vydávanie slovenských novín v biblickej češtine pod názvom Týdeník. Obe hlavné konfesie v tomto období ešte pôsobili oddelene, vyznávali odlišnú národnú ideológiu a používali odlišné spisovné jazyky.

Situácia národnej roztrieštenosti na konfesionálnom základe škodila národnému hnutiu a postupne si to uvedomovali aj čelní predstavitelia oboch hlavných slovenských konfesií. Prispela k tomu aj medzinárodná situácia a pomery v Európe po Veľkej francúzskej revolúcii. Dobyvačné napoleonské vojny vyvolali veľkú vlnu nemeckého nacionalizmu, ktorá vrcholila pri príležitosti osláv 300. výročia reformácie roku 1817. Nemci

hlasne volali po národnej jednote a zjednotení dovtedy na mnohé štáty a štátiky rozdeleného Nemecka. Došlo k obrode nemeckého jazyka, k rozvoju nemeckej kultúry, literatúry i filozofie. Obdobný proces volajúci po zjednotení krajiny sa rozvinul aj v Taliansku. Predstavitelia jednotlivých slovanských národov, konfrontovaní s rozvojom národných hnutí Nemcov a Talianov, z ktorého mali mnohí obavu, sa začali zamýšľať nad budúcnosťou svojich národov i celého slovanstva v Európe. Odpoveď na otázku budúcnosti slovanských národov sa stala kľúčovou v celom slovanskom svete, ale najmä v národných hnutiach utláčaných slovanských národov v Rakúskej a Osmanskej ríši.

Aj slovenské národné hnutie vstúpilo po napoleonských vojnách do novej fázy. Obe hlavné konfesie sa zblížili a začali spoločne hľadať budúcnosť pre Slovákov. Slováci konfrontovaní s vlnami moderného nacionalizmu v Nemecku a Taliansku a tlačení narastajúcou politikou maďarizácie sa začali cítiť ohrození v svojom národnom bytí a hľadali cesty, ktoré by im zabezpečili prežitie v novej dobe. Ján Kollár (1793 – 1852), Pavol Jozef Šafárik (1795 – 1861) (zakladateľ vedeckej slavistiky) a ďalší videli záchranu Slovákov v slovanstve, najmä v kultúrnej vzájomnosti. Stavali sa proti triešteniu slovanstva, za čo považovali prirodzenú snahu každého slovanského národa presadiť sa kultúrne i politicky samostatne. Ján Kollár sa stal horlivým stúpencom myšlienky štyroch slovanských kmeňov v rámci jednotného slovanského národa. Túto umelú konštrukciu sa všemožne snažil uviesť do života aj tým, že sa pokúšal vytvoriť spoločný spisovný jazyk pre Slovákov, Moravanov i Čechov. Oporu a porozumenie nachádzal predovšetkým v českom prostredí, ale len s myšlienkou národnej jednoty Slovákov a Čechov. České elity si však jednotu predstavovali len v asimilácii Slovákov s českým národom. Preto Kollárove pokusy zlyhali nielen na tom, že v slovenskom prostredí sa v nasledujúcej generácii presadila myšlienka slovenskej osobitosti vo všetkých konfesiách i skupinách, ale aj na absolútnom nezáujme Čechov akýmkoľvek spôsobom reformovať český jazyk smerom, ktorý by ho priblížil slovenčine a pojal do seba niektoré slovenské osobitosti.

Naopak, v radoch katolíckych vzdelancov sa rozvíjala kultúra, najmä literatúra, na báze Bernolákovej spisovnej slovenčiny. Aktivizovali sa mnohí Slováci v Budíne a Pešti ako Martin Hamuljak (1789 – 1859), Anton Ottmayer (*1796) a iní, ktorí nadväzovali spoluprácu s miestnymi evanjelikmi, aby vytvorili jednotnú slovenskú organizáciu. Roku 1834

sa im podarilo založiť Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej na celonárodnej a nadkonfesijnej báze, kde sa vzájomne rešpektovali stúpenci oboch koncepcií národa a nimi používané spisovné jazyky. Spolok vydával almanach Zora, v ktorom sa rovnako uplatňovala bernolákovčina i biblická čeština. Zdôrazňovanie slovanskosti, slovanskej vzájomnosti ako kultúrneho fenoménu vyvolalo v radoch stúpencov maďarizácie tvrdý odpor a začali obviňovať predstaviteľov slovenského národného života zo spolčovania sa s Ruskom a akékoľvek snahy o riešenie slovenskej otázky boli pranierované ako panslavizmus, ktorého cieľom malo byť rozbitie jednoty Uhorského kráľovstva a jeho ovládnutie Ruskom. Označenie za pansláva patrilo k bežným politickým nástrojom na diskreditáciu, často aj perzekúciu mnohých slovenských vlastencov až do zániku Uhorska. Na druhej strane v tomto období vznikli aj mnohé obrany Slovákov proti prechmatom maďarizácie, ktoré sa v písomnej podobe rozširovali najmä v nemeckom jazyku.

Od polovice dvadsiatych rokov 19. storočia v celom Uhorsku začalo silné hnutie za modernizáciu krajiny, za odstránenie prežitkov feudalizmu. O neudržateľnosti feudálnych poriadkov vydalo jasné svedectvo aj východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831. Na čele celokrajinského reformného hnutia bol gróf Štefan Sečéni (1791 – 1860), ktorý sa podieľal roku 1825 na založení Uhorskej (maďarskej) akadémie vied. Fatálnou slabosťou reformného hnutia bolo, že za súčasť modernizácie pokladalo aj maďarizovanie krajiny. Tým automaticky stavalo proti sebe veľkú väčšinu uhorského obyvateľstva, ktoré sa svojej národnosti prirodzene nechcelo vzdať. Maďarizácii mala slúžiť aj akadémia vied. V radoch maďarských aktivistov sa presadili dve línie názorov, ako presadzovať maďarizáciu v krajine, kde Maďari v danom období tvorili niečo medzi 30 – 40% obyvateľov. Oproti umiernenej koncepcii grófa Sečéniho, ktorý si maďarizáciu predstavoval ako dlhodobý, pozvoľný proces, stále intenzívnejšie sa do popredia dostávali stúpenci radikálneho hnutia, ktorí sa snažili presadzovať urýchlenú maďarizáciu za každú cenu a akýmikoľvek prostriedkami. Do čela tejto skupiny sa skoro prepracoval zeman slovenského pôvodu Ľudovít Košút (1802 – 1894).

Slovenská spoločnosť svojou roztrieštenosťou na konfesionálnej i jazykovej báze nebola pripravená účinne vzdorovať náporu maďarizácie organizovanej štátnou mocou. Preto bolo treba zjednotiť národné sily a vypracovať jasnú národnú ideológiu a politické ciele. Túto úlohu

splnila nová generácia vychovaná na bratislavskom evanjelickom lýceu, do čela ktorej sa postavil Ľudovít Štúr (1815 – 1856). Účinne mu pri tom pomáhal najmä Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888), ale aj Michal Miloslav Hodža (1811 – 1870), Janko Francisci (1822 - 1905), Štefan Marko Daxner (1822 – 1891) a mnohí iní.

2. Ľudovít Štúr na čele národných síl v boji za zrod Slovenského národa

Štúrovská generácia odmietla všetky umelé koncepcie národa, ktoré boli založené na fikcii jednotného uhorského, alebo česko-slovenského národa. Dospeli k záveru, najmä na základe osvojenia si Heglovej filozofie a Herderových predstáv o slovanstve, že len na prirodzenom a faktickom jestvovaní Slovákov ako osobitého slovanského národa sa dá budovať reálna národná politika, národná kultúra a tomuto podriadili celú svoju národno-osvetovú, ľudovýchovnú, ako aj politickú činnosť. Pritom spiritus movens všetkých týchto myšlienok bol mladý odchovanec bratislavského evanjelického lýcea a nemeckých univerzít Ľudovít Štúr. Počnúc pamätnou vychádzkou na Devín roku 1836, ktorú bratislavskí slovenskí študenti uskutočnili na jeho podnet, začali pracovať na úlohách všeobecného pozdvihnutia slovenského národa v Uhorsku a zabezpečenia mu všetkých práv, ktoré mu prináležia. Ľudovít Štúr založil roku 1837 na bratislavskom lýceu pri katedre slovenského jazyka Spoločnosť česko-slovenskú, ktorá formou samovzdelávania viedla študentov vlastenectvu a pestovaniu slovenského jazyka a literatúry. V pozadí ich pripravovala na prevzatie vedúcej úlohy pri realizácií politických predstáv o budúcnosti národa v podmienkach vlastnej samosprávy.

Prvým významným krokom na tejto ceste bolo uzákonenie novej formy spisovnej slovenčiny roku 1843, založenej na kultúrnom stredoslovenskom nárečí. Akt „uzákonenia“ sa odohral na Hurbanovej fare v Hlbokom neďaleko od Senice a odtiaľ išli jeho aktéri Ľudovít Štúr, Jozef M. Hurban a Michal M. Hodža na návštevu k Jánovi Hollému, najvýznamnejšiemu žijúcemu stúpencovi bernolákovčiny, aby ho získali za podporovateľa novej spisovnej normy, čo sa im aj podarilo. Keď si predstavíme mimoriadny význam tohto počinu, ktorý nespočíval len vo vyhlásení slovenčiny za spisovný jazyk, ale musel toto vyhlásenie podporiť nielen argumentmi politickými, ale aj vypracovaním

kompletnej gramatiky a slovníka, a konštatujeme, že Ľudovít Štúr mal v tom období len 28 rokov, musíme skutočne zložiť klobúk pred takým výkonom. A to, že v konfesionálne stále poznačenom Slovensku priviedol predstaviteľov oboch hlavných slovenských konfesií za jeden stôl a následne došlo medzi nimi k dohode o novom spisovnom jazyku, svedčí o mimoriadnych danostiach „záhorského šuhaja“ z Trenčianskeho Záhoria. Proti novej spisovnej slovenčine sa postavil najmä Ján Kollár, ale predovšetkým predstavitelia českého politického a kultúrneho života a taktiež stúpenci maďarizácie v Uhorsku. V rozsiahlej polemike Hodža, Hurban a Štúr obhájili novú spisovnú slovenčinu a čoskoro v nej začali vychádzať noviny, časopisy, zborníky a vznikať diela vysokej umeleckej hodnoty, ktoré veľmi rýchlo dokázali opodstatnenosť a životaschopnosť slovenského spisovného jazyka. Výsledkom národno-zjednocovacích snáh slovenskej katolíckej a evanjelickej inteligencie bolo založenie spolku Tatrín v Liptovskom Svätom Mikuláši roku 1844. Hoci úrady Tatrínu nikdy neschválili stanovy, a teda oficiálne nemohol pôsobiť, aj tak sa významnou mierou zaslúžil o presadenie reformy spisovného jazyka v slovenskej spoločnosti. Básnické diela Andreja Sládkoviča (1820 – 1872), Jána Botta (1829 – 1881), Sama Chalupku (1812 – 1883), Janka Kráľa (1822 – 1876) a ďalších štúrovských básnikov a prozaikov, ktorých vznik podnietila práve nová forma spisovnej slovenčiny, sa zaradili do zlatého fondu nielen slovenskej, ale aj svetovej literatúry. Nespokojní so Štúrovou normou spisovného jazyka boli aj niektorí slovenskí predstavitelia, ktorí v princípe s novým spisovným jazykom súhlasili. Podľa ich názoru sa Štúrova jazyková norma príliš vzdialila od češtiny. Preto bola po dohode rozhodujúcich predstaviteľov slovenského národa roku 1851 pozmenená na základe návrhu jazykovedca Martina Hattalu (1821 – 1903). Oproti fonetickému princípu Ľudovíta Štúra sa presadil etymologický princíp, teda princíp na základe pôvodu jazykových javov. Jeho dôsledkom bolo napr. aj zavedenie nefunkčnej samohlásky y, ý, ktorej výslovnosť v slovenskom jazyku už dávno zanikla.

Ľudovít Štúr si už pred uzákonením novej spisovnej slovenčiny uvedomil, že ak chcú Slováci pretrvať ako sebavedomý národ, musia sa presadiť nielen kultúrne, ale aj politicky. Usiloval sa preto založiť slovenské politické noviny a vstúpiť do aktívnej politiky. Jeho aktivity proti maďarizácii a podporujúce slovenské národné požiadavky neušli pozornosti maďarskej vrchnosti, ktorá proti nemu zaviedla

vyšetrovanie. Jeho výsledkom bolo pozbavenie Ľudovíta Štúra profesúry na bratislavskom lýceu na konci roku 1843. Na protest proti tomuto aktu svojvôle odišlo z lýcea 22 študentov, zväčša na lýceum do Levoče. Pri tejto príležitosti napísal študent Janko Matuška (1821 – 1877) slová k hymnickej piesni Nad Tatrou sa blýska, ktorá sa po roku 1918 stala slovenskou národnou hymnou.

3. Ľudovít Štúr a jeho politicky zápas za národné práva Slovákov

Politicky motivované prenasledovanie neodradilo Ľudovíta Štúra od jeho zámyslu. Roku 1844 sa podieľal na založení kultúrneho spolku Tatrín v Liptovskom Svätom Mikuláši. O rok na to sa mu podarilo získať súhlas na vydávanie Slovenských národných novín ako politického časopisu, vydávaného v novej spisovnej slovenčine. Bol to významný Štúrov úspech, ktorý bol zavŕšený roku 1847 jeho zvolením za mesto Zvolen do posledného uhorského stavovského snemu. Ako poslanec vystupoval na sneme v záujme nižších spoločenských vrstiev a za zrušenie poddanstva. Po vypuknutí revolúcie uhorský stavovský snem v Bratislave v marci 1848 zrušil poddanstvo a otvoril tak cestu k odstráneniu prežitého feudálneho systému v krajine. Vzápätí snem presídlil do Pešti a v novom zložení poslancov už Ľudovít Štúr nebol. Plne sa zapojil najskôr do politického a neskôr i vojenského zápasu za národné práva Slovákov a demokratizáciu Habsburskej monarchie.

Začiatkom roku 1848 vypukla vo Francúzsku revolúcia, ktorá odstránila monarchistický režim orleánskej dynastie. Revolúcia sa rýchlo rozšírila do celej západnej a strednej Európy a zmietla aj policajný režim rakúskeho kancelára Klementa Metternicha, ktorý bol nastolený ešte po Viedenskom kongrese roku 1815. Získať politickú moc v Rakúskej ríši sa usilovali predovšetkým meštiacke vrstvy, ktoré mali rôzne ciele zväčša podľa národnej príslušnosti. Kým predstavitelia rakúskych Nemcov pozerali do Frankfurtu, kde sa mal zísť celonemecký snem a zjednotiť do jedného nemeckého štátu krajiny bývalej Svätej ríše rímskej národa nemeckého, predstavitelia Čechov sa postavili za zachovanie Rakúskeho cisárstva a jeho prebudovanie na princípe demokracie a federalizmu. Keďže v ríši bolo okolo 60% Slovanov, predpokladali, že v zreorganizovanom štáte budú mať slovanské národy rozhodujúce postavenie. Táto politika, ktorú nazvali austroslavizmus, sa dostala nielen do otvoreného konfliktu

s rakúskymi Nemcami, ale aj s Maďarmi. Ich reprezentanti vedení Ľudovítom Košútom sa snažili o získanie nadvlády v Uhorsku a jeho prebudovanie na maďarský národný štát.

Bokom od udalosti nezostali ani Slováci. Už hneď z jari roku 1848 sa aktivizovali mnohé skupiny pod vedením napr. Jozefa M. Hurbana v Nitrianskej stolici, Michala M. Hodžu v Liptove, Janka Kráľa a Janka Rotaridesa (1822 – 1900) v Novohrade, Janka Francisciho a Štefana Marka Daxnera v Gemeri a Malohonte a mnohí ďalší. Okrem zrušenia prežitkov feudalizmu a demokratizácie spoločnosti žiadali slovenskí predstavitelia predovšetkým rovnaké práva pre všetky národy Uhorska. S cieľom zjednotiť sa na celonárodnom programe sa zišli reprezentanti slovenského národa 10. mája 1848 v Liptovskom Svätom Mikuláši, kde vypracovali a schválili Žiadosti slovenského národa. Schválený dokument bol prvým uceleným slovenským národným programom. Deklaroval osobitosť slovenského národa v Uhorsku a žiadal národnú rovnoprávnosť, ktorú mal sankcionovať zákon. Popri celokrajinskom sneme sa mal zriadiť aj osobitý slovenský národný snem, na slovenskom území sa malo úradovať slovensky a uznané mali byť osobitné slovenské národné symboly. V oblasti demokratizácie života žiadal zaviesť všeobecné a rovné volebné právo, slobodu tlače a slobodu zhromažďovania. V sociálnej oblasti sa požadovalo dôsledné odstránenie feudalizmu a vrátenie pôdy roľníkom, ktorým bola nezákonne odňatá. Okrem toho slovenskí predstavitelia žiadali prepustiť Janka Kráľa a Janka Rotaridesa, ktorí boli uväznení v Novohrade počas živelných protifeudálnych vystúpení tamojšieho ľudu.

Uhorská vláda reagovala na slovenské žiadosti vyhlásením stanného práva na území slovenských stolíc a vydala zatykač na Ľudovíta Štúra, Jozefa M. Hurbana a Michala M. Hodžu. Prenasledovaní slovenskí národovci odišli do Prahy, kde sa koncom mája 1848 zúčastnili na Slovanskom zjazde, ktorý rokoval o budúcom postavení Slovanov monarchii. Zjazd bol prerušený vypuknutím revolúcie. Bojov na barikádach sa v Prahe zúčastnili i delegáti zo Slovenska. Keďže vodca maďarskej revolúcie Ľudovít Košút vyhlásil, že ak Slováci chcú mať nejaké osobité práva, musia si ich vydobyť so zbraňou v ruke, rozhodli sa predstavitelia slovenského národa pre ozbrojené povstanie. Počas leta roku 1848 horúčkovito pripravovali ozbrojené vystúpenie proti politike uhorskej vlády, ktorá si vytýčila cieľ nielen zmeniť predchádzajúce pomery, ale aj

maďarizovať štát, a za tým účelom vstúpili do kontaktov s predstaviteľmi Srbov a Chorvátov. Z ich strany sa dostalo Slovákom nemalej finančnej a materiálnej pomoci. Opäť sa ukázalo, že Slováci nie sú osamotení a že v radoch príslušníkov slovanských národov na Balkáne majú mnohých prívržencov a priateľov.

Vhodná situácia na slovenské povstanie vznikla, keď rozpory medzi uhorskou vládnou mocou a cisárom vyústili na konci leta 1848 do vojenského stretu. V danej situácii legitímni predstavitelia slovenského národa založili 16. septembra 1848 vo Viedni Slovenskú národnú radu na čele s Ľudovítom Štúrom, Jozefom M. Hurbanom a Michalom M. Hodžom. Následne zorganizovali vojenskú jednotku, ktorá 19. septembra 1848 prenikla na územie Slovenska a obsadila Myjavu. Na národnom zhromaždení v Myjave pod predsedníctvom Jozefa M. Hurbana Slovenská národná rada vyhlásila nezávislosť Slovenska od Uhorska. Slováci sa tak z iniciatívy Ľudovíta Štúra a jeho spolupracovníkov prvýkrát vo svojich moderných dejinách pokúsili o vytvorenie svojej vlastnej štátnosti v rámci Rakúskeho cisárstva a začali za ňu bojovať so zbraňou v ruke. Rady povstaleckých bojovníkov sa rýchlo rozširovali a 23. septembra 1848 slovenskí povstalci víťazne vybojovali prvú bitku pri Brezovej pod Bradlom. Povstanie sa ďalej rozširovalo, ale 28. septembra 1848 povstalci zaznamenali neúspech pri Senici, ktorý sa ukázal rozhodujúcim i vzhľadom na zmenenú vnútropolitickú situáciu v krajine. Povstalci boli prinútení ustúpiť na Moravu, kde ich cisárske vojsko odzbrojilo.

Septembrová výprava roku 1848 bola prvým, samostatným bojovým vystúpením Slovákov za svoje národné práva, slobodu, rovnoprávnosť a demokraciu v moderných dejinách. Jej neúspech zapríčinil, že politické vedenie slovenského národa rezignovalo na samostatný postup a priklonilo sa na stranu cisárskej Viedne, ktorá na rozdiel od uhorskej vlády sľubovala národnú rovnosť a rovnoprávnosť. Slovenská národná rada ďalej organizovala ozbrojený odpor proti vláde v Pešti, v danej situácii už v spolupráci s cisárskymi vojenskými veliteľmi. Zorganizovala zimnú výpravu na prelome rokov 1848 – 1849. Vtedy Slovenský dobrovoľnícky zbor vstúpil na územie Slovenska cez Jablunkovský priesmyk. Po víťaznej bitke pri Budatíne neďaleko Žiliny prenikol na stredné a východné Slovensko. Treťou fázou Slovenského povstania bola letná výprava, počas ktorej operovali slovenskí

dobrovoľníci na západnom Slovensku. Predstavitelia SNR na čele so Štúrom súčasne vypracovali plán o budúcom postavení Slovenska v monarchii. V marci 1849 ho predložili panovníkovi. V programe požadovali teritoriálne vyčleniť Slovensko ako samostatnú korunnú krajinu s vlastným snemom, ústavou, vládou a slovenskou úradnou rečou. Táto politická aktivita neovplyvnila rozhodnutie cisára, ktorý vydal tzv. oktrojovanú ústavu. Ústava nepočítala s členením Rakúskeho cisárstva na národnostnom princípe. Uhorsko rozdelila na dištrikty, z ktorých dva približne zodpovedali územiu obývanému Slovákmi. Dištrikty boli len administratívnymi obvodmi, bez národnostnej samosprávy. Po porážke maďarských revolučných vojsk s pomocou ruského cára Mikuláša I. (1796 – 1855) pri Világoši (Rumunsko) 13. augusta 1849 ponúkla Viedeň niektorým Slovákom miesta v administratíve, avšak nechala za nich hovoriť nie predstaviteľov SNR, ale starokonzervatívnu skupinu okolo Jána Kollára (1793 – 1852), ktorá vehementne odmietala štúrovskú koncepciu slovenského národa a spisovnú slovenčinu**.** Slovenské dobrovoľnícke vojsko bolo 21. novembra 1849 v Bratislave na dnešnom Námestí slobody slávnostne rozpustené. Vojaci a dôstojníci slovenského dobrovoľníckeho zboru sa osvedčili v bojových akciách a dostali ponuku ďalej slúžiť v cisárskej armáde, ale vzhľadom na to, že Viedeň odmietla splniť slovenské národné požiadavky, túto ponuku odmietli.

Ľudovít Štúr sa ako radikálny demokrat dostal pod policajný dozor a vývin, ktorý sa presadil po potlačení revolúcie, ho hlboko sklamal. Nielenže Viedeň nesplnila nič z toho, čo Slovákom sľúbila, ale pod vplyvom starokonzervatívnej uhorskej šľachty postupne vychádzala v ústrety maďarským požiadavkám. Predstavitelia slovenského národného hnutia si medzi sebou šepkali, že Viedeň odmeňuje verných Slovákov, tým čím trestá odbojných Maďarov. Ale ani v tomto nepriaznivom politickom prostredí Ľudovít Štúr nekapituloval. Hľadal východiská pre Slovákov, ktoré by im zabezpečili rovnoprávne miesto v európskej rodine národov.

Svoje myšlienky zhrnul v diele Slovanstvo a svet budúcnosti, ktoré však vyšlo až po jeho smrti (1856). Niekedy sa táto kniha predstavuje ako biblia panslavizmu. Avšak nie celkom oprávnene. Ľudovít Štúr sa na svet díval predovšetkým slovenskými očami a chcel tvoriť budúcnosť predovšetkým pre Slovákov. V budúcej Európe videl veľkú úlohu demokratického Ruska, ale nebol jeho slepým obdivovateľom a určite

nie stúpencom cárizmu. Vedel ohodnotiť aj význam západného sveta pre Slovákov, ale pohoršoval sa nad tým, že jeho spolurodáci vždy začnú preberať zo Západu najmä to, čo je na ňom úpadkové a dekadentné, a nie to, čo je hodnotné.

ZÁKLADY VZNIKU SAMOSTATNEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY, JEJ PREMENY A SLOVENSKÁ SÚČASNOSŤ PO 25 ROKOCH

FOUNDATION BASES OF THE INDEPENDENT SLOVAK REPUBLIC, ITS TRANSFORMATIONS AND SLOVAK CONTEMPORANEOUSNESS AFTER 25 YEARS

Doc. Ing. Pavol H r i v í k, CSc., rcds.

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá spoločenským a politickým vývojom v bývalom Česko-Slovensku po zamatovo revolučných udalostiach v novembri 1989, odstredivými silami oslabujúcimi vnútornú integritu spoločného štátu Čechov a Slovákov, niektorými rozhodujúcimi udalosťami a zodpovedajúcimi legislatívnymi krokmi v česko-slovenskom parlamente, ktoré významným spôsobom viedli k zániku česko-slovenskej federácie. Posudzovaný je tiež širokospektrálny transformačný proces, ktorý prebiehal v suverénnej Slovenskej republike a dosiahnutý stav vývoja po 25 rokoch jej samostatnosti.

Kľúčové slová: Česko-Slovensko; česko-slovenský parlament; slovenská štátnosť; kompetenčné konflikty; iniciatívy za záchranu federácie; legislatívne kroky pre rozdelenie spoločného štátu; rámce premeny samostatnej SR; slovenská súčasnosť

Abstract

The study deals with social and political development in former Czech-Slovakia after the velvet-revolution events in November 1989, centrifugal forces weakening internal integrity of the common state of Czechs and Slovaks, with some decisive events and corresponding legislative steps in the Czech-Slovak Parliament leading to dissolution of the Czech-Slovak Federation. The broad-spectrum transformation process is also judged

which took the course in the sovereign Slovak Republic and, finally, special attention is dedicated to the achieved state of development after 25 years of its independence.

Keywords: *Czech-Slovakia; Czech-Slovak Parliament; Slovak statehood; competency conflicts; initiatives for the Federation rescuing; legislative steps for the common state splitting; frames of independent Slovakia transformation; Slovak contemporaneity*

JEL Classification: P 37.

Úvod

Úderom polnoci 31. decembra 1992 sa uzavrela história spoločného česko-slovenského štátu. Vznikom dvoch nových samostatných štátov sa uzavrela takmer trojročná polemika o tom, ako by mal spoločný štát Čechov a Slovákov v nových politických podmienkach vyzerať. Proces rozpadu štátu sprevádzal vo verejnosti značné emócie, z politického hľadiska sa však samotný proces rozdelenia Česko-Slovenska uskutočnil ústavným, pokojným a kultivovaným spôsobom.

S odstupom času sa atmosféra okolo rozdelenia česko-slovenskej federácie upokojila. Ako predznamenali výsledky parlamentných volieb v Česko-Slovensku, tak aj neskoršie prieskumy postupne ukazovali, že sa výrazne mení postoj slovenskej verejnosti v prospech samostatného štátu. Podobne aj v Českej republike postupne narastal počet stúpencov rozdelenia spoločného štátu, dokonca v niektorých obdobiach rýchlejšie než na Slovensku.

Už prvé mesiace po revolučných zmenách v novembri 1989 ukázali, že vtedajšia podoba federácie nemá šancu na prežitie. Napríklad zdanlivo nenápadná otázka nového názvu česko-slovenského štátu narástla do nečakaných rozmerov a ich výsledkom bolo výrazné ochladenie vzájomných vzťahov oboch národov. Alebo v diskusiách o tom, kto na koho dopláca, sa namiesto triezvych analýz prejavovali skôr emócie na oboch stranách.

Na Slovensku silneli hlasy požadujúce najskôr tzv. autentickú federáciu s posilneným postavením republiky vo federálnej štruktúre, neskôr sa však výrazným spôsobom presadzovala štátna zvrchovanosť

a suverenita. Delenie kompetencií medzi federáciou a republikami bolo od augusta 1990 predmetom viacerých zložitých rokovaní medzi politickými reprezentáciami oboch republík. Všetky zvažované modely, medzi ktorými nechýbala myšlienka akéhosi "dvoj-domčeka" či konfederácie, však zostali len v oblasti nerealistických teoretických úvah.

Otázka nezávislej slovenskej štátnosti sa postupne stala absolútnou prioritou pre mnohých Slovákov aktívnych v spoločenskom, politickom a ekonomickom vývoji Slovenska už od novembrových udalostí roku 1989. Aktivity týchto ľudí prirodzene viedli k zakladaniu národných spolkov a združení, ktorých hlavným cieľom bolo čo najskôr oživotvoriť a pozdvihnúť národnú symboliku Slovenska a následne podporovať a rozvíjať myšlienku samostatnosti a zvrchovanosti Slovenskej republiky (SR). Medzi prvé takéto spolky a združenia, ktoré sa formovali po novembrových udalostiach 1989, patrili napríklad Štúrova spoločnosť (1989), Spoločnosť slovenskej inteligencie Korene (1990), občianska iniciatíva „61 krokov k slovenskej identite – Zvrchované Slovensko" (1990), Asociácia slovenských vojakov (1990), Nezávislé združenie ekonómov Slovenska (1990), Spoločnosť pre národnú a demokratickú obrodu Slovenska (1991) alebo Kongres slovenskej inteligencie (1992). Výrazným spôsobom do spoločensko-politického diania v prospech zvrchovanej SR vstúpila po voľbách svojho nového vedenia v auguste 1990 tiež Matica slovenská. Vznik a úspešné fungovanie slovenských vlasteneckých združení boli prejavom i potvrdením mimoriadnej angažovanosti výraznej časti slovenskej inteligencie odmietajúcej existujúcu centralizovanú formu česko-slovenského štátu a podporujúcej slovenskú národno-štátnu myšlienku zahrňujúcu samostatnú a suverénnu Slovenskú republiku.

Cieľom článku je priblížiť niektoré rozhodujúce míľniky a udalosti, ktoré sa odohrali na pôde česko-slovenského parlamentu v období jún 1990 až december 1992 a ktoré úzko súviseli so záverečnou etapou dezintegračného procesu v česko-slovenskom štáte. Osobitne sú skúmané témy súvisiace s príchodom slovenskej národnej myšlienky do česko-slovenského parlamentu, kompetenčnými problémami v rámci federácie, príčinami vládnej a parlamentnej krízy v Česko-Slovensku, jednostrannými krokmi prezidenta Václava Havla na „záchranu" federácie, ako aj s vývojom po druhých parlamentných

voľbách v júni 1992. Samozrejme, pre komplexné posúdenie vývoja slovenskej národnej myšlienky a oslabovania vnútornej integrity česko-slovenského štátu na federálnej úrovni by si zaslúžili významnú pozornosť aj mnohé ďalšie otázky akými boli napríklad kľúčové atribúty politickej a ekonomickej transformácie česko-slovenskej spoločnosti po parlamentných voľbách v roku 1990, problém právnej kontinuity Česko-Slovenska, lustrácie poslancov vo Federálnom zhromaždení (FZ) alebo snahy o zrušenie zákazu majorizácie v Snemovni národov FZ. Zložité, ťažkopádne a neuspokojivé riešenie týchto otázok tiež významne prispelo k zániku česko-slovenskej federácie.

1. Prienik idey samostatného Slovenska do federálneho parlamentu

Jedným z najprekvapujúcejším momentom prvých demokratických volieb v Česko–Slovensku (8. – 9. júna 1990) bol rázny vstup SNS na zákonodarnú pôdu, a to do SNR a oboch snemovní FZ.[1] Vo FZ sa SNS stala štvrtým najsilnejším slovenským politickým subjektom.[2] Vstup SNS do národného parlamentu sa viac-menej predpokladal, avšak volebný úspech strany a jej vstup do česko-slovenského parlamentu bolo v tom čase obrovské prekvapenie. Tento fakt potvrdzuje, že značná časť slovenského obyvateľstva uprednostňovala riešenie nezávislosti a zvrchovanosti Slovenskej republiky v kultivovanom rokovaní s českou stranou o rozdelení spoločného štátu a nie primitívnym balkánskym spôsobom. Volebný úspech SNS výrazne mobilizoval verejnosť na Slovensku, strana sa stala na pôde FZ prvým nositeľom, ochrancom i presadzovateľom myšlienky samostatného Slovenska.

Poslanci SNS krátko po vstupe do FZ neboli prijatí priateľským spôsobom zo strany ostatných poslaneckých klubov, čo sa viac-menej očakávalo. Obzvlášť nevľúdny až nepriateľský postoj voči SNS prejavovali práve slovenské politické subjekty VPN, KDH a KSS. Bol to predovšetkým odraz ich politickej zaujatosti voči SNS, ako aj pôsobnosti médií, ktoré vykresľovali SNS v tom najhoršom svetle. Situácia v prospech strany sa začala výrazne meniť potom, ako sa schválil tzv. veľký kompetenčný

1 Federálne zhromaždenie ČSFR bolo dvojkomorovým parlamentom pozostávajúcim zo Snemovne ľudu (150 poslancov v pomernom zastúpení 2:1 za jednotlivé republiky) a Snemovne národov (150 poslancov v paritnom zastúpení z ČR a SR).

2 Bližšie o výsledkoch prvých parlamentných volieb v ČSFR pozri napríklad (HRIVÍK 2012: 13).

zákon federácie a ako následne naštartované vnútorné odstredivé sily rozložili OF a VPN (a neskôr aj KDH), čo napokon prirodzene viedlo k politickej kríze v štáte. Túto krízu však mohli vyriešiť iba ďalšie parlamentné voľby.

Napriek zložitému vývoju vo FZ už od začiatku svojho volebného obdobia, dokázali poslanci SNS v tomto zákonodarnom zbore vykonať veľa v prospech slovenskej veci. Dokázali ovplyvniť mnohých slovenských poslancov pri hlasovaniach o kľúčových zákonoch a iných rozhodnutiach FZ, predovšetkým s negatívnym dosahom na Slovensko, ako boli napríklad iniciatívy na „ústavné betónovanie“ centralistickej formy federácie alebo na zrušenie zákazu majorizácie v SN FZ. Takto sa postupne formovali tzv. národné jadra v poslaneckých klubov VPN a KDH, ktoré sa stali jednou z príčin neskorších konfliktných línií v spomínaných hnutiach.

2. Veľký kompetenčný zákon a jeho následky

Návrh tzv. veľkého kompetenčného zákona a jeho schvaľovanie sa stali jedným z prvých vážnych testov pevnosti, funkčnosti a stability česko-slovenskej federácie po prvých parlamentných voľbách. Príprava a samotné rokovania o návrhu ústavného zákona FZ o rozdelení kompetencií medzi federáciu a republiky boli v značnej miere ovplyvnené prijatím koaličného jazykového zákona v SNR (25. októbra 1990). Ako je známe, tzv. matičný návrh jazykového zákona sa nestal základom pre rokovanie a teda bol odmietnutý. VPN vyhrala boj o svoju verziu jazykového zákona, avšak tá spôsobila značný úpadok jej popularity na verejnosti. Postupne sa v hnutí vytvárali predpoklady pre neskoršie spustenie vnútorných odstredivých síl, ktoré výrazne oslabovali jeho jednotu ako na národnej, tak aj na federálnej úrovni. „Jazykový“ úspech VPN v SNR sa nakoniec ukázal ako zradný, čo jasne potvrdili komunálne voľby v dňoch 23. – 24. novembra 1990. Preto sa hnutie snažilo dosiahnuť aspoň nejaký úspech v česko-slovenských rokovaniach o novom rozdelení kompetencií medzi federáciu a republiky. Rokovania o návrhu kompetenčného zákona sa začali v Trenčianskych Tepliciach 8. augusta 1990. Prijatie nového jazykového zákona a zložité rokovania o návrhu veľkého kompetenčného ústavného zákona s českou a federálnou stranou začali formovať vo vnútri VPN národnú opozíciu (reprezentovanú neskoršie tzv. Trnavskou iniciatívou) voči liberálnemu

vedeniu hnutia, ktorá viac a viac paralyzovala aktivity jeho tvrdých federalistov. Postupne sa vynárajúci vnútorný konflikt vo VPN tak výrazne komplikoval formulovanie spoločných slovenských stanovísk v rokovaniach o kompetenčnom zákone, ktorý bol mimoriadne citlivou otázkou pre obe republiky.

V rokovaniach o kompetenčnom zákone sa, z pohľadu Slovenska, objavili niektoré absurdnosti, ktoré boli odmietnuté. Napríklad, federálny návrh na spolkové usporiadanie Česko–Slovenska, v ktorom malo byť Slovensko rozdelené na dve spolkové republiky – západnú so sídlom v Bratislave a východnú so sídlom v Košiciach.

Nakoniec predsa len došlo na vládnych úrovniach k politickej dohode o návrhu kompetenčného zákona medzi republikami i federáciou. O zákone začali obe snemovne FZ rokovať na spoločnom zasadnutí 10. decembra 1990. Základom rokovania sa stala správa ústavnoprávnych výborov oboch snemovní, ktorú na rozdiel od ústavnoprávneho výboru SĽ schválil iba výbor SN. Návrh ústavného zákona pred plénom FZ odôvodnili predsedovia republikových národných rád.[3]

Prijatie dohodnutého návrhu zákona komplikoval už výrazne pokročilý proces rozpadu OF a evidentne sa črtajúci rozpad VPN. Pravicové skupiny v OF sa odmietali podriadiť hlasovacej poslušnosti. Na podporu schválenia ústavného zákona sa rokovania FZ zúčastnil aj prezident Havel, ktorý vo svojom vystúpení dramatickým spôsobom varoval pred ohrozením štátu zvnútra a apeloval na zdravý rozum a pochopenie poslancov, najmä z radov OF a VPN.

Pravicoví českí poslanci odmietali návrh kompetenčného zákona a odvolávali sa pritom na občiansky princíp Česko–Slovenska, odmietali elimináciu FZ z rozhodovacieho procesu a nebolo vôbec jasné, či sa podriadia vedeniu OF. Cieľom pravice bolo udržať federáciu čo najfunkčnejšiu v centralistickej podobe. Podľa jej tvrdení bolo veľmi nebezpečné, v etape prechodu na trhovú ekonomiku v Česko–Slovensku, rozdeľovať kompetencie medzi federáciu a republiky a presúvať právomoci z federácie na republiky. Pozmeňovacie návrhy českých pravicových poslancov pritom posúvali federáciu späť k jej normalizačnému poňatiu z roku 1970, pretože tieto návrhy robili spoločné federálne orgány absolútne nadradené republikovým, oprávnené rušiť

3 Pozri bližšie (FZ 1990: 903-916).

prijaté právne akty, rozhodnutia a rôzne iné opatrenia republikových orgánov. Návrh kompetenčného zákona v upravenej verzii bol nakoniec prijatý vo FZ dňa 12. decembra 1990.[4]

Kompetencie a právomoci federálnych orgánov podľa schváleného kompetenčného zákona zostali aj naďalej silné. Zákon neriešil podstatu problému rozdielneho chápania Česko–Slovenska Slovákmi a Čechmi. Bol to len dočasný kompromis. Česká politická reprezentácia sa dívala na prijatý zákon ako na isté maximum svojich ústupkov v rokovaniach o jeho konečnej podobe v kontexte ešte tolerovanej formy štátoprávneho usporiadania Česko–Slovenska, pre slovenskú reprezentáciu znamenal istý skromný príspevok k ďalšiemu zvoľňovaniu existujúcej centralizovanej formy federácie.[5]

Na druhej strane však treba priznať, že kompetenčný zákon v niektorých oblastiach predsa len obmedzil kompetencie spoločných federálnych orgánov. Napríklad, zanikla pôsobnosť federácie v oblasti poľnohospodárstva, dopravy a verejnej bezpečnosti. Česko-slovenská ekonomika sa pritom dostala do pozície integrácie dvoch národných ekonomík, ktoré sú samostatné, avšak sa realizujú v rámci spoločného jednotného trhu a spoločnej meny pri umožnení voľného pohybu tovaru, pracovnej sily a kapitálu; alebo rozpočty federácie a republík boli samostatné a oddelené.[6] Majetok v štátnom vlastníctve sa rozdelil medzi federáciu a republiky. Štátna banka česko-slovenská (ŠBČS) ostala naďalej spoločná rovnako ako aj menová politika. Zriadilo sa ústredie Štátnej banky pre ČR a SR, ktorých zástupcovia sa zúčastňovali v paritnom počte na jej správe, rotácia funkcie guvernéra medzi zástupcami oboch republík a zaviedla sa funkcia dvoch viceguvernérov, zastupujúcich obe republiky. Zahraničná politika zostala v kompetencii federácie, pričom republiky mali právo uzatvárať v súlade so zahraničnou politikou federácie samostatné dohody s federálnymi časťami iných štátov v oblasti obchodnej, hospodárskej, kultúrnej, vedeckej, školskej, športovej a zdravotníckej a v oblasti televízie, rozhlasu a tlače. V oblasti vlastnej zákonodarnej pôsobnosti mohli republiky uzatvárať vlastné medzinárodné dohody a pre činnosti, v ktorých mohli uzatvárať vlastné

4 V Zbierke zákonov bol veľký kompetenčný zákon publikovaný ako ústavný zákon pod č. 556/1990 Zb.

5 (FZ 1990: 916-1289).

6 Podrobnejšie o zúžení kompetencií federácie a ich presun na republiky pozri napríklad (HRIVÍK 2012: 20-21).

zmluvy, mohli tiež zriaďovať vlastné zastúpenie a prijímať u seba zástupcov iných štátov. V kompetencii federácie ďalej zostala legislatíva a správa v oblastiach pôsobnosti federácie, kontrola činnosti federálnych orgánov a ochrana federálnej ústavnosti. V otázke ropovodu sa rozhodlo o zriadení akciovej spoločnosti TRANSPETROL so sídlom v Bratislave, avšak s celoštátnou pôsobnosťou, ktorej zriaďovateľom boli obe republikové ministerstva hospodárstva. Ropovod tak zostal spoločný, nie však federálny. O vlastníctve nerastných a vodných zdrojov sa zákon explicitne nezmieňoval. Citlivá otázka rozpočtu sa riešila osobitným zákonom. Rozpočty federácie a republík boli samostatné a oddelené.

Hoci veľký kompetenčný zákon na krátku dobu upokojil vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi, nezastavil však rozbehnuté odstredivé sily vo vnútri hnutí OF a VPN. Pôsobnosť týchto síl bola oveľa výraznejšia a viditeľnejšia v OF, vo VPN zase viac latentná. Takýto vývoj musel nevyhnutne smerovať k neudržateľnej dezintegrácii týchto hnutí, navyše na Slovensku k totálnemu ochromeniu federalistických síl.

Dezintegrácia OF sa naštartovala krátko po nástupe V. Klausa na post jeho predsedu dňa 13. októbra 1990, ktorého hlavným cieľom bolo premeniť širokospektrálne hnutie na pravicovú politickú stranu. Prvý snem OF pod jeho vedením (12. – 13. januára 1991) schválil uznesenie o premene hnutia na politickú stranu s individuálnym členstvom vylučujúcim súčasné členstvo v inom politickom subjekte. Tak sa z OF automaticky vylúčili menšie strany a organizácie, ktoré boli kolektívnymi členmi. To sa na prvom mieste dotýkalo pravicovej Občiansko-demokratickej aliancie (ODA), ktorá sa odmietla rozplynúť v OF. Tá ešte v závere januára oznámila, že si hodlá zachovať vlastnú politickú subjektivitu. Dňa 23. februára 1991 sa konal posledný republikový snem OF, na ktorom zlyhali všetky snahy o záchranu hnutia. OF fakticky zaniklo hneď v nasledujúci deň po rozlúčkovom sneme. Pokračovateľom pôvodného OF sa stalo ľavicové Občianske hnutie (OH), ktorého hlavným predstaviteľom sa stal podpredseda federálnej vlády a minister zahraničných vecí Jiří Dienstbier. Pravicová zložka OF, po vystúpení pravicovej strany ODA z hnutia, sa pretransformovala do Občiansko-demokratickej strany (ODS) na jej ustanovujúcom sneme 20. – 21. apríla 1991 v Olomouci. Jej predsedom sa podľa predpokladu stal V. Klaus. Vo FZ nastala paradoxná situácia: väčšina poslancov OF sa hlásila k ODS, avšak väčšina ministrov OF vo federálnej vláde naopak inklinovala

k OH, ktoré sa stalo minoritnou politickou silou vo FZ. Strana ODS sa, na rozdiel od všetkých ostatných subjektov ktoré vzišli z OF, stala na dlhú dobu rozhodujúcou silou na českej politickej scéne. Jej vplyv sa výrazne prejavil aj v procese delenia česko-slovenskej federácie v druhej polovici roku 1992.

Napriek silným proklamáciách o jednote a sile hnutia VPN jeho vedením (na čele s politicky málo predvídavým a zároveň nepopulárnym Fedorom Gálom) na pôde FZ v čase, keď sa nezadržateľne blížil koniec OF, sa nakoniec ani VPN nedokázala ubrániť svojmu rozpadu a nasledovala osud OF. Značná časť členskej základne VPN na čele s federálnym poslancom V. Mečiarom opustila mimoriadne zasadnutie Slovenskej rady VPN (5. – 6. marca 1991) a založila platformu VPN-ZDS, čím sa zavŕšil rozpad VPN. Vo FZ tak nastala priaznivá situácia pre mimoriadne efektívnu a koordinovanú pôsobnosť slovenských vlasteneckých síl. K úzkej spolupráci s poslancami SNS sa pridali poslanci z novej platformy VPN-ZDS, čo predstavovalo významne posilnenie slovenského pronárodného potenciálu vo FZ. Slovenská časť SN FZ už dokázala zabrániť prijatiu akýchkoľvek ústavných aktov, ktoré mali smerovať k ohrozeniu akýchkoľvek slovenských záujmov na federálnej úrovni. Tento národný poslanecký potenciál ešte viac zosilnel neskoršie, keď na začiatku roku 1992 časť federálnych poslancov KDH opustilo svoj poslanecký klub a začali pôsobiť nezávisle pod hlavičkou nového subjektu – Slovenské KDH (SKDH).

3. Prezidentove iniciatívy na „zabetónovanie“ federálneho *status quo*

Prezident V. Havel v závere roka 1990 prisľúbil využiť svoje zákonodarné právomoci v podobe predloženia návrhov ústavných zákonov o ústavnom súde, referende a rozšírenia právomocí prezidenta v prípade ústavnej krízy. Veľký dôraz kládol najmä na neskoršie predloženie vlastného návrhu federálnej ústavy, ktorá by mala byť prijateľná aj pre Slovensko.

Návrh ústavného zákona rozširujúceho právomoci prezidenta bol rázne odmietnutý vo FZ. Odmietla ho nielen slovenská politická reprezentácia, ale veľká väčšina federálnych poslancov naprieč celým politickým spektrom okrem Občianskeho hnutia. Návrh na zriadenie ústavného súdu, ktorého existenciu predpokladal ústavný zákon o česko-slovenskej federácii z roku 1968, bol vo FZ prijatý 27. februára 1991 s účinnosťou

od 1. apríla. Predstava, že by sa ústavný súd mohol stáť zárukou proti ústavnej kríze pri spore medzi republikami a federáciou, bola od samotného počiatku veľmi nejasná.

Zložitejšou bola vo FZ cesta prerokovania návrhu zákona o referende. Slovenské súčasti federálnej vládnej koalície (VPN a KDH) pôvodne odmietali myšlienku referenda s odôvodnením, že slovenská vôľa na zachovanie česko-slovenského štátu je dostatočne zrejmá, čím sa referendum stáva bezpredmetné a zbytočné. V priebehu roku 1991 sa však podľa nich situácia tak zmenila, že referendum sa už pokladalo za nevyhnutné, pretože jeho výsledok mal jasne demonštrovať vôľu Slovákov k udržaniu spoločného štátu, čím by sa zároveň legitimizoval mandát slovenskej politickej reprezentácie na ďalšie rokovanie s českou stranou o forme federatívneho usporiadania česko-slovenského štátu. Príslušný návrh ústavného zákona schválilo FZ na spoločnej schôdzi oboch snemovní 18. júla 1991.[7] Podľa tohto zákona tak mohol prezident vypísať referendum buď na základe návrhu FZ v oboch republikách (tzv. asymetrická podoba referenda) alebo na návrh národných parlamentov len v jednej z nich (ktorý zase neriešil, v prípade úspešného referenda, spôsob výstupu príslušnej republiky z federácie). Zákon výslovne stanovoval, že o vystúpenie ktorejkoľvek republiky z federácie nie je možné rozhodnúť ináč ako len referendom.

V súvislosti so schválením zákona o referende sa už od septembra 1991 radikalizovali českí a slovenskí priaznivci federácie a ich reprezentanti vo FZ. V masovej podpisovej akcii pod hlavičkou „Výzva k občanom“ a na verejných manifestáciách tvrdo požadovali vyhlásenie česko-slovenského referenda v oboch republikách, t. j. jeho asymetrickú podobu. Problém referenda sa tak opäť dostal na rokovanie FZ, a to 6. novembra, kedy FZ schválilo zákon o vykonaní referenda.[8]

Predpokladom uskutočnenia referenda bola podľa tohto zákona formulácia otázky, ktorá musela byť jednoznačná, aby sa na ňu dalo odpovedať „áno“ alebo „nie“. Otázok, takto jednoznačne formulovaných, sa mohlo v referende predložiť viac. Neskoršie sa však ukázalo, že formulácia takejto otázky v kontexte štátoprávneho problému, nie je jednoduchou vecou. O referendovej otázke sa vo FZ začalo rokovať 13. novembra 1991. Diskusie v pléne o pozitívnej či negatívnej referendovej

7 Ústavný zákon o referende bol publikovaný v Zbierke zákonov pod č. 327/1991 Zb.
8 Zákon o vykonaní referenda bol publikovaný v Zbierke zákonov pod č. 490/1991 Zb.

otázke sa nakoniec ukázali neplodnými. Referendovú otázku sa tak vo FZ nepodarilo schváliť a prezident Havel tak nemohol referendum vypísať.

Prezident Havel so svojim štábom naďalej intenzívne hľadal nové cesty z politického patu vo FZ. Krátko po svojom televíznom vystúpení k občanom ČSFR dňa 17. novembra, ktorý bol zameraný na jeho pripravované zákonodarne iniciatívy, ktoré sa mali stať akýmisi ústavnými poistkami na záchranu federácie. Najskôr požiadal FZ o novelizáciu zákona o referende. Podľa navrhnutej Havlovej novely mal prezident dostať právo vypísať referendum aj bez súhlasu FZ. Požadoval tiež novelizovať ústavný zákon o česko-slovenskej federácii, ktorý by mal umožniť ratifikovať novú ústavu len republikovými parlamentmi. Ďalšie zákonodarné iniciatívy prezidenta Havla sa dotýkali zásadných zmien vo FZ, ktoré dramaticky zasahovali do jeho štruktúry, kompetencií a postavenia v snahe oslabiť pozíciu česko-slovenského parlamentu v rozhodovacom procese. Podľa V. Havla, sa FZ stalo neprekonateľnou prekážkou v jeho ambíciách riešiť česko-slovenský štátoprávny problém „po svojom“. Svojimi postojmi a konaním v riešení tohto problému spôsobil vážne prehĺbenie konfliktu medzi ním a federálnym parlamentom a tak polarizoval verejnosť nielen na Slovensku, ale aj v Českej republike.

Spomínané zákonodarné iniciatívy v podobe návrhu ústavných zákonov prezident odôvodnil vo FZ 3. decembra 1991. Prvý návrh sa dotýkal prijímania novej federálnej ústavy, ktorá by mala vstúpiť do platnosti až po ratifikácii oboma národnými parlamentmi. Druhý návrh sa dotýkal referenda, presnejšie možnosti, aby prezident mohol vypísať referendum na základe svojho rozhodnutia so súhlasom federálnej vlády, v ktorej mal v tom čase stále svoju väčšinu na rozdiel od FZ. Ďalej mal byť prezident povinný referendum vypísať, ak sa preň na základe občianskej iniciatívy vyslovilo pol milióna voličov v ČR a štvrť milióna voličov v SR.

Tretí návrh ústavného zákona smeroval proti možnému zablokovaniu federálneho parlamentu. Dohodovacie konanie snemovní FZ v prípade ich rozdielneho hlasovania sa malo ukončiť do jedného mesiaca odo dňa, kedy o návrhu hlasovala druhá z nich. Ak dohodovacie konanie skončilo neúspechom, mohol prezident rozpustiť FZ. Rovnako mohol rozpustiť FZ aj v prípade, že trikrát po sebe počas šiestich mesiacov vyslovilo vláde nedôveru alebo odmietlo vysloviť dôveru, alebo pokiaľ po celú

dobu spoločnej schôdze oboch snemovní nebola jedna zo snemovní uznášaniaschopná alebo pokiaľ nebola uznášaniaschopná po celú dobu svojej samostatnej schôdze. V prípade rozpustenia parlamentu sa do dvoch mesiacov mali konať nové voľby. V tomto medziobdobí by mal prezident právomoc vydávať zákonné opatrenia (dekréty), ktoré by kontrasignoval predseda federálnej vlády.

Ďalší prezidentov návrh ústavného zákona zahŕňal novú štruktúru federálnych zastupiteľských orgánov, ktoré boli neprekonateľnou prekážkou v jeho politických aktivitách zameraných najmä na posilnenie kompetencií postu prezidenta. V tomto návrhu prezident Havel predpokladal jednokomorové dvestočlenné Federálne zhromaždenie so sídlom v Prahe a volené na celom území ČSFR s pomerným zastúpením republík podľa počtu obyvateľstva. Druhým zastupiteľským orgánom mala byť tridsaťčlenná Federálna rada so sídlom v Bratislave s paritným zastúpením poslancov delegovaných republikovými parlamentmi. Predsedovia oboch republikových národných rád mali byť členmi Federálnej rady z úradnej moci a striedavo jej mali predsedať.

Rokovania o prezidentových návrhoch sa pretiahli až do nasledujúceho roka 1992. Podobne ako predtým, sa Havlove návrhy aj teraz stali vo FZ nepriechodnými. Po rozpade OF a VPN sa mimoriadne sťažila podpora federálnej vláde vo FZ, ktorá v SN FZ už nebola schopná presadzovať ústavné zákony. Osud Havlových zákonodarných iniciatív sa vo FZ spečatil v dňoch 21. – 22. januára 1992. Časť prezidentových návrhov neprešli hlasovacou mašinériou a ostávajúce prezident sám stiahol z rokovania.

Politický vývoj vo FZ, aj po niekoľkých ďalších neúspešných pokusoch zo strany zástancov federácie o jej záchranu, nezadržateľne smeroval k rozdeleniu česko-slovenského štátu. Žiadny iný prijateľný variant k rozpadu spoločného štátu neexistoval. Tento fakt sa jasne odzrkadlil aj vo výsledkoch nasledujúcich parlamentných volieb v oboch republikách do FZ, ktoré prebehli v júni 1992.

4. Stručná charakteristika posledných parlamentných volieb do FZ

Druhé demokratické parlamentné voľby v ČSFR (5. – 6. júna 1992) sa stali rozhodujúcim míľnikom na ceste k zániku spoločného štátu a vzniku dvoch nových nezávislých štátov – Českej republiky

a Slovenskej republiky. V ČR zvíťazila s prehľadom do oboch snemovní FZ a do ČNR pravicová koalícia ODS/KDS, v SR bolo jasným víťazom volieb hnutie HZDS. Navyše, SNS v týchto voľbách do oboch snemovní FZ obhájila svoje poslanecké mandáty, ktoré získala vo voľbách v roku 1990. Účasť v parlamentných voľbách bola pritom na Slovensku vysoká: do SĽ FZ – 84,21 %, do SN FZ – 84,20 % a do SNR – 84.20 %.

Suverénni víťazi volieb HZDS a ODS však mali absolútne odlišný názor, potvrdený aj svojimi voličmi, na budúce štátoprávne usporiadanie spoločného štátu. ODS presadzovala funkčnú centralizovanú federáciu, naopak HZDS ju vo svojom 5-variantnom riešení odmietlo, čo zákonite nemohlo viesť k nejakej dohode na vyriešenie tejto mimoriadne dôležitej otázky týkajúcej sa ďalšieho osudu česko-slovenského štátu.

Parlamentné voľby na Slovensku jasne potvrdili, že veľká väčšina slovenskej verejnosti odmieta existujúcu formu česko-slovenskej federácie. Veľká väčšina populácie podporila tie politické strany, ktoré presadzovali samostatný štát, konfederáciu prípadne inú oveľa voľnejšiu formu federácie. Najvýznamnejšie federalistické strany a hnutia (ODU-VPN, Demokratická strana, ODS a Demokrati–92) sa nedostali ani do FZ ani do SNR, čím sa výrazne posilnil slovenský národný živel v oboch zákonodarných orgánoch.

Ak by sme posudzovali výsledky parlamentných volieb 1992 z pohľadu národného referenda o budúcej forme štátoprávneho usporiadania Česko–Slovenska, tak slovenská národnoštátna myšlienka (predstavovaná či už nezávislou slovenskou štátnosťou, konfederáciou alebo podstatne oveľa voľnejšou formou federácie), ktorú v týchto podobách tvrdo odmietala česká politická scéna spolu so slovenskými federalistami, absolútne zvíťazila. Pri vysokej voličskej účasti v parlamentných voľbách na Slovensku by spolu získali iné formy, ako existujúca forma federatívneho usporiadania ČSFR, podporu:

- 74,86 % voličov, ktorí sa zúčastnili volieb do SNR,
- 72,8 % voličov zúčastnených vo voľbách do SĽ FZ,
- 72,15 % voličov zúčastnených vo voľbách do SN FZ.

Uvedené fakty dramaticky ovplyvnili povolebný vývoj v ČSFR a samotný proces vedúci k rozdeleniu spoločného štátu na pôde FZ výrazne akceleroval.

Po parlamentných voľbách sa rozbehla séria rokovaní medzi víťazmi parlamentných volieb v ČR a SR. Prezident Havel poveril vedením týchto rokovaní predsedu ODS V. Klausa. Ako sme už uviedli, suverénni víťazi volieb HZDS a ODS mali absolútne odlišný názor na budúce štátoprávne usporiadanie spoločného štátu. Predovšetkým z tohto dôvodu rokovania neviedli k žiadnemu pozitívnemu záveru o zostavení vlády prijateľnej pre obe strany. Významným momentom v neúspešných česko-slovenských rokovaniach sa stal 17. jún 1992, keď sa V. Klaus odmietol ďalej podieľať na zostavení federálnej vlády ako jej budúci premiér a rozhodol sa ašpirovať na funkciu predsedu vlády ČR. Tým dal prvýkrát najavo, že nedokáže splniť slovenskú požiadavku o medzinárodnoprávnej subjektivite Slovenska, ktorú pretláčalo do vládneho programu hnutie HZDS.

Rokovania potvrdili, že obaja partneri sa dokážu dohodnúť iba na rozdelení ČSFR. Výsledkom rokovania bola politická dohoda, ktorá v bode 4 obsahovala záväzok vyriešiť do 30. septembra 1992 štátoprávne usporiadanie, čo teoreticky ponechávalo otvorené dvere aj pre iné riešenie ako je rozdelenie štátu. Bod 9 dohody výslovne hovoril o potrebe zaistiť chod štátnej správy na úrovni federácie do 31. 12. 1992. Obe strany sa tak predbežne dohodli o zániku ČSFR ako i o dátume, kedy sa tak má udiať. ODS a HZDS boli pod veľkým tlakom ďalších politických subjektov (najmä ODA v ČR a SNS v SR), ktoré ich smerovali do rozdelenia federácie. Ustanovili sa federálne a republikové orgány a následne sa spustil proces legislatívneho a exekutívneho zabezpečenia spomínanej politickej dohody na úrovni federácie. Hlavný problém pritom spočíval v zabezpečení priechodnosti ústavných zákonov vo FZ, pretože rozhodujúce politické zoskupenia HZDS, SNS, ODS/KDS a KDU-ČSL nedisponovali ústavnou väčšinou.

Prvou úlohou novej federálnej vlády bolo pripraviť programové vyhlásenie (na základe zásad, na ktorých sa dohodli politické reprezentácie ODS a HZDS)[9], predložiť ho na schválenie do FZ a tak požiadať parlament o dôveru. Tento akt sa udial vo FZ 16. júla, ktoré schválením Programového vyhlásenia vlády tak vyjadrilo plnú dôveru federálnej vláde.

Nezvratný proces rozpadu federácie sa prejavil aj v súvislosti s ukončením mandátu prezidenta V. Havla a novými prezidentskými voľbami.

9 (FZ 1992a: 105).

Prezidentov mandát končil 5. júla 1992 a podľa novely ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii z 15. apríla 1992 sa po skončení mandátu mal zvoliť nový prezident do troch mesiacov – t. j. najneskoršie do 5. októbra 1992. Avšak spomínaný ústavný zákon, ani formálne stále platná ústava z roku 1960 nehovorili ako postupovať, ak sa nepodarí zvoliť prezidenta do troch mesiacov.

Neúspešná voľba prezidenta vo FZ sa uskutočnila 3. júla 1992. V. Havel bol jediným kandidátom českej politickej reprezentácie vo FZ, slovenská strana nepostavila žiadneho kandidáta na post prezidenta. ODS vyhlásila, že jej jediným kandidátom je V. Havel a že prezidentom buď bude Havel alebo nikto. HZDS a SNS vyjadrili jednoznačný nesúhlas s kandidatúrou V. Havla a odmietli postaviť vlastného kandidáta.[10] V. Havel bol jediným kandidátom na post prezidenta. Vzhľadom na zákaz majorizácie v SN bez hlasov HZDS a SNS nemohol byť V. Havel zvolený za prezidenta ČSFR. Nebol tak zvolený ani v prvom, ani v druhom kole. Za celú existenciu Česko-Slovenska sa nikdy nestalo, aby sa nezvolil prezident v prvom kole voľby. Nezvolenie V. Havla za prezidenta ČSFR vyvolalo v Prahe búrlivé protislovenské demonštrácie pred budovou FZ.

Medzi udalosti, ktoré významne ovplyvnili politické rokovania o budúcnosti ČSFR, patrilo schválenie Deklarácie SNR o zvrchovanosti SR dňa 17. júla 1992 a následné prijatie Ústavy SR 1. septembra v SNR.[11] Krátko po vyhlásení Deklarácie ešte v ten istý deň abdikoval prezident V. Havel. Štát tak už natrvalo, až do svojho zániku, zostal bez prezidenta.[12]

5. Eliminácia referenda ako prekážky pre bezkonfliktné rozdelenie štátu

Jednou z veľkých prekážok pre pokojné a ústavné rozdelenie česko-slovenskej federácie bol ústavný zákon č. 327/1991 Zb., o celoštátnom referende a zákon č. 490/1991 Zb., o spôsobe uskutočnenia referenda. Na elimináciu česko-slovenského referenda, ktoré bolo podľa tohto zákona asymetrické a nevyjadrovalo suverénnu vôľu jednej z republík vystúpiť z federácie, bol preto potrebný nový ústavný zákon. Vykonanie referenda by mohlo predstavovať značné dopady na štátny rozpočet

10 O niektorých dôvodoch, prečo sa V. Havel nemal stať znovu prezidentom ČSFR pozri (HRIVÍK 2012: 43-44).

11 Bližšie pozri (CHOVANEC 2001: 101-137).

12 Ani nasledujúce voľby prezidenta (16. júla a 24. septembra 1992) neviedli k zvoleniu prezidenta, pretože žiadna z rozhodujúcich strán, vrátane ODS, už nenavrhla svojho kandidáta.

federácie, ale jeho výsledok by nepredurčil žiadne úspešné riešenie otázky štátoprávneho usporiadania spoločného štátu. Preto bolo potrebné rozšíriť referendum aj o iné efektívnejšie varianty ústavného rozdelenia federácie, ktoré by si nevyžadovali prakticky žiadne finančné náklady. Z tohto dôvodu sa pripravil návrh ústavného zákona o spôsobe zániku federácie, ktorý bol predložený federálnou vládou do FZ dňa 3. septembra 1992. Samotný text návrhu zákona bol stručný a stanovoval v § 1 celkom štyri možné spôsoby zániku ČSFR:

- deklaráciou FZ ČSFR, schválenou ústavným zákonom FZ;
- dohodou oboch národných rad;
- referendom na základe ústavného zákona FZ alebo ústavného zákona jednej alebo oboch republikových národných rád; a
- vystúpením jednej z republík z federácie.

V prípade rozdelenia federácie sa podľa § 2 stanú ČR a SR nástupníckymi štátmi ČSFR, pričom buď ústavný zákon FZ alebo dohoda národných rád mali určiť spôsob prechodu práv, povinností a rozdelenia majetku. Podľa § 3 návrhu zákona mali obe republiky získať oprávnenie ešte pred zánikom federácie rokovať o úprave vzájomných vzťahov, spadajúcich zatiaľ do pôsobnosti federácie.

Návrh ústavného zákona o spôsobe zániku federácie bol zaradený na program 4. spoločnej schôdze SĽ a SN FZ. Rozprava o návrhu ústavného zákona prebiehala vo veľmi búrlivej a konfliktnej atmosfére. V rámci rozpravy k návrhu zákona vyjadrili podporu tomuto návrhu české vládne strany, ďalej HZDS a SNS. Poslanecký klub ODS zdôraznil, že ODS pred voľbami vyhlásila, že je za funkčnú federáciu alebo za rozdelenie štátu. Voliči na Slovensku podľa ODS, vo voľbách rozhodli, že si želajú štát rozdeliť, čo je nutné rešpektovať. Klub poukázal aj na význam prijatia slovenskej ústavy.

Hlasovanie o návrhu ústavného zákona o spôsobe zániku československej federácie sa uskutočnilo 1. októbra 1992. Návrh zákona však nebol prijatý v žiadnej zo snemovní FZ.

6. Zoštíhlenie vplyvu federácie a zamedzenie jej neregulovanému zániku

Po neprijatí návrhu ústavného zákona o spôsobe zániku federácie bolo na programe zasadnutia FZ pokračovanie prerušeného rokovania k vládnemu návrhu ústavného zákona (schvaľovaním pozmeňujúcich a doplňujúcich návrhov), ktorým sa mení a dopĺňa ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii, v znení neskorších ústavných zákonov, a niektoré ďalšie súvisiace ústavné zákony. Išlo najmä o novelizáciu veľkého kompetenčného zákona a Ústavy ČSFR, ktorá vychádzala z programového vyhlásenia vlády. V ňom sa federálna vláda zaviazala pripraviť návrh nového vymedzenia pôsobností medzi federáciou a republikami, a to tak, aby právomoci, ktoré nie je nevyhnutne nutné vykonávať na úrovni federácie, sa preniesli na ČR a SR. Návrh novely ďalej riešil zmeny v sústave federálnych ústredných orgánov štátnej správy, v ktorých na čele stál člen federálnej vlády, ako aj samotnú redukciu ich počtu z 13 na 5 (t. j. na Ministerstvo financií, Ministerstvo zahraničných vecí, Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnútra a Ministerstva hospodárstva ČSFR). Pôsobnosť zrušených federálnych orgánov by mala prejsť čiastočne na uvedené federálne ministerstvá a čiastočne do pôsobnosti republík.

Navrhovaná novelizácia sa dotýkala najmä oblastí zahraničných vecí, strategického plánovania, bankovníctva, zahraničného obchodu, hospodárstva, dopravy, spojov, životného prostredia, práce, sociálnej politiky, štátnej štatistiky, právnej úpravy vlastníctva, podnikania, normalizácie, skúšobníctva, meteorológie a hospodárskej súťaže. Tiež zahrňovala zriaďovanie, postavenie a ostatné pomery ozbrojených bezpečnostných zborov s priamou väzbou na Federálnu bezpečnostnú a informačnú službu, spresnenie kompetencie federácie v oblasti zahraničnej politiky vo svetle medzinárodno-právnych subjektivít republík v budúcnosti a predbežné vypracovávanie medzinárodných hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy a menovanie a odvolávanie vedúcich diplomatických misií. V prípade budúceho rozdelenia Štátnej banky česko-slovenskej sa vytvoril predpoklad a podmienka na vytvorenie emisných bánk republík. Návrh novely umožnil, aby správne orgány republík neboli vo vzťahu podriadenosti k orgánom federácie. Návrh ďalej predpokladal, že prokuratúra ČSFR a prokuratúry republík by mali byť samostatné uzatvorené systémy bez vertikálnej

podriadenosti v niektorých otázkach generálnych prokurátorov republík Generálnemu prokurátorovi ČSFR.

V súvislosti s novelou veľkého kompetenčného zákona sa rovnako navrhla zmena Ústavy ČSFR (ústavný zákon č 100/1968 Zb.). Tá sa dotýka jej článku I., v ktorom sa podľa návrhu novely charakterizuje ČSFR ako federatívny štát, skladajúci sa z ČR a SR. Schválená novela ústavy znamenala výrazné okliešteniе kompetencií federácie na úkor posilnenia pôsobnosti republík. Česko-slovenská federácia sa stala oveľa voľnejšou, útvarom so silnými konfederatívnymi prvkami. Celý ústavný vývoj ČSFR sa tak opäť nezadržateľne posunul smerom k zániku spoločného federatívneho štátu. Predložený vládny návrh novely ústavného zákona bol nakoniec v oboch snemovniach FZ schválený. Novela ústavného zákona obmedzila kompetencie federácie do takej miery, že jej činnosť bola zablokovaná a reálna existencia Česko–Slovenska bola už len formálna. Federálna vláda už nemala žiadne možnosti presadiť svoje rozhodnutia, ak s nimi výslovne nesúhlasili česká a slovenská vláda.

Prijatie ústavného zákona o obmedzení kompetencií federácie a ich presun na republiky potvrdilo obnovenie vzájomnej dôvery medzi poslaneckými klubmi ODS a HZDS, ktorá sa vážne naštrbila po neprijatí ústavného zákona spôsobe zániku federácie, ako aj po vyjadrení podpory časti poslaneckého klubu HZDS návrhu poslanca Miloša Zemana o vytvorení akejsi česko-slovenskej únie dňa 1. októbra 1992. Opätovná obnova dôvery a spolupráce medzi ODS a HZDS umožnila vykonať ďalšie kroky vedúce k rozdeleniu Česko–Slovenska. Rozšírené programové vyhlásenie federálnej vlády zo 7. októbra 1992 potvrdilo, že vláda bude pokračovať v zabezpečovaní procesu rozdelenia federácie a pripraví nový návrh ústavného zákona o zániku ČSFR. Dňa 15. októbra predložila federálna vláda poslancom FZ sľúbený program opatrení proti živelnému rozpadu ČSFR. Ten predpokladal zaistenie činnosti vlády do 31. decembra 1992 a súčasne postupný prevod všetkých zostávajúcich právomocí federácie na republiky najneskoršie k tomuto dátumu. Aby sa kompenzovali možné dôsledky rozdelenia štátu, bolo nutné vopred pripraviť súbor zmluvných dokumentov medzi republikovými vládami.[13]

13 Bližšie o podpísaných spoločných dokumentoch pozri napríklad (RYCHLÍK 2002: 312-320).

7. Rozhodujúce kroky FZ pre ústavný zánik federácie

Popri návrhu ústavného zákona o zániku ČSFR vláda pripravovala niekoľko ďalších súvisiacich zákonov, z ktorých osobitnú pozornosť si zaslúži návrh ústavného zákona o delení majetku ČSFR.

Pri tvorbe ústavného zákona o delení majetku federácie vystúpili na povrch staré spory o tom, kto na koho doplácal a akým spôsobom sa teda má majetok rozdeliť. Jedno však bolo všetkým jasné, ak sa majetok nerozdelí počas existencie federácie, potom sa bude deliť oveľa ťažšie. Vládny návrh zákona vychádzal z kombinácie troch princípov: územného, historického a pomerného. Prvý princíp sa dotýkal nehnuteľného majetku, ktorý prechádzal do vlastníctva tej republiky, na ktorej území sa nachádzal. Ďalšie dva princípy sa dotýkali hnuteľného majetku. Podľa historického princípu mal Česku patriť majetok česko-slovenského štátu, ktorý vznikol pred 28. októbrom 1918, ak pred týmto dátumom patril subjektom nachádzajúcim sa na dnešnom území ČR; podobne majetok, patriaci pred 28. októbrom 1918 subjektom na Slovensku, mal pripadnúť SR. Ostatný hnuteľný majetok sa mal rozdeliť podľa pomerného princípu – podľa pomeru počtu obyvateľstva, t. j. 2: 1 v prospech ČR.

Návrh ústavného zákona o delení majetku ČSFR vznikol ako kompromis v úzkej spolupráci všetkých troch vlád, jeho vecný obsah a legislatívne usporiadanie neboli v žiadnom rozpore. Návrh zákona vytvoril ústavný rámec pre delenie majetku federácie medzi jednotlivé republiky v prípade schválenia zákona o zániku federácie. Majetkom ČSFR pre účely tohto zákona sa stali štyri druhy majetku: hnuteľný a nehnuteľný majetok, finančné aktíva a pasíva, menové aktíva a pasíva a rezervy a iné majetkové práva a záväzky ČSFR a štátnych organizácií. Nakoniec, pri delení majetku sa mali uplatniť dva princípy – územný a pomerný 2:1, pričom historický princíp sa mohol uplatniť, iba v prípade potreby, najmä v rámci dohôd medzi ČR a SR, ktoré sa mali uzatvárať neskôr v procese delenia federálneho majetku. Predložený návrh zákona mal blokovať neriadený prechod majetku federácie na republiky, a na druhej strane umožniť riadený prechod majetku v presne vymedzených prípadoch ešte pred zánikom federácie. Umožnil tiež zriadiť komisiu (zloženú paritne z členov menovaných vládami ČR a SR) na dokončenie urovnania nárokov, vzniknutých rozdelením federálneho majetku a teda

mala dokončiť urovnanie majetku ČSFR po celú dobu jeho delenia. Návrh zákona mal zároveň predstavovať významný krok k pokojnému, ústavnému a civilizovanému utváraniu nových foriem vzťahov medzi oboma republikami, ktoré by mali byť založené na dobrom susedstve a priateľskej spolupráci.[14]

Návrh ústavného zákona o rozdelení majetku federácie sa schválil 13. novembra 1992.[15] Federálny majetok, ktorý bol účtovne predložený českou stranou, sa nakoniec rozdelil podľa schváleného mechanizmu.[16]

Po schválení ústavného zákona o delení majetku sa nezadržateľne približovala dlho očakávaná chvíľa nevídaného historického významu, na ktorú čakala celá slovenská, česká, ale aj svetová verejnosť – či sa nakoniec podarí Čechom a Slovákom dohodnúť na ústavnom, civilizovanom a pokojnom spôsobe rozdelenia spoločného štátu – medzinárodne uznávaného a rešpektovaného Česko–Slovenska. Po dramatickom rozpade Sovietskeho zväzu, ale najmä po tragickom a krvavom zániku Juhoslávie zvedavosť domácich a zahraničných médií mimoriadne gradovala. Čas sa začal napĺňať, keď FZ pristúpilo k prerokovaniu vládneho návrhu ústavného zákona o zániku česko-slovenskej federácie.[17] Návrh zákona prerokovali všetky tri vlády (federálna i republikové) a odporučili ho na ďalšie ústavné prerokovanie vo FZ.

Návrh reagoval na dohodu rozhodujúcich politických síl (ODS a HZDS) o zániku spoločného štátu a na prejavenú vôľu českej a slovenskej reprezentácie utvárať si slobodne a samostatne spôsob, formu a obsah svojho spoločensko-politického života vo vlastnom štáte. Preto bolo potrebné zabezpečiť realizáciu zániku federácie ústavnou cestou nekonfliktne a uprednostniť pri existujúcom usporiadaní spoločného štátu dohody nástupníckych subjektov, ČR a SR, o budúcich vzájomných vzťahoch, ako aj o nových formách a smerovaní medzinárodnej spolupráce. Popri zásadnom rozhodnutí o stanovení momentu zániku ČSFR o 24. hodine dňa 31. decembra 1992 návrh zákona tiež riešil návrh a otázky zániku štátnych orgánov ČSFR a ozbrojených síl a všetkých druhov ozbrojených bezpečnostných zborov. Spolu so zánikom ČSFR

14 (FZ 1992b: 470-476).

15 Schválený návrh ústavného zákona o delení majetku ČSFR medzi ČR a SR a jeho prechode na ČR a SR bol publikovaný v Zbierke zákonov pod č. 541/1992.

16 Bližšie pozri (HÚSKA 2007: 122-129).

17 (FZ 1992b: 691-694).

mali zaniknúť aj rozpočtové a príspevkové organizácie napojené na štátny rozpočet federácie a tie štátne organizácie, ktoré boli zriadené zákonom a zabezpečovali úlohy zverené federácii. Vládny návrh zdôrazňoval, že nástupníckymi štátmi česko-slovenskej federácie sú obe republiky. Aby bolo zabezpečené hladké a bezporuchové vykonávanie činností, ktoré doteraz vykonávali štátne orgány federácie, poprípade aby boli zachované niektoré federálne organizácie, ktorých existenciu budú republiky považovať za potrebnú pre zabezpečenie preberaných pôsobností federácie, umožnil vládny návrh, aby republikové parlamenty mohli ešte pred dňom zániku ČSFR prijímať ústavné a iné zákony, ktoré by tieto otázky upravili.

Predložený vládny návrh zákona mal inú filozofiu ako septembrový návrh ústavného zákona o spôsobe zániku federácie a pozostával zo šiestich článkov. Článok 1 jednoducho konštatoval, že uplynutím dňa 31. decembra 1992 zaniká ČSFR. Podľa článku 2 v okamihu zániku zanikajú všetky orgány federácie a organizácie napojené na federáciu. Podľa článku 3 nástupníckymi štátmi sa stávajú ČR a SR. ČNR a NR SR môžu od okamihu schválenia zákona prijímať ústavné zákony na zabezpečenie štátnej správy v doterajšej pôsobnosti federácie s tým, že účinnosť týchto opatrení nastane najskôr dňa 1. januára 1993 (čl. 4). Podľa článku 5 môžu obe republiky za rovnakých podmienok uzatvárať už teraz medzinárodné zmluvy. Článok 6 konštatoval, že účinnosť zákona nastáva dňom vyhlásenia.

Spolu s vládnym návrhom ústavného zákona boli vo FZ predložené tri doplňujúce a pozmeňujúce poslanecké návrhy. Prvý návrh sa dotýkal prechodu federálnych poslancov do republikových národných rád, druhý zahŕňal ratifikačné referendum a posledný doplňujúci návrh mal upraviť text článku 1 návrhu zákona tak, že „ČSFR zaniká na základe dohody ODS a HZDS“ a že „Uplynutím dňa 31. decembra 1992 zanikajú mandáty všetkých poslancov FZ i oboch národných rád“.

Návrh ústavného zákona bol predložený najskôr obom národným radám, ktoré po jeho prerokovaní dňa 17. novembra 1992 ho odporučili FZ prijať. Navyše NR SR navrhla upraviť text navrhovaného zákona nasledovne: „Ani jedna z republík nesmie v budúcnosti používať štátne symboly súčasnej ČSFR, ani symboly, ktoré by s nimi boli zameniteľné.“ a druhá zmena sa dotýkala článku 5, ktorý sa mal upraviť tak, že obe republiky môžu už teraz uzatvárať zmluvy nielen medzi sebou, ale i s tretími

štátmi, avšak s účinnosťou najskôr od 1. januára 1993. Oba návrhy sa zapracovali ústavnoprávnymi výbormi SĽ a SN FZ do záverečného znenia návrhu zákona.

Prerokovanie návrhu ústavného zákona o zániku ČSFR sa vo FZ začalo 18. novembra 1992. O návrhu zákona sa rozpútala ohnivá diskusia. Nebol prijatý žiadny z pozmeňujúcich návrhov a, ako sa ukázalo neskoršie, bol to aj dôvod, prečo sa návrh zákona ako celok nakoniec neschválil. Iba poslanci HZDS, SNS, ODS/KDS a KDU-ČSL hlasovali jednotne za návrh zákona.

Nastala tak patová situácia, keď návrh zákona prešiel iba v jednej zo snemovní FZ (t. j. v SĽ FZ). Podľa rokovacieho poriadku FZ sa takýto prípad mohol riešiť iba dohodovacím konaním. Rokovanie FZ pokračovalo v stredu 25. novembra. Dohodovací výbor predložil dva návrhy na riešenie patovej situácie. Prvým bol návrh, aby po zániku federácie sa poslanci FZ stali poslancami národných rád. Druhý návrh sa dotýkal modifikovaného znenia pôvodne predkladaného ratifikačného referenda.

Podpora návrhu zákona zo strany niektorých opozičných poslancov bola podmienená prijatím prvého doplňovacieho návrhu Dohodovacieho výboru o začlenení poslancov FZ do národných parlamentov. Vládna koalícia vo FZ nakoniec súhlasila s uvedenou zmenou v texte návrhu zákona, predtým však odmietla druhý návrh výboru. Po tejto úprave sa uskutočnilo druhé hlasovanie o konečnom znení návrhu zákona, ktoré tentoraz prebehlo v oboch snemovniach FZ úspešne, no v mimoriadne búrlivej atmosfére dňa 25. novembra 1992.[18] Schválenie ústavného zákona o zániku ČSFR znamenalo nevídanú historickú udalosť, že Česko-Slovensko sa po dlhých desaťročiach svojej existencie rozdelí pokojným, ústavným spôsobom.

Do konca roka 1992 prijalo FZ ešte posledné legislatívne kroky súvisiace s rozdelením česko-slovenskej federácie. Schválilo zákony, ktorými sa zrušili všetky česko-slovenské inštitúcie a vykonalo viacero medzinárodných aktivít s cieľom, aby svet prijal obe republiky ako nástupnícke štáty zanikajúcej ČSFR. Po 1. januári 1993 tak učinili všetky štáty sveta vrátane OSN.

18 Konečné znenie schváleného návrhu ústavného zákona o zániku ČSFR bolo publikované v Zbierke zákonov pod č. 542/1992 Zb.

Nedostatky, ktoré sa ukázali pri aplikácii česko-slovenských zmlúv a dohôd z jesene 1992, si vyžiadali neskoršie nové úpravy. Praktické problémy spojené s rozdelením federácie sa doriešili až po 1. januári 1993 ďalšími zmluvami a dohodami.

V nasledujúcom období čakalo samostatnú SR pokračovanie už rozbehnutej širokospektrálnej celospoločenskej transformácie, naštartovanej v česko-slovenskom štáte. Celý tento transformačný proces prebiehal vo viacerých rámcoch.

8. Rámce transformácie samostatnej SR

Rozsiahla mnohodimenzionálna transformácia slovenskej spoločnosti, ktorá pokračovala aj po rozdelení Česko–Slovenska, prebiehala vo viacerých rámcoch – politickom, ekonomickom, kultúrno-morálnom, bezpečnostnom a integračnom. Predovšetkým morálny aspekt transformácie sa stal najvážnejším spoločenským problémom. V ekonomickom transformačnom rámci trhové inštitúty, medzi ktoré patrí súkromné vlastníctvo, jeho nedotknuteľnosť, konkurencia ako trhová sila prinášajúca lepšie a lacnejšie produkty a služby, vymáhateľnosť práva a mnohé ďalšie, sa viac či menej presadzovali niekedy vďaka vláde, niekedy v protiklade k jej nevypočítateľným krokom. Ale ich pochopenie je dlhodobým a zložitým procesom, ktorý ďalej pokračuje a teda nemôže byť limitovaný iba dvadsiatimi piatimi rokmi existencie samostatného Slovenska.

8. 1. Politický a ekonomický rámec transformácie

Hlavným problémom po 1. januári 1993 zostala rozbehnutá komplexná premena spoločenského a politického života spustená ešte v dobe česko-slovenskej federácie. Nespokojnosť slovenských občanov sa však stále prejavuje s dosiahnutými výsledkami transformácie mnohých aspektov spoločenského a politického života aj po 25 rokoch. Ako sa vyvíjal slovenský prípad transformácie spoločensko-politického a ekonomického života?

Z hľadiska spustenia a priebehu samotných spoločensko-politických premien sa ako prvý naštartoval politický rámec transformácie. Hneď pri prvých revíziách zákonodarného systému Česko-Slovenska po novembri 1989 sa demokracia, myšlienka právneho štátu a ich princípy medzi prvými vyjadrili v ústave a zákonoch štátu, čím sa demokracia a právny štát stali

nespochybniteľnými právnymi inštitúciami. Politická transformácia v slovenskej spoločnosti logicky nadväzovala na tú federálnu. Prvým krokom bolo zrušenie článku 4 Ústavy Česko-Slovenska o vedúcej úlohe komunistickej strany v spoločnosti. Princípy demokracie sa stali kompasom a akcelerátorom ďalšieho spoločensko-politického vývoja. Sem možno zaradiť také princípy ako sú: princíp limitovanej väčšiny (t. j. väčšiny obmedzenej právami menšín a jednotlivca), princíp všeobecnej a rovnej participácie, politický pluralizmus, ekonomický pluralizmus (t. j. trhová ekonomika, hospodárska súťaž, ochrana vlastníctva a rovnaký zákonný obsah vlastníckeho práva všetkých vlastníkov), princíp slobodných volieb a princíp kontroly reprezentácie moci.

Podobne, ako v prípade demokracie, sa do slovenského zákonodarného systému postupne vyjadrili aj princípy právneho štátu: princíp vlády práva, obmedzenej (limitovanej) moci, ústavnosti a zákonnosti, ľudských práv a základných slobôd, demokratickej deľby moci a suverenity ľudu, nezávislosti súdnictva, záruk sudcovskej nezávislosti a niektoré ďalšie princípy. Neskôr sa, na základe vývoja transformácie spoločnosti, ukázalo, že právny štát nie je možné redukovať iba na právne princípy. Dôležité boli tiež politické a ekonomické podmienky života spoločnosti, prostredie demokracie, hospodárskej súťaže, ale aj právna a politická kultúra, ktorá výrazne absentuje aj po 25 rokoch budovania štátu. Nevyhnutnou požiadavkou právneho štátu v prípade Slovenska boli nielen princípy, ale aj ich realizácia a fungovanie právnych garancií pri porušovaní práva. Na zabezpečenie ľudských práv je mimoriadne dôležitá efektívnosť právneho systému a každej právnej normy, zabezpečovaná zo strany štátu najmä možnosťou aplikácie donútenia v prípadoch nerešpektovania práva (t. j. vymožiteľnosť práva). Vymožiteľnosť práva ostáva aj dnes vážnym problémom na Slovensku.

Významným princípom právneho štátu, ktoré musela SR prijať, sú ľudské a občianske práva a ich dodržiavanie. SR tieto práva zakotvila v zákonoch ako práva človeka a občana a zabezpečila ich nerušené užívanie. Z medzinárodných zmlúv, dohôd a dohovorov, ktoré SR transponovala do svojho vnútroštátneho právneho systému v úvodnej etape svojej transformácie boli prakticky všetky základné ľudsko-právne dokumenty OSN, Rady Európy, OBSE a neskoršie v roku 2009 sa ratifikáciou Lisabonskej zmluvy prihlásila k Charte základných práv EÚ.

Ekonomický rámec transformácie úzko nadväzoval na jej politickú dimenziu. Začiatkom 90. rokov 20. storočia začali krajiny strednej Európy (SE), vrátane Česko-Slovenska, aplikovať nový, úplne iný model hospodárskej politiky. Proces premeny hospodárstva z centrálne plánovaného systému na systém založený na decentralizovanom rozhodovaní a slobodnom trhu vyžadoval obrovské úsilie decentralizovať, stabilizovať a zmeniť štruktúru existujúcej ekonomiky. ČSFR bola jednou z prvých krajín, ktoré podnikli dôrazné opatrenia na prechod z direktívne riadeného hospodárstva k hospodárstvu trhovému. Ekonomická transformácia sa mala uskutočniť v situácii, keď SR zdedila prakticky úplné štátne vlastníctvo majetku a kontrolu nad hospodárstvom.

V Česko-Slovensku neexistovalo na prahu transformácie nič podobné ako legálny súkromný sektor a čiastočne trhové inštitúty prežívajúce v Poľsku a Maďarsku. Česko-Slovensko, a teda prirodzene aj Slovensko, bolo podobne ako Bulharsko oveľa viac začlenené do ekonomickej štruktúry sovietskeho bloku. Bolo preto viac zraniteľnejšie šokom vzniknutým z kolapsu sovietskeho trhu a rozpadu obchodných dohôd v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Pri zavádzaní transformačných opatrení sa tak museli česko-slovenskí a následne slovenskí politickí predstavitelia vyrovnávať s oveľa podstatnejším problémom než ich náprotivok v spomínaných stredoeurópskych štátoch.

Základným cieľom ekonomickej reformy, ktorý schválil česko-slovenský parlament na začiatku 90. rokov, bol rázny prechod od centrálneho plánovania k pravidlám trhovej ekonomiky a vylúčenie akejkoľvek nadväznosti na predchádzajúci ekonomický systém. Politická a ekonomická elita zvažovala dve základné alternatívy transformácie:

- tzv. *šokovú terapiu*, podľa ktorej sa reformy majú vykonať radikálne a čo
- najrýchlejšie, aby sa predišlo zastaveniu celého procesu v dôsledku negatívneho vplyvu reforiem na verejnosť; a
- tzv. gradualistický prístup, presadzujúci stupňovanie reformných krokov po malých dávkach, ktoré bude ekonomika schopná absorbovať bez výraznejších turbulencií a zabráni sa tak sociálnym otrasom.

Napokon prevládla predstava, že spomalenie a odkladanie reformy by mohlo vyvolať odpor byrokratického aparátu a stratu dôveryhodnosti vlády. Zvolený reformný scenár transformácie počítal s cenovou liberalizáciou, vnútornou zameniteľnosťou koruny, privatizáciou, makroekonomickou stabilizáciou, politikou menových a rozpočtových reštrikcií, pričom nezanedbateľné malo byť tlmenie inflácie a adaptovanie takej sociálnej politiky, ktorá by pomohla osobám postihnutých reformami prekonať zmeny. Za týmto účelom bol v októbri 1990 vo FZ ČSFR schválený zákon o malej privatizácii (t. j. zákon FZ ČSFR č. 427/1990 Zb. o prevodoch niektorých vecí z vlastníctva štátu do vlastníctva fyzických alebo právnických osôb) a vo februári 1991 zákon o veľkej privatizácii (t. j. zákon FZ ČSFR č. 92/1991 Zb. o prevodoch majetku štátu na iné osoby za účelom podnikania.). Tieto zákony vytvorili základný legislatívny rámec pre hlavné smery hospodárskej politiky Česko-Slovenska, po 1. januári 1993 tiež Slovenska a Česka. Následne sa zákonmi zriadili Federálny fond a republikové fondy národného majetku. Pôsobnosť oboch republík pri schvaľovaní privatizačných projektov a vykonávaní veľkej privatizácie bola regulovaná samostatnými zákonmi republík.

Mimoriadne aktívnymi a úspešnými hráčmi v privatizačnom procese, a to nielen na Slovensku, boli nenápadne sa vynárajúce štruktúry z prostredia špeciálnych tajných služieb. Pre nový česko-slovenský a následne slovenský kapitál, ktorý bol do značnej miery poznačený mafiánskym pôvodom, bolo prvotným problémom zlegalizovať svoje prostriedky operáciami prostredníctvom západného bankového systému. Iba špeciálne tajné služby disponovali dobre odskúšanými hospodárskymi a finančnými mechanizmami a kanálmi, ktorých prostredníctvom celé roky financovali západné komunistické strany, ktoré takéto legalizačné operácie umožňovali. A tak sa dajú na Slovensku (ako aj v ďalších štátoch strednej a východnej Európy) relatívne ľahko vypozorovať výnimočné hospodárske, finančné a bankové kariéry ľudí, ktorí neznámym spôsobom zrazu disponovali obrovskými finančnými prostriedkami, ktoré síce formálne prichádzali zo Západu, avšak v skutočnosti zostávali pod kontrolou štruktúr riadených špeciálnymi službami.

S odstupom rokov možno zhodnotiť aj negatívne stránky ekonomickej transformácie v ČSFR. Radikálna reforma nebrala ohľad na špecifické podmienky Slovenska. Výraznejšie sociálne dosahy v SR mali následky

i na politickej scéne. Objavili sa hlasy volajúce nielen po spomalení reformy, ale aj po väčšej nezávislosti Slovenska, prípadne po zvýšení platieb do jeho regiónov. Názory v ČR boli opačné – podpora reformných krokov silnela a prejavoval sa trend znižovania transferov na Slovensko, vnímaných ako brzda domáceho rozvoja. Dôsledkom bolo zastavenie výroby v nových podnikoch a rastúca nezamestnanosť, ktorá bola zvlášť vysoká v niektorých slovenských regiónoch. Slovensko malo svoj špeciálny problém so zbrojárskou výrobou, ktorá bola z veľkej časti koncentrovaná práve na jeho území. Bola to najmä výroba ťažkých zbraní, ktoré po zániku Varšavskej zmluvy nemali prirodzené odbytiská. Konverzia zbrojárskej výroby na Slovensku sa stala boľavým problémom s vážnym sociálnym dosahom. Prudký pokles výroby a stúpajúca miera nezamestnanosti, ktorá dosahovala až 12 %, veštili veľmi ťažké obdobie.

Problém konverzie slovenských zbrojoviek mal samozrejme aj politický dosah. Zbrojný priemysel na území Českej republiky sa špecializoval na ľahké lietadlá a radarové zariadenia, ktoré bolo možné pomerne ľahko konvertovať pre civilný sektor. Na Slovensku však bolo sústredených 60 % česko-slovenského zbrojárskeho priemyslu, zameraného na ťažkú vojenskú techniku. Dôsledky poklesu výroby sa prejavili s určitým oneskorením až v roku 1991. Hore uvedené problémy výrazne ovplyvnili voľby do federálneho a národných parlamentov v júni 1992. Politické sily, ktoré z nich vzišli, napokon definitívne rozhodli o rozdelení ČSFR. Po rozdelení ČSFR sa v Českej republike nikdy nehovorilo o zastavení výroby ľahkých zbraní na jej území a, na druhej strane, samostatné Slovensko svoju zbrojnú výrobu už nedokázalo zachrániť.

Spoločenská transformácia, obzvlášť jej ekonomický rámec, je vzájomne prepojená s transformáciou systému vzdelávania. Úroveň vzdelania obyvateľstva a kvalifikovanosti pracovných síl patrila k prednostiam rozvojového potenciálu SR. Zároveň je významným predpokladom a nenahraditeľným zdrojom rozvojovej stratégie ekonomiky SR. Je známe, že investície do rozvoja ľudských zdrojov sú vôbec najefektívnejšie. Pri klesajúcich a absolútne nedostačujúcich investíciách do vzdelávania sa situácia výrazne zhoršila a dokonca sa môže natoľko zhoršiť, že Slovensku reálne hrozí prehlbujúce sa zaostávanie a druhoradá pozícia v medzinárodných hospodársko-obchodných štruktúrach i v európskom integračnom procese. Je preto nevyhnutné považovať vzdelanie za strategický nástroj pokračujúcej hospodárskej a sociálnej transformácie

a za určujúci faktor budúcej podoby a úrovne slovenskej spoločnosti. Postavenie vzdelávania v pokračujúcej hospodárskej premene štátu rozhoduje napríklad o tom, či budúca ekonomika Slovenska sa bude zakladať na lacnej pracovnej sile a vývoze produkcie s nízkym obsahom pridanej hodnoty, alebo bude ekonomikou, opierajúcou sa o vysokokvalifikovanú pracovnú silu, silný intelektuálny potenciál a vývoz produkcie s vysokým obsahom duševnej práce.

Potreba zmeny technológie, zmeny prístupov a postojov v duchu európskych strategických dokumentov z roku 2010 – Európa 2020 (Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu) a ideový projekt Európa 2030 (Výzvy a príležitosti) – je dnes určujúcim faktorom ďalšieho rozvoja SR. Proces informatizácie je postavený na prechode na najpokrokovejšie informačné technológie a s tým spojenou zmenou štruktúry spoločnosti a ekonomiky. Proces intelektualizácie spoločnosti je zas postavený na prechode od materiálových (energetických, surovinových) zdrojov rozvoja ekonomiky k poznatkom ako významnému zdroju rozvoja. Poznatky dnes pôsobia ako nový výrobný faktor a doplňujú tradičné výrobné faktory ako sú pôda, práca a kapitál. Ich hlavným producentom sú veda a vzdelávanie, ktoré sa dnes stávajú mimoriadne zložitým spoločenským problémom. Vzdelávanie ako informačná aktivita je dôležitým faktorom konkurenčnej schopnosti štátu.

8. 2. Integračný rámec transformácie

Integračný rámec transformácie je úzko previazaný s orientáciou Slovenska na európske a euroatlantické medzinárodné štruktúry a významne ovplyvnil v ňom prebiehajúci transformačný proces. SR si hneď po svojom vzniku 1. januára 1993 vytýčila za svoje základné zahraničnopolitické ciele dobré vzťahy so susedmi, vyvážené a vzájomne prospešné vzťahy k svetovým mocnostiam a najmä plnohodnotné členstvo v EÚ a NATO. Kritéria a podmienky pre vstup do týchto medzinárodných organizácií vytvorili nový rámec a obsah transformácie.

Krátko po prvých politických zmenách sa štáty strednej Európy (SE) zamerali na nadviazanie úzkej spolupráce s Európskymi spoločenstvami (ES) a Severoatlantickou alianciou (NATO), ktorá neskôr vyústila do podania prihlášok na členstvo v týchto medzinárodných

organizáciách. Za jeden z nástrojov, ktorý preveril schopnosti a možnosti budúcich kandidátov na členstvo v NATO bol program Partnerstvo za mier (PZM), ktorý sa prijal v Bruseli na summite NATO v januári 1994.[19] Základným cieľom programu PZM bolo posilniť vzťahy s demokratickými a demokraciu budujúcimi štátmi a potenciálne dokázať, že sú schopné rozvíjať princípy a hodnoty Severoatlantickej zmluvy a prispievať k bezpečnosti v severoatlantickej oblasti. V ďalšom vývoji sa PZM postupne rozširovalo a posilňovalo o nové prvky, ako Plánovací a hodnotiaci proces, Individuálny partnerský program, Akčný plán členstva a Národný program prípravy SR na členstvo v NATO, ktorých implementácia sa stala nevyhnutnou pre kvalifikovanie sa na potenciálneho člena NATO. Predovšetkým v dokumente Akčný plán členstva sa stanovili a rozoberali podmienky vstupu do NATO. Dokument zahŕňal zásadné politické a ekonomické otázky, obranné a vojenské otázky, otázky zdrojov, bezpečnostné otázky a právne otázky. Nakoniec, po rozhodnutí pražského summitu NATO v novembri 2002 o prizvaní SR a ďalších šiestich kandidátov na vstupné rozhovory o začlenení do Aliancie, sa Slovensko stalo riadnym členom NATO dňa 29. marca 2004.[20]

Po politických a spoločenských zmenách v novembri 1989 sa aj otázka vstupu do EÚ stala novým fenoménom v zahraničnej politike Česko-Slovenska. Snaha čo najväčšmi sa priblížiť krajinám ES viedla najskôr k myšlienke vytvárania a rozvíjania úzkych hospodárskych vzťahov s týmito medzinárodnými štruktúrami, ktorá následne veľmi rýchlo prerástla do zreteľného záujmu o vstup do Únie. Po rozdelení Česko-Slovenska sa integrácia do EÚ stala trvalou zahraničnopolitickou prioritou SR.

Svoj záujem o členstvo v EÚ deklarovali štáty SE už počas prípravy asociačných dohôd.[21] Nevyhnutnou podmienkou pre vstup SR do Únie bolo splnenie tzv. Kodanských kritérií z roku 1993. Tieto kritériá vyžadovali, aby uchádzajúca sa krajina:

- dosiahla stabilitu inštitúcií zaručujúcich demokraciu, zákonnosť, zaistenie ľudských práv a rešpektovanie a ochranu ľudských

19 SR podpísala Rámcový dokument o pristúpení k programu PZM vo februári 1994 a následne v máji predložila Aliancii svoj tzv. Prezentačný dokument, v ktorom sa stanovili základné ciele a očakávania Slovenska od účasti v PZM.

20 Bližšie o príprave a vstupe SR do NATO pozri (HRIVÍK 2010: 19-20).

21 (HRIVÍK 2010: 20-21).

menšín,

- mala fungujúce trhové hospodárstvo,
- bola schopná odolávať konkurenčným tlakom a trhovým silám v rámci Únie, bola schopná prevziať záväzky vyplývajúce z členstva, vrátane plnenia cieľov politickej, hospodárskej a menovej únie.

Ďalším logickým krokom v približovaní k Únii bolo oficiálne podanie prihlášky na členstvo v EÚ, ktorú SR predložila v júni 1995. V decembri 1995 k spomínaným kodanským kritériám pribudlo ďalšie tzv. madridské kritérium, ktoré sa dotýkalo vytvorenia podmienok na integráciu prostredníctvom vytvorenia vhodných administratívnych štruktúr, aby prijatá legislatíva ES mohla byť efektívne implementovaná národnými inštitúciami. Tieto kritériá sa stali základným rámcom pre posudzovanie pripravenosti štátov na členstvo v EÚ.

Rokovania o vstupe SR do EÚ sa začali začiatkom roka 2000. V nasledujúcom období sa vzťahy EÚ a SR koncentrovali na dva základné procesy, ktoré boli vzájomne previazané – na prípravu na vstup a samotný negociačný proces. Základnými prvkami predvstupovej stratégie sa stali Partnerstvo za vstup a Národný program za prijatie acquis (t. j. európskeho komunitárneho práva).[22] Rokovania sa naplánovali tak, aby prebiehali v rámci 31 negociačných kapitol[23], ktoré pokrývali všetky oblasti politického, spoločenského a ekonomického života kandidátskeho štátu. Cieľom rokovaní bolo stanoviť, za akých konkrétnych podmienok vstúpi Slovensko do EÚ, t. j. v ktorej oblasti sa prispôsobí európskemu právu (acquis) úplne, prípadne kde bude žiadať o výnimky (teda neuplatňovať acquis) alebo o prechodné obdobie. Prístupové rokovania so SR sa skončili v závere roka 2002 a následne, po ratifikácii Zmluvy o pristúpení k EÚ, sa SR spolu s ďalšími deviatimi kandidátmi stala dňa 1. mája 2004 riadnym členom EÚ. Neskôr sa Slovensko svojimi aktivitami v Únii zaradilo medzi štáty, ktoré prehĺbili svoje integračné ambície v oblasti posilnenia vnútornej bezpečnosti EÚ vstupom do Schengenského systému (2007) a tiež v oblasti menovej politiky, keď stalo sa členom Európskej menovej únie (2009).

22 (HRIVÍK 2005: 62-64).

23 Bližšie o negociačných kapitolách pozri napríklad (HRIVÍK 2005: 64-69).

Od obdobia pred vstupom do euroatlantických štruktúr až po dnes je možné sledovať tendencie, ktoré majú priaznivý vplyv na ekonomiku SR. Týka sa to vládnych reforiem v sociálnych oblastiach, prílevu zahraničných investorov na územie Slovenska a rastom HDP aj napriek prebiehajúcej globálnej finančnej kríze. Prílev zahraničných investorov je podmienený niekoľkým faktom. Po prvé ide o zvýšenie bezpečnosti podnikania a investovania na území našej krajiny po začlenení sa do EÚ a NATO, čím vzrástol rating SR na zahraničnom investičnom a bankovom trhu. Slovensko sa tak stalo krajinou, kde je bezpečné investovať a podnikať. Faktorom lákajúcim zahraničných investorov je stále pomerne lacná pracovná sila a možnosť pružnej kvalifikácie obyvateľov pre vybrané oblasti podnikania. Vážnym problémom však zostávajú následky pretrvávajúcej globálnej finančnej a hospodárskej krízy, ktorá nemilosrdne zasiahla EÚ, predovšetkým jej eurozónu. Základným priaznivým aspektom vstupu SR do EÚ a NATO sa stalo zvýšenie bezpečnosti a dôveryhodnosti krajiny, ľahšie vytváranie podmienok pre zlepšovanie infraštruktúry a životného prostredia, a to najmä v nadväznosti na prísun peňazí z fondov EÚ.

8. 3. Ľudsko-právny rámec transformácie

Významné postavenie v demokratických premenách slovenskej spoločnosti má ľudsko-právny rámec transformácie. Potom ako sa SR stala signatárom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a teda členom Rady Európy v roku 1993, rozhodujúcim podnetom pre spoločenskú transformáciu predstavuje Lisabonská zmluva s Chartou základných práv EÚ, ktoré nadobudli účinnosť v roku 2009. Z hľadiska spoločenských reforiem je významnou udalosťou faktické začlenenie Charty základných práv EÚ do primárneho práva Únie, čím nadobúda rovnakú právnu silu ako zakladajúce zmluvy EÚ. Ide o jednu z najväčších kvalitatívnych, najviac diskutovaných, ale aj sporných zmien, ktoré priniesla Lisabonská zmluva do života Únie a jej členov.

Charta má veľký význam pre ďalšie smerovanie EÚ (zatiaľ k nejasnej forme superštátu), vývoj jej ústavného rámca a obsah pokračujúcich spoločenských reforiem v štátoch Únie. Predstavuje dôležitý krok pri legitimizovaní aktov EÚ, ktoré sa čoraz častejšie nedotýkali len fungovania spoločného vnútorného trhu, ale zasahovali aj do oblastí,

ktoré majú vplyv na ľudské práva a slobody chránené ústavnými predpismi členských štátov. Pritom práva, zásady a politické postuláty idú ďaleko za rámec spomínaného Európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách či Listiny základných práv a slobôd. Ako najkontroverznejšie sa ukazujú najmä hlava III „Rovnosť“ a hlava IV „Solidarita“, ktoré výrazným spôsobom zasahujú do vnútroštátneho právneho systému Slovenska.

V hlave III sa nachádza popri základnej a nespornej zásade rovnosti pred zákonom veľké množstvo ďalších požiadaviek. Zakazuje sa napríklad akákoľvek diskriminácia založená najmä na pohlaví, rase, farbe pleti, etnickom alebo sociálnom pôvode, genetických rysoch, jazyku, náboženskom vyznaní alebo presvedčení, politických názoroch či na akýchkoľvek iných názoroch, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, narodeniu, zdravotnému postihnutiu, veku alebo sexuálnej orientácii. Rovnosť žien a mužov sa musí podľa Charty zaistiť vo všetkých oblastiach, pričom sa môžu zachovať či zaviesť zvláštne výhody na prospech nedostatočného zastúpenia pohlavia. Ďalej je tu upravené právo seniorov na dôstojný a nezávislý život a na podieľaní sa na spoločenskom a kultúrnom živote, alebo právo osôb so zdravotným postihnutím na opatrenia, ktorých cieľom je zaistiť ich nezávislosť, sociálne a profesionálne začlenenie a ich účasť na živote spoločnosti.

Hlava IV zahŕňa sociálne práva. Zakotvuje tu napríklad právo zamestnancov na skoré informovanie a prerokovanie v rámci podniku, právo na bezplatné sprostredkovanie zamestnania, ochrana pred neoprávneným prepúšťaním, právo na slušné a spravodlivé pracovné podmienky, na sociálne zabezpečenie či na zaistenie prístupu k službám všeobecného hospodárskeho záujmu. Tu sa nachádza aj zásada vysokej úrovne ochrany spotrebiteľa.

Akým spôsobom môžu zasiahnuť spomínané hlavy Charty do spoločenského života na Slovensku? V príslušných ustanoveniach Charty (ale aj samotnej Lisabonskej zmluvy) možno vypozorovať posun od rovnosti pred zákonom a v dôstojnosti k programovému rovnostárstvu, ktoré sa môže ľahko zvrhnúť do protidiskriminačnej legislatívy (sprevádzanej prevrátením dôkazného bremena, zásahmi do súkromnoprávnych vzťahov, vytváraním ľudsko-právnych inštitúcií vykonávajúcich napríklad „hon na čarodejnice“), prísnej korektnosti podľa pohlavia a vôbec do sociálneho inžinierstva rôzneho

druhu. Rovnostárstvo v spojení s apelom na toleranciu, pluralizmus a s dôrazom na práva menšín sa môže stať pri určitom zlovoľnom výklade ideologickým základom pre diktatúru politickej korektnosti, multikulturalizmus a postmoderný mravný relativizmus. Spôsob, akým sa hlava IV Charty zmieňuje o sociálno-trhovej ekonomike, sociálnom dialógu atď. znamená, že Lisabonská zmluva sa snaží zaviesť akýsi univerzálny európsky sociálny model, jednotný a záväzný pre všetky štáty EÚ.

Charta so sebou automaticky prináša súdnu vymáhateľnosť práv v nej obsiahnutých. V medziach jej pôsobnosti ju musia aplikovať súdy členských štátov, pritom hlavný priestor sa otvára Súdnemu dvoru EÚ, prípadne Všeobecnému súdu. Súdny dvor tak získava možnosti na široké uplatnenie doterajšieho prointegračného aktivizmu vo výklade, ktorým bude podstatne formovať právnu a politickú realitu EÚ. Má možnosť zasahovať aj do právnych poriadkov členských štátov a činnosti ich orgánov. Hlavný problém spočíva v tom, že právo EÚ, ktoré bude musieť byť v súlade s Chartou, neustále narastá a expanduje do nových oblastí. V prípade, že Súdny dvor posudzuje otázku, či sa v danom prípade aplikuje právo EÚ alebo uplatní právny systém členského štátu, spravidla sa tradične prikláňa na stranu európskeho práva. Miera aplikácie Charty sa tak bude stále rozširovať na úkor národných štandardov či Európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách, čo sa nepochybne prejaví v uskutočnení ďalších „povinných“ reforiem v členských štátoch Únie. Ako sa s rizikami uplatňovania Charty na svojom území bude vyrovnávať SR, to ukáže blízka budúcnosť. Na základe doterajších skúseností z vývoja EÚ to nevyzerá príliš optimisticky pre jej členské štáty a ich suverenitu. Odolať expanzii ideologicky ovplyvnených právnych a politických predpisov a rozhodnutí nadnárodných orgánov EÚ bude prakticky nemožné.

9. Kritický pohľad na dosiahnutý stav vývoja samostatného Slovenska

Dvadsaťpäť rokov po vzniku samostatnej SR by už mala byť všeobecná spokojnosť s výsledkami premien, ktorými náš štát prešiel. SR už nepatrí medzi bežné transformujúce sa štáty, od úrovne svojich západných partnerov sa však ešte výrazne líši vo svoj neprospech. Aj napriek tomu slovenská verejnosť v skromnej väčšine hodnotí súčasnosť v porovnaní

s obdobím pred novembrom 1989 pozitívne. Najmä pozitívne sa stavia k hodnotám slobody, demokracie, trhovej ekonomiky, prirodzených ľudských práv a právneho štátu. Je však mimoriadne citlivá a kritická voči mnohých neduhom, ktoré sú výsledkom nekoncepčného, nedomysleného spôsobu implementácie týchto hodnôt do praktického života. Pokúsme sa zhrnúť tie stránky transformačného procesu, ktoré dnes najviac trápia slovenskú verejnosť a ktoré sú súčasťou celkového hodnotenia politickej, ekonomickej a spoločenskej transformácie.[24] Sú to najmä:

- zadlžovanie štátu na niekoľko generácií stámiliónovými čiastkami (v eurách), gigantickými daňovými únikmi a v mnohých prípadoch nezmyselnými výdavkami;
- ochudobňovanie štátnej pokladnice predraženými štátnymi zákazkami firiem, vo vedení ktorých sedia bývalí a súčasní politici alebo ich rodinní príslušníci či blízki priatelia;
- zužovanie štátnej suverenity bez súhlasu občana;
- vytvorenie legislatívnej džungle neskutočným množstvom zlých a neprehľadných zákonov a rôznych predpisov a ich noviel. V takomto prostredí sa vytrvalo rozširuje prebujnená štátna a verejná administratíva, ktorá sa stáva sebestačnou, nezávislou od potrieb ľudí;
- dopustenie nevymáhateľnosti alebo mimoriadne zložitej vymáhateľnosti práva. Mnohé súdy sú skorumpované, vedú tisíce sporov do zabudnutia alebo podliehajú politickým a iným tlakom. Dosiahnutie práva a rýchleho súdneho konania je prakticky nemožné;
- prepájanie mnohých sudcov, advokátov, štátnych zástupcov a exekútorov s politikmi a kriminálnym podsvetím vrátane mafií. Politici, sudcovia, policajti, proti ktorým sa objavia dôvodné podozrenia zo spáchania trestných činov alebo z konfliktu záujmov, väčšinou nerezignujú a nedá sa ich odvolať. Jediným cieľom verejných činiteľov je udržať sa čo najdlhšie vo funkciách a rýchlo zbohatnúť;
- neúmerné a nekontrolované posilňovanie moci, vplyvu

24 (HRIVÍK 2010: 24-26).

a spoločenského postavenia niektorých mimovládnych organizácií, ktoré sú priamo finančne i mediálne napojené na zahraničné nadnárodné mocenské štruktúry. Tieto organizácie sú, za istých okolností, schopné zvrhnúť aj legitímne zvolenú vládu rôznymi protivládnymi protestmi a demonštráciami, účelovou mediálnou manipuláciou verejnej mienky za účinnej podpory niektorých médií;

- úplné zvrátenie morálnej hodnotovej stupnice človeka. Násilie, korupcia, surovosť, arogancia sa legalizujú ako normálny stav liberálno-demokratickej spoločnosti s vládou práva. Vytvorila sa tak vrstva zbohatlíkov (zahrnujúca mnohých verejných činiteľov), ktorí bez práce žijú lepšie, ako tvrdo pracujúci špičkoví odborníci;
- úpadok kultúry, kde uvoľnený priestor zaplavuje (špekulatívny) obchod. Kultúru nahrádza niečo, čo by do nej nemalo vôbec patriť – ide o akúsi „hamburgerizáciu“ či „mikimauzáciu národnej kultúry;
- vymývanie pocitu zodpovednosti a oddanosti občana k svojmu štátu, ďalej obmedzovanie, prekrucovanie a likvidácia znalostí o histórii vlastného národa a činnosti významných osobností našich dejín. Za národných či občianskych hrdinov sú pasované pochybné mediálne hviezdy, vlastizradcovia, kriminálnici, osobitne vyberaní mafiáni, defraudanti a rôzni záškodníci;
- časté zobrazovanie a velebenie tých najnižších ľudských pudov v médiách, literatúre, divadle a filme. V spoločnosti sú podporovaní či uznávaní predovšetkým tí, ktorí do ľudského vedomia vštepujú mravnú zvrátenosť a zradu;
- lacný výpredaj veľkej väčšiny strategických podnikov, výrobných kapacít, pôdohospodárskeho potenciálu a prírodného bohatstva alebo lacná ponuka iných výhodných podnikateľských možností najmä zahraničným investorom, ktorí, spravidla po uplynutí výhod vyplývajúcich z poskytnutej štátnej pomoci, výrobu zastavujú alebo obmedzujú ako nežiaducu konkurenciu ich materským firmám so sídlom v zahraničí;
- rozkradnutie značnej časti národného majetku, ktorý bol

budovaný a zhromažďovaný našimi predkami;

- zdecimovanie poľnohospodárstva nekoncepčnou politikou, nahradzovanie domácich výrobkov dovážanými produktmi zo štátov, kde je ich výroba výrazne dotovaná štátom;
- likvidácia kvalitnej ornej pôdy budovaním veľkoskladov, montážnych hál a nákupných stredísk;
- likvidácia lesov a lacný vývoz drevnej suroviny v podobe hrubého polotovaru na zahraničné trhy. Dôsledkom toho sa ešte donedávna vytvorila veľká armáda nezamestnaných, závislých na prázdnej štátnej pokladnici, ako aj straty na životoch bezvýchodiskovo nezamestnaných a zadlžených vrátane vrážd zo zúfalstva;
- umelé vytváranie platobnej neschopnosti a prostredia pre tunelovanie;
- zámerné oneskorovanie alebo nevyplácanie miezd zamestnancom, čím si banky a zamestnávatelia zvyšujú svoje zisky na úkor trpiacich zamestnancov;
- výrazné oslabenie armády na obranu štátu hraničiace s jej likvidáciou, ako aj výkonnej profesionálnej policajnej zložky a jej nahradenie v mnohých prípadoch skorumpovanými ľuďmi, u ktorých možno kúpiť takmer čokoľvek, vrátane slobody;
- tolerovanie kriminality časti rómskej menšiny štátnymi orgánmi, ich rasistické a iné útoky voči väčšine (vrátane slušných Rómov) sa často prehliadajú. Každá reakcia väčšiny sa zvykne posudzovať a okamžite stíhať ako rasovo motivovaný trestný čin. V prospech neprispôsobivej časti Rómov prebieha tunelovanie štátneho rozpočtu rôznymi podporami, sociálnymi dávkami a inými formami zvýhodňovania;
- degradácia zdravia občanov na obchodné účely vysoko prosperujúcich farmaceutických firiem s priamym osobným podielom niektorých politikov. Lekári sú pritom zneužívaní pre rast zisku týchto firiem;
- zatváranie niektorých nemocníc a polikliník z dôvodu ich

„nerentabilnosti“ vo svete biznisu a odstránenie všeobecnej zákonnej povinnosti zamestnávateľa zabezpečiť preventívnu starostlivosť pre zamestnanca.

Doterajší vývoj transformácie slovenskej spoločnosti a jej nestabilita spôsobuje tiež krízu osobnosti, ktorá sa prejavuje: zvýšenou kriminalitou, únikovým správaním (prostredníctvom drog a alkoholizmu), samovraždami, vysokým počtom psychických ochorení a psychogénne podmienených chorôb (ako sú neurózy, alergie, kardiovaskulárne choroby a pod.), krízou a ohrozením rodiny (napríklad uzatváraním manželstiev v mladom veku, vysokou rozvodovosťou, veľkým počtom detí pochádzajúcich z neúplných rodín, vysokým počtom interrupcií, alebo šíriacimi sa novými rodovými ideológiami meniacimi tradičné vnímanie muža, ženy a inštitútu rodiny), rezignáciou, nevôľou zúčastňovať sa na správe vecí verejných, vrátane starostlivosti a vzdelávania vlastných deti, zvyšujúcim sa počtom asociálneho a antisociálneho správania sa (akým sú vandalizmus, násilie, šikanovanie, krádeže, rasová a etnická nenávisť), intoleranciou, zníženým sebavedomím, vrátane sebavedomia národného, strachom zo slobody a zodpovednosti, obranne orientovaným správaním, závisťou ako životným postojom, xenofóbiou, absenciou súťaživosti, podnikavosti a tvorivosti, neúctou k človeku, vzdelaniu a práci, neúctou k majetku, prírode, tradíciám, ku kultúrnym a umeleckým hodnotám, príliš vysokým počtom postihnutých detí umiestnených v špeciálnych školách a výchovných zariadeniach.

Transformácia slovenskej spoločnosti na základe privatizácie znamenala reštauráciu kapitalizmu s viac-menej mafiánskym charakterom. Tento naplno uvoľnil egoistické pudy, majetnícke inštinkty a nová vrstva zbohatlíkov vzala osudy ľudí do svojich rúk. Takto prišla medzi ľudí čudná spravodlivosť v reštitúciách a privatizácii, v rozdeľovaní, rozpredávaní, vypredávaní, rozkrádaní majetku, ktorého nominálnym vlastníkom bol pôvodne národ. Neviditeľná ruka trhu, honba za bohatstvom, nenásytná chamtivosť automaticky zbavuje ľudí súdnosti a morálky a vrhá ich do neľudských rolí. Stále sme svedkami tvrdého zápasu o majetok, ktorý nie je plodom vlastnej práce, ako aj parazitovania v príležitostiach spojených s čerpaním finančných fondov EÚ.

Nie sociálna spravodlivosť, rovnosť, ale nerovnosť sa začína považovať za prirodzený stav či zákon spoločnosti. Nezamestnanosť, obmedzovanie

sociálnych služieb, úpadok kvality života už nie sú považované za sociálne choroby, ale za normálny jav mocenských štruktúr na Slovensku. V rámci filozofie, že človek sa má postarať o seba sám, sociálna spravodlivosť je a priori odmietnutá ako mýtus. A tak sociálna nespravodlivosť stále ťaživejšie dolieha na ľudí ako výsledok nerovnomerného rozdelenia bohatstva a na zabudovaných nerovnostiach súkromného vlastníctva. Na Slovensku sa pomerne rýchlo vytvorila vrstva bohatých ľudí, pričom väčšina spoločnosti chudobnie, najmä dôchodcovia, nízkopríjmové skupiny obyvateľstva a nezamestnaná mládež. Viac ako tretina spoločnosti žije na periférii spoločenského života. Hospodárska situácia sa síce vyvíja nádejne avšak pomaly, sociálne problémy sa stávajú zvlášť ťaživými, upadá obsah a kvalita života, vrátane uspokojovania kultúrnych potrieb, prehlbuje sa duchovno-mravná kríza spoločnosti. Ide o celkové ľudské vzťahy, na stav ktorých sa väčšina ľudí sťažuje. Mor chamtivosti, mamonu peňazí a parazitného konzumu zachvacuje slovenskú spoločnosť a neštíti sa rozkladať aj inštitút rodiny nanucovaním netradičných dekadentných hodnôt prostredníctvom niektorých mimovládnych organizácií financovaných zo zahraničia.

Čo sa teda dnes najviac vyčíta zo strany slovenskej verejnosti v porovnaní s obdobím pred Novembrom 1989? Je to predovšetkým oslabenie sociálnych istôt, nižšia životná úroveň, zhoršenie medziľudských vzťahov, extrémna honba za peniazmi, rodiny nežijú kohéznym spôsobom, človek je oveľa viac egoistickejší a uzatvára sa iba do seba, slabá možnosť ovplyvňovať politické rozhodnutia, výrazný pokles záujmu ľudí angažovať sa vo veciach verejných (tzn. ubudla občianska participácia a záujem o veci verejné, ako aj o kontrolu reprezentantov verejnej moci), nemalá miera nezamestnanosti, právo na rovnosť pred zákonom je dnes spochybňované, klientelizmus a korupcia nadobudli nevídané rozmery, konsolidácia nesprávnych pravidiel, citlivejšie vnímanie sociálnych nerovností atď.[25]

Záver

Zánik medzinárodne uznávaného štátu a následne vznik nových štátnych útvarov vždy priťahovali a stále priťahujú medzinárodnú zvedavosť, často však spojenú s istými nepríjemnými obavami. Taký bol aj prípad osudu ČSFR po krvavom rozpade Juhoslávie i dramatickom zániku

25 (HRIVÍK 2010: 26-28).

Sovietskeho zväzu, ako aj prípad unikátneho vzniku samostatného Slovenska i Česka. Myšlienku rozpadu ČSFR pôvodne neprijímali svetové mocnosti, ani okolité štáty s nadšením. Hlavným dôvodom bola zložitá a napätá situácia vo východnej Európe, najmä na Balkáne. Nezanedbateľným faktom boli tiež (pritom stále pretrvávajúce) národnostné problémy v niektorých štátoch Európskej únie napríklad v Španielsku (Baskovia, Katalánci), vo Francúzsku (Korzičania), v Spojenom kráľovstve (Severní Íri, Škóti) alebo v Belgicku (Valóni, Flámi). Avšak dohodu Čechov a Slovákov o ústavnom, civilizovanom a pokojnom rozdelení spoločného štátu svet nakoniec prijal s veľkým pochopením a uznaním.

- Celé obdobie po januári 1993 ukázalo, že rozdelenie česko-slovenskej federácie bolo správnym historickým aktom. Potvrdzujú to aj nadštandardné vzťahy medzi českým a slovenským národom, ktorých súčasnú hodnotu a kvalitu by bývalá federácia nikdy nedokázala zabezpečiť. Suverénne štáty – Slovenská republika a Česká republika – sú dnes výnimočnými príkladmi úspešného príbehu.[26]

Výrazná väčšina slovenskej verejnosti dnes pozitívne hodnotí rozdelenie česko-slovenského štátu nielen preto, že Slovensko vystupuje ako suverénny subjekt na medzinárodnej scéne, že samo rozhoduje o svojom osude, ale tiež preto, že dôsledky rozpadu federácie sa ukázali byť prínosnými v rozvoji oboch národov – Čechov a Slovákov – ako aj vzájomných vzťahov medzi nimi. Preto séria historických udalostí reprezentovaných najmä 2. parlamentnými voľbami v ČSFR (5. – 6. jún 1992), prijatím Deklarácie o zvrchovanosti Slovenska (17. júl 1992), schválením Ústavy SR (1. september 1992), prijatím ústavného zákona Federálneho zhromaždenia o zániku česko-slovenskej federácie (25. november 1992) a vznikom samostatnej SR (1. január 1993) budú nezabudnuteľne pripomínať najvýznamnejšie míľniky národno-emancipačného úsilia slovenského národa v jeho novodobých dejinách.

Dosiahnutý stav premeny spoločnosti aj po 25 rokoch samostatnosti SR je však občanmi prijímaný skepticky, veľmi kriticky s výrazom značného sklamania a nespokojnosti. Pritom nemožno poprieť skutočnosť,

26 Tento fakt potvrdzujú Slovensko a Česko tiež úzkou spoluprácou v rámci Európskej únie pri riešení kľúčových a citlivých európskych problémov, pri formovaní a presadzovaní spoločných stredoeurópskych záujmov, najmä štátov Vyšehradskej skupiny.

že vývoj slovenskej ekonomiky je mimoriadne úspešný a že počet nezamestnaných sa výrazne znížil. Aj napriek tomu, ľudí, ktorí stále spomínajú na socializmus v presvedčení, že vtedy bolo lepšie, je ešte stále dosť. Je zaujímavé, že hodnotenia politológov, ekonómov a občanov sa v tomto diametrálne rozchádzajú. Je to dané tým, že používajú odlišné ukazovatele. Z porovnania dnešnej úrovne HDP na obyvateľa s úrovňou tohto ukazovateľa z roku 1989 napríklad ekonómom vychádza, že dnes sme výraznejšie nad úrovňou roku 1989. Niektorým ľuďom sa však skutočne žije horšie než za socializmu, prinajmenšom tým, ktorí sú dlhodobo nezamestnaní, dôchodcom s nízkymi dôchodkami, prípadne tým, ktorí majú obmedzené možnosti zvyšovania príjmov. Subjektívne hodnotenie občanov vždy závisí od individuálnej situácie, či majú prácu, aký majú plat, a podobne. Ľudia však svoju vlastnú situáciu hodnotia skepticky aj v dôsledku porovnávania sa s občanmi úspešnejších európskych štátov, ktorí majú vyšší, či výrazne vyšší životný štandard ako oni sami.

Aj napriek mnohým premrhaným príležitostiam, nevýhodným predajom majetku s majoritnou účasťou štátu zahraničným spoločnostiam a ťažko nadobudnutým drahým skúsenostiam s fungovaním trhovej ekonomiky je možné povedať, že ekonomická stránka transformácie sa viac-menej vydarila. A to aj napriek tomu, že ešte aj dnes stále existujú mnohé neduhy, ktoré trápia najmä zdravotníctvo, školstvo alebo sociálny systém. Zo spoločenských problémov sa najviac vytŕčajú korupcia, klientelizmus, kriminalita a nezastaviteľne sa ďalej rozmáhajúca prebujnená štátna byrokracia. Výzva, ktorá je mimoriadne náročná a s ktorou sa slovenská spoločnosť stále nepopasovala, ale raz to bude musieť urobiť, leží dnes viac v rovine morálnej (prípadne kultúrno-morálnej) než v ekonomickom rámci jej vývoja.

Literatúra

[1.] CRAIG, P. 2010: The Lisbon Treaty (Law, Politics, and Treaty Reform). Oxford: Oxford University Press, 2010.

[2.] EÚ 2007: Charta základných práv Európskej únie (2007).

[3.] FZ 1990: Správa o 9. spoločnej schôdzi Snemovne ľudu a Snemovne národov FZ ČSFR (stenografický záznam), VI. volebné obdobie, december 1990.

[4.] FZ 1992a: Správa o 2. spoločnej schôdzi Snemovne ľudu a Snemovne národov FZ ČSFR (stenografický záznam), VII. volebné obdobie, júl

1992.
[5.] FZ 1992b: Správa o 5. spoločnej schôdzi Snemovne ľudu a Snemovne národov FZ ČSFR (stenografický záznam), november 1992.
[6.] HRIVÍK, P. 2005: *Strategické štúdie Európskej únie I.* Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2005.
[7.] HRIVÍK, P. 2010: Ponovembrová transformácia slovenskej spoločnosti: rámce vývoja a súčasný stav. In: Tóth, R. – Szárková, M. – Kucharčík, R.: Občianska spoločnosť v transformujúcich sa krajinách. (Zborník z medz. vedeckej konferencie konanej v Malackách dňa 19. októbra 2009; org.: Inkubátor Malacky, n. o. v spolupráci s Katedrou politológie TUAD) Malacky: Inkubátor, n. o., 2010. s. 14-29.
[8.] HRIVÍK, P. 2012: Návrat k niektorým osudovým udalostiam v parlamente ČSFR. In: Zborník prednášok z konferencie „Slováci a ich národné bytie v Európe (vznik 2. Slovenskej republiky). Bratislava: Panslovanská únia o. z., 2012. s. 7-75.
[9.] HÚSKA, A. M. 2007: Svedectvo o štátotvornom príbehu. Bratislava: SCM, s.r.o., 2007.
[10.] CHOVANEC, J. 2001: Slovenská republika – budovanie suverénneho štátu. Bratislava: Procom, s. r. o., 2001.
[11.] RYCHLÍK, J. 2002: Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989 –1992.
[12.] Bratislava: Academic Electronic Press, s. r. o., 2002.

PREDPOKLADY A PODMIENKY VZNIKU ČSFR A JEJ ROZDELENIE BEZ REFERENDA

PREREQUISITES AND CONDITIONS FOR THE CSFR ESTABLISHMENT AND ITS DIVIDING WITHOUT REFERENDUM

(K 50. VÝROČIU VZNIKU ČSFR A K 25. VÝROČIU VZNIKU SAMOSTATNEJ SR)

(TO THE 50TH ANNIVERSARY OF THE CSFR ESTABLISHING AND TO THE 25TH ANNIVERSARY OF THE INDEPENDENT SLOVAK REPUBLIC ESTABLISHING)

prof. JUDr. Jaroslav Ch o v a n e c, CSc., et Dr. h. c.

Abstrakt

V tomto roku slovenský a český národ oslávil 100 rokov od vzniku samostatného československého štátu – Československej republiky. V rámci tejto storočnice tieto národy spolu s národnostnými menšinami a etnickými skupinami oslávia i iné historické významné výročia, ktoré bezprostredne súvisia s tzv. osmičkovým rokom. V našej kapitole sa venujeme len 50. výročiu vzniku československej federácii – ČSFR a 25. výročiu vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: Slovenská republika, voľby, ústava, ústavný zákon, samostatný štát, federácia.

Abstract

About this year the Slovak and Czech nations celebrated the 100th anniversary of the establishment of an independent Czech and Slovak state - the Czechoslovak Republic. Within frame of this centenary, these nations together with national minorities and ethnic groups, will celebrate also some other historically significant anniversaries, that are directly related with the so-called "octal years". In our chapter we pay more attention to the 50th anniversary of the Czechoslovak Federation formation – CSFR, and to the 25th anniversary of the independent Slovak

Republic origination.

***Keywords**: elections, constitution, constitutional law, federation, independent state, Slovak Republic.*

JEL Classification: K 1

Od prijatia Ústavy 9. mája 1948 do prijatia Ústavy Československej socialistickej republiky v roku 1960 uplynulo dvanásť rokov. Za ten čas nastali veľké spoločenské zmeny v oblasti hospodárskej, politickej a kultúrnej. Celé obdobie však poznačilo množstvo kontroverzných proklamácií o budovaní základov socializmu, úlohe diktatúry proletariátu, o demokratickom centralizme a podobne. Podľa názoru predstaviteľov KSČ a vtedajšej štátovedy sa vraj ľudovodemokratický politický systém už pretvoril na socialistický politický systém, a bol vybudovaný socializmus.

Štátoprávni teoretici a najmä predstavitelia KSČ a politici v akomsi presvedčení konštatovali, že Ústava 9. mája splnila svoj cieľ. Bola to Ústava budovania socializmu. Koncom päťdesiatych rokov, najmä v priebehu roka 1960 KSČ a jej predstavitelia navrhli vypracovať novú ústavu, ktorá by zakotvila dosiahnutý stupeň a ďalšie perspektívy rozvoja spoločnosti. Vychádzali z nesprávneho a svojského chápania spoločenského vývoja vrátane prispôsobovania všetkých foriem spoločenského života a ich pretvárania do podôb cudzích česko-slovenským tradíciám. Vzorom bol sovietsky marxisticko-leninský model, diametrálne odlišný od modelu, ktorý sa celkom prirodzene vyvinul v stredoeurópskom regióne (to znamená aj v ČSR). Príčinou tejto zmeny bolo nezmyselné úsilie demonštrovať svetu (prirodzene, aj pre neutíchajúcu ústretovosť k Sovietskemu zväzu) razantnosť a rýchlosť česko-slovenskej robotníckej triedy „pri dosahovaní mét socializmu a komunizmu“. V neskoršom období „sa prišlo“ na to, že budovanie „rozvinutej socialistickej spoločnosti“ bude relatívne dlhá etapa vývoja. Marxisticko-leninistickým štátoprávnym teoretikom to však pri koncipovaní novej ústavy neprekážalo a neskôr, ako spravidla všetko, to marxisticko-leninský teoretický front aj „náležite“ zdôvodnil.

V tejto situácii sa pripravoval návrh novej ústavy, ktorý bol predložený na všeľudovú diskusiu. Táto prebiehala v predvolebnom období, a tak sa stala i hlavným obsahom volebnej kampane (apríl až jún 1960). Po voľbách do zastupiteľských orgánov bol návrh ústavy upravený – ako sa vtedy tvrdilo – v zmysle výsledkov diskusie. Dňa 5. Júla 1960 ho prerokovali a schválili na celoštátnej konferencii KSČ. Takto upravený návrh socialistickej ústavy bol predložený novozvolenému Národnému zhromaždeniu ČSR, ktoré ho 11. júla 1960 schválilo. Uvedený postup je ukážkou komunistickej prezentácie „jednoty spoločnosti" aj legislatívneho procesu, ktorý sa nemohol ani začať, ani skončiť bez réžie KSČ. Ústava nadobudla účinnosť dňom schválenia a potom bola publikovaná ako ústavný zákon č. 100/1960 Zb. z formálnej stránky sa skladala z Vyhlásenia, deviatich hláv a 112 článkov. [27]

Ústava ČSSR bola marxisticko-leninskou štátovedou, charakterizovaná ako Ústava socialistická svojím obsahom a formou, čo sa malo zvýrazniť aj potrebu zmeny názov ČSR na Česko-slovenskú socialistickú republiku (ČSSR)

Ústava zakotvovala ďalšie prehlbovanie a rozvíjanie „socialistickej demokracie" (v čl. 20). To bolo prakticky zavádzajúce. Obsah pojmu socialistická demokracia bol zásadne určovaný štátostranou, ústavne zakotvenou vedúcou úlohou KSČ (v čl. 4), tzv. záujmami a potrebami pracujúceho ľudu či jednotou, homogénnosťou socialistickej spoločnosti a podobne. Pritom treba poukázať, že v čl. 6 Ústavy ČSSR z r. 1960 bola zakotvená i vedúca úloha KSČ v Národnom fronte a to takto: „Národný front Čechov a Slovákov, v ktorom sú združené spoločenské organizácie, je politickým výrazom zväzku pracujúcich miest a vidieka, vedeného Komunistickou stranou Československa".

Ústava v jednotlivých ustanoveniach konkrétne upravila spoločenské zriadenie, práva a povinnosti občanov a jednotlivé orgány štátnej moci, a to zákonodarnej (NZ ako jednokomorového parlamentu), výkonnej (prezident a vláda) a súdnej, ku ktorej však priradila aj prokuratúru, nielen sústavu súdov. Okrem toho novým, priam nefunkčným spôsobom upravila postavenie a fungovanie Slovenskej Národnej rady. Ústava obsahovala aj ustanovenia, ktoré sa týkali národných výborov ako miestnych orgánov štátnej moci a správy.

27 Ústava Československej socialistickej republiky. Ústavný zákon č. 100/1960 Zb., čiastka 40

V súvislosti s posudzovaním významu ústavy, základných zákonov a vôbec legislatívnej tvorby v spoločnosti a štáte za vlády komunistov bola úloha práva a právneho usporiadania v porovnaní so súčasnou našou demokratickou spoločnosťou podstatne iná. Právo a zákonnosť museli byť vždy upravené tak, aby zodpovedali vôli a politike štátostrany, teda vedúcej úlohe KSČ, a to rovnako ako zákonodarné tak aj výkonné orgány štátu, resp. I miestne orgány štátnej moci a správy.

Problém vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov Ústava ČSSR nielenže nevyriešila, ale skôr skomplikovala. Pokus o nové riešenie postavenia výkonných orgánov SNR tým, že Zbor povereníkov bol zrušený, nepriniesol pozitívne výsledky. V podstate znamenal len ďalšie zúženie právomoci slovenských národných orgánov. Táto situácia negatívne vplývala na ich činnosť , a to aj napriek úsiliu, že v rokoch 1963-1964 bola snaha o zlepšenie ich činnosti, očakávané výsledky sa nedosiahli.

Všetky tieto pokusy nemohli vyznieť pozitívne podľa nášho názoru preto, že asymetrický model, nazývaný I model sui generis sa už v svojej podstate ukazoval ako nevhodný a neschopný aplikovať v štátnom spolunažívaní zásadu rovný s rovným a neposkytoval priestor na uplatnenie národnej suverenity obidvoch štátotvorných národov rovnakým spôsobom. Vedúca politická sila – KSČ nechápala ani nepokladala za potrebné riešiť tento problém takým spôsobom, akým riešili vzťahy vo viacnárodnom štáte iné krajiny. Predovšetkým formou federácie, ktorá by mohla v plnom rozsahu zabezpečiť dôstojné spolužitie dvoch rovnoprávnych a samobytných národov – Čechov a Slovákov. V tejto súvislosti sa žiada poukázať na skutočnosť, že Ústava ČSSR z roku 1960 do prijatia ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii bola niekoľko krát zmenená.

V polovici šesťdesiatych rokov sa v rozličných dokumentoch štátnych a politických orgánov, ako aj vo vedeckých inštitúciách poukazovalo na široký okruh problémov, ktoré bolo potrebné riešiť. Tieto kritické hlasy sa v mnohých smeroch nebrali do úvahy. Necitlivý prístup vedenia KSČ sprevádzaný administratívnymi zákrokmi komplikoval aj riešenie národnostnej otázky, najmä medzi Čechmi a Slovákmi. Stupňujúce sa obmedzovanie právomocí slovenských národných orgánov a napokon odbúranie ich výkonných funkcií urýchlilo v druhej polovici šesťdesiatych rokov narastajúcu krízu.

Po januári 1968 väčšina občanov Česko. Slovenska dúfala, že bude možné nastúpiť cestu demokratizácie spoločenského života a postupne riešiť nahromadené problémy a kľúčové otázky ďalšieho rozvoja spoločnosti, štátu, politického systému, hospodárstva, ako i vzťahy Čechov a Slovákov na princípe rovný s rovným. Vpád sovietskych vojsk i ďalších armád štátov Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968 však nadlho pochoval tieto nádeje. [28] Z iniciatívy Slovákov sa predsa len podarilo presadiť riešenie vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi na báze federalizácie Česko-Slovenska, ako sa to požadovalo už v období Slovenského národného povstania a prípravy Košického vládneho programu. Vstupom vojsk varšavskej zmluvy na čele ZSSR nebolo možné uskutočňovať reformy a budovať "socializmus s ľudskou tvárou", ktorú hlásal A. Dubček ako predstaviteľ reformných komunistov v ČSSR. V ovzduší názorových bojov podmienených vnútroštátnou politickou situáciou nadobúdal projekt federácie konkrétnejšiu podobu. Výsledkom bolo prijatie ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1969. [29] Predchádzalo mu prijatie ústavného zákona č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho usporiadania ČSSR. Vychádzajúc z práva slovenského a českého národa na sebaurčenie, a zo zásady ich rovnoprávnosti postavenia, ústavný zákon upravil zriadenie - vznik Českej národnej rady (ČNR) ako dočasného orgánu ústavnej politickej reprezentácie českého národa. Stanovil jej úlohy a taktiež spôsob prijímania ústavných zákonov v Národnom zhromaždení ČSSR (NZ), ktoré mali upravovať štátoprávne vzťahy medzi slovenským a českým národom. [30]

Vyššie uvedenými skutočnosťami začala sa nová etapa česko-slovenskej štátnosti – unitárny česko-slovenský štát sa zmenil na štát zložený, to je na štát federatívny. Subjektmi česko-slovenskej federácie sa stali dve národné republiky – Česká socialistická republika (ČSR) a Slovenská socialistická republika (SSR). Táto premena formy štátneho zriadenia aj v inštitucionálnej rovine konečne vyjadrila už dávnejšie proklamovanú

28 Bližšie pozri LALUHA, I.: Alexander Dubček politik a jeho doba. Nová Práca. Bratislava 2000, s. 26 a nasl. VONDROVÁ, J. – ŽATKULIAK, J.: Spoločenská reforma v rokoch 1968-1969. In: Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963-1992. Dokumenty. Veda, Bratislava 2002, s. 91-222.

29 Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii, čiastka 41, s. 381 a nasl. , účinnosť nadobudol 1. januára 1969.

30 Ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho usporiadania ČSSR, čiastka 25, s. 217-218. Účinnosť nadobudol dňom vyhlásenia v Zb.

zásadu rovnoprávneho spolunažívania Čechov a Slovákov, a to v SNP teda zásadu rovný s rovným. Česko-slovenská federácia bola vytvorená marxisticko-leninských zásadách riešenia národnostnej otázky vo viac národnom štáte. Deklarovala síce právo národov na sebaurčenie, dobrovoľnosť a rovnoprávnosť vytvorenia federácie, spojenie národných štátnych útvarov, a to všetko na základe a pri bez výhradnom rešpektovaní socialistického internacionalizmu, demokratického centralizmu a vedúcej úlohy komunistickej strany. V takejto podobe sa marxisticko-leninské zásady premietli aj do ústavného zákona o česko-slovenskej federácii a ovplyvnili jeho obsah i štruktúru. V konečnom dôsledku bol ich charakter prakticky v niektorých prípadoch viac – menej deklaratívny, formálny.

Ústavný zákon o česko-slovenskej federácii sa skladal z preambuly, 8 hláv a 151 článkov. Ťažiskom jeho ustanovení bolo rozdelenie pôsobnosti federácie a republík a nová úprava štátnej moci a štátnej správy, ktorá ustanovila federálne orgány – Federálne zhromaždenie, úrad prezidenta, federálnu vládu, federálne ministerstvá, federálny ústavný súd, najvyšší súd, generálnu prokuratúru a štátne orgány republík: SNR, ČNR a republikové vlády, a ministerstvá, ústavné súdy a najvyššie súdy, ako I prokuratúru vrátane generálnej prokuratúry a všeobecné súdy.

Platná Ústava ČSSR bola prijatím tohto ústavného zákona zmenená – v zmysle čl. 143 sa zrušili ustanovenia čl. 1 odsek 2 a článok 12, ustanovenia tretej, štvrtej, piatej a šiestej hlavy (článok 39 -85) a ustanovenia článkov 107 až 109 a článku 111 ústavy. V tejto súvislosti článok 111 v odseku dva zakotvoval, že „kde sa v ustanoveniach ústavy a iných zákonov hovorí o Česko-slovenskej socialistickej republike, rozumie sa tým podľa povahy veci aj Česká socialistická a Slovenská socialistická republika“.

V zmysle ústavného zákona o česko-slovenskej federácii začalo svoju činnosť Federálne zhromaždenie ČSSR (FZ ČSSR). Vytvorila sa Snemovňa národov a bývalé Národné zhromaždenie bolo premenované na Snemovňu ľudu. Obidve snemovne i FZ ČSSR si vytvorili vlastné orgány. Konštituovala sa federálna vláda ako výkonný orgán česko-slovenskej federácie a boli vytvorené federálne ministerstvá a iné ústredné orgány. Na úrovni národných štátov začali činnosť národné rady ako najvyššie orgány štátnej moci národných republík, národné vlády, ministerstvá a iné ústredné orgány.

Činnosť týchto orgánov ako aj skutočné kompetencie v praktickom živote poukázali na možnosti riešenia spolužitia Slovákov a Čechov vo federácii. Na druhej strane však z priebehu realizácie ústavného zákona o česko-slovenskej federácii vyplynuli aj problémy a nedôslednosti. Ich riešenie však bolo poznamenané stupňujúcou sa „normalizáciou" po zasadnutí ÚV KSČ v apríli 1969. Bolo to obdobie v mnohom pripomínajúce päťdesiate roky: integrácia sa zamieňala za jednotu, jednota za centralizmus, demokracia za byrokraciu. Konfrontácia rozličných názorov nebola prípustná, pluralita názorov sa neuplatňovala a vyhľadávanie vnútorného i vonkajšieho nepriateľa bolo opäť aktuálne. Znova sa začala uplatňovať cenzúra v médiách. Toto obdobie poznačilo aj ďalší ústavnoprávny vývoj. Odzrkadlil sa nielen v novelizácii ústavného zákona o česko-slovenskej federácii, ale predovšetkým v jeho praktickej realizácii. Ústavný zákon č. 125/1970 Zb., ktorým sa mení ústavný zákon 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii a s ním súvisiace predpisy, ktoré menili predovšetkým kompetenčné vzťahy medzi federáciou a národnými republikami, ich takýmto zásahom upravili novým spôsobom. Kompetenčné väzby, ktorých cieľom bolo posilnenie štátu, sa zdôvodňovali potrebou jednotnej ekonomiky, jednotného plánovania a rozpočtu v celej ČSSR, čo v konečnom dôsledku malo posilniť riadiace centrum predovšetkým na úrovni federácie. Taktiež sa posilnenie štátu zdôrazňovalo i potrebou RVHP. Ďalšími ústavnými zákonmi, respektíve zákonmi nastali podstatné zmeny v sústave federálnych ústredných orgánov, v úprave pravidiel štátneho rozpočtu federácie a republík i národohospodárskeho plánovania.

Prijatie ústavného zákona o česko-slovenskej federácii znamenalo vykročenie správnym smerom a možno ho hodnotiť ako jeden z prostriedkov na zabezpečenie spolužitia štátotvorných národov Čechov a Slovákov v spoločnom štátnom útvare. Jeho praktické uplatnenie v živote obidvoch národov však záviselo od konkrétnej realizácie jednotlivých ustanovení, ktoré sa postupne v duchu a intenciách tzv. „normalizácie" – keď sa tvrdo uplatňoval tzv. demokratický centralizmus, a teda i vedúca úloha KSČ – zmenili najmä novelizáciami z roku 1970 a neskôr. Postupne sa federalizačné prvky čoraz väčšmi oslabovali a menili do takej miery, že opäť išlo o viac menej unitárny štát. Komunistická strana Československa „normalizáciou", zdôrazňovala „spätosť" komunistickej strany so všetkým ľudom a „legitimitu" jej vedúceho

postavenia. Pritom treba upozorniť na skutočnosť, že "normalizácia" okrem iného negatívne ovplyvňovala, a to najmä po decembri 1970 I budovanie československej federácie a uplatňovanie v praxi. Prejavovalo sa to silnou centralizáciou, odbúravaním federalizačných prvkov štátu, čo malo za následok unitarizáciu štátu. Opäť sa nepriamo zavádzala asymetria štátoprávnych vzťahov Čechov a Slovákov. To vyvolávalo najmä v Slovenskej republike nespokojnosť.

V osemdesiatych rokoch postupne narastala spoločesnko-politická a hospodárska kríza, hoci v oficiálnych dokumentoch komunistickej strany i najvyšších orgánov sa neustále proklamovali úspechy. Navyše najvyšší predstavitelia komunistickej strany prehliadali alebo vyslovene nechceli vidieť signály, že česko-slovenská spoločnosť sa nachádza v stave, keď bude treba vykonať podstatné zásahy vo všetkých oblastiach politického, štátneho, hospodárskeho, ale aj v iných oblastiach spoločnosti. Pokiaľ sa aj uvádzala potreba zmien, tak to vyznievalo len ako konzervovanie daných skutočností, prípadne malo to skôr iba proklamatívny charakter. Tak to bolo i v prípade potreby vypracovanie novej ústavy česko-slovenskej federácie a vtedy ešte stále nenaplnenej požiadavky prijatia ústav národných republík, vyslovenej v ustanovení čl. 142 odsek 2 ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o o česko-slovenskej federácii.[31] Táto požiadavka zaznela na XVII. zjazde KSČ v roku 1986, keď sa konštatovalo, že „dozrel čas na vypracovanie novej Ústavy Česko-slovenskej socialistickej republiky" a to s odôvodnením, že „od prijatia uplynulo štvrťstoročie. Za ten čas nastali významné zmeny. Vývoj si vynútil rad doplnkov vo forme ústavných zákonov, ktoré treba zjednotiť v jednom dokumente".[32] O vypracovaní ústav národných republík sa však nehovorilo, hoci najmä zo strany slovenských odborníkov z oblasti vied o štáte a práve sa táto požiadavka neustále vyslovovala. To vyvolávalo obavy, že aj naďalej bude pokračovať tendencia odbúravania federalizačných prvkov v prospech unitárneho štátu a či sa vôbec dorieši do všetkých dôsledkov štátne zriadenie v podobe federácie a federalizačné prvky sa premietnu dôsledne aj do politického a hospodárskeho systému.

31 Článok 142 odsek 2 úst. zák. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii zakotvoval, že „spolu s prijatím Ústavy ČSSR si prijímajú obidve republiky vlastné ústavy. Do prijatia Ústavy ČSSR sa ústavné pomery v týchto republikách spravujú týmto ústavným zákonom a ostatnými ústavnými predpismi.

32 XVII. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1986, s. 29.

Pri hodnotení významu dokumentov komunistickej strany si treba uvedomiť, že základy právnej politiky, a teda aj zámerov legislatívy najmä v oblasti ústavného zákonodarstva, boli vytyčované len orgánmi komunistickej strany, ktorá úplne zrástla so štátnym aparátom a štátnymi orgánmi. Tak sa tiež stalo, že v roku 1987 sa začali práce na novej Ústave ČSSR, ale nie na ústavách národných republík. Dokonca 31. októbra 1989 federálny minister pre legislatívu Marián Čalfa prišiel na 16. schôdzu SNR (ktorá bola mimoriadne zvolaná len na tento účel – na schválenie návrhu ústavného zákona FZ ČSSR) presviedčať poslancov SNR o potrebe zrušenia čl. 142 ods. 2 ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii a zdôraznil potrebu prijatia novej Ústavy ČSSR a ústav národných republík v podobe jedného dokumentu ako trojjedinej ústavy. Autor tejto kapitoly (vtedy doc. JUDr. Jaroslav Chovanec, CSc.) spolu s doc. JUDr. Pavlom Hollanderom, CSc., JUDr. Petrom Mozolíkom, CSc. boli experti Ústavnoprávneho výboru SNR a JUDr. Richardom Schinom, tajomníkom Výboru SNR pre NV a národnosti, na základe jeho požiadania a predsedu ústavnoprávneho výboru SNR prof. JUDr. A. Bajcuru, CSc. vypracovali „Pripomienky k návrhu zákona o spôsobe prijatia novej Ústavy Československej socialistickej republiky“.[33] Tieto

33 Bližšie pozri Pripomienky k návrhu ústavného zákona o spôsobe prijatia novej Ústavy Československej socialistickej republiky, Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky. 1. Preambula: „My, národ český a slovenský, vychádzajúc z poznania, že naše novodobé dejiny sú preniknuté obojstrannou vôľou žiť v spoločnom štáte...“ Uznávajúc neodňateľnosť práva na sebaurčovanie až do oddelenia a rešpektujúc suverenitu každého národa a jeho práva utvárať si slobodne spôsob a formu svojho národného a štátneho života... sme sa dohodli na vytvorení čs.federácie“. – princíp zmluvný – prirodzenoprávne východisko. 2. Článok 1 ods. 5 „Obidve republiky rešpektujú navzájom svoju suverenitu i suverenitu ČSSR, tak isto ČSSR rešpektuje suverenitu národných štátov“ 3. Článok 3, ods. 2 „Hranice ČSSR a hranice ČSR a SSR môžu byť zmenené len ústavným zákonom FZ“. Odsek 3 „Hranice každej z obidvoch republík sa môžu zmeniť iba so súhlasom príslušnej národnej rady. Národná rada dáva súhlas svojím ústavným zákonom“. 4. Článok 36 ods. 1 písm. a/ „Do pôsobnosti FZ patrí najmä a/ uznášať sa na ústave ČSSR a na ústavných a iných zákonoch FZ“ 5. Článok 41 „Na prijatie federálnej ústavy ústavného zákona FZ a na ich zmenu...“ 6. Článok 101 ods. 1, 2 „Predstaviteľom národnej zvrchovanosti a svojbytnosti českého (slovenského) národa a najvyšším orgánom štátnej moci v ČSR (SSR) je ČNR (SNR)“. I. Návrh predstavuje porušenie článku 102, ods. 1, 2 ústavného zákona číslo 143/1968 Zb. o čs. federácii. Suverenita národa a rozhodovanie o veciach, ktoré z nich vyplývajú, je neprenosná. V prípade takéhoto prenosu národné rady prestávajú byť predstaviteľmi národnej suverenity. FZ nie je totiž predstaviteľom národnej suverenity, ale suverenity federácie. Týmto návrh porušuje tiež preambulu ústavného zákona o čs. federácii. II. Navrhovaným ústavným zákonom dochádza ďalej k porušeniu čl. 1 ods. 5 ústavného zákona o čs. federácii, ktorý zakotvuje princíp koexistencie a vzájomného rešpektovania suverenít federácie a republík. V navrhovanom modeli sa totiž predpokladá, že pri schvaľovaní ústavy ČSSR, ČSR a SSR budú o otázkach patriacich do výlučnej pôsobnosti republík, patriacich teda výlučne do oblasti suverenity republík, rozhodovať národné rady navzájom. III. Návrhom dôjde ďalej

mali vlastne charakter „výzvy“ aby poslanci SNR zaň nehlasovali. JUDr. Richard Schin v tichosti zabezpečil spolu s jeho sekretárkou rozmnoženie a rozdanie predmetných pripomienok všetkým poslancom SNR. Citované pripomienky poukazovali a zdôvodňovali, že návrh ústavného zákona poškodzoval slovenskú národnú štátnosť, respektíve národné republiky ako subjekty česko-slovenskej federácie. S touto výzvou sa stotožnili vo svojich vystúpeniach viacerí poslanci SNR, ako napr. Vladimír Mináč, Vasiľ Bejda a Ján Majer, čo v konečnom dôsledku vyvolalo búrlivú diskusiu a polemiku o fundamentálnych otázkach slovenského národa – národných ústavách – a spochybnilo schvaľovací proces predloženého návrhu ústavného zákona FZ ČSSR o spôsobe prijatia novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR. Na tejto mimoriadnej schôdzi SNR v rámci rozpravy k návrhu ústavného zákona FZ ČSSR o spôsobe prijatia novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR (Tlač č. 185) Vladimír Mináč, VasiľBejda a Ján Majer návrh tvrdo kritizovali, namietali porušenie suverenity národa, suverenity národných republík, silnú centralizáciu, respektíve silnejšiu ako v bývalom unitárnom štáte. Tento návrh ústavného zákona FZ ČSSR odmietli podporiť. [34] Napriek tomu pod tlakom vystúpení predsedu SNR Viliama Šalgoviča a ďalších poslancov Slovenská národná rada návrh ústavného zákona v takejto podobe schválila.[35] To malo za následok, že autorov expertov „Pripomienok k návrhu ústavného zákona o spôsobe prijatia novej Ústavy Československej socialistickej republiky“ vykázali

ku konfliktu medzi základným princípom federácie, ktorým je delená suverenita a spôsobom prijímania ústavy. Národné rady nebudú môcť v ústavnej rovine, teda v rovine vyjadrujúcej ich suverenitu, meniť časti ústavy ČSSR, ČSR a SSR v oblastiach, ktoré táto ústava zverí do výlučnej pôsobnosti republík. Ako dôsledok sa tým vytvorí fixia federácie a nie federácie s reálne suverénnymi republikami. Znamená to, že ústava založí výlučnú pôsobnosť republík, ale v ústavnej (teda mocensky suverénnej) rovine bude o nej rozhodovať FZ, orgán federácie. IV. Súhlas národných rád s návrhom ústavy, ktorý predvída návrh nemá konštitutívny charakter, ten má až rozhodnutie FZ. Možno tým dokumentovať, že tento mechanizmus prijímania ústavy predstavuje narušenie suverenity republík: príkladom môže byť situácia ak národné rady vyjadria s ústavou súhlas v tom rámci aj s oblasťou, ktorá patrí do ich výlučnej pôsobnosti a FZ tento návrh neprijme. V. Prijatie predloženého návrhu predpokladá zrušenie nielen čl. 142 ústavného zákona o čs. federácii, ale i celého radu ďalších ustanovení (čl. 36 ods. 1, čl. 41, čl. 107 ods. 1). Je tomu tak preto, lebo celý ústavný zákon o čs. federácii vychádza z predpokladu existencie troch ústav. VI. Zvolená procedúra prijatia ústavného zákona o spôsobe prijímania ústavy je v rozpore s ústavným zákonom o čs. federácii. Pri prijímaní ústavného zákona, ktorý mení ústavný zákon o čs. federácii, sa predchádzajúci súhlas národných rád vyžaduje podľa čl. 3 ústavného zákona 143/1968 Zb. len v prípade zmeny územia. Všeobecne tu platí čl. 41. Citované podľa: Chovanec, J.: Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu. Bratislava, Procom 2002, s. 269 -271.

34 Pozri Scenografická správa o schôdzi Slovenskej národnej rady (16. schôdza konaná 31. októbra 1989). Bratislava, október 1989, s. 26-28, 30-32, 33-37.

35 Pozri Tamže, s. 4-15, 16-21, 22-25, 29-30,38-41, 42.

zo zasadania SNR a na druhý deň ich vôbec nevpustili do budovy SNR, kde zasadala. Okrem toho sa vyvodzovali konzekvencie proti autorom „Pripomienok...“ či „výzvy“ v zamestnaní. Tento návrh ústavného zákona bol schválený uznesením SNR z 31. októbra 1989 pod číslom 115, ktoré bolo vyhlásené pod č. 124/1989 Zb. o spôsobe prijatia novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR. Treba však zdôrazniť, že po novembri 1989 bolo medzi prvými právnymi aktmi SNR zrušenie tohto uznesenia SNR, a to uznesením čl. 167/1989 Zb. o zrušení uznesenia SNR z 31. októbra 1989 pod číslom 115, vyhláseného pod č. 124/1989 Zb. o spôsobe prijatia Ústavy ČSSR, ČSR a SSR.

V tejto súvislosti treba poukázať na významnú skutočnosť, že ešte pred mimoriadny zasadaním SNR – 16. schôdzou SNR – návrh ústavného zákona FZ ČSSR (Tlač č. 185) prerokúvali výbory SNR. Aj v niektorých z nich prebiehala búrlivá a kritická diskusia. Napriek tomu aj výbory SNR odporúčali plénu SNR návrh schváliť. Okrem toho pred prerokovaním vo výboroch a v pléne SNR sa 17. Októbra 1989 uskutočnila politicko-odborná príprava poslancov SNR, na ktorej s hlavným referátom vystúpil federálny minister pre legislatívu M. Čalfa, ktorý okrem iného prezentoval prípravu, štruktúru a obsah novej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR a jednoznačne zdôvodňoval potrebu jej schválenia v podobe tzv. trojjedinej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR. Po jeho vystúpení bola vyhlásená 15 – minútová prestávka, po nej sa uskutočnila diskusia k referátu. V diskusii bolo ministrovi M. Čalfovi položených päť otázok, ktoré sa bezprostredne dotýkali najmä zrušenia čl. 142 ods. 2 ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii, obsahu ústavy z hľadiska záruk zvrchovanosti národných republík, ako i postavenia národnostných menšín a symbolov národných republík. Ďalšou bola otázka, či by nebolo správne, aby vznikli 3 ústavy, ako to predpokladal článok 142 ods. 2 citovaného ústavného zákona a to i napriek tomu, že by mali v podstate rovnaké znenie.[36] M. Čalfa vo svojej odpovedi opäť zdôraznil tzv. trojjedinú Ústavu ČSSR, ČSR a SSR.[37] Pritom treba upozorniť na skutočnosť, že návrh ústavného zákona FZ ČSSR (Tlač č.

36 Pozri M. Čalfa, federálny minister pre legislatívu, prejav. Scenograficky záznam, s. 1-29m prepísaný 23. októbra 1989, Bratislava, Archív Kancelárie SNR, bez signatúry.

37 Pozri Odpovede na otázky poslancov SNR na politicko-odbornej príprave, ktorá sa konala 17. októbra 1989. Scenografický záznam, s. 1-30, prepísaný 23. októbra 1989, Bratislava, Archív Kancelárie SNR, bez signatúry.

185) nehovoril o zrušení článku 142 ods. 2 ústavného zákona 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii, ktorý zakotvoval, že v súvislosti s vytvorením federálnej ústavy budú vytvorené ústavy národných republík. Napriek názvu ústavného zákona Federálneho zhromaždenia ČSSR vždy išlo o zrušenie citovaného článku, pretože inak by nebolo možné vytvoriť tzv. trojjedinú Ústavu ČSSR, ČSR a SSR. Návrh trojjedinej Ústavy ČSSR, ČSR a SSR nielen že zasahoval do suverenity národa ale i do suverenity národných republík, a okrem toho chcel zaistiť a stabilizovať vtedajšie ústavné pomery.

Neustále sa prehlbujúce rozpory v Česko-Slovensku, ale v rozhodujúcej miere aj medzinárodnopolitická situácia, predovšetkým nezadržateľný rozpad socialistických štátov riadených z Moskvy, vyústili v novembri 1989 u nás do Nežnej revolúcie, ktorá privodila koniec vlády komunistov. Taktiež vytvorila predpoklady a podmienky i pre zrušenie článku 4 čl. a čl. 6 Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSČ. Vytvorila i podmienky pre budovanie demokratickej spoločnosti a štátu, a to na princípoch politického a ekonomického pluralizmu, ako aj trhového hospodárstva so sociálnymi a ekonomickými aspektmi. Pritom sa začala zdôrazňovať potreba uplatňovania a ochrany základných ľudských a občianskych práv a slobôd v duchu medzinárodných dokumentov, ako aj základnej listiny ľudských práv a slobôd v ČSSR, a to v spoločensko-politickej a ústavnoprávnej praxi. Ďalej môžeme konštatovať, že „Nežnou revolúciou“ sa začal i transformačný proces česko-slovenskej spoločnosti a štátu, a to politickou ako aj právnou cestou. V rámci „Nežnej revolúcie“ sa uskutočnila i kritika federatívneho usporiadania ČSSR, ktorá končila konštatovaním, že federácia sa prekonala, a to najmä preto, že nenaplnila realizáciu princípu „rovný s rovným“ najmä po „normalizácii“ spoločnosti a štátu. V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na skutočnosť, že „Nežná revolúcia“ vytvorila podmienky pre diskusiu medzi Predsedníctvom SNR a Predsedníctvom ČNR o štátoprávnom riešení vzťahov Čechov a Slovákov a taktiež o príprave a rokovaní nových ústav. Tieto rokovania prebiehali viackrát po sebe v rôznych miestach, a to tak v Čechách ako aj na Slovensku. V konečnom dôsledku Predsedníctva národných rád (ČNR a SNR) nedospeli ku konkrétnemu záveru o budúcom štátoprávnom riešení vzťahov Čechov a Slovákov. Túto problematiku nechalo otvorenú, aby bola vyriešená po pripravovaných voľbách do Federatívneho zhromaždenia ČSSR a ČNR a SNR, ktoré

sa mali uskutočniť v júni 1992. V tejto súvislosti sa žiada konštatovať, že i napriek kritike nedostatkov česko-slovenskej federácie, táto forma riešenia štátoprávnych vzťahov Čechov a Slovákov oproti dovtedajšiemu asymetrickému riešeniu bola pozitívnym prínosom pre uplatňovanie princípu „rovný s rovným“, ale aj pre štátoprávne postavenie Slovenska v Česko-slovensku.

* * * * * * *

Na úvod tejto časti sa žiada zdôrazniť významnú skutočnosť, že pred 50 rokmi vznikla česko-slovenská federácia ako jeden zo zachovaných kladných výsledkov slovenského predjaria a pražskej jari, resp. česko-slovenskej jari roku 1968. Toto nové štátoprávne riešenie vzťahov Čechov a Slovákov bolo vlastne výsledkom nastúpeného demokratizačného procesu v politicko-spoločenskej a ústavnoprávnej oblasti v Česko-Slovensku. Okrem iného taktiež aj výsledkom kritiky chýb a nedostatkov v riešení otázky v ČSSR, a to asymetrickým modelom, ktorý bol nazývaný i sui generis, a ktorý vlastne predstavoval nedôstojné postavenie Slovenska a vôbec Slovákov v Česko-slovensku, a to najmä podľa Ústavy ČSSR z roku 1960, ktorá zrušila Zbor povereníkov na Slovenku a zakotvila postavenie slovenských národných orgánov nedôstojným spôsobom. Takýto stav v roku 1968 v rámci demokratizačného procesu bol podrobený totálnej kritike. Česko-slovenská federácia vznikla na základe ústavného zákona z 24. júna 1968 č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho usporiadania Československej socialistickej republiky, ktorému predchádzalo „Vyhlásenie Slovenskej národnej rady k federalizácii ČSSR z 15. 3. 1968“ a následne po vzniku citovaného ústavného zákona bolo prijaté „Stanovisko Českej národnej rady k federatívnemu usporiadaniu ČSSR, prijaté na plenárnom zasadnutí ČNR 18. 9. 1968“. Potom dňa 27. októbra 1968 bol Národným zhromaždením ČSSR schválený ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii a 30. októbra 1968 podpísaný na Bratislavskom hrade, a účinnosť nadobudol 1. januára 1969.

Preambula ústavného zákona o česko-slovenskej federácii okrem iného zakotvila právo národov na sebaurčenie, a to takto: „uznávajúc neodňateľnosť práv na sebaurčenie až do oddelenia a rešpektujúc suverenitu každého národa a jeho právo utvárať si slobodne spôsob a formu svojho národného a štátneho života“. V preambule bolo negatívnou formou zakotvené či vyjadrené právo výstupu z česko-slovenskej federácie, t. j.

právo secesie. Žiaľ, že toto nebolo potom právne upravené. V závere preambuly sa konštatovalo, že: „reprezentovaní (myslí sa Česi a Slováci) svojimi zástupcami v Českej národnej rade a v Slovenskej národnej rade sme sa dohodli na vytvorení československej federácie.“ Článok 1 ústavného zákona o česko-slovenskej federácii zakotvoval, že: „ČSSR je federatívny štát dvoch rovnoprávnych bratských národov Čechov a Slovákov. Základom ČSSR je dobrovoľný zväzok rovnoprávnych národných štátov českého a slovenského národa, založený na práve na sebaurčenie každého z nich. Československá federácia je výrazom vôle dvoch svojbytných suverénnych národov, Čechov a Slovákov, žiť v spoločnom federatívnom štáte. Československú socialistickú republiku tvoria Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. Obidve republiky majú v ČSSR rovnoprávne postavenie. Obidve republiky rešpektujú navzájom svoju suverenitu i suverenitu ČSSR; takisto ČSSR rešpektuje suverenitu národných štátov.“

Vznikom česko-slovenskej federácie sa zároveň konštituovali (utvorili) dva národné štáty – Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika – ako rovnoprávne subjekty česko-slovenskej federácie. Vychádzajúc z týchto skutočností môžeme potom odvodzovať pri zániku ČSFR zdroj jej legitimity, ako aj legality. Teda ani česko-slovenská federácia nevznikla referendom, ale ju vytvorili obidve národné politické a štátne reprezentácie – Česká národná rada a Slovenská národná rada a v konečnom dôsledku Národné zhromaždenie ČSSR, v ktorom boli zastúpené obidva národy v októbri 1968. (27. a 30.)

Popri vzniku česko-slovenskej federácie sa žiada osobitne zdôrazniť skutočnosť, že jej vznik bol sprevádzaný a ovplyvnený i vstupom vojsk Varšavskej zmluvy 21. augusta 1968, ktoré obsadili Česko – Slovensko a negatívne ovplyvnili demokratizačný proces, ako aj pokus o budovanie socializmu s ľudskou tvárou. Napriek i tejto smutnej udalosti sa podarilo Národným zhromaždením ČSSR schváliť ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

V období po novembri 1989, teda ako dôsledok Nežnej revolúcie sa čoraz častejšie ozývali kritické hlasy na dovtedajšie fungovanie česko-slovenskej federácie. V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na to, že pod vplyvom vstupu vojsk Varšavskej zmluvy (21. augusta 1968) sa koncom roku 1970 začal proces normalizácie, ktorý spôsobil unitarizáciu a centralizáciu federálneho štátu, čo v konečnom dôsledku malo za dôsledok postupné

odbúravanie federalizačných prvkov, a začal sa opäť presadzovať pražský centralizmus, ako to bolo v duchu Ústavy ČSSR z roku 1960. Okrem týchto skutočností sa v kritických hodnoteniach a analýzach často konštatovalo, že právomoc federácie je prežitá a neraz brzdí hospodársky rozvoj. Poukazovalo sa takisto na potrebu racionalizovať celkový rozsah činnosti spoločného štátu, zabezpečiť zvrchovanosť národných republík pri výkone vlastnej štátnej činnosti a odstrániť unitaristické prvky z oblasti vzťahov národných štátov a spoločného súštátia. [38]Napriek všetkým nedostatkom a chybám oproti predchádzajúcemu unitárnemu asymetrickému modelu štátoprávneho usporiadania Česko-Slovenska, federatívne usporiadanie Česko-Slovenska bolo prínosom najmä pre rozvoj národného povedomia slovenského národa, rozvoj ekonomiky, kultúry a školstva SR, ako aj pre rozvoj slovenskej štátnosti vôbec, ktorá spočívala najmä v inštitucionálnom, komplexnom vybudovaní štruktúry štátnych, ako aj iných orgánov. Taktiež prispela k formovaniu vlastnej slovenskej inteligencie, ktorá sa stala predstaviteľkou a nositeľkou ideí slovenskej štátnosti. [39]Po voľbách v roku 1992 sa vzhľadom na dohody víťazných politických strán – Občianskej demokratickej strany (ODS) a Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS) – proces dohody o udržaní spoločného štátu či iného spoločného útvaru ČR a SR dostal do opačnej polohy, z ktorej sa už nehľadalo východisko. Intenzívne sa začali práce na návrhoch ústavného rozdelenia ČSFR a konštituovania samostatných, zvrchovaných národných republík – Českej republiky a Slovenskej republiky. Pritom sa nevylučovali rôzne formy vzájomnej spolupráce na rôznych úrovniach. Taktiež sa počítalo so spoluprácou so všetkými štátmi sveta, osobitne so susednými štátmi.

Ďalej sa žiada poukázať na skutočnosť, že v osemdesiatych rokoch minulého storočia v česko-slovenskej federácii - ČSSR - postupne narastala spoločensko-politická a hospodárska kríza. Pritom v oficiálnych dokumentoch Komunistickej strany Československa i najvyšších štátnych orgánoch sa neustále proklamovali úspechy. Predstavitelia štátu a komunistickej strany prehliadali alebo vyslovene nechceli vidieť signály, že česko-slovenská spoločnosť sa nachádzala v stave, keď bolo potrebné vykonať podstatné zásahy vo všetkých oblastiach politického,

38 Bližšie GAŠPAR, M. – CHOVANEC, J.: Národné štáty – najstabilnejšia kategória súčasných štátnych útvarov. Právny obzor, 75, 1992, č. 2, s. 120-131

39 Pozri JIČíNSKý, Z.: Ke ztroskotání československého federalizmu. In: Rozloučení s Československem. Praha: Český spisovatel

štátneho, hospodárskeho, ale aj v iných oblastiach života spoločnosti a štátu. Neustále sa prehlbujúce rozpory v Česko-Slovensku a taktiež i vplyv krachu komunistických autokracií prakticky vo všetkých tzv. socialistických krajinách vyústili v novembri 1989 do Nežnej revolúcie, ktorá znamenala koniec vlády komunistov.

Nežná revolúcia okrem iného umožnila zavŕšenie národnoemancipačných snáh a naplnenie historických túžob slovenského národa vo vlastnom štáte predstavuje dlhú cestu sprevádzanú rôznymi úskaliami, ťažkosťami a zložitosťami historického vývoja a osobitne štátoprávneho a ústavnoprávneho vývoja Slovenska. Jedno z najúspešnejších období rozvoja slovenského národa a vôbec Slovenska bolo obdobie vzniku a trvania česko-slovenskej federácie, a to i napriek jej kritike z obdobia rokov 1989 – 1992, najmä preto, že v rámci česko-slovenskej federácie slovenský národ počas celej svojej histórie realizoval prvýkrát právo na sebaurčenie demokratickou cestou, t. j. na princípe dobrovoľnosti a rovnoprávnosti národov, a na základe toho si vytvoril svoj národný štát – Slovenskú socialistickú republiku, ktorá sa stala spolu s Českou socialistickou republikou subjektom česko-slovenskej federácie – ČSFR. V nadväznosti na tieto skutočnosti treba poukázať na to, že ďalšími významnými aspektmi na ceste naplnenia emancipačných snáh a túžob slovenského národa boli Deklarácia SNR o zvrchovanosti SR (schválená 17. júla 1992) a Ústava Slovenskej republiky (schválená 1. septembra 1992), ktoré v súčinnosti s ústavným zákonom FZ ČSFR č. 542/1992 Zb. o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ako aj s Vyhlásením Národnej rady Slovenskej republiky k parlamentom a národom sveta a Vyhlásením Národnej rady Slovenskej republiky k vzniku nezávislosti Slovenskej republiky konštituovali Slovenskú republiku ako samostatný, nezávislý, suverénny štát.[40] Taktiež treba zdôrazniť, že vznik samostatnej Slovenskej republiky sa uskutočnil na základe realizácie práva národov na sebaurčenie pokojnou, ústavnou a parlamentnou cestou, a to legitímne a legálne. Tieto skutočnosti potvrdzujú všetky náležitosti, ktoré obsahujú pojmy legitimita a legalita, a to z hľadiska ich naplnenia, resp. vloženia – subsumovania rozhodujúcich predpokladov a podmienok či rozhodujúcich krokov vzniku samostatnej Slovenskej republiky. V tejto súvislosti treba poukázať i na to, že o zániku či rozdelení ČSFR

40 Bližšie pozri: Vyhlásenia Slovenskej národnej rady a Národnej rady Slovenskej republiky od roku 1990. Národná rada SR, I. volebné obdobie. Bratislava, júl 1995, s. 9 a n.

sa neuskutočnilo referendum. Na uskutočnenie referenda nebola politická vôľa ani u jednej z politických a štátnych reprezentácií, ktoré vzišli zo všeobecných demokratických volieb v júni 1992 – víťazi ODS v ČR a HZDS v SR. Práve tieto voľby okrem už uvedeného dali legitimitu obidvom štátnym reprezentáciám zvoleným, a to tak do Federálneho zhromaždenia ČSFR, ako aj do národných orgánov republík – do ČNR a SNR, ktoré sa dohodli na zániku či rozdelení ČSFR ústavnoprávnou formou, a to i napriek tomu, že existoval ústavný zákon č. 327/1991 Zb. o referende a zákon č. 490/1991 Zb. o spôsobe vykonania referenda. Pritom vychádzali zo skutočnosti, že ani prvá Česko-slovenská republika a taktiež ani česko-slovenská federácia nevznikla na základe referenda, ale parlamentnou ústavnoprávnou cestou. Preto sa víťazné strany v júni 1992 – ODS v ČR a HZDS v SR rozhodli, že o zániku ČSFR sa neuskutoční referendum. Obidve politické reprezentácie – Česká národná rada a Slovenská národná rada – neuskutočnenie referenda zdôvodňovali aj faktorom času. Pritom brali na zreteľ skutočnosť, že politická a štátna reprezentácia, tak federálna, ako aj národných republík, boli utvorené na základe výsledkov volieb v júni 1992. Novoutvorená vláda ČSFR po júnových voľbách 1992 si do volebného programu ako jednu z hlavných úloh dala prípravu na pokojný a demokratický zánik ČSFR, ktorý sa mal uskutočniť do konca roku 1992. Toto krátke časové obdobie vzbudzovalo u politických reprezentácií obavu, že volebný program federálnej vlády sa nebude môcť realizovať v stanovenom termíne. Bola tu i obava, že napätie, ktoré vzniklo v česko-slovenskej spoločnosti (v českej a slovenskej) spôsobené rokovaním o štátoprávnom usporiadaní vzťahu Čechov a Slovákov, ktoré v podstate prebiehalo od roku 1990 až do júna 1992 a bolo vyvolávané nacionalistickými vášňami, a to tak v Čechách, ako aj na Slovensku (úsilie o vrátenie tradičných symbolov Slovensku, presadenie rovnoprávneho postavenia slovenskej symboliky vo federálnom znaku, písanie názvu štátu Česko-Slovensko, resp. pomlč ková vojna, ako aj nesúhlas slovenskej reprezentácie s návrhom tuhej unitaristickej federácie – zo strany českej reprezentácie a na druhej strane nesúhlas českej politickej reprezentácie s návrhmi slovenskej politickej reprezentácie s vytvorením konfederácie, resp. federácie s právnou subjektivitou členských štátov, a iné negatívne sprievodné javy a emócie), môže vyústiť do neželateľného konfliktu s nedoziernymi následkami. Tieto skutočnosti utvrdzovali obidve

víťazné politické reprezentácie národných štátov – Českej republiky a Slovenskej republiky – v rozhodnutí neuskutočniť referendum o zániku ČSFR. V tejto súvislosti môžeme uviesť i jeden z názorov *Petra Pitharta,* vtedajšieho predsedu vlády ČR, ktorý okrem iného napísal: „S referendom bolo spojené nemálo rizík – z hľadiska tých, ktorí si priali štát rozdeliť čo keď budú ľudia proti? Čo keď sa pre rozdelenie štátu vyslovia občania našej republiky (myslí ČR), a v tej druhej rozdelenie odmietnu? Aké to potom bude mať medzinárodné dôsledky? Ako to bude s nástupníckymi právami?“[41] Pritom *Peter Pithart* ďalej uvádza, že každá z dotknutých strán si priala, aby bola za rozdelenie zodpovedná tá druhá strana, prinajlepšom však, aby do rozdelenia boli namočené obidve strany spoločnou rukou nerozdielnou.[42] Okrem uvedeného *Petr Pithart* vo svojej knihe poukazuje na obavy, ako by referendum dopadlo, ktoré vyjadril predseda parlamentu – ČNR – *Uhde*, keď povedal, že: „otázka rozdelenia štátu je pre občanov príliš komplikovaná“. Ďalej poukázal na to, že: „iní otvorene pripúšťali, že referendum by mohlo celý problém skomplikovať: občania by sa vyslovili pre spoločný štát, ale politici by sa opäť nezhodli na tom, ako ho skonštruovať, predovšetkým ako rozdeliť kompetencie.“[43] Všetkým trom politickým a štátnym reprezentáciám (federálnej a národných republík) na uvedené konanie – na neuskutočnenie referenda o zániku ČSFR – dávali legitimitu v týchto intenciách všeobecné a demokratické voľby z júna 1992.

Na podporu konštatovania, že vznik samostatnej Slovenskej republiky bol legitímny a legálny i bez uskutočnenia referenda o zániku ČSFR, môžeme uviesť i názor významného slovenského historika *prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.,* ktorý okrem iného napísal: „Nové štáty v našom teritóriu mohli vznikať iba pri takzvaných historických zlomoch… Československá republika vznikla po prvej svetovej vojne, keď sa budovala nová štruktúra štátov v rámci Európy… Terajšia Slovenská republika vznikla v roku 1993, tri roky po obrovských zmenách nielen u nás, ale v celej Európe. Nad argumentáciou, že nebol plebiscit, sa ako historik môžem iba usmiať. Rozhodujú politické reprezentácie a nie plebiscity. Štát nikdy nevznikal plebiscitom.“[44]

41 PITHART, P.: Kdo jsme? Mezi vzpomínkami a reflexi. Texty z let 1992-1996. Bratislava. Kalligram, Brno: Doplněk, 1998, s.169-170

42 Tamže, s. 170.

43 Tamže, s. 170.

44 MARSINA, R.: Štát nikdy nevznikal plebiscitom. Nový Deň, zo 4.1.2002, s. 5.

Majúc na zreteli uvedené skutočnosti záverom treba jednoznačne konštatovať, že i napriek absencii referenda sa zánik či rozdelenie ČSFR uskutočnil demokraticky, pokojnou parlamentnou ústavnoprávnou cestou, legitímne a legálne.

Pritom treba poukázať na skutočnosť, že s odstupom času aj tí, ktorí s rozdelením ČSFR nesúhlasili, vyjadrujú sa o ňom pozitívne. Napríklad bývalá ministerka zahraničných vecí USA *M. Albrightová* v rozhovore pre Národnú obrodu pri návšteve SR v októbri 2003 okrem iného povedala: „Bola som presvedčená, že rozdeliť československý štát bola chyba a že to poškodí český i slovenský národ, ktoré boli veľmi úzko spojené aj ľudsky, nielen ekonomicky či kultúrne... ale dnes vidím a v mnohých rozhovoroch v Prahe i Bratislave som sa presvedčila, že vzťahy medzi Českom a Slovenskom sú oveľa lepšie a úprimnejšie a pre obe strany prínosnejšie. Priznávam, že som sa ohľadom rozdelenia mýlila.“[45] Bývalý predseda vlády Českej republiky *Vladimír Špidla* pri návšteve SR v októbri 2003 pre Národnú obrodu okrem iného povedal: „Naše vzťahy sú skutočne vynikajúce. Zrejme by sa ťažko hľadal medzi ostatnými štátmi na svete príklad vzťahov, ktoré sú hlbšie, srdečnejšie, viac prežívané...“ Ďalej hovorí, že: „V okamihu vstupu do EÚ sa vytvorí spoločný ekonomický a sociálny priestor, a ten bude prospievať obom štátom.“[46] Bývalý prezident Českej republiky Václav Havel v januári 2003 pri príležitosti ukončenia svojho už druhého funkčného obdobia prišiel sa rozlúčiť so SR, kde sa stretol s jej najvyššími predstaviteľmi (prezidentom SR, predsedom NR SR, predsedom vlády SR) a ďalšími významnými osobnosťami. Počas svojej návštevy poskytol rozhovor denníku SME, v ktorom na margo rozdelenia ČSFR okrem iného povedal: „Pachuť, ktorú rozdelenie štátu malo, zvoľna striedajú výhody. Oba národy získali akési sebavedomie, a prestali sme sa zaoberať otázkami vzájomného vzťahu. Našli sme svoju štátnosť, aby sme mohli pracovať na našich spoločných cieľoch. Traumy rozdelenia dávno pominuli.“ Ďalej pre SME v predchádzajúcom čase povedal, že „sme si bližší, ako keď sme boli spolu“.[47] Okrem významných politicko-štátnych osobností iných štátov (USA a ČR) ako uvádzame, sa pozitívne o rozdelení ČSFR vyjadril i občan SR – spisovateľ Ľ. Feldek, keď

45 ALBRIGHTOVÁ, M.: Rozhovor..., Národná obroda, z 25. októbra 2003, Príloha na víkend 43. týždeň.

46 ŠPIDLA, V.: Rozhovor ... , Národná obroda, 27. októbra 2003, s. 4.

47 HAVEL, V.: Sme, 30. januára 2003, s. 3.

„na spomienkovom večere za spoločným štátom“ v istej bratislavskej kaviarni povedal: „Dnes vieme, že existuje samostatná SR a ČR, obidve sú životaschopné a nestala sa žiadna tragédia, pretože priateľstvo medzi nimi sa zachovalo.“[48]

Zo súčasnosti môžeme taktiež uviesť v našom článku názor na rozdelenie ČSFR, ktorý okrem iného povedal v rozhovore pre Hospodárske noviny z 5.-7. januára 2018 *Milan Kňažko*, významná osobnosť a predstaviteľ Nežnej revolúcie a vtedajší minister zahraničných vecí Slovenskej republiky. Hneď v úvode rozhovoru povedal, že: „Za rozdelením Česko-Slovenska nebol žiadny nacionalizmus ani osobné ambície Vladimíra Mečiara či Václava Klaus.“ Potom poukázal, že: „Čas je najlepší rozhodca, takže aj keď sa dnes objavujú rôzne názory, že to mohlo byť inak a že boli isté riziká, to všetko je pravda, ale výsledná a najdôležitejšia správa je, že to dopadlo veľmi dobre a malo to zmysel. O tom dnes nikto nepochybuje.“ Ďalej Milan Kňažko poukázal aj na dôvody, pre ktoré nebolo referendum, a to preto, že: „Ak by sme rešpektovali ústavný zákon o referende v jednej republike povedia áno a v druhej nie, znamenalo by to absolútne znevýhodnenie toho, kto povedal nie. Vystúpil by totiž z federácie a stratil by právo na kontinuitu a na majetok. Druhý dôvod – my sme nemali problém, či spolu byť alebo nie, ale ako. A na to sa pokúste formulovať otázku. To sa nedá. A tretí dôvod – keby referendum dopadlo akokoľvek, čia by to bola zodpovednosť? Zodpovednosť je na politikoch, ktorí to riešia. Kto by bol zodpovedný, keby to dopadlo nepriaznivo pre ktorúkoľvek z republík? Takúto zodpovednosť by som na seba určite nezobral. A tú legitimitu nájdete v ďalších voľbách, kde jednoznačne vyhrali Klaus a Mečiar“.

V súvislosti s nekonaním referenda pri rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej republiky môžeme zdôrazniť skutočnosť, že tento akt bol správny,. Takéto rozhodnutie rozdelenia ČSFR bez referenda, sa javilo ako racionálne, a možno povedať legitímne a legálne zo strany českých a slovenských politikov a štátnikov.

Na základe toho, čo sme v predchádzajúcom uviedli, môžeme záverom konštatovať, že Slovenská republika je inštitucionálne a personálne dobudovaný, fungujúci, životaschopný, národný, samostatný, suverénny štát, ktorého národno-štátna výstavba a rozvoj ako aj štátny a politický systém sa uskutočňuje legitímne a legálne na ústavnoprávnych základoch,

48 FELDEK, Ľ., citované podľa Haber, S.: Nový deň, 29. októbra 2003, s. 5.

na princípoch pluralitnej demokracie, právneho štátu a trhového hospodárstva so sociálnymi a ekologickými aspektmi, ktorý legitímne a legálne uskutočňuje zvrchovanú moc na svojom území a obyvateľstve, a ktorý počas svojho budovania smeroval do euroatlantických štruktúr – do NATO a Európskej únie, v ktorých rámci videl lepšiu perspektívu svojho rozvoja a zabezpečenia lepšieho postavenia občanov a bezpečnosti štátu. Dnes je už Slovenská republika členom NATO (29. 3. 2004) a Európskej únie (1. 5. 2004), UNESCO (9. 2. 1993), OECD (14. 12. 2000) a mnohých iných medzinárodných organizácií.

Ďalej v závere môžeme konštatovať, že napriek hlásaniu rôznych katastrofických scenárov zo strany niektorých politických reprezentantov a tzv. ekonomických odborníkov – znalcov, najmä z Českej republiky, ale i zo Slovenskej republiky, že Slovenská republika samostatnosť nepreží je a ekonomicky sa položí za pár týždňov či mesiacov, že skrachuje. Chvála Bohu, že sa tak nestalo. Slovenská politická a štátna reprezentácia hneď od vzniku samostatnej Slovenskej republiky s veľkým nasadením a úsilím a pri podpore veľkej väčšiny slovenského národa s plnou zodpovednosťou začala budovať svoj národný štát inštitucionálne, a to najskôr ústavnoprávne, politicko-organizačne a s osobitným akcentom na ekonomický a sociálno-kultúrny rozvoj. Budovanie štátu sa uskutočňovalo na demokratických princípoch politického a ekonomického pluralizmu, ako i pri trhovom hospodárstve so sociálnym a ekologickým aspektom. Možno konštatovať, že vládnucim garnitúram sa podarilo vybudovať prosperujúci a fungujúci štátno-politický a hospodársko-sociálny systém v Slovenskej republike, a to za účasti zahraničných investorov a eurofondov z Európskej únie.

Pritom sa žiada poukázať na skutočnosť, že do začiatku hospodárskej a finančnej krízy Slovenská republika dosahovala slušný rast HDP. Kríza, ktorá prišla do Európy z USA, postihla i Slovenskú republiku, a okrem iného spôsobila veľkú nezamestnanosť, zníženie výroby a zabrzdila ekonomický rozvoj. V súčasnosti Slovenskú republiku postihuje i globalizácia, ktorá prináša rôzne problémy pri budovaní občianskej spoločnosti a demokratického právneho štátu. Treba však zdôrazniť i významnú skutočnosť, že napriek všetkým ťažkostiam, ktoré spôsobila kríza Slovenská republika ako mladý štát dosiahla i významné úspechy, a to najmä v zahraničnopolitickej a ekonomickej oblasti, ako aj pri všestrannom rozvoji slovenskej spoločnosti a postupnom sa približovaní

západným štátom Európskej únie.

Okrem už uvedeného v závere sa žiada poukázať na významnú skutočnosť, ktorú zdôraznil anglicko-nemecký politológ a sociológ *Ralf Darendorf,* keď okrem iného napísal: „Moderný národný štát je rezultátom európskeho civilizačného vývinu a treba ho zachovať a naďalej kultivovať aj v rámci európskej integrácie.“[49] Pritom treba zdôrazniť, že súčasnosť ukazuje, že moderný demokratický štát zostáva ako jediný efektívny adresát ochrany ľudských práv vôbec. Podľa niektorých svetových ekonómov kríza ukazuje, že trh nie je schopný spravodlivo regulovať dôsledky ani v samom hospodárstve, v sfére inštitucionálneho finančníctva, ale ani v ekológii, riešení konzekvencie, no aj príčin prírodných katastrof. Štáty sú ešte vždy predpokladom poriadku lokálneho i globálneho.[50]

Záver

V neposlednej miere sa žiada v našom závere konštatovať, že *vznik samostatnej Slovenskej republiky bol úspešný príbeh*, dôkazom toho je i skutočnosť, že Slovenská republika je úspešne fungujúcim a prosperujúcim členským štátom Európskej únie. V súvislosti so zánikom či rozdelením ČSFR, žiada sa upozorniť na skutočnosť, že na tento zánik či rozdelenie ČSFR existuje viac hodnotiacich názorov. Tieto sa pohybujú od extrémnych po seriózne, pravdivé, resp. správne hodnotenia tohto spoločensko-štátneho a možno povedať historického javu či fenoménu. Napríklad *Alois Wagner* zánik či rozdelenie ČSFR okrem iného hodnotí a zdôvodňuje „špecifickým slovenským nacionalizmom“, ktorý sa vyvíja podľa neho od samotného vzniku prvej ČSR až po rozdelenie ČSFR. Za rozdelenie ČSFR vlastne robí zodpovedných, resp. viní len Slovákov.[51] Takéto hodnotenie autor robí napriek tomu, že o zániku či rozdelení ČSFR rozhodli politické a štátne reprezentácie obidvoch národov – českého a slovenského, t. j. ČNR a SNR (svojimi uzneseniami schválili návrh ústavného zákona o zániku ČSFR) a nakoniec ho schválilo FZ ČSFR. Citovaný autor nie je a nebol sám v ČSFR v pertraktovaní podobných hodnotení na zánik či rozdelenie ČSFR. S takýmto hodnotením rozdelenia ČSFR a na základe

49 DARENDORF, R.: Die Zukunft des Nationalstaates. Merkur, 1994, č. 645-547, s. 750 an.
50 Pozri: Tamže, s. 761 a n.
51 WAGNER, A.: První ústava České republiky z hlediska mezinárodního práva. Právník, č. 3/1994, s. 201 a n.

toho vzniku dvoch samostatných nástupníckych národných štátov – SR a ČR – v žiadnom prípade nemožno súhlasiť. Takéto hodnotenie je poznačené českým šovinizmom a čechoslovakizmom. Autor takéhoto hodnotenia vôbec nechápe mnohoročné národnoemancipačné úsilie slovenského národa za dôsledné uplatnenie sebaurčovacieho práva so všetkými jeho dôsledkami, to znamená až do vytvorenia samostatného národného štátu – Slovenskej republiky, na ktoré slovenský národ má prirodzené právo okrem iného aj v zmysle medzinárodnoprávnych dokumentov. Treba povedať, že väčšina slovenských historikov na rozdiel od českých rozdelenie ČSFR hodnotí objektívne. Ako príklad uvádzame hodnotenie kolektívu autorov monografickej publikácie: *Starý národ – mladý štát*, ktoré znie: „Príčiny rozdelenia Česko-Slovenska treba hľadať v minulosti aj v súčasnom politickom európskom vývoji. Na rozdiel od minulosti, keď sa vzájomné vzťahy vyostrovali v dôsledku vnútorných a zahraničnopolitických udalostí, rozdelenie štátu sa udialo za priaznivej a mierovej medzinárodnej situácie bez vonkajších zásahov, v demokratickej atmosfére. Zahraničie ocenilo najmä to, že rozchod nevzniesol zmätky do pomerov v strednej Európe a demokratickou cestou sa vyriešil zdĺhavý štátoprávny problém.“[52] V tejto súvislosti treba poukázať na skutočnosť, že dňa 31. 12. 1992 „po prejavoch najvyšších predstaviteľov ČSFR, predsedu FZ *M. Kováča* a predsedu federálnej vlády *J. Stráskeho* a po odznení česko-slovenskej štátnej hymny presne o 24. hod. zanikla Česká a Slovenská Federatívna Republika.“[53]

Na konci nášho záveru sa žiada upozorniť na skutočnosť, že napriek dosiahnutým úspechom Slovenská republika má ešte určité deficity, a to v rozvoji a uplatňovaní demokracie, vo vymožiteľnosti práva, v právnej kultúre politikov a štátnikov na všetkých úrovniach, taktiež v podpore malých a stredných podnikateľov, v rozvoji zamestnanosti a v odstraňovaní regionálnych rozdielov životnej úrovne, v rozvoji školstva a zdravotníctva, ako aj pri ochrane autorských práv a v právnej ochrane osobnosti, a tiež statusu žurnalistov. Taktiež viac pozornosti venovať zo strany štátu pri výchove k štátnemu občianstvu a zdravému národnému sebavedomiu a vlastenectvu.

Dnes po dvadsiatich piatich rokoch existencie samostatnej Slovenskej

52 FERKO, M. – MARSINA, R. – DEÁK, L. – KRUŽLIAK, I.: Starý národ – mladý štát. Bratislava : Národná banka Slovenska, Litera, 1994, s. 113 a n.

53 Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/I, MZV SR, Bratislava 1993, s. 9.

republiky, môžeme osobitne poukázať na významnú skutočnosť, že SR ako národný štát je inštitucionálne vybudovaný a to z hľadiska politického a štátneho systému, taktiež ústavnoprávneho, spoločensko-politického, hospodársko-sociálneho a kultúrno-školského systému. Pritom SR smeruje k neustálemu zdokonaľovaniu funkcií štátu, rozvoju a upevňovaniu ochrany demokracie ako i ľudských a občianskych práv a slobôd, a právneho štátu. V neposlednej miere sa žiada v našom závere konštatovať, že vznik samostatnej Slovenskej republiky bol úspešný príbeh, dôkazom toho je i skutočnosť, že Slovenská republika je úspešne fungujúcim a prosperujúcim členským štátom Európskej únie.

Literatúra

[1.] Albrightová, M.: Rozhovor..., Národná obroda, z 25. októbra 2003, Príloha na víkend 43. týždeň.

[2.] Barnovsky, M.: Voľby sú vizitkou doby. Pravda z 20. septembra 2002, s. 1.

[3.] Čalfa, M., federálny minister pre legislatívu, prejav. Stenografický záznam s. 1-29 prepisy 23. októbra 1989. Bratislava. archív SNR, bez signatúry.

[4.] Chovanec, J. – Čič, M.: Ústavný vývoj Česko-Slovenska do prijatia Ústavy Slovenskej republiky. In: Čič, M. a kolektív: Komentár k ústave Slovenskej republiky. Martin. Matica slovenská 1997

[5.] Chovanec, J. – Mozolík, P.: Ústava slovenskej republiky. 2. upravené vydanie. Bratislava. Remedium 1993.

[6.] Chovanec, J. – Trella, R.: Ústava Československej socialistickej republiky. Bratislava, SPN 1989.

[7.] Chovanec, J.: Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu. Bratislava. Procom 2002.

[8.] Chovanec, J.: Československá socialistická federácia. Bratislava. pravda 1978.

[9.] DARENDORF, R.: Die Zukunft des Nationalstaates. Merkur, 1994.

[10.] Dokumenty k zahraničnej politike Slovenskej republiky 1/I, MZV SR, Bratislava 1993

[11.] Dva roky politickej slobody. Bratislava. RaP MaN 1992

[12.] FELDEK, Ľ., citované podľa Haber, S.: Nový deň, 29. októbra 2003

[13.] FERKO, M. – MARSINA, R. – DEÁK, L. – KRUŽLIAK, I.: Starý národ – mladý štát. Bratislava : Národná banka Slovenska, Litera, 1994

[14.] Gašpar, M. – Chovanec, J.: Národné štáty – najstabilnejšia kategória súčasných štátnych útvarov. Právny obzor, 75, 1992, č. 2, s. 120-131.

[15.] Havel, V.: Sme, 30. januára 2003

[16.] Jičínský, Z.: Ke ztroskotání československého federalizmu. In: Rozloučení s Československem. Praha: Český spisovatel 1993.
[17.] Laluha, J.: Alexander Dubček politik a jeho doba. Bratislava. Nová Práca 2000.
[18.] MARSINA, R.: Štát nikdy nevznikal plebiscitom. Nový Deň, zo 4.1.2002
[19.] Národná obroda z 12.2.1992
[20.] Národná obroda zo 14.3.1991
[21.] Národná obroda zo 4.3.1991
[22.] Odpovede na otázky poslancov SNR na politicko-odbornej príprave, ktorá s konala 17. októbra 1989. Stenografický záznam, s. 1-30 prepísaný 23. októbra 1989. Bratislava. Archív Kancelárie SNR, bez signatúry.
[23.] Pithart, P.: Kdo jsme? Mezi vzpomínkami a reflexi. Texty z let 1992-1996. Bratislava. Kalligram, Brno: Doplněk, 1998.
[24.] Sikora, S.: Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968-1970. Bratislava. historický ústav SAV 2013.
[25.] Slovenský denník z 8.3.1991
[26.] Špidla, V.: Rozhovor ... , Národná obroda, 27. októbra 2003.
[27.] Stenografická správa o schôdzi Slovenskej národnej rady (16. schôdza konaná 31. októbra 1989). Bratislava, október 1989.
[28.] Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. v novelizovanom znení.
[29.] Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. v novelizovanom znení.
[30.] Vondrová, J. – Źatkuliak, J.: Spoločenská reforma v rokoch 1968-1969. In: Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963-1992. Dokumenty. Bratislava. Veda 2002.
[31.] Vyhlásenie Slovenskej národnej rady a Národnej rady Slovenskej republiky od roku 1990. Národná rada SR, I. volebné obdobie. Bratislava júl 1995.
[32.] WAGNER, A.: První ústava České republiky z hlediska mezinárodního práva. Právník, č. 3/1994
[33.] XVII. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava. Pravda 1986.

2. Kapitola - Cesta Slovenska do EÚ a jej hospodárske smerovanie

SLOVENSKÁ REPUBLIKA V EURÓPSKOM INTEGRAČNOM RÁMCI

SLOVAK REPUBLIC IN THE EUROPEAN INTEGRATION FRAMEWORK

Doc. Ing. Pavol H r i v í k, CSc., rcds.

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá prezentáciou a vyhodnotením snáh, ambícií a pôsobnosti Slovenskej republiky v európskom integračnom priestore po nadobudnutí svojej nezávislosti, analyzovaním cesty Slovenska do Európskej únie, jeho rokovaniami s európskymi orgánmi o formách spolupráce a budúcom členstve v EÚ, a jeho plnením všeobecných a špecifických kritérií ako asociovanej, neskoršie kandidátskej krajiny na členstvo v EÚ a eurozóne. Osobitný dôraz sa kladie na doteraz najväčší úspech SR v EÚ – na úspešné zvládnutie výkonu postu predsedníctva Rady ministrov (resp. Rady EÚ) ako najrozhodujúcejšieho legislatívneho orgánu v Únii.

Kľúčové slová: európska integrácia; EÚ; asociačná dohoda; predvstupové kritéria; formy rokovaní o vstupe do EÚ; prístupová zmluva; Rada ministrov; predsedníctvo Slovenska v EÚ; vyhodnotenie slovenského predsedníctva.

Abstract

The study deals with presentation and evaluation of efforts, ambitions and activity of Slovak Republic in the European integration space after getting of its independency, with analyzing its route into the European Union, its negotiations with European authorities on forms of cooperation and on future membership in the Union, and deals also with Slovakia´s fulfilling the general a special criteria as an association, later candidate country for membership in the EU and Eurozone. Particular emphasis is given on so-far the great success of the SR in the EU – the successful managing of the performance of the presidency post of the Council of Ministers (or more precisely the EU Council) as the most deciding legislative body in the Union.

Keywords: *European integration; EU; association agreement; pre-accession criteria; forms of negotiations on entry into EU; accession treaty; Slovakia's presidency in EU; assessment of the Slovak presidency.*

JEL Classification: F 5.

Úvod

Po spoločensko-politických zmenách v roku 1989 sa otázka vstupu do Európskej únie (EÚ) stala novým fenoménom v zahraničnej politike štátov strednej a východnej Európy (SVE), vrátane Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR). Snaha čo najväčšmi sa priblížiť štátom Európskych spoločenstiev (ES) viedla najskôr k myšlienke vytvárania a rozvíjania úzkych hospodárskych vzťahov s týmito medzinárodnými štruktúrami, ktorá následne veľmi rýchlo prerástla do jednoznačného záujmu o vstup do EÚ. Po rozdelení Česko-Slovenska[54] sa integrácia do EÚ stala trvalou zahraničnopolitickou prioritou aj samostatnej Slovenskej republiky (SR).

Prvé formálne kontakty medzi štátmi SVE a ES sa uskutočnili v rámci mimoriadneho summitu ES v Paríži 9. novembra 1989 a následne 8. decembra 1989 v Štrasburgu, kde sa rozhodlo o založení Európskej banky pre obnovu a rozvoj (EBOR). EBOR sa mala stať hlavným nástrojom pomoci zameranej hlavne na financovanie programov vzdelávania, výchovy a rozvoja technológií. Dňa 18. decembra 1989 sa schválilo zriadenie finančného nástroja PHARE (Poland and Hungary Assistance for Reconstructing of their Economies – Pomoc pri hospodárskej obnove Poľska a Maďarska), do ktorého sa bezprostredne vložilo 300 miliónov ECU.[55] V priebehu roka 1990 sa program PHARE rozšíril na ďalšie krajiny SVE.

Na výrazne prejavený záujem štátov SVE o úzku spoluprácu s ES

54 1 Česká a Slovenská Federatívna Republika (ČSFR) bola rozdelená na dva nezávislé a suverénne nástupnícke štáty – Českú republiku a Slovenskú republiku – na základe ústavného zákona o zániku česko-slovenskej federácie schváleného vo Federálnom zhromaždení ČSFR dňa 25. novembra 1992. Podľa tohto zákona ČSFR zanikla dňa 31. decembra 1992 o 24.00 hod. a dňa 1. januára 1993 vznikli Česká republika a Slovenská republika.

55 Finančná pomoc krajinám SVE bola v roku 1989 predovšetkým podporovaná a komplexne zaštítená skupinou G24 (členské krajiny EÚ, USA, Kanada, Austrália, Turecko, Nový Zéland, Švajčiarsko, Japonsko, Nórsko a Island). Toto zoskupenie vzniklo na výzvu skupiny G7 (Nemecko, Francúzsko, Taliansko, Veľká Británia, Japonsko, Kanada a USA) v Paríži v júni 1989.

a následne EÚ s perspektívou ich členstva v tomto spoločenstve demokratických štátov reagoval summit EÚ v Kodani v dňoch 21. – 22. júna 1993. Jeho hlavným výstupom z hľadiska budúceho rozširovania Únie bola formulácia špeciálnych tzv. Kodanských kritérií[56] a neskoršie v roku 1995 pribudlo tzv. Madridské kritérium[57], ktorých splnením podmieňovala utvárajúca sa EÚ vstup nových členských štátov.

Neskoršie začlenenie Slovenskej republiky do európskeho integračného procesu výrazne prispelo k prehĺbeniu jej politickej, ekonomickej, bezpečnostno-obrannej a ľudsko-právnej premene a nasmeroval ju k hodnotám vtedajšej vyspelej západoeurópskej demokracie so všetkými jej výhodami a slabosťami, či pozitívami a rizikami, ktoré si dnes nemožno nevšimnúť vo vývoji starých členských štátov Únie.

Cieľom predloženej štúdie je prezentácia a vyhodnotenie snáh, ambícií a pôsobnosti SR v európskom integračnom rámci počnúc od získania svojej nezávislosti až do súčasnosti, analýza jej cesty do spoločenstva západoeurópskych demokracií organizovaných v EÚ, jej rokovaní s európskymi orgánmi o formách spolupráce a o budúcom členstve v EÚ, a samotného plnenia všeobecných a špecifických kritérií ako asociovanej, neskoršie kandidátskej krajiny na členstvo v Únii a eurozóne. Osobitný dôraz sa kladie na doteraz najväčší úspech SR v EÚ – na úspešné zvládnutie výkonu postu predsedníctva v Rade ministrov (resp. Rade EÚ), ktorá je najrozhodujúcejším legislatívnym orgánom v celej Únii.

1. Slovensko na ceste k Asociačnej dohode s ES/EÚ

Prvým zmluvným dokumentom medzi vtedajšou Československou socialistickou republikou (ČSSR) a ES bola Autolimitačná sektorová dohoda o obchode s oceliarskymi výrobkami, ktorá sa dosiahla na pôde spomínanej medzinárodnej dohody GATT v roku 1978. Podobná autolimitačná dohoda pre oblasť textilu sa podpísala v roku 1982. Záver 80. rokov sa niesol v duchu uvoľňovania vzťahov medzi

56 Kodanské kritéria stanovili tri všeobecné podmienky pre vstup do EÚ a to, aby krajina uchádzajúca sa o členstvo: 1. dosiahla stabilitu inštitúcií zaručujúcich demokraciu, zákonnosť, zaistenie ľudských práv a rešpektovanie a ochranu ľudských menšín; 2. mala fungujúce trhové hospodárstvo a bola schopná odolávať konkurenčným tlakom a trhovým silám v rámci Únie; 3. bola schopná prevziať záväzky vyplývajúce z členstva, vrátane plnenia cieľov politickej, hospodárskej a menovej únie.

57 O Madridskom kritériu pre členstvo v EÚ pozri 2. časť tohto článku.

Východom a Západom, čo v praktickej rovine znamenalo rozširovanie a prehlbovanie vzájomných hospodárskych vzťahov medzi štátmi Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) a ES. Prvou dohodou medzi ČSSR a ES, ktorá mala širší prierezový charakter, bola Dohoda o obchode s priemyselnými výrobkami, podpísaná v Bruseli v decembri 1988. Dohoda vstúpila do platnosti 1. apríla 1989 a mala platiť štyri roky.

Vzhľadom na podstatné politické zmeny v ČSSR po novembri 1989 však veľmi rýchlo vznikla potreba pozdvihnúť vzťahy s ES na kvalitatívne vyššiu úroveň. Obchodná dohoda z roku 1988 tak stratila platnosť už po jednom roku. Novým zmluvným dokumentom sa stala Dohoda o obchode, obchodnej a ekonomickej spolupráci medzi ČSFR a ES, ktorá bola podpísaná v Bruseli 7. mája 1990. Táto dohoda bola dovtedy najvýznamnejším dokumentom, aký prijalo Česko-Slovensko a ES, a bola uzatvorená na 10 rokov.[58] Kooperačnú dohodu čoskoro prekonalo podpísanie a uplatňovanie tzv. Asociačnej dohody, ktorá sa stala v nasledujúcich rokoch najvýznamnejším zmluvným dokumentom medzi samostatnou SR a ES.[59]

Prvú Asociačnú dohodu podpísali ČSFR a ES dňa 16. decembra 1991. Súčasne s Asociačnou dohodou sa uzavrela aj tzv. Dočasná dohoda o obchode a o otázkach súvisiacich s obchodom, ktorej obsah sa zhodoval s tou časťou Asociačnej dohody, ktorá sa týkala vzájomného obchodu. Dôvodom bolo to, že Dočasná dohoda (na rozdiel od Asociačnej dohody) nemusela byť ratifikovaná v parlamentoch členských štátov.[60] Dočasná dohoda vstúpila do platnosti už 1. marca 1992 po jej schválení Radou ES 28. februára 1992. Asociačná dohoda vzhľadom na rozdelenie Česko-Slovenska nikdy nebola ratifikovaná a teda nikdy nenadobudla platnosť.

Po rozdelení ČSFR prevzala záväzky SR, ktoré pre ňu vyplývali z platnej Dočasnej dohody. S Českou republikou sa síce vyriešilo rozdelenie colných kvót a taríf, ale Asociačná dohoda sa musela opätovne prerokovať s ES, čo platilo aj pre Českú republiku. Nová Asociačná dohoda bola

58 Počas rokovaní o dohode česko-slovenská strana požiadala o zrušenie tzv. množstvových obmedzení na vývozy z ČSFR, na čo ES autonómne pristúpili od 1. októbra 1990. K 1. januáru 1991 bolo Česko-Slovensko zaradené do Všeobecného systému colných preferencií ES, podobne ako predtým Poľsko a Maďarsko.

59 Asociačná dohoda (resp. Európska dohoda) je skrátený názov oficiálneho dokumentu Európska dohoda zakladajúca pridruženie medzi Slovenskou republikou na jednej strane a Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na strane druhej.

60 V obchodných otázkach zastupovala členské štáty ES Európska komisia, a tak nebola potrebná pomerne zdĺhavá ratifikačná procedúra.

podpísaná 4. októbra 1993. K jej ratifikácii Európskym parlamentom došlo 27. októbra 1993 a Národná rada SR ju potvrdila ratifikáciou 15. decembra 1993. Ratifikácia národnými parlamentmi členských štátov EÚ sa zavŕšila koncom decembra 1994, vďaka čomu mohla nadobudnúť platnosť 1. februára 1995.

Asociačná dohoda (resp. Európska dohoda) pozostávala z preambuly, politickej a obchodnej časti a z príloh, ktoré upravovali aj režim obchodu s tzv. citlivými položkami (oceľ, textil a poľnohospodárske produkty), ktoré boli zo strany EÚ množstvovo obmedzené. V politickej časti dohody sa zdôraznila predovšetkým skutočnosť, že podpísaním dohody vyjadrili obidve strany spoločnú vôľu pokračovať v procese zbližovania a politickom dialógu, ako aj v spolupráci v oblasti kultúry, vedy a techniky. Ako zásadné podmienky vstupu do EÚ sa stanovilo dodržiavanie demokratických princípov, ľudských práv a trhového mechanizmu. V obchodnej časti bol potvrdený štandardný cieľ Asociačnej dohody, a to vytvorenie zóny voľného obchodu medzi EÚ a SR. V nej boli obsiahnuté koncesie, ktoré si obidve strany mali poskytovať s cieľom postupne odstrániť tarifné a netarifné prekážky vo vzájomnej tovarovej výmene.[61] Dohoda taktiež zaviazala Slovensko k postupnej aproximácii svojho právneho systému s *acquis communautaire*.[62]

Praktický význam Európskej dohody a jej uplatňovania postupne klesal, najmä po začiatku rozhovorov o vstupe asociovaného štátu (teraz už ako kandidujúceho štátu) do EÚ, ktoré vytvorili nové prístupové mechanizmy ako boli napríklad tzv. *screeningové* stretnutia alebo Konferencia o pristúpení (t. j. negociačná štruktúra vytvorená medzi kandidátskou krajinou a členskými štátmi EÚ). Ťažisko rokovaní medzi EÚ a SR ako kandidujúcim štátom sa potom prenieslo práve na tieto fóra. Napriek tomu Asociačná dohoda zostala základným zmluvným dokumentom až do ukončenia negociačných rokovaní a následného uzatvorenia tzv.

61 Koncesie mali, vo všeobecnosti, asymetrický charakter, čo znamená, že počas prvých piatich rokov otvorí EÚ svoje trhy viac vývozu z asociovaného štátu ako dovozu do tohto štátu z členských krajín EÚ. Časti Európskej dohody týkajúce sa obchodu upravovali obchodné vzťahy medzi SR a EÚ. Okrem vytvorenia zóny voľného obchodu Európska dohoda zaväzovala obidve strany spolupracovať v mnohých oblastiach, akými sú napríklad energetika, malé a stredné podnikanie, telekomunikácie či školstvo.

62 Európske právo je často z pohľadu teórie a praxe spájané aj s pojmom *acquis communautaire* (skrátene *acquis*). Toto špecifické označenie predstavuje spoločné práva a záväzky, ktoré zaväzujú všetky členské štáty Únie. V danom kontexte môžeme hovoriť o všetkých právnych aktoch prijatých v rámci ES a EÚ.

Zmluvy o pristúpení k EÚ.

Ďalším logickým krokom v približovaní k EÚ bolo zo strany asociovaných krajín oficiálne podanie prihlášok na členstvo v EÚ. SR podala svoju žiadosť o členstvo na summite Únie v Cannes 27. júna 1995. Následne na summite EÚ v Madride (december 1995) k trom existujúcim Kodanským kritériám pribudlo ďalšie (Madridské), ktoré sa dotýkalo vytvorenia podmienok na integráciu prostredníctvom prispôsobenia administratívnych štruktúr, aby prijatá legislatíva ES mohla byť efektívne implementovaná vhodnými administratívnymi a súdnymi inštitúciami. Tieto kritériá slúžili a stále slúžia aj dnes ako základ posudzovania pripravenosti kandidátskych krajín na členstvo v EÚ.

V júli 1997 Komisia predložila posudky na kandidátov, ktoré sa stali podkladom rozhodnutia členských štátov na summite EÚ v Luxemburgu (december 1997). Pre Slovensko posudok Komisie nevyznel priaznivo. Napriek nespornému záujmu byť medzi krajinami, s ktorými sa začnú rokovania o vstupe do EÚ, Slovensko nedostalo od Komisie odporúčanie na začatie rokovaní z dôvodu neplnenia politických kritérií na členstvo. Súčasťou záverov luxemburského summitu bolo aj rozhodnutie pripraviť pre každú kandidátsku krajinu dokument Partnerstvo za vstup, čo mal byť program cieľov a prioritných úloh prijímaných kandidátskou krajinou na zlepšenie pripravenosti na budúci prístupový proces a vstup do EÚ. Účelom partnerstiev bolo stanoviť predovšetkým krátkodobé a strednodobé priority v prijímaní *acquis* z pohľadu EÚ.

V októbri 1999 vo svojej pravidelnej správe Komisia už odporučila otvorenie rokovaní aj so Slovenskom o vstupe do EÚ. Summit EÚ v Helsinkách (december 1999) potvrdil odporúčania Komisie, a tak 15. februára 2000 sa mohla otvoriť aj Konferencia o pristúpení so SR.[63] V nasledujúcom období sa vzťahy EÚ a SR koncentrovali na dva základné procesy, ktoré boli vzájomne previazané – na prípravu na vstup a negociačný proces.

63 Závery zasadnutia Európskej rady v Helsinkách v dňoch 10. – 11. decembra 1999, okrem iného, posilnili princíp diferenciácie medzi kandidátmi na členstvo v EÚ ako určitú vyvažujúcu protiváhu k rozhodnutiu otvoriť rokovania so všetkými kandidátmi. Potvrdilo sa, že diferencovať medzi jednotlivými krajinami sa bude tak pri otváraní jednotlivých kapitol, ako aj pri postupe v rokovaniach. Za druhý významný prvok záverov summitu možno považovať explicitne vyjadrenú šancu, aby kandidáti, ktorí vstupujú do rokovaní, mali príležitosť dobehnúť už rokujúce krajiny z tzv. luxemburskej skupiny z roku 1997.

2. Zosilnená predvstupová stratégia a príprava SR na vstup do EÚ

Po prijatí strategického dokumentu EÚ na obdobie rokov 2000 – 2006 „Agenda 2000“ sa základným aspektom stratégie rozširovania z hľadiska kandidátskych krajín stalo prijatie práv a povinností vyplývajúcich z *acquis communautaire* bez toho, aby asociované štáty mali možnosť dojednať trvalú neplatnosť pravidiel v určitých oblastiach. V snahe zefektívniť rokovania o rozširovaní, EÚ navrhla nové nástroje tzv. zosilnenej predvstupovej stratégie. Jej hlavnou úlohou bolo umožniť kandidátskym krajinám účasť na programoch ES a položiť dôraz na harmonizáciu legislatívy. Kľúčovým prvkom zosilnenej predvstupovej stratégie sa stalo Partnerstvo za vstup, ktoré sa uzatváralo separátne s každou kandidátskou krajinou, ale bolo prerokovávané a realizované v multilaterálnom rámci. Cieľom prístupového partnerstva bolo zastrešenie všetkých nástrojov do jednotného programu s periodizáciou následných krokov a súčasne príprava kandidátskych krajín na princípy participácie v programoch ES za pomoci vytvorenia Národného programu na prevzatie acquis (NPAA).

K najvýznamnejším zmenám došlo v oblasti financovania pomoci kandidátskym krajinám. Okrem toho, že došlo k modifikáciám vo využívaní programu PHARE, ktorý sa po prijatí dokumentu Agenda 2000 väčšmi orientoval na väčšie projekty vyplývajúce z potrieb Partnerstva za vstup, založili sa dva nové špeciálne zamerané finančné nástroje. Prvým bol Špeciálny predvstupový program na rozvoj poľnohospodárstva a vidieka (SAPARD), ktorý bol určený na obnovu vidieka a financovania poľnohospodárskych programov. Druhým finančným nástrojom bol Predvstupový nástroj štrukturálnej politiky (ISPA) zameraný na investície do infraštruktúry.[64]

Základnými prvkami prijatej rozšírenej predvstupovej stratégie, prijatej na summite EÚ v Luxemburgu (1997), sa stali spomínané Partnerstvo za vstup a Národný program za prijatie acquis. Prípravu na členstvo v EÚ podporovali tiež predvstupové nástroje (fondy) PHARE, SAPARD a ISPA, ktorých prostredníctvom EÚ poskytovala kandidátskym krajinám finančnú pomoc v ich úsilí o približovanie k Únii.

64 Bližšie o predvstupových nástrojoch (fondoch) EÚ – PHARE, SAPARD a ISPA pozri napríklad (HRIVÍK 2005a: 153-159).

- Cieľom Partnerstva za vstup bolo vytvoriť jednotný rámec pri:
- vymedzovaní prioritných oblastí, ktoré Komisia konkretizovala v pravidelných správach o pripravenosti na vstup;
- vyčlenení potrebných finančných prostriedkov, ktoré sa na implementáciu týchto priorít mali poskytnúť prostredníctvom predvstupových nástrojov.

Partnerstvo za vstup vytýčilo Slovensku prioritné oblasti prípravy na členstvo v EÚ. V každej oblasti boli určené ciele, ktoré sa mali zrealizovať v určitom časovom období. Splnenie týchto cieľov malo zároveň dosah na rozsah poskytnutej pomoci a pokrok dosiahnutý počas rokovaní o vstupe. Zároveň bolo dôležité, aby Slovensko ako kandidujúci štát splnilo záväzky spojené s aproximáciou práva a implementáciou *acquis* v súlade so záväzkami vyplývajúcimi z Európskej dohody a tzv. *screeningu*. Nestačilo iba prijať *acquis* do národnej legislatívy, ale bolo potrebné zabezpečiť aj rovnaký štandard ich praktického uplatňovania porovnateľný so štandardom existujúcim v EÚ.

Spolu s Partnerstvom za vstup mala každá kandidátska krajina pripraviť svoj Národný program za prijatie *acquis*, ktorý vyjadroval, ako chcela daná krajina napĺňať priority partnerstva. Program bol zároveň určitým harmonogramom toho, v akom časovom horizonte a akým spôsobom mala byť krajina schopná prevziať záväzky vyplývajúce z členstva. Prvá verzia Národného programu SR bola vypracovaná v roku 1998. Národný program bol vo všeobecnej rovine vnímaný ako živý dokument, ktorý sa neustále vyvíjal a priebežne inovoval.

Prvé rokovanie medzivládnej Konferencie o pristúpení Slovenska k EÚ sa uskutočnilo na úrovni ministrov zahraničných vecí v Bruseli dňa 15. februára 2000. SR takto vstúpila do záverečnej etapy približovania k EÚ a členstvo v Únii sa už stalo blízkym cieľom. Členstvo v Únii si vyžadovalo, aby vstupujúca krajina dôsledne prevzala aktuálne i budúce práva a záväzky, ktoré vyplývajú z legislatívy EÚ a celého systému jej fungovania vrátane inštitucionálneho rámca (t. j. aby úplne prebrala *acquis*).

Rokovania sa naplánovali tak, aby prebiehali oficiálne v rámci nasledujúcich 31 negociačných kapitol:

1 – Voľný pohyb tovaru, 2 – Voľný pohyb osôb, 3 – Voľné poskytovanie

služieb, 4 – Voľný pohyb kapitálu, 5 – Právo obchodných spoločností, 6 – Hospodárska súťaž, 7 – Poľnohospodárstvo, 8 – Rybné hospodárstvo, 9 – Dopravná politika, 10 – Dane, 11 – Hospodárska a menová únia, 12 – Štatistika, 13 – Sociálna politika a zamestnanosť, 14 – Energetika, 15 – Priemyselná politika, 16 – Malé a stredné podnikanie, 17 – Veda a výskum, 18 – Vzdelávanie, odborná príprava a mládež, 19 – Telekomunikácie a informačné technológie, 20 – Kultúra a audiovizuálna politika, 21 – Regionálna politika a koordinácia štrukturálnych nástrojov, 22 – Životné prostredie, 23 - Ochrana spotrebiteľa a zdravia, 24 – Spravodlivosť a vnútorné záležitosti, 25 – Colná únia, 26 – Vonkajšie vzťahy, 27 – Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, 28 – Finančná kontrola, 29 – Finančné a rozpočtové ustanovenia, 30 – Inštitúcie a 31 – Rôzne.

Z uvedených negociačných kapitol bolo prvých 29 kapitol „vecných“, 30. kapitola sa zaoberala vnútornými inštitucionálnymi otázkami EÚ a do poslednej kapitoly *Rôzne* boli začlenené tie otázky, ktoré sú súčasťou legislatívy EÚ, ale neboli zahrnuté v predchádzajúcich kapitolách (napríklad príspevky do fondov EÚ, podmienky vstupu do Európskej centrálnej banky a Európskej investičnej banky alebo ochranné opatrenia na plnenie záväzkov vyplývajúcich z členstva).[65]

Cieľom rokovaní bolo určiť, za akých podmienok vstúpi kandidátska krajina do EÚ, t. j. v ktorej oblasti sa prispôsobí *acquis* úplne, prípadne kde bude žiadať o výnimky (teda neuplatňovať *acquis*) alebo o prechodné obdobie.[66] Celkový negociačný proces SR prebiehal v troch fázach – *screening*, rokovania o vstupe a ratifikačný proces.

Ako už bolo spomenuté, rokovania so SR sa otvorili vo februári 2000. V praxi to znamenalo, že po otvorení medzivládnych konferencií o pristúpení s krajinami luxemburskej skupiny koncom marca 1998 sa začal proces porovnávania *acquis* (tzv. *screening*) so všetkými kandidátmi v úvodných 29 negociačných kapitolách. *Screening* sa chápal ako úvodná časť rokovaní, ktorého cieľom bolo zistiť úroveň kompatibility *acquis* EÚ s legislatívou kandidátskej krajiny. Až po identifikácii rozdielov sa mohlo pristúpiť k samotným rokovaniam.[67]

65 Pozri (HRIVÍK 2005a: 64-65).

66 Prechodné obdobie je definované ako určitý časový úsek, v ktorého rámci platí špeciálny druh legislatívy EÚ po predpokladanom vstupe kandidátskej krajiny do EÚ.

67 Pre kandidátske krajiny spočíval význam screeningu najmä v tom, že po preberaní jednotlivých kapitol sa dala zreteľnejšie definovať ich negociačná pozícia k EÚ a určiť, ktoré

So SR sa náročnejšia bilaterálna časť *screeningu* konala od marca 1999 do februára 2000. Jej cieľom bolo:

- analyzovať aktuálnu situáciu, v akej sa Slovensko pri prijímaní *acquis* nachádzalo;
- zistiť, aká bola na Slovensku administratívna infraštruktúra a aká bola jej kapacita pri implementácii príslušnej legislatívy;
- identifikovať problémy a následne vyšpecifikovať prípadné oblasti, na ktoré bolo potrebné zamerať hlavnú pozornosť.

Rokovania o vstupe mali ustálené procedurálne pravidlá, ktoré platili rovnako pre všetky kandidátske krajiny. Rokovania prebiehali v rámci spomínanej Konferencie o pristúpení. Dôležitú oblasť predstavovali aj rokovania v poslednej kapitole 31 – Rôzne, do ktorej sa zahrnuli všetky tie otázky, ktoré sú súčasťou legislatívy EÚ, ale neboli zahrnuté do predchádzajúcich kapitol.[68]

Medzi dôležité momenty predvstupových rokovaní patrilo rozhodnutie členských štátov, prijaté na Rade EÚ pre všeobecné záležitosti 18. novembra 2002, o dátume vstupu nových členov, vrátane Slovenska, ktorý bol stanovený na 1. mája 2004. Konečný výsledok bol prijatý až na záverečnom rokovaní predsedov vlád na summite EÚ v Kodani (december 2002). Predsedovia vlád schválili konečnú podobu podmienok vstupu nových členských krajín a otvorili tak cestu k dokončeniu Zmluvy o pristúpení k EÚ.

Dňa 19. februára 2003 prijala Komisia stanovisko k žiadostiam kandidátskych krajín vstúpiť do EÚ, v ktorom odporučila vstup desiatich krajín. Následne, 9. apríla 2003, vyjadril svoj súhlas Európsky parlament, ktorý schválil vstup všetkých 10 kandidátskych krajín do EÚ výraznou podporou väčšiny poslancov. Za vstup Slovenska hlasovalo 521 poslancov, proti bolo 21 a zdržalo sa 25 poslancov. Rada ministrov zahraničných vecí EÚ schválila vstup nových členov 14. apríla 2003. Ďalším krokom zostávalo už len podpísanie Zmluvy o pristúpení k EÚ a jej ratifikácia v signatárskych štátoch.

Podpísanie a ratifikácia Zmluvy o pristúpení k EÚ bola záverečnou etapou prístupového procesu do EÚ. Zmluva stanovovala skutočnosť,

kapitoly nebudú problematické a v ktorých možno očakávať žiadosť o prechodné obdobie.

68 Celkový prehľad o otváraní a zatváraní negociačných kapitolách Slovenskom je uvedený napríklad v publikácii (HRIVÍK 2005a: 67-69).

že signatársky kandidátsky štát sa stáva riadnym členským štátom Únie. Zmluvnými stranami tejto medzinárodnej zmluvy boli existujúce členské a budúce členské štáty. Samotné podpísanie Zmluvy o pristúpení k EÚ sa uskutočnilo dňa 16. apríla 2003 v Aténach počas gréckeho predsedníctva. Následne sa spustil proces ratifikácie zmluvy formou referenda v kandidátskych krajinách, ktorý sa mal ukončiť tak, aby Slovensko a ostatní kandidáti sa stali riadnymi členmi EÚ od 1. mája 2004.

Po slávnostnom podpísaní Zmluvy o pristúpení k EÚ prezident SR vyhlásil na 16. a 17. mája 2003 referendum o vstupe SR do EÚ s nasledujúcou otázkou: „Súhlasíte s tým, aby sa Slovenská republika stala členským štátom Európskej únie?“ Plebiscitu sa zúčastnilo 2 176 990 občanov, čo v percentuálnom vyjadrení predstavuje 52,15 % všetkých zapísaných v zoznamoch na hlasovanie. Za vstup Slovenska do EÚ sa vyjadrilo 92,46 % zúčastnených voličov, proti bolo 6,20 %.

NR SR vyslovila súhlas so Zmluvou o pristúpení k EÚ 1. júla 2003. Z prítomných 140 poslancov za vyslovenie súhlasu hlasovalo 129, proti hlasovalo 10 poslancov a jeden poslanec nehlasoval. Prezident SR slávnostne podpísal ratifikačnú listinu k Zmluve o pristúpení k EÚ 26. augusta 2003, čím sa ukončil ratifikačný proces v SR. Počas talianskeho predsedníctva (2. polrok 2003) dňa 9. októbra 2003 boli slovenské ratifikačné listiny odovzdané talianskej vláde ako depozitárovi Rímskych zmlúv ES.

Počas írskeho predsedníctva v EÚ (1. polrok 2004) sa dovŕšil proces masívneho rozšírenia Únie smerom na východ. Desiatka kandidátskych štátov (Česko, Slovensko, Poľsko, Maďarsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Slovinsko, Malta a Cyprus) vstúpila do EÚ dňa 1. mája 2004, čím sa EÚ „jedným krokom“ masívne rozšírila až na 25 členských štátov. V tomto prípade išlo v poradí o 5. rozšírenie ES/EÚ.[69] Následne, o tri roky neskôr v decembri 2007, sa Slovensko, po splnení bezpečnostných podmienok na svojej východnej hranici, stalo zároveň súčasťou Schengenského systému.

Krátko po vstupe do EÚ sa v dňoch 12. a 13. júna 2004 sa uskutočnili v SR prvé voľby do Európskeho parlamentu, v ktorých si slovenskí občania zvolili prvých 14 europoslancov. V ďalších volebných obdobiach

69 Rozšírenie EÚ na východ pokračovalo ďalej tak, že dňa 1. januára 2007 vstúpili do Únie Rumunsko a Bulharsko a, nakoniec, 1. júla 2013 sa 28. riadnym členom EÚ stalo Chorvátsko.

(2009 – 2014 a 2014 – 2019) si Slovensko do Parlamentu volilo vždy po 13 poslancov. Zároveň si Slovensko nominovalo v každom volebnom období tiež svojich zástupcov aj do ostatných orgánov EÚ (vrátane Komisie) podľa pridelených kvót.

3. Príprava a rokovania o vstupe Slovenska do eurozóny

Menová politika EÚ presahuje dimenziu EMÚ – nekoncentruje sa iba na priestor eurozóny, ale aj na harmonizáciu a koordináciu národných menových politík všetkých členských štátov EÚ a na prípravu kandidátskych krajín na členstvo v EMÚ.[70]

Desiatka krajín (vrátane Slovenska), ktoré sa stali členmi EÚ v máji 2004, sa zaviazali postupne napĺňať aj Maastrichtské konvergenčné kritériá ako základnú podmienku vstupu do eurozóny. Prijali tak záväzok vyplývajúci z Kodanských kritérií, že po nadobudnutí členstva v EÚ čo najskôr zavedú spoločnú menu euro, pričom pred vstupom do eurozóny sa už nebude vyjednávať o žiadnych výnimkách.[71]

Prvoradou podmienkou vstupu SR do EMÚ bolo, aby bola členským štátom EÚ. Ďalšou nevyhnutnou podmienkou bolo, že Slovensko muselo zosúlaďovať výkon svojej ekonomiky a vzájomne sa priblížiť v základných ekonomických ukazovateľoch požiadavkám EÚ. Tento proces sa často označuje ako „proces konvergencie“. SR musela ďalej splniť tzv. konvergenčné kritériá týkajúce sa fiškálnej a menovej politiky.[72] Politicky motivované požiadavky ekonomickej stability stanovili štyri konvergenčné kritériá, ktoré sa týkali vysokého stupňa cenovej stability, verejných financií charakterizujúcich finančnú pozíciu vlády, stability menového kurzu (vo výmennom kurzovom mechanizme ERM-2) a trvalosti konvergencie vyjadrenej pomocou dlhodobej úrokovej miery.[73]

Medzi hodnotiace parametre SR na vstup do eurozóny patrili aj hrubý národný produkt na obyvateľa, ďalej cenová úroveň a štrukturálne, právne a inštitucionálne charakteristiky. Okrem uvedených kritérií sa v prípade Slovenska posudzovala tiež stabilita ekonomického prostredia a prílev

70 Podrobnejšie o menovej politike EÚ pozri publikáciu (HRIVÍK 2005b: 14-24).

71 Podrobnejšie o EMÚ pozri publikáciu (HRIVÍK 2005a: 72-88).

72 Oficiálne sa konvergenčné kritériá vzhľadom na miesto, kde boli prijaté, označujú aj ako Maastrichtské kritériá, pretože ich zavádza Maastrichtská zmluva zakladajúca EÚ.

73 Podrobnejšia informácia o konvergenčných kritériách, výhodách, nevýhodách a rizikách vyplývajúcich z členstva v eurozóne sa nachádza v (HRIVÍK 2016a: 181-185).

zahraničných investícií.

Mnohé krajiny (vrátane Slovenska), ktoré pristúpili k EÚ v roku 2004, vyjadrili v duchu Kodanských kritérií úmysel vstúpiť do výmenného kurzového mechanizmu ERM-2 čo najrýchlejšie po začlenení do EÚ. Novým členom eurozóny ERM-2 ponúklo pružný, ale dôveryhodný rámec na zvýšenie konvergencie s eurozónou. Pristupujúcim krajinám mal ERM-2 pomôcť určiť rovnovážnu úroveň menového kurzu pred jeho neodvolateľným fixovaním vo vzťahu k euru. Prioritou pristupujúceho Slovenska bolo vypracovanie vyváženej, optimálnej stratégie svojho prístupového procesu, ktorej prioritou bolo nielen udržateľné plnenie Maastrichtských kritérií, ale aj udržateľnosť a vyváženosť celého procesu dobiehania, čo zasa predpokladalo dlhodobú makroekonomickú stabilitu.

Rozhodujúci krok pre zavedenie eura urobilo Slovensko v novembri 2005. Po dohode so štátmi eurozóny, ECB a členmi ERM-2[74], Slovensko vstúpilo do európskeho mechanizmu výmenných kurzov ERM-2 o polnoci z piatku 25. novembra na sobotu 26. novembra 2005, po ukončení obchodov na všetkých svetových devízových trhoch. Oficiálne tým začalo plniť podmienku na zavedenie eura – stabilitu vlastnej meny.

SR musela zotrvať v ERM-2 minimálne dva roky predtým, ako mala vstúpiť do eurozóny. Národná mena bola v ňom nadviazaná na euro prostredníctvom centrálnej parity, t. j. administratívne určeného kurzu 38,455 Sk za euro. Koruna sa mohla pohybovať iba v pásme od + 15 % do – 15 % od centrálnej parity, teda od 44,20 do 32,70 Sk za euro.

Dohoda o členstve v ERM-2 neobsahuje klauzulu o vylúčení alebo dobrovoľnom vystúpení. Mimo ERM-2 sa Slovensko mohlo ocitnúť vtedy, ak by koruna prekročila dohodnuté fluktuačné pásmo. Predtým sa však dalo dohodnúť na zmene centrálnej parity – na vyššom alebo nižšom kurze. Teda, ak by sa koruna ocitla na hraniciach pásma, ECB a národné banky štátov eurozóny mohli intervenciami pomôcť udržať menu v stanovenom pásme. V prípade SR sa tento fakt objavil celkovo dvakrát, keď koruna výrazne posilnila voči euru a dostala tak sa mimo predpísaného fluktuačného pásma. Prvýkrát sa menil centrálny kurz koruny voči euru dňa 19. marca 2007, a to na hodnotu 35,4424 Sk za euro. Druhýkrát sa to stalo v marci 2008, keď hodnota eura voči korune

74 k dátumu vstupu Slovenska do ERM-2 boli jeho členmi Cyprus, Dánsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Malta a Slovinsko.

opäť klesla, a to na konečnú hodnotu 30,126 Sk.

Časový plán prijatia eura v SR sa podľa Národnej banky Slovenska (NBS) uskutočnil v nasledujúcich krokoch:

- 1. V závere novembra 2005 vstúpila SR do ERM-2 so stanoveným centrálnym kurzom koruny a eura – 38,455 Sk za euro; zhodnotenie a znehodnotenie meny od stanoveného centrálneho kurzu sa mohol pohybovať v rozsah ± 15 %.
- 2. V roku 2007 pripravila NBS plán na stiahnutie korunových mincí a bankoviek z obehu a na ich likvidáciu. V marci 2007 sa prvýkrát zmenil centrálny kurz koruny voči euru z 38,455 na hodnotu 35,4424 Sk za euro.
- 3. V prvom polroku 2008 rozhodla Európska rada o zavedení eura na Slovensku. Centrálny kurz koruny voči euru sa opäť znížil, a to na konečnú hodnotu 30,126 Sk za euro. Ceny tovarov a služieb, faktúry, výplatné pásky sa začali povinne udávať súbežne v korunách aj v eurách až do konca roka 2009.
- 4. V období september – december 2008 sa uskutočnilo predzásobenie NBS a komerčných bánk eurovými mincami a bankovkami.
- 5. Dňa 1. januára 2009 vstúpilo Slovensko do eurozóny.
- 6. 16. január 2009 sa stal posledným dňom, kedy sa mohlo platiť slovenskými korunami.
- 7. V júni 2009 sa ukončila výmena korunových mincí za eurá v komerčných bankách.
- 8. V decembri 2009 ukončilo sťahovanie korunových bankoviek.

Úspech menovej únie je veľmi dôležitý pre napredovanie integrácie v rámci celej EÚ. Na druhej strane nesie so sebou pre európsky integračný proces aj riziká, ktoré sa dajú pomerne ľahko identifikovať.[75] Niektoré z nich sú neprehliadnuteľné aj dnes, keď svetová finančná kríza zasiahla eurozónu v roku 2008, najmä jej juhoeurópskych členov.[76]

75 Bližšie o výhodách, nevýhodách a rizikách členstva v eurozóne pozri (HRIVÍK 2016a: 183-185).

76 Samozrejme, že finančné i bankové problémy napríklad Grécka, Portugalska, Talianska a ďalších členských štátov majú aj iné príčiny, za ktoré zodpovedajú dotknuté štáty.

4. Slovenské predsedníctvo v Rade EÚ

Najvýznamnejším postavením Slovenskej republiky v EÚ bolo jej predsedníctvo v Rade ministrov (resp. v Rade EÚ). Predsedníctvo SR sa oficiálne začalo 1. júla 2016 a skončilo 31. decembra 2016. V rámci predsedníckeho tria Slovensko predsedalo Rade spolu s Holandskom (ktoré predsedalo od 1. januára do 30. júna 2016) a Maltou (ktorá predsedala od 1. januára do 30. júna 2017).[77] Kým Holandsko predsedalo Rade už dvanásty krát, pre Slovensko a Maltu to bola historická premiéra.

4. 1. Príprava SR na predsedníctvo v Rade

Program slovenského predsedníctva bol súčasťou 18-mesačného plánu (programu) spomínaného predsedníckeho tria na obdobie od 1. januára 2016 až do 30. júna 2017.[78] Hlavným obsahom plánu boli ekonomické otázky súvisiace s naštartovaním hospodárskeho rastu, no plán reagoval aj na aktuálne a bezprecedentné výzvy v oblasti bezpečnosti vyplývajúce zo súčasnej migračnej krízy, na zásadné otázky politiky v oblasti tvorby pracovných miest, konkurencieschopnosti, jednotného digitálneho trhu či energetickej únie. Program stál na piatich pilieroch, ktorými sa Rada EÚ počas uvedeného 18-mesačného obdobia zaoberala. Sú to: zamestnanosť, rast a konkurencieschopnosť; Únia chrániaca svojich občanov; energetická únia s pokrokovou klimatickou politikou; sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť; a Únia ako významný globálny aktér.[79]

SR konkretizovala svoju agendu so zámerom presadzovať udržateľné riešenia na podporu fungovania a ďalšieho vývoja EÚ. Program jej predsedníctva bol postavený na štyroch základných prioritách: „Hospodársky silná Európa“, „Moderný jednotný trh“, „Udržateľná migračná a azylová politika“ a „Globálne angažovaná EÚ“.

Pred nástupom na post predsedníctva Rady si Slovensko muselo uvedomiť, že EÚ sa v súčasnosti nachádza na vážnej križovatke svojho ďalšieho vývoja. Buď bude pokračovať jej fragmentácia, alebo sa zomkne smerom k väčšej súdržnosti a dlhodobo udržateľným riešeniam zrozumiteľným

77 Podľa Lisabonskej zmluvy vedú Radu EÚ členské štáty v trojiciach (tzv. predsednícke trio) so spoločným 18-mesačným rámcovým plánom (resp. programom). Predsednícke trio pomáha zachovať kontinuitu v európskej legislatíve a prispieva k väčšej efektivite fungovania samotnej Únie. Predsedníctvo v Rade tak vykonávajú vopred určené skupiny troch členských štátov počas 18 mesiacov.

78 Pozri (HRIVÍK 2016b: 175-180).

79 Bližšie pozri dokument (MZVaEZ 2016).

pre občana. Predsedníctvo Slovenska prišlo v čase, keď sa Únia ocitla v bezprecedentnej situácii. Pozitívny výsledok referenda o vystúpení Veľkej Británie z EÚ postavil Európanov pred novú výzvu – prvýkrát v histórii sa prakticky i politicky vyrovnať s odchodom členskej krajiny z Únie. Tento moment si zároveň vyžadoval bezodkladnú vnútornú reflexiu samotnej Únie. Jej cieľom malo byť posilnenie dôvery občanov v spoločný európsky projekt, rozvíjanie jeho hmatateľných prínosov a obhájenie výsledkov integračného procesu na našom kontinente. Európania nevyhnutne potrebujú jednotnú, lepšiu, zrozumiteľnejšiu a transparentnejšiu Úniu.

Naďalej však pretrvávali mnohé ďalšie problémy a výzvy. Migračná a utečenecká kríza preverila (ne)schopnosť Únie riadiť vonkajšie hranice, udržať celistvosť Schengenu a hľadať spoločné riešenia. Teroristické útoky pripomenuli, že vo vzájomnej spolupráci v oblasti vnútornej bezpečnosti existujú značné rezervy. Stále citeľné dôsledky finančnej a hospodárskej krízy z roku 2008 ako aj globálna neistota spôsobovali a spôsobujú aj dnes, že európska ekonomika rastie len veľmi pomaly a zápasí s nedostatkom pracovných miest.

Priority programu slovenského predsedníctva tak vychádzali z týchto skutočností, boli odrazom ambície zvýšiť jednotu, súdržnosť a odolnosť Únie voči vonkajším i vnútorným výzvam a posilniť dôveru občanov v európsky projekt. V čase vnútornej reflexie si Slovensko stanovilo za cieľ priniesť hmatateľné výsledky pre občana, a to v spomínaných štyroch prioritných oblastiach – hospodársky silná Európa, modernizácia jednotného trhu, udržateľná migračná a azylová politika, globálne angažovaná Únia.

Európska ekonomika potrebuje výrazný investičný impulz, ktorý podporí udržateľný hospodársky rast a tvorbu nových pracovných príležitostí. Plné využívanie a znásobovanie investičných nástrojov, štrukturálne reformy a zodpovedný prístup k verejným financiám sú základom hospodársky silnej EÚ. Pokrok pri budovaní Únie kapitálových trhov a dobudovaní Hospodárskej a menovej únie má prispieť k lepšej výkonnosti a stabilite európskej ekonomiky.

Napriek úspechu spoločného vnútorného trhu stále existujú nedostatky a prekážky, ktoré obmedzujú jeho plné fungovanie. Modernizácia jednotného trhu si vyžaduje aj neustály technologický rozvoj a nové

príležitosti. Energetická únia môže prispieť k bezpečným dodávkam čistej energie za dostupné ceny pre priemysel i domácnosti. Jednotný digitálny trh vrátane elektronického obchodu má jedinečný potenciál odstrániť bariéry a vytvoriť nové príležitosti pre podniky a občanov.

Ochrana vonkajších hraníc a efektívna spolupráca s tretími krajinami sú dôležité piliere snahy o účinné riadenie migrácie. Udržateľná migračná a azylová politika má umožniť Únii vrátiť sa k plne fungujúcemu Schengenu a konsolidovať azylové systémy členských štátov. Využitie moderných technológií na vonkajších hraniciach a užšia spolupráca členských štátov v oblasti vnútornej bezpečnosti majú prispieť k tomu, aby sa Únia stala odolnejšou voči súčasným bezpečnostným hrozbám.

Upevnenie vzťahov s vonkajším prostredím posilní globálne postavenie Únie. Neoddeliteľnou súčasťou sú pevné obchodné väzby s kľúčovými ekonomikami sveta. Dôležitá je aj podpora stability, prosperity a demokracie v našom susedstve. Účinným nástrojom pre politickú a ekonomickú transformáciu v EÚ zostáva dôveryhodná politika rozširovania.

Uvedené prioritné témy slovenského predsedníctva boli motivované najmä tromi vzájomne previazanými zásadami:

- a) „Dosahovanie konkrétnych výsledkov“ – cieľom predsedníctva bolo dokázať občanom Únie, že spoločné európske projekty majú praktický dosah na zlepšenie kvality ich života. Predsedníctvo sa pragmaticky zameralo na oblasti, v ktorých dokáže priniesť hmatateľné výsledky.
- b) „Prekonávanie fragmentácie“ znamenalo, že predsedníctvo sa bude usilovať o dosiahnutie takých výsledkov, ktoré prispejú k lepšiemu prepojeniu členských štátov na vnútornom trhu. Únia potrebuje dosiahnuť zásadný pokrok v mnohých oblastiach, kde naďalej existujú bariéry medzi členskými štátmi.
- c) „Zameranie na občana“ predstavovalo schopnosť prinášať konkrétne výsledky a prekonávať fragmentáciu, ktoré sú kľúčom k tomu, ako efektívne prepojiť Úniu s jej občanmi. Ústredná rola občana sa mala odzrkadliť aj vo význame, ktorý predsedníctvo pripisovalo sociálnej dimenzii. Ambíciou slovenského predsedníctva tak bolo obnoviť dôveru občanov v európsky projekt.

Program slovenského predsedníctva vyjadroval odhodlanie stať sa čestným a férovým sprostredkovateľom pri napĺňaní strategických priorít Únie. Poslanie predsedníctva spočívalo v dosahovaní takých riešení, ktoré budú prijateľné pre všetky členské štáty a zároveň prospešné pre Úniu ako celok.

4. 2. Prezentácia výsledkov slovenského predsedníctva

Slovenská republika o svojom predsedníctve premýšľala päť rokov a približne dva roky sa naň intenzívne pripravovala v politickej, diplomatickej i expertnej rovine. Úvod slovenského predsedníctva bol zatienený referendom o vystúpení Veľkej Británie z EÚ (Brexitom) a teroristickými útokmi vo francúzskom Nice. Aj napriek tomu mnohí neprehliadli rôzne politické odkazy o novom nastavení vzťahu medzi členskými štátmi a Komisiou, o potrebe väčšej angažovanosti členských štátov v mene svojich občanov a tak utvrdiť fakt, že Rade EÚ patrí akási vedúca úloha v inštitucionálnom systéme Únie.

Slovensko, ako predsednícky štát Rady, si zvolilo spomínané pravidlo „dosahovania konkrétnych výsledkov“ a „prekonávania fragmentácie“. V politicky najvypuklejšej téme rozdelenia práce pri zvládaní migrácie v Únii sa fragmentáciu krajín nepodarilo prekonať ani stredoeurópskym návrhom o „flexibilnej“ a neskôr „efektívnej“ solidarite.

Záver slovenského predsedníctva priniesol potvrdenie, že EÚ sa stane menej stabilná, ako sa tušilo, ak sa prezidentom USA stane Donald Trump. Pre EÚ to zároveň znamená, že jej bezpečnostné a obranné témy sa už nebudú dať ďalej odkladať alebo ignorovať.

Tak teda ako hodnotiť predsedníctvo SR v Rade EÚ? Ak ide o konkrétne výsledky, rozhodne ich slovenské predsedníctvo má. Naprieč celým politickým spektrom, slovenskí politici ho prevažne hodnotia pozitívne.[80] Ani členské štáty Únie nevyjadrili vážne pochybnosti či nedostatky nad fungovaním slovenského predsedníctva.

Jednou z hlavných úloh predsedníctva bolo dosahovať kompromis, či už medzi štátmi vo vnútri Rady, alebo s Komisiou a Parlamentom. A to je základ pre hodnotenie slovenského účinkovania na tejto čelnej pozícii v Únii. Zameriame sa najmä na kľúčové momenty, ciele a výsledky fungovania predsedníctva vo vybraných nosných oblastiach

80 Bližšie pozri https://euractiv.sk/fokus/slovenske-predsednictvo/2016/12/21

pôsobnosti jednotlivých formácií Rady ministrov v sledovanom období 1. júl – 31. december 2016. Dôraz kladieme na nasledovné hodnotené oblasti: všeobecné záležitosti; obchod; ekonomika, financie, eurozóna; vnútorné veci a migrácia; spravodlivosť; digitálna agenda; energetika; poľnohospodárstvo; životné prostredie a parlamentná dimenzia.[81]

4. 2. 1 Všeobecné záležitosti

Sem možno zaradiť zásadné prierezové témy, ktorým sa venovala Rada pre všeobecné záležitosti (GAC). Prvou takou témou bol návrh na zmeny v prioritách v sedemročnom rozpočtovom rámci EÚ. Komisia svoju predstavu predložila Rade v septembri, kedy prebehla aj úvodná diskusia k tejto otázke. Slovensko pôvodne plánovalo uzavrieť diskusiu do konca roka 2016. Pre svoj kompromisný návrh získalo v novembri „širokú podporu" v Rade s výnimkou Talianska, ktoré spojilo európske rozpočtovanie s otázkou prioritného a robustnejšieho riešenia migrácie.

Diskusia sa dotýkala aj kohéznej politiky (teda eurofondov), ktorá je z hľadiska Slovenska mimoriadne dôležitá. Konkrétnou ambíciou Slovenska bolo prijať závery Rady v podobe nelegislatívneho aktu hodnotiace prínos kohéznej politiky za roky 2007 – 2013 a po prvýkrát za Radu zhodnotiť nové prvky v kohéznej politike pre aktuálne obdobie 2014 – 2020. Nakoniec, Rada prijala závery v dňoch 15. a 16. novembra, ktoré naznačujú možnosti pre ďalšie zjednodušovanie kohéznej politiky pre aktuálne aj budúce obdobie. Politický význam tohto dokumentu spočíval v tom, že členské štáty potvrdili zmysel kohéznej politiky ako hlavnej investičnej politiky Únie v čase, kedy sa objavujú hlasy spochybňujúce jej efektivitu, relevanciu, či politickú obhájiteľnosť.

GAC tiež podľa dlhodobého plánu hodnotila dva roky existencie dialógu k napĺňaniu princípu právneho štátu. To je práve ten chúlostivý mechanizmus, ktorý riešil kontroverzné ústavné zmeny v Poľsku a Maďarsku a teoreticky môže viesť k pozastaveniu členských práv. Hlavným aktérom tu bola Komisia, na pôde Rady to býva témou dvakrát do roka. Zistenia sa týkajú skôr procedurálnej stránky než konkrétnych výsledkov.

Rozširovanie Únie bola ďalšia z priorít v rámci Rady. V decembri malo slovenské predsedníctvo v pláne prijať závery Rady k rozširovaniu

81 Bližšie o cieľoch a úlohách slovenského predsedníctva v jednotlivých formáciách Rady ministrov a o vyhodnotení výsledkov predsedníctva pozri (HRIVÍK 2017: 143-165).

a k stabilizačnému a asociačnému procesu, ktoré by hodnotili pokrok sledovaných štátov a povzbudili ich k ďalším reformám. Predsedníctvo však muselo 13. decembra konštatovať, že nedokáže pre takéto závery získať v Rade konsenzus. Namiesto nich pripravilo nové znenie záverov, pri ktorých síce vnímalo väčšinovú podporu, ale tie už nevyjadrovali pôvodné zámery.

4. 2. 2 Obchod

Rokovania o Transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve (TTIP) medzi EÚ a Spojenými štátmi označilo slovenské predsedníctvo ako jednu z hlavných výziev v oblasti obchodnej politiky Únie. Slovensko ako predsednícky štát si vytýčilo za úlohu vytvárať priestor pre vnútornú diskusiu s Komisiou o stave vyjednávaní. Pôvodne bolo cieľom oboch strán (Bruselu a Washingtonu) dokončiť rokovania do konca roka 2016, teda ešte pred nástupom novozvoleného prezidenta v USA, ktorý má k tejto obchodnej zmluve neskrývaný negatívny postoj. Pomalý postup pri vyjednávaniach ako aj rastúca kritika voči obchodnej zmluve zo strany verejnosti a niektorých európskych politikov prinútilo ministrov obchodnej formácie Rady pre zahraničné veci (FAC) na septembrovom neformálnom zasadnutí v Bratislave uznať, že ukončiť rokovania do konca roka 2016 je nereálne.

Pozornosť venovalo predsedníctvo aj schvaľovaciemu procesu obchodnej dohody s Kanadou. Rokovania o Komplexnej hospodárskej a obchodnej dohode (CETA) dokončili vyjednávači ešte v auguste 2014. Podpis dohody v záverečnej etape skomplikoval belgický región Valónsko, ktorý podmienil svoj súhlas zmenami v oblasti poľnohospodárstva a spôsobu riešenia investičných sporov. Lídri EÚ a Kanady, vrátane slovenského premiéra, nakoniec dohodu podpísali 30. októbra v Bruseli.

Témou v oblasti obchodných vzťahov EÚ je komplikovaný vzťah s Čínou. V Rade sa síce prejavuje otvorený odpor voči čínskemu dumpingu, ale zároveň sa stáva veľkou výzvou v legislatívnej oblasti Únie otázka priznania štatútu trhovej ekonomiky pre Čínu. Nemenej citlivou a zložitou mala byť ďalšia diskusia o efektívnejšom spoločnom postupe voči neférovým obchodným praktikám. Slovenské predsedníctvo bolo v tejto veci tak opatrné, že radšej žiadne konkrétne ambície neformulovalo. Slovensku sa však napokon podarilo v Rade dosiahnuť dohodu na **m**odernizáciu nástrojov pre ochranu obchodu.

Na nich sa ministri v Rade nevedeli dohodnúť niekoľko rokov. Kľúčovou možnosťou je odklon od pravidla nižšieho cla, čo by v niektorých prípadoch umožnilo uvaliť vyššie clá na čínske produkty.

Predsedníctvo naopak nemohlo dosiahnuť viac v otázke novej metodiky pre výpočet ciel. Tú predložila Komisia iba v novembri. Návrh prišiel s výhľadom na obdobie, v ktorom má byť Čína považovaná za trhovú ekonomiku. Toto obdobie nastalo podľa jej protokolu o prístupe k Svetovej obchodnej organizácii dňa 11. decembra 2016. Slovenské predsedníctvo začalo iba diskusiu k tejto téme. Dosiahnutie kompromisu sa však očakáva až od nasledujúcich predsedníctiev.

4. 2. 3 Ekonomika a financie, eurozóna

Hlavným cieľom slovenského predsedníctva v tejto oblasti bolo pokročiť v diskusiách o dobudovaní Hospodárskej a menovej únie (HMÚ). Išlo o politicky citlivú tému, kde sa názory členských štátov výrazne líšia. Cieľom predsedníctva bolo nadviazať na Správu piatich predsedov z 22. júna 2015 s dôrazom na rozpočtové otázky HMÚ a otvoriť debatu o spoločnom makroekonomickom stabilizačnom mechanizme.

Slovensko už dlhšiu dobu presadzuje spoločné európske poistenie v nezamestnanosti. Rozpočtová kapacita eurozóny bola jednou z hlavných tém na septembrovom neformálnom zasadnutí Rady ministrov financií (ECOFIN) v Bratislave. V tejto téme sa v čase slovenského predsedníctva neplánovalo prijatie právne záväzných aktov. Výsledkom bola len zhoda na základnom probléme, že HMÚ nie je v súčasnosti „dostatočne odolná“ voči krízovým javom. Proti spoločným fiškálnym nástrojom eurozóny boli napríklad Nemecko a Holandsko, pre ktoré je prioritou dodržiavanie súčasných rozpočtových pravidiel. Komisia na základe bratislavských rokovaní vytvorila expertnú skupinu, ktorá má preskúmať navrhované stabilizačné mechanizmy. Práca tejto skupiny poslúžila aj ako podklad pre vypracovanie bielej knihy o dobudovaní HMÚ, ktorú mala exekutíva predložiť v prvej polovici roku 2017.

V oblasti daní malo predsedníctvo prerokovať najmä boj proti daňovým podvodom a praniu špinavých peňazí. Na novembrovom zasadnutí Rady ECOFIN ministri financií schválili kritériá pre vytvorenie dlho očakávaného zoznamu nespolupracujúcich štátov v daňovej oblasti nazývaného aj čierna listina daňových rajov. Posudzovať tretie krajiny navrhla Únia už v prvom polroku 2017. Čierna listina mala byť zverejnená

v závere roku 2017.

Rada ECOFIN ďalej schválila zmenu smernice o automatickej výmene informácií v oblasti daní. Jej cieľom bolo zjednodušiť daňovým orgánom prístup k informáciám o skutočných vlastníkoch firiem, ktoré mali doteraz len úrady zodpovedné za predchádzanie praniu špinavých peňazí. Návrh smernice tiež odobril Európsky parlament.

Rada EÚ pod slovenským predsedníctvom prijala tiež závery na zlepšenie pravidiel v oblasti DPH pri cezhraničných transakciách, ako aj v oblasti systému zdanenia firiem vrátane konsolidovaného základu dane z príjmov právnických osôb.

Rokovania v decembri pokročili aj v oblasti odstraňovania „hybridných nesúladov“ s daňovými systémami tretích krajín. Navrhovaná smernica mala za cieľ zabrániť firmám zneužívať rozdiely medzi daňovými jurisdikciami a vyhýbať sa tak daňovým povinnostiam. Proces malo dokončiť maltské predsedníctvo.

Slovensku sa nepodarilo urobiť prelom v rokovaniach o dani z finančných transakcií (FIT), ktorá sa pripravovala už len ako zosilnená spolupráca desiatich členských štátov, vrátane Slovenska. Dohoda sa nedokončila, pretože rokovania o FIT neboli primárne v zodpovednosti rotujúceho predsedníctva Rady a práce medzi zúčastnenými štátmi pokračovali pod vedením Rakúska. Rada ECOFIN vo formáte 28 sa témou zaoberala a naďalej zaoberá v rámci sledovania priebehu prác na jej zavedení.

Na rokovaní výboru COREPER II dňa 20. decembra sa slovenskému predsedníctvu podarilo dosiahnuť všeobecnú dohodu Rady k návrhu na doplnenie smernice proti praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu. Ide o problematiku, na ktorú predsedníctvo dlhodobo upozorňovalo.

Počas decembrového zasadnutia dosiahla Rada ECOFIN dohodu o pozícii k návrhu na rozšírenie Európskeho fondu pre strategické investície (EFSI) ako hlavného piliera Investičného plánu pre Európu, ktorý pripravila Komisia. Predsedníctvo sa snažilo zabezpečiť maximálny investičný potenciál fondu. Okrem predĺženia životnosti EFSI do roku 2020 sa ministri dohodli aj na navýšení záruky z rozpočtu EÚ v nových oblastiach, ktoré má fond podporovať. Slovensko presadilo aj dôslednejší výber projektov, posilnenie poradenských služieb pre projekty a opatrenia na zamedzenie spolupráce s daňovými rajmi.

Úlohou predsedníctva bolo ďalej dosiahnuť dohodu o rozpočte Únie na rok 2017. Finálnu pozíciu Rady dosiahlo Slovensko v rekordne krátkom čase. Riešiť muselo najmä požiadavky europoslancov a výhrady Talianska.

V oblasti dobudovania bankovej únie sa Rada venovala najmä jej druhému a tretiemu pilieru v súlade s programom predsedníctva. Návrh Komisie na zriadenie Európskeho systému ochrany vkladov viedol k búrlivej debate v Rade. Ministri prebrali celý návrh len na technickej úrovni. Slovensko pripravilo podmienky na technickú prácu na jednotnom fonde na riešenie krízových situácií.

Výrazne pokročili práce na budovaní únie kapitálových trhov, ktorú slovenské predsedníctvo považuje za podstatnú súčasť agendy prehlbovania HMÚ. Za úlohu si dalo najmä uľahčiť prístup malých a stredných podnikov k financovaniu prostredníctvom kapitálových trhov.

V rámci slovenského predsedníctva Rada dosiahla politickú dohodu s Parlamentom k nariadeniu o prospektoch.[82] Pre mnohé menšie firmy bolo jeho pôvodné vyhotovenie tak nákladné, že ich odrádzalo od vstupu na kapitálové trhy.

Politickú dohodu s Parlamentom a prelom dosiahlo predsedníctvo aj vo veci fondov peňažného trhu. Ide o reguláciu tieňového bankovníctva, ktoré v Únii spravuje viac než jeden bilión eur a môže byť potenciálne zdrojom nestability na finančnom trhu. Dohoda ukončila viac než tri roky trvajúce rokovania o znení nariadenia.

Dňa 16. decembra sa predsedníctvu podarilo dosiahnuť všeobecnú dohodu Rady o zmenách v nariadení o fondoch rizikového kapitálu a fondoch sociálneho podnikania. Ide o ďalšie opatrenia, ktoré majú podporovať investície do malých a stredných podnikov formou rizikového kapitálu.

4. 2. 4 Vnútorné veci a migrácia

Slovenské predsedníctvo malo ambíciu ukončiť legislatívny proces k návrhom o inteligentných hraniciach z apríla 2015. Nariadenie o tzv. *Entry-Exit systéme* (EES) znamená odklon od pečiatkovania pasov k efektívnejšej kontrole občanov tretích krajín zahrňujúcej napríklad

82 Prospekt je právny dokument, akýsi „životopis“ firmy, ktorý musí vydať, ak chce vstúpiť na trh s cennými papiermi v EÚ.

biometrické údaje a dátum a miesto vstupu. Októbrový summit EÚ žiadal od Rady dohodu do konca roka. Rada sa však na mandáte pre rokovania s Parlamentom nedohodla. Hrubé rysy boli dohodnuté, otvorené zostali napríklad podmienky, za ktorých budú mať prístup k EES orgány členských štátov. Nariadenie, meniace schengenský kódex, zase ustanovuje technické podmienky pre konanie na vonkajších hraniciach. V samom závere roka, na úrovni výboru COREPER, dosiahlo predsedníctvo dohodu o povinnosti členských štátov systematicky kontrolovať všetkých ľudí (vrátane občanov Únie) na vstupe a po novom najmä na výstupe z Únie voči viacerým databázam.[83]

Slovensku sa tiež podarilo dosiahnuť dohodu o suspenzačnom mechanizme. Bola to podmienka vízovej liberalizácie pre štáty ako sú Ukrajina a Gruzínsko. Tento mechanizmus stanovuje, za akých podmienok je možné opätovne zaviesť víza.

Predsedníctvo zdedilo pomerne ostro sledovaný návrh smernice o strelných zbraniach. Ide najmä o harmonizovanie postupov ich deaktivácie, rozšírenie okruhu zakázaných zbraní a zrušenie možnosti výnimiek na ich držbu. Začiatkom decembra Slovensko dosiahlo čiastočný kompromis v rámci Rady ministrov vnútra, dohodu potvrdil výbor COREPER I v závere decembra.

Významným momentom snáh na európskej úrovni v oblasti migrácie bolo vytvorenie Európskej pohraničnej a pobrežnej stráže – akýsi reformovaný FRONTEX. Slovenské predsedníctvo formálne uzavrelo zodpovedajúcu úpravu (pripravenú ešte holandským predsedníctvom) a odštartovalo jej fungovanie.

Neuralgickým bodom v Únii je reforma azylového systému (CEAS) a dublinského nariadenia. Rada pre spravodlivosť a vnútorné veci mala už od júla k dispozícii celú reformu európskeho azylového systému (smernica o prijímacích podmienkach, nariadenie o kvalifikovaní sa na ochranu, nariadenie o procedúre, nariadenie o presídľovaní) a dublinského nariadenia.

Predsedníctvo zvolilo postup v troch líniách. Znamenalo to, že v prvom slede riešilo nariadenie o automatizovanom európskom systéme identifikácie odtlačkov prstov (EURODAC) pre účinné uplatňovanie

83 Návrh nariadenia meniace schengenský kódex je z decembra 2015 a je čiastočne reakciou na hrozbu zahraničných bojovníkov.

dublinského nariadenia a nariadenie o Európskom podpornom úrade pre azyl (EASO) s výhľadom na rokovaciu pozíciu Rady pre rokovania s Parlamentom do decembra. To sa pri EURODAC podarilo. Ide o biometrickú databázu, ktorá umožňuje na základe otlačkov prstov overiť, či sa žiadateľ o azyl už neuchádzal o ochranu v inom členskom štáte. Zmeny majú v prvom rade uľahčiť návraty a boj proti neregulárnej imigrácii. Zároveň je to jediný hmatateľný výsledok predsedníctva v rámci azylového systému CEAS.

Pokiaľ ide o EASO, ktorý bol navrhnutý v máji 2016, jeho vylepšenie má do azylového systému spracovávania žiadosti priniesť koherenciu a má dohliadať na procesy, poskytovať operačnú a technickú asistenciu členským štátom, ako aj mapovať slabé miesta pre potreby Európskej pohraničnej a pobrežnej stráže. Niektoré členské štáty však majú problém s jeho širokými právomocami v oblasti monitorovania a hodnotenia národných azylových systémov. Dohoda sa preto nedosiahla. Na poslednom decembrovom zasadnutí výboru COREPER pod slovenským predsedníctvom dňa 20. decembra 2016 sa podarilo dohodnúť "čiastočné všeobecné smerovanie" umožňujúce začiatok rokovaní s Parlamentom, ale za podmienky, že časti súvisiace s inými spismi reformy spoločného európskeho azylového systému (CEAS) sa prehodnotia, ak sa o nich dosiahne zhoda.

V druhej línii malo predsedníctvo viesť diskusie o samotnom dublinskom nariadení a o balíku štyroch legislatívnych opatrení týkajúcich sa azylu. Tu sa celý proces zabrzdil. Členské štáty síce súhlasili, že zmena je potrebná, aby sa rýchlo efektívne určil štát zodpovedný za vybavenie azylu a aby sa predchádzalo sekundárnym pohybom. O všetkom ostatnom sa nedosiahla žiadna dohoda.

Tretia línia sa týkala nariadenia o presídľovaní žiadateľov o azyl. Tu malo predsedníctvo ambíciu len otvoriť „technické preskúmanie problému". V politickej rovine dalo predsedníctvo do obehu neoficiálny dokument (tzv. non-paper), ktorý mal dať jasný obsah pojmu „efektívna solidarita". Jeho podstatou bolo, že krajiny by k spoločnému úsiliu pri riadení migrácie a zdieľaní bremena prispievali rôznymi „výkonmi" – finančne, azylovými expertmi, silami pre FRONTEX či presídľovaním. Relokácie utečencov by boli len jedným z nich a neboli by povinné. Väčšiu politickú podporu sa Slovensku získať nepodarilo. Nesúhlas zaznieval najmä z Talianska, Malty a Grécka. Decembrové závery Rady ministrov

vnútra uvádzajú, že Malta preberie prácu v téme migrácie „prioritne“, pričom chce klásť dôraz na sledovanie zavádzania opatrení, o ktorých už existuje dohoda (napríklad relokácie, hotspoty pre utečencov alebo experti).

Predsedníctvo v súlade s programom prijalo závery Rady k Akčnému plánu pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín. Nepodarilo sa mu však dosiahnuť čiastočný všeobecný prístup k návrhu smernice o modrých kartách, dotýkajúcej sa legálnej pracovnej migrácie z tretích štátov, ako si pôvodne predsavzalo.

4. 2. 5 Spravodlivosť

V rámci formácie Rady pre vnútorné záležitosti, zloženie ministrov spravodlivosti malo na programe nariadenie o Európskom prokurátorovi (EPPO). Ide o novú inštitúciu EÚ s právomocou stíhať trestné činy proti finančným záujmom EÚ v členských štátoch a teda o náročnú a politicky veľmi citlivú tému. Aj preto spočiatku slovenské predsedníctvo nemalo príliš veľké ambície. Rokovania o tejto otázke sa už ťahajú niekoľko rokov.[84]

V polovici októbra sa rokovania o európskej prokuratúre sľubne pohli. Rada sa dohodla na základných rámcoch fungovania Úradu európskeho prokurátora. Predovšetkým sa dosiahol kompromis o jeho štruktúre, inými slovami o miere nezávislosti nového úradu od členských štátov. Komisia a Parlament požadovali veľkú mieru nezávislosti, niektoré členské štáty zase chceli mať národný dohľad nad delegovanými európskymi prokurátormi.

Budúcnosť Úradu európskeho prokurátora tak ostáva stále otvorená. Na decembrovom zasadnutí Rady sa nepodarilo dosiahnuť potrebnú jednomyseľnosť. Holandsko a Švédsko svoj súhlas nakoniec nedali z vnútropolitických dôvodov, v Poľsku a Maďarsku prevážili obavy zo zásahu do suverenity národného štátu. Za tejto situácie, ktorá nastala, sa Nemecko a Francúzsko snažia o zriadenie Úradu európskeho prokurátora v rámci formátu zosilnenej (užšej) spolupráce.

Mesiac október priniesol kľúčový prelom v rokovaniach o smernici o boji proti podvodom poškodzujúcim finančné záujmy EÚ (tzv. smernica PIF), ktorá zásadne súvisí s právomocami úradu Európskeho

84 Európska prokuratúra má svoj právny základ v článku 86 Zmluvy o fungovaní EÚ z Lisabonu.

prokurátora. Sporným bodom tejto smernice bola otázka, či podvody s DPH zaradiť do rozsahu smernice. Pôvodne to žiadala najmä Komisia a Parlament, členské štáty boli ako pri všetkých daňových otázkach príliš opatrné. Nakoniec, rokovania o smernici dostali súhlas na pokračovanie po tom, ako sa podarilo prekonať nesúhlas niektorých rezortov financií členských štátov. Dôležitú úlohu v rokovaniach zohralo slovenské ministerstvo financií. Decembrové rokovanie Rady tak mohlo smernicu schváliť, pričom predsedníctvo dosiahlo medzičasom aj rámcovú dohodu s Parlamentom. Formálne schválenie sa malo uskutočniť v priebehu prvého polroka 2017.

4. 2. 6 Digitálna agenda

Modernizácia spoločného vnútorného trhu sa stala jednou zo štyroch veľkých priorít slovenského predsedníctva. Ambíciou bolo najmä pokročiť v rokovaniach o vytvorení jednotného digitálneho trhu (DSM). Táto oblasť patrí do agendy Rady pre dopravu, telekomunikácie a energetiku (TTE).

V mnohých oblastiach sa pokrok skutočne dostavil. Rada ministrov prijala spoločnú pozíciu v prípadoch neodôvodneného geografického blokovania alebo bezplatného Wi-Fi pripojenia na verejných miestach. Niektoré legislatívne návrhy pre vytvorenie DSM plánované na rok 2016 nestihla Komisia predložiť.

Obzvlášť kontroverznou témou sa ukázali byť veľkoobchodné poplatky za roaming, teda ceny, za ktoré medzi sebou obchodujú samotní operátori. Cieľom predsedníctva bolo dosiahnuť všeobecné smerovanie k návrhu nariadenia, čo sa podarilo na decembrovom zasadnutí Rady. Rokovania s Parlamentom sa mali uzavrieť až v priebehu maltského predsedníctva.

Podľa dohodnutého smerovania Rady majú ceny za veľkoobchodný roaming klesať v rozmedzí rokov 2017 – 2021. V prípade dátových služieb sa má cena za 1 MB znížiť z 0,01 eur na 0,005 eura. Strop poplatkov, ktoré navrhovalo slovenské predsedníctvo sa 14 členským štátom zdal privysoký. Ceny za veľkoobchodný roaming dohodnuté v Rade sa napokon veľmi nelíšia. Rokovania s Parlamentom sa začali v stredu 14. decembra.

Slovensko po Holandsku prevzalo rokovania o harmonizácii frekvenčného pásma 700 MHz. Problematickým tu bolo najmä ustanovenie, ktoré mohlo

uvoľnenie pásma pre mobilné služby oddialiť o ďalšie dva roky. Zámer dokončiť trialóg sa nakoniec nielen naplnil, ale podarilo sa aj uzavrieť predmetné rokovania 14. decembra. Harmonizácia frekvenčného pásma je významná vec pre širokopásmový internet.

Úplne novým návrhom Komisie, ktorého sa predsedníctvo rýchlo ujalo, bolo zavedenie bezplatného Wi-Fi pripojenia vo verejných budovách, v ich okolí, na námestiach a v parkoch. Členské štáty príslušné nariadenie schválili už 2. decembra, čo možno považovať za ďalší predsednícky úspech Slovenska.

4. 2. 7 Energetika

Predsednícky program Slovenska sa výrazne hlásil k energetickej únii ako súčasti spoločného vnútorného trhu Únie. V programe sa hovorí, že „energetická únia môže prispieť k bezpečným dodávkam čistej energie za dostupné ceny pre priemysel i domácnosti.“ Slovenské predsedníctvo tak chcelo prispieť k vytvoreniu odolnej a konkurencieschopnej energetickej únie s výhľadovou politikou v oblasti zmeny klímy, pretože Únia potrebuje integrovaný energetický trh otvorený väčšej hospodárskej súťaži. Potrebné však je hľadať kompromisy medzi členskými štátmi s rozdielnou štruktúrou energetiky.

Za jasný úspech slovenského predsedníctva možno označiť dohodu v Rade pre dopravu, telekomunikácie a energetiku na revízii nariadenia o bezpečnosti dodávok plynu. Návrh Komisie posúva tému energetickej bezpečnosti z úrovne jednotlivých štátov na regionálnu úroveň. Predsedníctvo označilo kompromis na revízii za svoju prioritu. Naplnilo ju na začiatku decembra, kedy sa členské štáty skutočne dohodli na kompromisnom znení nariadenia. Kompromis stanovuje jasné pravidlá v regionálnej spolupráci, solidarite a výmene informácií pri zmluvách na dodávky plynu.

Ďalším dosiahnutým pozitívom v oblasti energetickej bezpečnosti je dohoda s Parlamentom na revízii rozhodnutia o ustanovení mechanizmu výmeny informácií pri medzivládnych dohodách v oblasti energetiky. Komisia navrhla revíziu na základe skúsenosti Bulharska so zrušeným projektom South Stream na dodávky plynu do EÚ. Keď Rusko odstúpilo od rozostavaného plynovodu, odvolalo sa na nesúhlas Komisie. Podľa revízie bude všetky medzivládne dohody o dodávkach plynu a ropy kontrolovať ešte pred ich uzatvorením Komisia. Kým európska exekutíva

nepošle štátom svoje stanovisko, nebudú môcť zmluvy podpísať. Ambíciou slovenského predsedníctva bolo dohodnúť kompromis s Parlamentom v rámci inštitucionálneho trialógu (Komisia – Parlament - Rada), čo sa mu nakoniec podarilo.

Na druhej strane, Slovensko nestihlo naplniť prioritu týkajúcu sa nového nariadenia o rámci pre označovanie energetickej účinnosti výrobkov. Nariadenie, ktoré malo nahradiť smernicu z roku 2010, má za cieľ prispôsobiť európsku legislatívu technologickému pokroku. Škála so stupňami ako A+++ či A++ je už totiž zastaraná[85]. Nariadenie znamená návrat k stupnici od A po G. Hoci slovenské predsedníctvo si dalo za cieľ uzavrieť rokovania s Parlamentom, trialógy sa ešte neskončili. V podstate ústredným bodom zostáva rozpor medzi používaním delegovaných alebo implementačných aktov, ktoré sú už tradičným jablkom sváru medzi zákonodarnými aktérmi v Únii.

Legislatívnemu náporu v oblasti energetiky sa Slovensku „podarilo“ vyhnúť. Ten sa začal až 30. novembra 2016, keď Komisia predstavila najväčší balíček novej energetickej legislatívy v dejinách Únie. Stalo sa tak až v závere slovenského ministerstva na záverečnej veľkej konferencii „SET Plan – Central European Energy Conference X“. Prvá diskusia v Rade sa konala na začiatku decembra, pričom kompromis medzi štátmi a následne s Parlamentom zostalo na pleciach maltského a estónskeho predsedníctva.

4. 2. 8 Poľnohospodárstvo

Predsedníctvo v oblasti poľnohospodárstva intenzívne pracovalo na tom, aby decembrové zasadnutie Rady pre poľnohospodárstvo (AGRI) prijalo závery o posilnení postavenia farmárov v potravinovom dodávateľskom reťazci. Ministri napokon jednohlasne schválili vecne príslušný materiál slovenského predsedníctva otvárajúci dvere k spoločnému postupu v boji proti nekalým obchodným praktikám na celoeurópskej úrovni. Boj proti takýmto praktikám, ktorý bol roky prehliadaný, sa vďaka Slovensku stal jednou z priorít Rady a Komisie. Text vyzval Komisiu, aby pripravila celoeurópske návrhy legislatívnych i nelegislatívnych aktov. Téma figurovala aj v pracovnom programe Komisie na rok 2017.

85 Na nových európskych energetických štítkoch od roku 2010 sa predovšetkým uvádza energetická trieda. Stupnica je daná typom spotrebiča od A+++ až G. Energetická trieda spotrebiča A+++ označuje najúspornejší spotrebič, G najmenej úsporný. Stupnice sa odlišujú podľa druhu spotrebiča, napríklad pre chladničky je to A+++ až D, pre televízory A+ až F.

Slovenské predsedníctvo si 13. decembra pripísalo aj úspech v oblasti rybolovu, a to jednomyseľné prijatie rybolovných kvót na rok 2017 pre celú EÚ. Pritom ide o dohodu o viac ako 200 populácií rýb alebo o hlboko morských druhoch, čo sa nepodarilo schváliť od roku 2010.

4. 2. 9 Životné prostredie

Životné prostredie, ktoré zahŕňa boj s klimatickými zmenami aj zelené a obehové hospodárstvo, sa v programe tiež ocitlo medzi prioritami v oblasti spoločného vnútorného trhu. Slovenské predsedníctvo v Rade pre životné prostredie (ENV) zvlášť zvýraznilo agendu vody. Slovenskou ambíciou bolo podporiť opatrenia na adekvátnu ochranu vôd, najmä kvalitu podzemných vôd, ktoré sú hlavným zdrojom pitnej vody a dobudovanie kanalizačnej a vodovodnej siete.

Najväčším úspechom slovenského predsedníctva v Rade ENV je ratifikácia Parížskej dohody o klíme na európskej úrovni. Hoci v predsedníckom programe bola jednou z viacerých environmentálnych priorít, neskôr sa stala tou najdôležitejšou. Keď ratifikáciu dohody oznámili na začiatku septembra dvaja najväčší znečisťovatelia, USA a Čína, tlak na EÚ a predsedajúce Slovensko sa zvýšil. Slovenskému predsedníctvu sa aj vďaka "inštitucionálnej kreativite" podarilo dosiahnuť na konci septembra kompromis v Rade. Únia tak prispela k vstupu dohody do platnosti a mohla sa zúčastniť prvého rokovania o implementácii dohody na 22. Konferencii zúčastnených strán (tzv. COP22)[86] Rámcového dohovoru OSN o klimatických zmenách, konanej v dňoch 7. – 18. novembra 2016 v marockom Marrákeši. Svoje národné ratifikácie však ešte nedokončili všetky členské štáty (napríklad Španielsko). S tým však slovenské predsedníctvo nemohlo nič urobiť.

Jedným z hlavných pilierov klimatickej politiky EÚ je revízia schémy obchodovania s emisnými kvótami. Tá trpí nízkou cenou povoleniek v dôsledku spomalenia hospodárskeho rastu. V júli 2015 navrhla Komisia revíziu smernice a do konca decembra chcelo slovenské predsedníctvo dosiahnuť zhodu na pozícii Rady, čo sa však nepodarilo. V Rade sa nenašla dostatočná politická vôľa a predsedníctvo nechcelo ísť dopredu s „krehkým" kompromisom.

V oblasti zeleného a obehového hospodárstva malo slovenské

86 Konferencia COP predstavuje najvyšší riadiaci orgán Rámcového dohovoru OSN o klimatických zmenách (UNFCCC).

predsedníctvo skôr mäkké ciele – „prispieť k prebiehajúcej európskej diskusii o tejto otázke“. V septembri usporiadalo Ministerstvo životného prostredia SR medzinárodnú konferenciu T2GE – Prechod k zelenej ekonomike. Jej ambíciou bolo spustenie „Bratislavského procesu pre zelenú ekonomiku“ ako témy pre Radu EÚ a OECD. Do skončenia slovenského predsedníctva sa jej však Rada obšírne nevenovala.

Slovensko chcelo tiež nadviazať na prácu predchádzajúceho holandského predsedníctva v rokovaniach o legislatívnych návrhoch zmeny šiestich najdôležitejších smerníc v odpadovom hospodárstve. Nové smernice sú súčasťou balíka pre obehové hospodárstvo, ktorý Komisia predložila ešte v roku 2015 a ktorý bude významnou prioritou v programoch ďalších predsedníckych štátov.

V oblasti vody prijala Rada na návrh slovenského predsedníctva závery k udržateľnému vodnému manažmentu. Kým sa však tieto závery pretavia do konkrétnych legislatívnych návrhov Komisie, to si ešte bude vyžadovať čas a dlhodobú trpezlivosť.

4. 2. 10 Bratislavský summit EÚ

Dňa 16. septembra 2016 sa na pozvanie predsedu vlády SR zišli v Bratislave predstavitelia 27 krajín EÚ (bez Veľkej Británie) na neformálnom summite EÚ. Európski lídri na summite diskutovali o vývoji a o budúcnosti Únie po odchode Veľkej Británie z EÚ. Neformálny summit EÚ sa v Bratislave uskutočnil v rámci predsedníctva SR v Rade ministrov. Bratislavský summit sa venoval spoločnej analýze aktuálneho stavu Únie a diskusiám o spoločnej budúcnosti. Všetci sa zhodli na nasledujúcich všeobecných zásadách.

Hoci sa Veľká Británia rozhodla vystúpiť, EÚ má byť pre ostatných členov Únie naďalej absolútne potrebnou. Po vojnách a hlbokom rozdelení európskeho kontinentu zabezpečila EÚ mier, demokraciu a umožnila európskym krajinám prosperovať. O takéto úspechy sa mnoho krajín a regiónov mimo Únie ešte len usiluje. Na základe tejto spoločnej histórie vyjadril summit EÚ odhodlanie úspešne budovať Úniu s 27 členskými štátmi.

Podľa summitu, EÚ nie je dokonalá, ale je to najlepší nástroj na zvládnutie nových výziev, ktorým Únia a jej členské štáty čelia. Je preto potrebné, aby EÚ bola nielen garantom mieru a demokracie, ale

aj bezpečnosti európskych občanov a ostatných ľudí. EÚ má lepšie napĺňať ich potreby a želania slobodne žiť, študovať, pracovať, cestovať, prosperovať v rámci celého nášho kontinentu a využívať bohaté európske kultúrne dedičstvo. Summit ďalej zdôraznil, že sa musí zlepšiť vzájomná komunikácia medzi členskými štátmi, s inštitúciami EÚ, ale najmä s občanmi. Úniové rozhodnutia by mali byť jasnejšie, pružnejšie a efektívnejšie: hovoriť jasne a úprimne; sústrediť sa na to, čo občania očakávajú; a odvážne vzdorovať zjednodušujúcim riešeniam extrémnych a populistických politických síl.

V Bratislave sa európski lídri zaviazali, že občanom v najbližších mesiacoch ponúknu víziu atraktívnej EÚ, ktorej môžu dôverovať a za ktorú sa môžu postaviť. Lídri sú presvedčení, že im nechýba vôľa ani schopnosti, aby to dosiahli. Uvítali prejav predsedu Komisie o stave Únie. Viedli rozsiahlu diskusiu o kľúčových prioritách na nadchádzajúce mesiace. Predseda Európskej rady, predsedníctvo Rady a Komisia na tomto základe navrhli pracovný program (tzv. Bratislavský plán) dotýkajúci sa predpokladom úspešného vývoja EÚ, migrácie a ochrany vonkajších hraníc, vnútornej a vonkajšej bezpečnosti, hospodárskeho a sociálneho rozvoja, mládeže a lojálnej spolupráce a komunikácie medzi členskými štátmi a inštitúciami.

Prioritným cieľom neformálneho summitu lídrov Únie bolo demonštrovať jej jednotu, avšak znaky rozdelenosti bloku sa aj tak zreteľne prejavili. Lídri EÚ sa pokúsili o obnovenie dôvery a spochybnenie zjednodušujúcich posolstiev populistov, avšak toto ich úsilie "dostalo ranu" najmä zo strany lídrov Maďarska a Talianska.

Veľkým prekvapením na bratislavskom summite bolo pochovanie systému povinných kvót na prerozdeľovanie utečencov nemeckou kancelárkou Angelou Merkelovou. Vyžiadala si to snaha o riešenie odlišnosti názorov s tradičnými spojencami z východnej Európy pričom zároveň sa vytvorili nové štrbiny vo vzťahoch s Gréckom a Talianskom. Práve tieto krajiny čelia najväčšiemu náporu migrantov z tretieho sveta.

4. 2. 11 Parlamentná dimenzia

Národná rada SR v rámci parlamentnej dimenzie slovenského predsedníctva pripravila viacero rozsiahlych (ako obsahovo, tak aj počtom účastníkov) medziparlamentných podujatí. Mnohé z nich ako napríklad plenárne zasadnutie Konferencie parlamentných výborov

pre európske záležitosti parlamentov členských štátov EÚ (COSAC), Medziparlamentná konferencia o SZBP a SBOP, či Konferencia predsedov parlamentov členských štátov EÚ, boli najväčšími podujatiami organizovanými počas predsedníctva SR vôbec.

Vzhľadom na to, že Slovensko predsedalo Rade v druhej polovici kalendárneho roka 2016, podľa aktuálne nastaveného mechanizmu mu prináležalo tiež ročné predsedníctvo v Konferencii predsedov parlamentov EÚ, z ktorého vyplýva povinnosť zorganizovať ďalšie podujatia aj v nasledujúcom roku 2017. Tými boli stretnutie generálnych tajomníkov národných parlamentov (20. – 21. februára 2017) a konferencia predsedov parlamentov členských štátov EÚ (23. – 24. apríla 2017).

S parlamentnou dimenziou slovenského predsedníctva v Rade EÚ súviselo aj ročné slovenské predsedníctvo v správnej rade Platformy EÚ pre medziparlamentnú výmenu informácií (IPEX)[87], ktoré takisto predpokladalo usporiadanie niekoľkých menších pracovných podujatí.

Národná rada SR na svojej pôde okrem vyššie spomenutých aktivít privítala tiež viacero bilaterálnych pracovných návštev vedenia Európskeho parlamentu, delegácií jednotlivých výborov Európskeho parlamentu, zástupcov Európskej komisie či bruselského sekretariátu konferencie COSAC.

5. Záver

Snaha čo najväčšmi sa priblížiť štátom ES/EÚ viedla najskôr k myšlienke vytvárania a rozvíjania úzkych hospodárskych vzťahov s týmito medzinárodnými štruktúrami, ktorá následne veľmi rýchlo prerástla do jednoznačného záujmu o vstup do EÚ. Po rozdelení Česko-Slovenska sa integrácia do EÚ stala trvalou zahraničnopolitickou prioritou suverénnej SR po 1. januári 1993.

V predloženej štúdii je zachytený a vyhodnotený záujem Slovenska o začlenenie sa do procesu európskej integrácie, o úzku spoluprácu s ES/EÚ a o členstvo v Únii, ktoré boli podmienené plnením všeobecných a špecifických kritérií. Osobitne je spracovaná historická premiéra Slovenska na poste predsedu Rady ministrov v druhom polroku 2016, jeho ciele a priority ako predsedníckej krajiny vrátane vyhodnotenia

87 Platforma pre medziparlamentnú výmenu informácií v EÚ (IPEX) bola založená na základe odporúčaní a dohôd dosiahnutých na konferenciách v Ríme a Haagu v rokoch 2000 a 2004.

jeho pôsobnosti na tomto prestížnom európskom poste.

Predsedníctvo v Rade je tradične účinným nástrojom pre národné ovplyvňovanie chodu Únie, pretože umožňuje členským štátom realizovať svoje vlastné priority a ovplyvňovať program vývoja i samotnú legislatívu Únie. Túto možnosť využilo aj Slovensko ako predsednícky štát na širokú medzinárodnú prezentáciu vlastnej krajiny, ľudu i svojej osobitej kultúry, stanovovalo a riadilo zodpovedne agendu Rady na všetkých úrovniach jej fungovania a vo vymedzených oblastiach vhodne reprezentovalo Úniu na medzinárodnej scéne. Slovenské predsedníctvo v Rade ministrov sa vo všeobecnosti hodnotí ako úspešný príbeh Slovenska v rámci jeho 25-ročnej histórie samostatnosti.

Európska integrácia výrazným spôsobom ovplyvnila obsah, rozsah, charakter a kvalitu spoločensko-politickej premeny samostatnej SR smerom k západoeurópskym demokraciám, ako aj jej ďalší vývoj. Začlenenie sa do integračného procesu znamenalo, a stále znamená, pre Slovensko, že nezískava len výhody, ale preberá aj riziká. Výhody sa najviac prejavujú vo sfére ekonomickej (napríklad, najskôr, ešte pred vstupom do Únie, to bola jednostranne výhodná účasť SR v zóne voľného obchodu s EÚ prostredníctvom asociačnej dohody, neskoršie v jednoduchom prílive priamych zahraničných investícií alebo vo vyžívaní rôznych európskych fondov na podporu rozvoja zaostalých regiónov a mnohých oblastí spoločenského života), ako aj vo využívaní možností vyplývajúcich zo štyroch slobôd, ktoré sú piliermi spoločného vnútorného trhu EÚ (voľný pohyb osôb, voľný pohyb tovaru, voľný pohyb služieb a voľný pohyb kapitálu a platieb).

Na druhej strane sú tu aj vážne riziká, ktoré si musí Slovensko uvedomiť a nejakým efektívnym spôsobom sa pred nimi chrániť alebo sa s nimi účinne vyrovnať za účelom záchrany svojho kultúrneho, duchovného a morálneho dedičstva. Ide predovšetkým o postupné zužovanie národnej suverenity ďalším prehlbovaním integrácie za účelom posilnenia kompetencií nadnárodných európskych orgánov (najmä v politickej a ľudsko-právnej oblasti), o posilňovanie vplyvu a narastanie egoizmu rozhodujúcich štátov Únie vo vývoji európskej integrácie (akými sú predovšetkým Nemecko a Francúzsko), ďalej o centrálne nanucovanie migračných kvót členským štátom, o podkopávanie tradičného vnímania rodiny, o prienik kultúrne neprijateľných ideológii politickej korektnosti, multikulturalizmu a rôznych netradičných filozofických

a svetonázorových trendov vychádzajúcich z teórií gender alebo LGBTI. Zhubné následky uplatňovania týchto teórií vo väčšine vyspelých západoeurópskych štátoch si dnes nemožno nevšimnúť.

Slovenská spoločnosť musí byť ostražitá, aby sa hodnoty týchto bludárskych prúdov na Slovensku nikdy neudomácnili. Totiž právny základ pre možný vznik týchto a ďalších rizík dávajú aj ustanovenia niektorých článkov Lisabonskej zmluvy (2007) a najmä hlavy III a IV Charty základných práv EÚ (2007), ktoré schválil slovenský parlament v rámci ratifikačného procesu bez odborných diskusií vo verejnosti a národného referenda. V príslušných ustanoveniach týchto dokumentov sa dá ľahko vypozorovať posun od rovnosti pred zákonom a v dôstojnosti k programovému rovnostárstvu, ktoré sa môže ľahko zvrhnúť do protidiskriminačnej legislatívy, prísnej korektnosti podľa pohlavia a vôbec do sociálneho inžinierstva rôzneho druhu. Preto je aj úlohou SR zúčastňovať sa aktívne na záchrane európskeho integračného projektu, najmä pôvodných kultúrno-duchovných hodnôt, na ktorých boli budované prvé Európske spoločenstvá a následne EÚ. V opačnom prípade, pri zachovaní súčasného trendu vývoja Únie nebude prekvapením, ak sa v krátkom období nečakane objaví nový „brexit“ a postupná dezintegrácia EÚ bude pokračovať. Toto určite nie je v európskom, ani regionálnom záujme Slovenska.

Literatúra

[1.] HRIVÍK, P. 2005a: Strategické štúdie Európskej únie I. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2005.

[2.] HRIVÍK, P. 2005b: Strategické štúdie Európskej únie II. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2005.

[3.] HRIVÍK, P. 2016a: Európska integrácia a základy fungovania Európskej únie. (Historický, politologický a inštitucionálno-právny rámec integrácie) Trenčín: Trenčianska univerzita AD, 2016.

[4.] HRIVÍK, P. 2016b: Inštitút predsedníctva v EÚ a slovenské predsedníctvo v Rade EÚ. In: Štát a právo č. 2/2016 (Vedecko-teoretický časopis pre otázky vedy o štáte a práve v SR), Veľký Biel: o. z. Štát a právo, 2016. s. 169-184.

[5.] HRIVÍK, P. 2017: Európska integrácia a cesta Slovenskej republiky do predsedníctva v Európskej únii. Trenčín: Trenčianska univerzita AD, 2017.

[6.] MZVaEI 2016: Program predsedníctva SR v Rade EÚ. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí a európskej integrácie SR, 2016. https://euractiv.sk/fokus/slovenske-predsednictvo/2016/12/21

EKONOMIKA SLOVENSKA V KONTEXTE ROKOV 1989, 1998 A 2008

ECONOMY OF SLOVAKIA IN CONTEXT OF THE YEARS 1989, 1998 AND 2008

Ing. Sergej K o z l í k

Abstrakt

Rok 1990 bol skôr rokom politických zmien a slobodných volieb, v roku 1991 už transformačné kroky bežali naplno. Vo federálnej vláde sa presadil model radikálnej ekonomickej reformy, znamenajúci prudký, až 25% prepad výkonnostnej úrovne slovenského hospodárstva meranej tvorbou HDP v stálych cenách. Miera nezamestnanosti na Slovensku sa zvýšila z pôvodných 2% na vyše 13%, pričom v Českej republike napriek obdobnému poklesu ekonomickej výkonnosti miera nezamestnanosti zostala stabilizovaná v úrovni 3%.

Na základe prijatých opatrení vládou SR došlo k prelomeniu dovtedajšieho hospodárskeho poklesu a ekonomický rast v roku 1994 v porovnaní s rokom 1993 dosiahol 4,7% na báze HDP v stálych cenách.

Na prelome rokov 1997-1998 Slovensko a Poľsko ako jediné tranzitívne krajiny bývalého východného bloku dosiahli úroveň tvorby HDP východiskového roka 1989.

Po voľbách 1998 nastal zásadný odklon od dovtedajšej hospodárskej politiky. Po populistických a nereálnych volebných sľuboch, realitou vládnutia sa stala politika jednostrannej negácie. Uvedený stagnujúci vývoj v oblasti hospodárskeho rastu bol sprevádzaný prudkým rastom nezamestnanosti, ktorá v júli 2000 vystúpila nad 20%.

Po finančnej a hospodárskej kríze, ktoré kulminovali v rokoch 2008 a 2009, sa v roku 2010 prejavili príznaky krízy dlhovej. V celej európskej dvadsaťsedmičke vzrástol z 74,4 percenta HDP na 80 percent HDP v roku 2010.

Kľúčové slová: ekonomická výkonnosť, trhová ekonomika, ekonomická reforma, vlastnícke vzťahy. hospodárska politika.

Abstract

The 1990 year was rather a year of political changes and free elections; in the 1991year transformation steps were already fulfilled here. In the federal government a radical economic reform model achieved, that means a precipitous up to 25% downfall in the performance level of the Slovak economy, measured by GDP creation at constant prices. The unemployment rate in Slovak Republic has risen from the original 2% to more than 13%, while in the Czech Republic, despite similar decline in economic performance the unemployment rate remained stabilized at 3% level.

On the basis of measures taken by the Slovak Government there occurred breakthrough of the antecedent recession, and took a turn to the economic growth, and economic growth exceeded 4.7% on the basis of GDP at constant prices in 1994 compared to 1993.

At the turn of 1997-1998 years Slovak Republic and Poland, as the only transitive countries of the former Eastern Bloc, have reached the GDP creation of the base 1989 year.

After election in 1998 there occurred fundamental diversion from the precedent economic policy. After populistic and unrealistic elective promises, the policy of unilateral negation became the reality of governance. Such mentioned stagnant development in economic growth sphere was accompanied by significantly increased unemployment, where the unemployment level rise above 20% in July 2000.

Following the financial and economic crisis culminated in 2008 and 2009, signs of the debt crisis were reflected in 2010. In the entire twenty-seven European countries GDP has grown up from 74.4% of GDP to 80% of GDP in 2010.

Keywords: *economic performance, market economy, economic reform, ownership relations. economic policy.*

JEL Classification: E 62.

1. Rok 1989 – Otvorenie cesty k samostatnosti Slovenska

Centrálne riadená socialistická spoločnosť pred Novembrovou revolúciou v roku 1989 bola v stagnácii. Napr. miera investícií v bývalom Československu predstavovala 18 % HDP, čo bolo hlboko pod mierou aspoň jednoduchej reprodukcie, ktorá je makroekonomicky charakterizovaná hranicou 25% HDP. Najmä hospodárstvo Slovenska bolo poznamenané energeticky i materiálne ťažkou štruktúrou produkcie, s významným podielom odvetví špeciálnej výroby, kde už v tom čase bol problém so zabezpečením úhrady za dodávky vojenskej techniky do zahraničia. Fabriky masovo produkovali spotrebný tovar priemernej kvality v značnej miere určený na trhy Sovietskeho zväzu ako protihodnota za dodávky ropy, plynu a surovín.

Kým rok 1990 bol skôr rokom politických zmien a slobodných volieb, v roku 1991 už transformačné kroky naplno bežali. Václav Klaus vo federálnej vláde presadil model radikálnej ekonomickej reformy vychádzajúcej zo zavedenia najprv čiastočnej, potom úplnej konvertibility čs. koruny, rýchlej a masívnej privatizácie a z takmer úplnej cenovej aj mzdovej deregulácie. Odišlo sa od konvertibilného rubľa, platby za ropu a plyn sa začali realizovať v dolároch.

Radikálnu ekonomickú reformu realizovanú bývalou federálnou vládou od začiatku roka 1991 charakterizovali :

- kombinácia vysokej devalvácie bývalej čs. koruny, spontánnej liberalizácie cien a zmrazenia miezd,
- unáhlené odkrytie vnútorného trhu bez jeho dostatočnej ochrany voči nadmerným dovozom, násobené rozpadom odbytových štruktúr bývalého RVHP,
- roztrieštenie vlastníckych vzťahov spustením kupónovej privatizácie a reštitúciami,
- chybné zásahy do viacerých produkčných sfér hospodárstva (zmrazenie výstavby infraštruktúry a špeciálnej výroby, snahy rozbiť poľnohospodársku veľkovýrobu a pod.).

Jej aplikácia vyvolala v období rokov 1991 – 1993 prudký, až 25% prepad výkonnostnej úrovne slovenského hospodárstva meranej tvorbou HDP v stálych cenách. Miera nezamestnanosti na Slovensku sa zvýšila z pôvodných 2% na vyše 13%, pričom v Českej republike napriek obdobnému poklesu ekonomickej výkonnosti miera nezamestnanosti

zostala stabilizovaná v úrovni 3%. To dokumentovalo nevyvážený prístup federálneho centra k realizácii reformy, jej evidentne a jednostranne ťaživejšie dopady na Slovensku, čo aj bolo jednou z hlavných príčin tlaku na nové štátoprávne usporiadanie bývalého federálneho štátu.

Z uvedených dôvodov začiatkom roka 1993 stála slovenská ekonomika, i vtedajšia vláda V. Mečiara, už v podmienkach nového samostatného štátu, pred spoločenskou výzvou – ako vymedziť východiská z krízovej ekonomicko-sociálnej situácie a naštartovať strednodobý rast.

Definícia riešenia prechodu na rozvojovú trajektóriu z februára 1993 sa opierala o nasledovné piliere :

- zmiernenie reštriktívnej menovej politiky a jej priblíženie neutrálnym charakteristikám,
- podpora exportu a zvýšenie ochrany vnútorného trhu,
- zastavenie rozpadu a postupná stabilizácia disponibilných domácich kapacít, v tom i poľnohospodárskej výroby.

Zavedenie mechanizmov tzv. exportných a zelených zmeniek čiastočne previazaných s podpornými garanciami vlády, aplikácia certifikácie, dovoznej prirážky a 10% devalvácie, ako i čiastočné uvoľnenie prístupu k úverovým zdrojom znamenali obrat vo vývoji ekonomiky SR. Tento sa prejavil hospodárskym rastom na báze vyššieho využitia disponibilných domácich kapacít schopných exportu, resp. schopných uspokojovať rastúci domáci dopyt. Poľnohospodárstvo bolo zaradené medzi strategické priority štátu.

Na základe uvedených opatrení došlo k prelomeniu dovtedajšieho hospodárskeho poklesu a ekonomický rast v roku 1994 v porovnaní s rokom 1993 dosiahol 4,7% na báze HDP v stálych cenách. Došlo tiež k uvoľneniu medzinárodných finančných bariér a k plynulému rastu devízových rezerv štátu.

V roku 1995 dochádzalo k postupnému oslabovaniu prvotných zdrojov ekonomického rastu, ktoré sa odvíjali výlučne z bázy disponibilných, exportu schopných kapacít a kapacít uspokojujúcich rozsahom obmedzený domáci dopyt. Preto bolo potrebné koncipovať stratégiu hospodárskej politiky založenej na podnietení nových zdrojov strednodobého rastu.

Koncepcia ekonomického rastu ako základu pre tvorbu spoločenských zdrojov – štátneho rozpočtu, verejnoprávnych a štátnych účelových

fondov, ale najmä ako základu pre rozvoj investícií – verejných i súkromných – vychádzala z nasledovných postulátov :

- dlhodobá definícia dostavby infraštruktúry SR, v tom predovšetkým dopravnej, vodohospodárskej, energetickej a bytovej, na báze rozpočtových i mimorozpočtových prostriedkov,
- dokončenie procesu privatizácie (s vyčlenením skupiny strategických podnikov) štandardnými formami, pri zabezpečení dostatočnej koncentrácie vlastníckych vzťahov, zainteresovaní nových - predovšetkým domácich vlastníkov na investíciách a rozvoji podnikov, s cieľom minimalizovať spoločenské náklady a inflačné dopady privatizácie (možnosť odpočtu investícií z nadobúdacích cien a viacročný rozklad splátok),
- prijatie nástrojov na podporu exportu a zvýšenie ochrany vnútorného trhu,
- udržanie nízkej miery inflácie a stabilného kurzu slovenskej koruny, ako podmienky efektívnej realizácie a nábehu nových investícií vrátane ich splácania,
- postavenie poľnohospodárstva ako súčasti strategických priorít štátu a vymedzenie dlhodobej koncepcie jeho stabilizácie a rozvoja.

Uplatnenie spomínaných princípov v strednodobej hospodárskej politike rokov 1995 – 1998 znamenalo zabezpečenie ekonomického rastu na úrovni 6,0 – 6,5% prírastku HDP v stálych cenách ročne, pričom na prelome rokov 1997-1998 Slovensko a Poľsko ako jediné tranzitívne krajiny bývalého východného bloku dosiahli úroveň tvorby HDP východiskového roka 1989. k výraznému poklesu tejto rastovej tendencie prišlo po parlamentných voľbách v 4.štvrťroku 1998.

Slovensko v období rokov 1995-1998 významne posilnilo svoj infraštruktúrny potenciál (dostavba JE Mochovce I., II., dostavba VD Gabčíkovo, výstavba VD Žilina, rekonštrukcia I. bloku JE Jaslovské Bohunice a ďalších energetických podnikov, výstavba 5. vetvy tranzitného plynovodu, uvedenie do prevádzky vyše 100 km diaľničnej sústavy). Avšak významné investície európskeho rozmeru boli realizované i v súkromnej podnikateľskej sfére, predovšetkým v chemickom,

drevospracujúcom, papierenskom, sklárskom, automobilovom, elektrotechnickom a potravinárskom priemysle.

Počet dokončených bytov v období rokov 1995-1998 vzrástol o 30%, počet novo začatých bytov však narástol až 2,5 násobne, čím sa vytvorila priaznivá východisková základňa pre rast dokončovaných bytov aj v období po roku 1998. Rok 1998 bol taktiež rokom s najvyšším vstupom priamych zahraničných investícií od roku 1990, pričom tieto v rozhodujúcej miere mali rozvojový technologický charakter a nie portfóliovú formu odrážajúcu výpredaj podnikov či bánk zahraničným záujemcom.

Obdobie relatívne vysokého ekonomického rastu v rokoch 1995 – 1998 dokončením viacerých významných národohospodárskych investícií viedlo ku zhodnoteniu rozostavaných infraštrukturálnych objektov - rádovo nie v desiatkach, ale v stovkách miliárd Sk, pokiaľ sa vezmú do úvahy súčasné či budúce nákladové podmienky výstavby takýchto kapacít (najmä energetických a vodohospodárskych) na zelenej lúke. Realizácia týchto investícií ochránila územie Slovenska, ale i Maďarska pred plošnými záplavami v dôsledku storočných vôd a zabránila tak škodám, ktoré len v jednom roku mohli dosiahnuť 40 – 60 mld. Sk.

Miera nezamestnanosti, ktorá v závere roka 1994 dosahovala 14,6%, sa v rokoch 1995 – 1998 pohybovala v rozmedzí 12,6 – 13,8% (s výnimkou 4. kvartálu 1998). Pritom v zahraničí v tom období pracovalo len cca 40 tisíc občanov SR, na rozdiel od neskoršieho obdobia, keď počet občanov pracujúcich v zahraničí prevýšil 200 tisíc osôb. Ak sa vezme do úvahy, že podiel súkromného sektora na tvorbe HDP v období rokov 1993 až 1998 vzrástol z 30% na 85% je zrejmé, že stimuláciou tvorby pracovných miest prostredníctvom aktívnej politiky zamestnanosti a rozvoja infraštruktúry, sa darilo umiestňovať pracovníkov uvoľňovaných v rámci racionalizácie výrobných procesov z privátnych sektorov priemyslu a poľnohospodárstva.

Hospodársky rast rokov 1995 – 1998 znamenal pre Slovensko zvýšenie ekonomického potenciálu meraného tvorbou HDP na jedného obyvateľa vyjadrenej v parite kúpnej sily zo 40% na 48% úrovne krajín EÚ. Naštartoval tiež významnú akceleráciu tvorby spoločenských zdrojov. Príjmy štátneho rozpočtu napriek výrazne znižujúcemu vplyvu novo zaraďovaných investícií na objem daní z príjmov

právnických osôb a vplyvu poklesu všeobecného daňového zaťaženia vzrástli o 35%. V uvedenom rastovom období došlo aj k výraznému prírastku zdrojov vo fondoch zdravotného, nemocenského, sociálneho poistenia a zamestnanosti, ktorých objem vzrástol za uvedené obdobie na dvojnásobok (základňa rok 1994) a s výnimkou zdravotného poistenia až do konca roka 1998 pracovali ako prebytkové a tvorili aj rezervy pre ďalšie obdobie.

Silný hospodársky rast v rokoch 1995-1998 sa prejavoval aj na zvýšení reálnych príjmov obyvateľstva a jeho životnej úrovne. Rast reálnych platov i dôchodkov za uvedené obdobie prevýšil 25% a prejavil sa i v raste kúpyschopnosti a spotreby obyvateľstva. To pozitívne vplývalo na rozvoj aktivít menších a stredných podnikateľov orientovaných na domáci spotrebiteľský trh. Obdobne dochádzalo i k výraznému zhodnocovaniu a stimulácii úspor obyvateľstva, ale i podnikateľskej sféry, keď úrokové sadzby z vkladov významne prevyšovali mieru inflácie. Na druhej strane výrazne narástol tlak a úrokové miery spojené s financovaním potrieb státu. Otvorené pre históriu zostáva zhodnotenie vplyvu politiky Národnej banky Slovenska na uvedenú, nie štandardnú, situáciu.

Etapa hospodárskeho rastu, obdobne ako v iných krajinách, sa vyznačovala i príznakmi prehriatia ekonomiky, ktoré však mali prechodný charakter a viazali sa na časove obmedzené obdobie prudšej akcelerácie spomínaných investícií v oblasti infraštruktúry a základného priemyslu. Spomenutá akcelerácia sa podpísala pod prechodné zvýšenie schodkov verejných rozpočtov, pomerne vysoký ukazovateľ deficitov obchodnej a platobnej bilancie, ako i rast zahraničnej zadlženosti. Nejednalo sa však o prejedené prostriedky, ale o postupné dokončovanie a zaraďovanie investícií do činnosti. To predurčovalo znižovanie tlaku na deficity verejných rozpočtov a zlepšenie obchodnej a platobnej bilancie v ďalšom období.

V roku 1995, ale najmä v roku 1997 boli realizované i rozsiahlejšie nepopulárne opatrenia zamerané na zreálnenie cenových relácií, zvýšenie daňových výnosov, bola zavedená regulácia miezd v podnikovej sfére viazaná na vývoj produktivity práce, s cieľom prispieť k zmierneniu tendencií prehrievania ekonomiky a k zosúladeniu vývoja reálnych miezd s vývojom produktivity práce. Už v priebehu roka 1998 tak došlo k zmierneniu vývoja reálnych miezd, keď ich rast predstavoval na ročnej

báze 3,5%, pričom sa dosiahol výraznejší predstih rastu produktivity práce pred vývojom miezd.

Na druhej strane, určite bolo na škodu veci, že rastové prostredie sa nepodarilo vo väčšej miere využiť na dotiahnutie zásadnejších zmien zameraných na efektívnejšie vynakladanie prostriedkov nielen v oblasti sociálnych výdavkov, zdravotníctva, ale i na dosiahnutie vyššej miery reštrukturalizácie a revitalizácie bánk a podnikov, previazanej s účinnejším mechanizmom konkurzu a vyrovnania. Nastupujúca vládna garnitúra bez adekvátnej náhrady zrušila mechanizmus revitalizácie podnikov spolu s mzdovou reguláciou v závere roka 1998.

Napriek tomu, že zásadný investičný obrat Slovenska v oblasti infraštruktúry a základného priemyslu – pri ich medziročnom raste o vyše 30% a dosiahnutom podiele na HDP vyše 35% - bol veľmi náročný na domáce i zahraničné zdroje, zahraničná zadlženosť Slovenska (pri eliminácii vplyvu prechodného administratívneho opatrenia NBS o devízovej pozícii bánk v rozsahu cca 2 mld. USD) neprevýšila úroveň Maďarska a Česka a v prepočte na obyvateľa bola dokonca nižšia než v uvedených krajinách. Pritom Slovenská republika vykonala kľúčové kroky k budúcej energetickej sebestačnosti, k využitiu hydroenergetického potenciálu, k ochrane územia pred plošnými záplavami, k zapojeniu do medzinárodného tranzitu i v modernizácii základných odvetví a na rozdiel od spomenutých krajín si udržala finančne významné vlastníctvo strategických podnikov, ktorých trhovú hodnotu bolo možné kvantifikovať na viac než 1 bilión Sk.

Uvedený stav predurčoval i základné proporcie hospodárskej politiky pre ďalšie strednodobé obdobie rokov 1998 – 2002, predovšetkým potrebu udržania minimálnych výkyvov kurzu slovenskej koruny, primeranosť opatrení v oblasti cenových relácií a daňového zaťaženia, zachovanie aspoň priemerného tempa rozvoja dopravnej a bytovej infraštruktúry, udržanie nižšieho tempa vývoja neinvestičnej spotreby a v neposlednom rade zachovanie elementárnych istôt vo vlastníckom a podnikateľskom prostredí. Doznievanie investícií v energetickej infraštruktúre a základných odvetviach dávalo perspektívne možnosť zväčšiť priestor a dostupnosť úverových zdrojov pre spracovateľské odvetvia a poľnohospodárstvo.

2. Rok 1998 – Nástup Dzurindovej liberálnej vlády

Nástup Dzurindovej vlády po voľbách 1998 znamenal zásadný odklon od dovtedajšej hospodárskej politiky. Po populistických a nereálnych volebných sľuboch, od dvojnásobných platov, desaťpercentného ekonomického rastu, desaťpercentnej miery nezamestnanosti až po 15 tisíc novo odovzdaných bytov ročne, realitou vládnutia sa stala politika jednostrannej negácie. Nová garnitúra odmietla pokračovať, resp. nadviazať na viaceré, už rozbehnuté, či rozpracované projekty hospodárskeho a sociálneho rozvoja z predošlého obdobia.

Nová vláda hneď od svojho nástupu uplatnila politiku nevídanej konfrontácie. Vyše 4 tisíc pracovníkov štátnej a verejnej správy prišlo o zamestnanie na základe politickej perzekúcie, mnoho nezmyselnej energie bolo premrhanej pri tvorbe čiernych kníh. Široko medializovaná, avšak nepreukázaná kriminalizácia politických oponentov bola na bežnom poriadku. Podobná manipulácia sa však uplatnila i v hospodárskej sfére, čo významne poškodilo ekonomickú pozíciu Slovenska.

Pokiaľ hospodársky výsledok organizácií SR pred zdanením za 4. kvartál bežného roka sa v predchádzajúcich rokoch pohyboval na úrovni 15-20 mld. Sk tvorby zisku, v 4. kvartáli 1998 bola vykázaná strata vyše 22 mld. Sk. Ukázalo sa, že v rade podnikov energetiky, hutníctva (vrátane VSŽ), plynárenstva, bankovníctva a poisťovníctva, kde vláda mala personálny dosah, boli v záverečných týždňoch roka 1998 jednorazove vytvorené vysoké rezervy a opravné položky a nadväzne vykázané vysoké účtovné straty. Uvedená manipulácia s hospodárskymi výsledkami vyslala výrazný negatívny signál do zahraničia, keď viaceré odborné agentúry na ich základe avizovali zrútenie ekonomiky Slovenska.

Dzurindovej vládnej garnitúre tieto kroky, cielené na diskreditáciu predchádzajúcej vlády, priniesli danajský dar v podobe zvýšenej nedôvery zahraničia, zhoršeného prístupu štátu aj strategických podnikov k zahraničným finančným zdrojom s nadväznou stratou tempa hospodárskeho rastu a prudkým pádom kurzu slovenskej koruny. Tieto negatívne dopady boli násobené i nekompetentnosťou a nepripravenosťou novej vlády na zvládnutie hospodárskych procesov a neschopnosťou dosiahnuť na úrovni vlády a 11 vládnych politických strán dohody potrebné pre aplikáciu náležitých ekonomických postupov. Absurdné boli i vystúpenia viacerých členov Dzurindovej vlády, ktoré

na domácich, ale aj zahraničných fórach prezentovali nevyhnutnosť devalvácie slovenskej koruny – ako napr. podpredseda vlády I. Mikloš na Ekonomickom fóre v Davose začiatkom roka 1999.

Oslabenie bežného kurzu slovenskej koruny voči USD a voči EURO značne negatívne ovplyvnila splácanie finančných úverov v SR, ktorých splátky dosiahli v roku 1999 úhrnnú výšku 20,8 mld. Sk a medziročne vzrástli o 75,4 %. Odhad úhrnného dopadu oslabenia Sk voči USD a EURO v podmienkach I. polroka 1999 na hrubý zahraničný dlh SR predstavoval 100 mld. Sk. Nakoľko slovenská koruna od uvedeného času, predovšetkým voči USD, ďalej výrazne oslabila, v súčasnosti možno tento dopad kvantifikovať na cca 180 mld. Sk. Uvedený vplyv spolu s rastom cien niektorých surovín na svetových trhoch vytvára tlak na viacnásobné zdražovanie a rast miery inflácie, keď jej priemerná ročná miera v I. polroku 2000 dosiahla hodnotu 15,7%.

K pozitívnemu vývoju neprišlo ani v oblasti zahraničnej zadlženosti. Od začiatku roka 1999, kedy došlo ku zrušeniu dočasného opatrenia NBS o devízovej pozícii bánk, sa zahraničná zadlženosť SR zvýšila o takmer 1 mld. USD. Na Slovensku pritom nedošlo k realizácii žiadnej významnejšej infraštrukturálnej aktivite a použité boli aj ďalšie rozsiahle, v ďalšej časti spomenuté zdroje. Prudké oslabenie kurzu Sk voči USD, ktorý je rozhodujúcou svetovou menou, v ktorej slovenské inštitúcie vykazovali podstatnú časť svojich úverov a za ktorú nakupovali strategické suroviny, vyvolalo to, že v korunovom vyjadrení zahraničná zadlženosť Slovenska za Dzurindovej vlády vzrástla od októbra 1998 do mája 2000 z 360 mld. Sk na 540 mld. Sk. (v porovnateľných podmienkach pravidiel NBS týkajúcich sa devízovej pozície bánk). Pri prepočte na jedného obyvateľa zahraničná zadlženosť za uvedené obdobie vzrástla zo 65-tisíc Sk na takmer 100-tisíc Sk, t.j. o vyše 55%.

Vzhľadom na výrazné medziročné oslabenie Sk bolo potrebné tento vplyv zohľadňovať aj pri hodnotení zahranično-obchodnej výkonnosti SR. Podľa údajov NBS v roku 1999 došlo k poklesu vývozu v dolárovom vyjadrení o 5% (USD je rozhodujúca mena pre splácanie úverov a dovozov strategických surovín) a dovozu o 13,5%, čo signalizovalo, že k zníženiu salda zahraničného obchodu v danom roku prispel predovšetkým pokles dynamiky dovozu. Pritom pokles dovozov vyjadroval na jednej strane pokles spotreby obyvateľstva, na druhej strane však aj pokles investícií, a to nielen rozvojových, ale aj investícií

nevyhnutých na údržbu a opravy, a to i v strategických podnikoch typu Slovenských elektrární, SPP, Slovenských telekomunikácií a pod., čo v princípe predstavovalo skryté zadlžovanie.

Vzhľadom na nepriaznivý vývoj kurzu Sk v prvom polroku 1999 museli napr. Slovenské elektrárne a.s. vytvoriť rezervu na kurzové straty vo výške 8 mld. Sk, čo znamenalo znehodnotenie dosiahnutého prevádzkového hospodárskeho zisku k 30.6.1999 vo výške 3,3 mld. Sk na hospodársku stratu 3,3 mld. Sk. Oslabenie kurzu Sk voči USD narušilo finančnú stabilitu Slovenských elektrární, a.s. a vytvorilo tlak na potrebu viacnásobného zvýšenia cien elektrickej energie. Podobná situácia sa však naplno prejavuje vo zvýšenej nákladovosti a oslabení konkurencie schopnosti aj v iných podnikoch, nielen strategického charakteru.

Uvedené faktory sa nemohli neodraziť v zhoršení podnikateľského prostredia, čo bolo násobené i plošným spochybňovaním privatizácie a kriminalizáciou podnikateľskej sféry. V počiatočnej etape, po nástupe súčasnej vlády, bola z politických dôvodov plošne spochybnená právoplatnosť privatizácie vyše 400 podnikov sprivatizovaných v období rokov 1995-1998. V skutočnosti však bolo otvorených len niečo viac ako 20 privatizačných rozhodnutí, i z tých vo väčšine prípadov z dôvodu nepreukázanosti a rozpornosti bolo súdne konanie zastavené.

V dôsledku spochybňovania podnikateľskej sféry, ako i nejasne definovanej hospodárskej politiky vlády a hrozby výraznej devalvácie Sk, len v novembri, decembri 1998 zo Slovenska odplynulo vyše 40 mld. Sk disponibilných zdrojov slovenských i zahraničných subjektov, čo poznačilo i vývoj na finančných trhoch SR. Znamenalo to i ochabnutie záujmu zahraničných investorov o kapitálový vstup do slovenských podnikov, keď prílev priamych zahraničných investícií (očistený o predaj podielu NBS v ČSOB Praha v roku 1999) poklesol o 18 %. Na tieto skutočnosti vládu upozornili aj závery misie MMF z apríla 1999, vrátane dôrazného varovania pred jednostranným daňovým zvýhodňovaním zahraničných subjektov a diskrimináciou domácej podnikateľskej sféry. To však vláda negovala jednostranným zvýhodnením zahraničných subjektov v oblasti poskytovania daňových úľav a príspevkov na zamestnanosť.

Chaotické a drastické zvyšovanie cien násobené spomínanými dopadmi

devalvácie Sk, dovoznou prirážkou, nárastom všeobecného daňového zaťaženia tvrdo zasiahli podnikateľskú sféru i obyvateľstvo a podpísali sa pod nepredvídateľnosť a nevypočítateľnosť podnikateľského prostredia. V spojení s plošnou kriminalizáciou podnikateľskej sféry, s evidentnou snahou o vynútenú a spolitizovanú reprivatizáciu, so spochybnením a pribrzdením výstavby infraštruktúry, so znížením dostupnosti úverov a krátkozrakou reštriktívnou politikou vývoj rezultoval do výrazného recesného prepadu slovenského hospodárstva, do reálneho rozpadu rozsiahlych produkčných štruktúr štátu, a to rovnako vo sfére privátnej, verejnej, ako aj štátnej.

Po prepade miery ekonomického rastu na báze HDP na 0,5% vo 4. kvartáli 1998 jeho stagnácia pokračovala aj v roku 1999, keď vykázal úroveň 1,9%. V roku 2000 v priebehu 1. kvartálu hospodársky rast dosiahol len 1,5%, v 2. štvrťroku činil 1,9%. Dochádzalo tak k opätovnému roztváraniu nožníc vo výkonnosti medzi krajinami EÚ a Slovenskom a stav ekonomiky začínal pre našu krajinu predstavovať bariéru v rámci prístupového procesu do EÚ. Hospodársky rast bol síce ťahaný exportom, avšak len obmedzeného počtu veľkých podnikov typu Volkswagen, VSŽ, chemického a drevospracujúceho priemyslu a niektorých ďalších, ktoré využívali existujúcu konjunktúru v zahraničí, ako i čiastočnú možnosť cenovej konkurencie pri nízkom kurze Sk, avšak bez citeľnejšieho dosahu na vývoj zamestnanosti. Na druhej strane aj v roku 2000 pokračoval pomerne hlboký pokles investícií, spotreby obyvateľstva i štátu.

Uvedený stagnujúci vývoj v oblasti hospodárskeho rastu bol sprevádzaný prudkým rastom nezamestnanosti, ktorá v júli 2000 opätovne vystúpila nad 20% a vláda nebola v stave definovať reálny program na rozvoj zamestnanosti. Pritom štandardné štruktúry priemyslu, stavebníctva, ale i malého a stredného podnikania, ktoré sú tradičnými nositeľmi zamestnanosti, boli v rozklade a priestor pre rozvoj ich aktivít sa ďalej zužoval.

Reálne mzdy a dôchodky občanov v roku 1999 poklesli o 3%, v roku 2000 ich pokles pokračoval ešte výraznejšie. Dochádzalo tiež k znehodnocovaniu úspor občanov. V 2. polroku 1999 reálna úroková miera z vkladov, t.j. rozdiel medzi úročením vkladov a mierou inflácie, sa pohybovala v rozmedzí od –1,18% do –2,37%, čo znamenalo znehodnotenie korunových úspor zhruba o 9 mld. Sk. V priebehu 1.

polroka 2000 však došlo k ďalšiemu podstatnému zhoršeniu reálnych úrokových mier, čo predstavovalo znehodnotenie vkladov občanov a podnikateľskej sféry na ročnej báze zhruba o 15-20 mld. Sk.

Bola to cena, ktorú zaplatili občania a podnikatelia za nízke výnosové úroky zo štátnych cenných papierov, ktoré si vláda vynucovala prostredníctvom zahraničných pôžičiek od slovenských bánk. Bola to cena za prudký pokles kurzu Sk, ale aj za neúmerné cenové a daňové zaťaženie, ktoré sa odrazili vo vysokej miere inflácie. Občania a podnikatelia boli vlastne postihovaní dvojnásobne. Raz prostredníctvom vysokých dopadov na výrobné či životné náklady, druhýkrát prostredníctvom znehodnocovania svojich príjmov a úspor.

Ku koncu roka 1999 bolo v stave hmotnej núdze 297-tisíc občanov SR, čo v porovnaní s rokom 1998 bol nárast o 33,2%. Ku koncu 1. polroka 2000 počet sociálne odkázaných predstavuje 320-tisíc osôb. V roku 1999 sa z tohto dôvodu na služby a dávky sociálnej pomoci vynaložilo celkom 15,6 mld. Sk, čo bolo takmer o 40% viac než v roku 1998, a to napriek výraznému obmedzeniu podpôr pre občanov nachádzajúcich sa v stave hmotnej núdze zo subjektívnych dôvodov. Na priamu podporu v nezamestnanosti bolo v roku 1999 vynaložených 5,34 mld. Sk, čo bolo o 36% viac než v predchádzajúcom roku, a o to menej prostriedkov mohlo byť smerovaných na aktívnu politiku zamestnanosti.

Pokiaľ pohľadávky po lehote splatnosti sa v etape hospodárskeho rastu na Slovensku vyvíjali v relatívne stabilizovanej podobe – v roku 1995 ich úhrn činil 262,1 mld. Sk, v roku 1996 to bolo 258,8 mld. Sk a v roku 1997 predstavovali 300,3 mld. Sk, v závere roka 1998 vplyvom spomalenia rastových procesov a zneistenia podnikateľského prostredia došlo k explózii pohľadávok po lehote splatnosti na 377,9 mld. Sk. V roku 1999 sa ich vývoj ešte znásobil, keď dosiahol úroveň 493,9 mld. Sk a medziročne sa tak zvýšil o takmer 120 mld. Sk. Akceleračný vplyv zabrzdenia ekonomiky na negatívny vývoj v tomto smere bol viac než zrejmý.

Obdobne sa však situácia vyhrotila i v jednotlivých kategóriach pohľadávok po lehote splatnosti, bez ohľadu na to, či sa jednalo o pohľadávky štátu, verejnoprávnych inštitúcií, bánk alebo nefinančných inštitúcií:

Pohľadávky po lehote splatnosti (v mld. Sk).

Rok	1995	1996	1997	1998	1999
Štát a verejnoprávne inštitúcie	27,2	34,1	62,5	93,4	130,9
Sociálna poisťovňa	5,8	8,6	20,6	34,7	47,8
Národný úrad práce	0	0	5,6	7,0	8,6
zdravotné poisťovne	1,3	2,8	6,8	13,0	16,0
daňové úrady	16,7	19,8	25,8	34,6	54,0
colná správa	3,4	2,9	3,7	4,1	4,5
Banky–zlé úvery, (vrátane KBB a KS)	125,5	112,1	120,1	145,1	192,3
Nefinančné organizácie (vrátane príspevkových)	109,4	112,6	117,7	139,4	170,7
SPOLU	262,1	258,8	300,3	377,9	493,9
index rastu – základ rok 1995	-	0,987	1,146	1,442	1,884

Ukázalo sa, že vtedajšia hospodárska stratégia vlády jednostranne orientovaná na reštriktívny prístup, naviac deformovaná nezvládnutými prudkými kurzovými výkyvmi slovenskej koruny, a z toho vyplývajúcou potrebou viacnásobných drastických cenových a daňových opatrení, vtiahli ekonomiky Slovenskej republiky do recesnej pasce.

V tejto situácii - miesto definovania aktívnych opatrení na riešenie hospodárskej stagnácie, pádu zamestnanosti a poklesu životnej úrovne - ekonomická politika vlády dvoma balíkmi opatrení sa zamerala na dosiahnutie rastu príjmov štátneho rozpočtu, avšak v podmienkach zníženej schopnosti podnikovej sféry vytvárať zdroje. To sa následne prejavilo i v zhoršenej dôchodkovej pozícii verejnoprávnych fondov pri jednostrannej orientácii úprav daňových zákonov výlučne v prospech zvýšenia príjmov štátneho rozpočtu.

Vláde sa pritom napriek spomínaným balíčkom nepodarilo v roku

1999 splniť cieľ znížiť deficit verejných financií pod úroveň 3% HDP, keď v skutočnosti dosiahol 3,6% HDP. Nedošlo k žiadnym výrazným úsporám výdavkov. Skôr naopak, tempo ich rastu výrazne prevýšilo minulé roky. Výdavky verejnej správy zaznamenali za rok 1999 rast o 10,5%, na druhej strane výdavky na rozvoj a výstavbu infraštruktúry poklesli.

Znížená schopnosť podnikateľskej sféry tvoriť zdroje sa prejavila v podstatnom znížení sumy zaplatených daní a ostatných príjmov, tzn. znížením schopnosti daňových subjektov bezprostredne, bez dodatočného vymáhania a odkladov, uhradiť priznané daňové povinnosti. Ak v rokoch 1993 – 1998 prírastok sumy zaplatených daní sa medziročne pohyboval v rozmedzí 10 – 20 mld. Sk, v roku 1999 v porovnaní s rokom 1998, napriek zvýšeniu daňového bremena prostredníctvom vládnych balíčkov, došlo dokonca k poklesu tejto sumy o 400 mil. Sk. Na druhej strane, v objeme vykazovaných daňových nedoplatkov bol v roku 1999 evidovaný rekordný prírastok 14,2 mld. Sk.

Podobný dramatický vývoj zaznamenalo hospodárenie verejno-právnych fondov, najmä Sociálnej poisťovne, kde napriek použitiu 5 mld. Sk rezerv z predošlého obdobia bol v roku 1999 vykázaný deficit 5 mld. Sk.

V rokoch 1999 i 2000 narastali čisté úvery vláde, avšak objem úverov ako celok stagnoval a aj tohtoročné vyjadrenia NBS hodnotia úverový trh na Slovensku ako utlmený. Úverová nedostatočnosť sa negatívne prejavila vo viacerých odvetviach hospodárstva, ako príklad možno uviesť sektor poľnohospodárstva. Nepremyslené vyradenie agrosektoru zo strategických priorít súčasnou vládou sa podpísalo pod zníženie úverovej angažovanosti bánk aj voči poľnohospodárskym subjektom už v závere roka 1998, pričom v roku 1999 sa dostupnosť zdrojov pre tento sektor ďalej výrazne zhoršila.

Potrebou splácať úvery a znížením prírastku nových úverov sa celková úverová angažovanosť v poľnohospodárstve výrazne zhoršovala, čím klesal aj objem úverovej istiny, keď najmä v roku 1999 sa znížil až o 28,5%. Aktívne úvery poskytnuté v priebehu roka 1999 sa v tomto sektore pohybovali vo výške cca 2,5 mld. Sk pri celkovej úverovej istine 7 mld. Sk, čo z hľadiska prevádzkových a investičných potrieb podnikov zďaleka nestačilo.

Z príjmov poľnohospodárskej výroby bolo možné v roku 1999

priemerne uhradiť iba 63 % prevádzkových nákladov. Popri tom tiež klesla spotreba priemyselných hnojív o 25%, čo znamenalo, že až 41% výmery ornej pôdy na Slovensku sa vôbec nehnojilo priemyselnými hnojivami. Trvalé trávne porasty sa nehnojili už niekoľko rokov. O 20% kleslo použitie chemických ochranných prostriedkov. Dochádzalo tak ku devastácii pôdy, ktorá sa prejavila dramatickým poklesom úrodnosti. Prakticky sa zastavila obnova strojového parku v agrárnej prvovýrobe, pričom investície medzi rokmi 1998 a 1999 poklesli o 24%. Obdobný vývoj v oblasti investícií bol však charakteristický pre celé národné hospodárstvo.

Poklesom aktívnych úverov sa všeobecne zvýšil podiel ostatných úverov. Časť klasifikovaných úverov podnikov (starý blok a zlé úvery) bola koncom roka 1999 presunutá z vybraných bánk do Konsolidačnej banky (KBB) a Konsolidačnej spoločnosti (KS). Centralizácia týchto úverov však pre podnikateľskú sféru neznamenala ich odľahčenie a anulovanie, ale ďalšie udržovanie a vymáhanie zo strany KBB a KS. Zakladal sa tak priestor pre ďalší rast korupcie, ktorá podľa analýzy Svetovej banky bola na Slovensku už i tak o 25% vyššia než v predchádzajúcom období.

Týmto bolo možnoé dokresliť vnútorne nekonzistentný manéver Dzurindovej vlády zameraný na ozdravenie bánk, ktorý nebol previazaný s ozdravením podnikovej sféry a nepriniesol ani väčšiu dostupnosť úverov. Uvedený stav, v súvislosti so sprísnením režimu konkurzu a vyrovnania, viedol k domino efektu a bankrotu veľkého počtu podnikov. Jasne sa tým potvrdila výhrada, že tzv. ozdravenie bánk, ktoré bolo spojené so zaťažením daňových poplatníkov vo výške viac ako 100 mld. Sk, ako dôsledok vládou garantovaného presunu problémových úverov z vybraných bánk na konsolidačné inštitúcie, malo za prvoradý cieľ prípravu týchto bánk na privatizáciu a nie žiadanú podporu hospodárskeho rastu. Pri vládou avizovanej len 10% úspešnosti vymoženia presunutých úverov bolo zrejmé, že sa týmto zásahom založil obrovský rast vnútornej zadĺženosti Slovenskej republiky vo výške cca 90 mld. Sk, pričom nebolo vytvorené priaznivé prostredie, ktoré by generovalo tvorbu zdrojov na postupné umorovanie tohoto dlhu štátu. Kritický postoj k nepreviazanosti procesu ozdravenia bánk a podnikovej sféry zaujali aj inštitúty OECD a MMF.

Pri absencii jasnej, ucelenej koncepcie takto vláda premrhala značné

spoločenské prostriedky, ktoré miesto podpory a znovuoživenia hospodárskeho rastu, použila na pasívne krytie náhrad a sociálnych dávok dramaticky zvýšenému počtu nezamestnaných a sociálne odkázaných, na skryté prejedanie jednorázove a neopakovateľne získavaných zdrojov z predaja majetku štátu na úhradu dlhov voči verejnoprávnym inštitúciám. Pritom v utlmenom ekonomickom prostredí a pri nedostatočnej efektívnosti fungovania verejnoprávnych mechanizmov dochádzalo ku bezprostrednému generovaniu a reprodukcii nových dlhov.

Od svojho nástupu Dzurindova vláda zapojila do reálnych hospodárskych procesov značné objemy spoločenských zdrojov. Z najvýznamnejších možno spomenúť 17 mld. Sk príjmu z predaja podielu NBS v ČSOB Praha. Ďalej desiatky miliárd Sk vytvorených NBS na báze opravných položiek viazaných s komerčnými bankami a s oslabením kurzu Sk v I. polroku 1999, ktoré boli presunuté do štátneho rozpočtu a boli využité na riešenie záväzkov IRB a kapitálové posilnenie bánk s majetkovou účasťou štátu. Výrazné posilnenie pozície týchto bánk znamenalo presunutie vyše 100 mld. Sk tzv. zlých úverov na štátne konsolidačné inštitúcie, a tým v podstate na ťarchu štátneho dlhu.

Došlo k nárastu zahraničných pôžičiek cca o 1 mld. USD, ktoré boli využívané predovšetkým na posilnenie pozície Ministerstva financií voči komerčným bankám pri vynucovaní nižších výnosových úrokov z emitovaných štátnych cenných papierov. Ku zvýšeniu zdrojov bánk malo prispieť i uvoľnenie menovej politiky NBS znížením povinných minimálnych rezerv komerčných bánk začiatkom roka 1999, ktoré MMF kriticky hodnotil ako predčasné. Výsledok použitia týchto zdrojov v reálnej ekonomike bol však nedostatočný, hospodárstvo naďalej stagnovalo a vysoká reálna nezamestnanosť nielenže neklesala, ale rástla.

Typickým bolo aj neefektívne premrhanie a roztrieštenie jednorázových zdrojov z privatizácie Slovenských telekomunikácií v objeme 25 mld. Sk. Z nich len cca 5 mld. Sk malo byť orientovaných na programy rozvojového charakteru, ktoré mohli priniesť zvýšenie tvorby zdrojov a prírastok zamestnanosti, užitie ostatných zdrojov malo pasívny spotrebný charakter. Pritom, pokiaľ 51% Slovenských telekomunikácií Dzurindova vláda predala Deutche Telekomu za 1 miliardu Euro (v prepočte za 895 mil. USD), v Chorvátsku v roku 1999 predali 35%

chorvátskeho monopolného operátora taktiež Deutsche Telekomu s výnosom 850 mil. USD. Privatizačný poradca slovenskej vlády za tento „výhodný obchod“ obdržal odmenu 500 mil. Sk.

Ako odraz stagnujúcej výkonnosti ekonomiky, jej schopnosti tvoriť vyššie prírastky zdrojov a pri absencii programov, ktoré by podnietili vyšší hospodársky rast, zníženie nezamestnanosti a vyššie zhodnotenie existujúceho produkčného potenciálu SR, sa vo východiskách štátneho rozpočtu na rok 2001 predpokladala historicky nevídaná úroveň fiskálneho schodku vo výške 33 mld. Sk (dovtedy najvyšší fiskálny schodok bol v roku 1998 vo výške 19 mld. Sk). Pritom návrh štátneho rozpočtu nezohľadňoval ani zvýšené požiadavky rezortov, ale ani výraznejšie rozvojové faktory v oblasti infraštruktúry a podnikania ako takého.

Treba zdôrazniť, že v prípade prefinancovania rozvojových programov zo zdrojov privatizácie, premietnu sa vynaložené prostriedky v úrovni fiskálneho deficitu verejných rozpočtov, ktorého očakávaná miera už za súčasného stavu vysoko prekračuje 3% HDP a vzhľadom na vysoké riziká deficitného hospodárenia verejno-právnych fondov presahuje hranicu 5% HDP. Len Sociálna poisťovňa avizovala pre rok 2001 riziko deficitu vo výške 16 mld. Sk.

Ukázalo sa, že krátkozraká politika Dzurindovej vlády, prerušenie kontinuity predchádzajúceho vývoja, nevyvážená a jednostranne reštiktívna politika spojená s užitím obrovského objemu verejných zdrojov bez adekvátnych rastových efektov a bez reálneho posilnenia ekonomického potenciálu krajiny, vyvolali po roku 1998 a na prahu nového milénia hlboký prepad a voviedli Slovensko na niekolko rokov do slepej uličky.

Ako bolo uvedené v predchádzajúcom texte, dynamika hospodárstva Slovenska v obdobiach najvyššieho rastu v rokoch 1995-8 sa opierala predovšetkým o investície. Ich podiel na HDP v týchto rokoch prevyšoval 30 %. Zámerom vtedajších rozsiahlych verejných investícií bolo urýchliť dokončenie národohospodársky významných rozostavaných stavieb, akými boli vodné dielo Gabčíkovo vrátane energetického stupňa Čunovo, vodné dielo Žilina, rekonštrukcia dvoch blokov jadrovej elektrárne Jaslovské Bohunice alebo dokončenie rozostavaných prvých dvoch blokov jadrovej elektrárne Mochovce.

Národohospodársky významné bolo aj dokončenie 100 km diaľnic, ktoré determinovali neskorší vstup významných zahraničných investorov automobilového a elektrotechnického priemyslu do regiónov Trnavy, Nitry a Žiliny. Ešte aj v rokoch 2000-2008 podiel hrubých investícií na HDP presahoval hodnoty 25 %.

Žiaľ, po kríze 2009 podiel investícií na HDP výrazne poklesol a ostatné roky sa pohybuje okolo 20 %, čo je nedostatočné. Nízku mieru investovania navyše prehlbuje problematická efektivita verejného obstarávania, ktorá vedie k predražovaniu verejných investícií s podozreniami zo širokej korupcie.

Roky masívnych investícií 1995-98 uzatváralo Slovensko s verejným dlhom 5 miliárd eur. Dlžné prostriedky však boli v prevažujúcom rozsahu viazané na stavby, ktoré po dokončení začali a dodnes vytvárajú značné zdroje. Medzi rokmi 1999 až 2014 slovenský verejný dlh vzrástol na takmer 40 miliárd eur, pričom podiel záväzkov viazaných na verejné investície je v štruktúre dlhu výrazne nižší ako záväzky spojené s platbami na sociálne dávky a bežné výdavky.

V rokoch 1995-1998 miera nezamestnanosti sa pohybovala medzi 12-14 %-tami, pričom v zahraničí pracovalo cca 40 tisíc občanov Slovenska. V roku 2015 miera nezamestnanosti sa pohybovala taktiež na úrovni 12 %, avšak v zahraničí pracovalo trvale či prechodne cca 350 tisíc ľudí zo Slovenska. Tento exodus postihol všetky postsocialistické štáty a výrazne prispel a prispieva k hospodárskemu rastu krajín západnej Európy v novom miléniu.

Po roku 2000 boli na Slovensku realizované viaceré opatrenia neoliberálneho pravicového charakteru. Sú všeobecne označované ako bezprecedentne reformné. Patrila k nim privatizácia strategických sieťových odvetví, bánk a poisťovní, ktoré predstavovali 70 % privatizovaného majetku SR, s poukazom, že štát je zlý vlastník. Naivne, či zámerne sa pozabudlo, že horším ako štátny monopol môže byť súkromný monopol.

Vlády síce z predaja získali nemalé prostriedky, avšak tie sa pomerne rýchlo minuli a dnes značná časť príjmov týchto odvetví putuje do zahraničia materským, paradoxne vo viacerých prípadoch opäť štátnym podnikom. Typickými príkladmi sú predaj Slovenských elektrární talianskemu Enelu, Slovenského plynárenského priemyslu

francúzskym a nemeckým firmám EDF a Ruhrgas, ako i predaj Slovenských telekomunikácií firme Deutsche Telekom.

Paradoxné bolo a je aj vykazovanie prílevu zahraničných investícií. Do objemu priamych zahraničných investícií sa zahŕňajú aj platby inkasované za predaj privatizovaného majetku, pričom však neprinášajú nové kapacity, ani nové pracovné miesta. V období rokov 2002-2004 privatizačné investície dosahovali až 80 % objemu zahraničného kapitálu pritekajúceho na Slovensko.

Analýzy vplyvu zahraničného kapitálu na tvorbu pracovných miest prinášajú prekvapujúce závery, a to, že nie je preukázateľný vzťah medzi prílevom zahraničných investícií a prírastkom pracovných miest. Na jednej strane noví zahraniční vlastníci veľkých sieťových podnikov, bánk a poisťovní výrazne zredukovali počet zamestnancov v úhrne o cca 60 tisíc. Na druhej strane noví investori v automobilovom a elektrotechnickom priemysle spolu so subdodávateľmi vytvorili cca 60 tisíc nových pracovných miest.

Odliv zdrojov zo Slovenska zvýraznil fakt, že v roku 2004 bol zavedený systém rovnej dane, ktorá znížila zdanenie pre veľké firmy. Rovná daň tiež priniesla nižšie priame dane bohatším a vyššiu 19 %-nú DPH na základné životné potreby vrátane potravín, čo zaťažilo slabšie skupiny občanov.

Zavedenie rovnej dane bolo sprevádzané poklesom podielu verejných príjmov na HDP z pôvodných 40 %, čo reprezentuje európsky priemer, na 30 % HDP. Podiel daňových príjmov na HDP klesol z 24 % v roku 2002 na 17-18 % v rokoch nasledujúcich po zavedení rovnej dane. To oslabilo schopnosť štátu financovať napr. rozvoj zdravotníctva a školstva, alebo masívnejšie prispievať na verejné investície. Je pritom známe, že dôvodom pre príchod zahraničných investorov nebola rovná daň, ale lacná a kvalifikovaná pracovná sila a štedrá štátna pomoc.

S poukazom, že je lacnejšie doviezť ako vyrobiť doma, sa od roku 1999 výrazne znížila podpora poľnohospodárstva. To, spolu s prijatím nevýhodných podmienok pri vstupe do Európskej únie, znamenalo značný úpadok slovenského vidieka. Dnes na Slovensku produkujeme 10 krát menej hovädzieho a bravčového dobytka v porovnaní s vyspelými západnými krajinami, a 3 až 4 krát menej v porovnaní s Českom a Maďarskom. Kvantum potravín tak cez obchodné reťazce putuje

na Slovensko zo zahraničia, pričom často ide o tovar pochybnej kvality. Slovensko prišlo o potravinovú suverenitu.

Prvky neoliberalizmu boli vložené aj do systémov školstva, zdravotníctva a penzijného systému, ktoré sú s ekonomikou úzko previazané. Zavedenie platby na žiaka, benevolencia pri zriaďovaní nových škôl znamenali explóziu stredných a vysokých škôl, pričom ich profilácia nezodpovedá potrebám trhu práce.

Zdravotníctvo je deravým košom, z ktorého prostredníctvom zisku vyťahujú peniaze dokonca aj tí, ktorí majú verejné zdroje chrániť – zdravotné poisťovne. Reforma penzijného systému priniesla model, ktorý je dlhodobo neudržateľný, nakoľko II. sporivý pilier, ktorý má pomôcť riešiť dôsledky demografického vývoja, sa vytvára na ťarchu zdrojov základného priebežného piliera a nezapája do systému nové súkromné zdroje.

3. Rok 2008 – Prevalenie celosvetovej hospodárskej krízy

Európska únia, Slovensko, ale aj celý svet prežívali po roku 2008 obdobie pomerne hlbokej hospodárskej krízy. Uvádza sa, že to bola najhlbšia hospodárska kríza od veľkej krízy z 30-rokov minulého storočia, resp. najväčšia kríza od 2. svetovej vojny. Hľadali sa mechanizmy, ako príčiny a dôsledky tejto krízy prekonať a ako nastaviť mechanizmy dlhodobého udržateľného rastu.

V prvom rade, nie celkom platilo, že sa jednalo o najväčšiu hospodársku krízu, napr. od 2. svetovej vojny. Krízy v 70-tych, 80-tych či 90-tych rokov minulého storočia boli svojou intenzitou minimálne porovnateľné – miery poklesu ekonomík i miery nezamestnanosti vo vyspelých západných krajinách boli zrovnateľné, ak nie vyššie ako v období po roku 2008. Aj tieto krízy mali globálny celosvetový charakter. Miery inflácie v USA, Japonsku, Nemecku, či v ďalších európskych krajinách sa pohybovali v úrovni 10 – 15 %, miery hospodárskeho poklesu a nezamestnanosti dosahovali vyššie hodnoty než za spomínanej krízy. Dá sa polemizovať aj o globálnom charaktere súčasnej krízy, keď Nemecko už v súčasnosti vykazuje najvyššiu mieru zamestnanosti od druhej svetovej vojny a horšie nie sú na tom ani Rakúsko, viaceré severské krajiny Európy, a nakoniec aj Slovensko.

Platí pravidlo, že aktuálne vládnuce politické elity vždy tvrdia o kríze,

ktorú práve prekonávajú, že je to tá najväčšia kríza, aká kedy bola. Je to politicky prirodzené. Budú to tvrdiť aj vlády, ktoré budú vo výkone v nasledujúcich rokoch.

Väčšina doterajších kríz, vrátane tej súčasnej, má jeden spoločný menovateľ, a tým je nadprodukcia. Akosi na túto elementárnu poučku zabúdame. Základným cieľom podnikania je čo najviac vyrobiť a zarobiť, čo síce dáva kapitalizmu silnú dynamiku, ale na druhej strane vedie k cyklickým krízam z nadprodukcie.

Špecifické však sú spúšťacie mechanizmy týchto kríz. V 70-tych a 80-tych rokoch to boli najmä dôsledky cenových šokov nerastných palív a surovín, v súčasnej kríze spúšťacím mechanizmom bolo prasknutie hypotekárnej bubliny v USA, ale aj podobnej bubliny v Španielsku, Anglicku, či v ďalších krajinách. Presýtenosť trhov napr. automobilovou produkciou je taktiež zjavná už viac rokov.

Ďalšou vecou, ktorá odlišuje krízy, ich prejavy a spôsoby ich eliminácie v období pred rokom 2000 a súčasnosťou je fakt, že v 90-tych rokoch došlo k monetarizácii svetových ekonomík. Centrálne banky boli zbavené dvojitej úlohy zároveň prijímať opatrenia na podporu ekonomiky a zároveň držať na uzde infláciu a ich dominantnou úlohou zo zákona sa stalo stráženie inflácie.

V krízach 70, 80 a 90-tych rokov sme boli svedkami vysokých inflačných vĺn, ktoré dosahovali vo vyspelých západných krajinách medziročne 10-15 %. V súčasných monetarizovaných systémoch miera inflácie sa pomerne bezpečne pohybuje v rozmedzí 2-3 %. Vysoká miera inflácie v minulosti síce sťažovala vypočítateľnosť podnikateľského prostredia, ale na druhej strane dávala ekonomickému systému väčšiu pružnosť. Dochádzalo k automatickej redukcii úrovne dlhov, ale treba dodať, že i úrovne úspor, miezd, dôchodkov a ďalších príjmov. Čo neriešili úspornými opatreniami vlády, to riešil automatizmus inflácie.

V súčasnosti však nízka inflácia dáva len obmedzený priestor pre riešenie disproporcií a dlhových problémov a preto väčšia, ale najmä zjavná, ťarcha zodpovednosti padá na plecia vlád. Musia svojimi opatreniami redukovať výdavky, hľadať nové príjmy, a teda dávať výdavky do súladu so zdrojovými možnosťami. Musia však zároveň hľadať stimuly, aby úsporami úplne nezadusili aspoň aký-taký ekonomický rast a minimálne sociálne parametre. To je nesporne veľmi zložitý problém spojený so

značnými nákladmi.

Počas 49 finančných kríz, ktoré sa od roku 1970 objavili po celom svete, čisté fiškálne náklady na to, aby sa bankový systém vrátil do normálu, v priemere predstavovali 13 % HDP. Tvrdí to Európska komisia. V niektorých rozvíjajúcich sa ekonomikách však podľa nej tieto náklady dosiahli až 50 % HDP.

Ako som už spomenul, impulzom súčasnej krízy bolo zlyhanie realitného trhu v USA, čo bolo dôsledkom poskytovania rizikových hypoték skupine obyvateľstva s nižším životným štandardom. Banky ich získavali ponúkaním pôžičiek s nízkym úrokom. V procese schvaľovania hypoték rizikovej klientele však zlyhali nielen banky, ale hlavne ratingové agentúry. Zlyhali v úlohe korektne posudzovať platobnú schopnosť budúcich dlžníkov.

Európa najprv kríze nevenovala pozornosť. Ekonomika EÚ sa prvej vlne finančnej krízy na jeseň 2007 vyhla bez väčších následkov. Finančné inštitúcie, ich produkty a ratingové agentúry však stratili svoju reputáciu. Európska komisia začala kritizovať nedbanlivé investičné praktiky, zlý manažment likvidity a nezodpovedné požičiavanie. k výraznejším regulačným opatreniam však nedošlo, pretože inštitúcie EÚ boli nejednotné v otázke potreby väčšej transparentnosti trhu.

Napr. Európsky parlament ani v kritickom roku 2007 nebol v stave prijať rezolúciu, aby Európska komisia urýchlila práce na sprísnení pravidiel pre reguláciu finančných trhov. Negatívne stanovisko zaujali pravicovo orientované frakcie, ktoré namietali protitrhovosť navrhovaných opatrení.

Vplyv krízy na EÚ sa začal prejavovať najmä v eurozóne v prvom štvrťroku 2008. Globálna ekonomika sa začala spomaľovať a Európska komisia opatrne avizovala, že v roku 2008 treba očakávať nižší rast a vyššiu infláciu. Európska centrálna banka však stále váhala znížiť úrokovú mieru.

Zlé hospodárske vyhliadky sa v druhom štvrťroku 2008 začali ešte viac prehlbovať. Vplyv na ne mala najmä oficiálna recesia v USA a rast cien ropy a energií. Európska ekonomika strácala istotu. Experti sa zhodovali, že dôvody zhoršujúcej sa ekonomickej situácie spôsobovala najmä globálna úverová kríza, ktorá sťažila prístup k zdrojom a naštrbila dôveru investorov, narastajúce svetové ceny potravín a ropy zasa sťažili

život spotrebiteľom i výrobcom. Silné euro znevýhodňovalo európskych exportérov. Najväčšie problémy hlásili Veľká Británia a Španielsko v dôsledku otrasov na realitnom trhu.

Kríza začala naberať otáčky v pondelok 15. septembra 2008, kedy burza Wall Street zažila najväčší pokles od teroristických útokov 11. septembra 2001. Americká vláda vyhlásila, že nebude zachraňovať veľké finančné spoločnosti verejnými peniazmi a investičná banka Lehmann Brothers následne vyhlásila krach. Európska centrálna banka okamžite poskytla bankám 30 miliárd eur krátkodobých pôžičiek.

Medzinárodný menový fond neskôr priznal, že úplne zlyhal vo svojej základnej činnosti, ktorou je dohľad nad svetovým finančným systémom. Ako uviedol, v dôsledku nekoordinovaného dohľadu a neefektívneho systému informovania sa nepodarilo dostatočne rýchlo zbadať blížiacu sa krízu a rovnako rýchlo pred ňou aj varovať. Ako dodal, jednou z hlavných chýb bolo, že vo svojej činnosti dohľadu odrážal všeobecný názor, že bohaté štáty s nízkou a stabilnou mierou inflácie a so silným finančným sektorom by mali vydržať akýkoľvek prípadný problém na realitnom a kapitálovom trhu.

V reakcii na negatívny vývoj vtedajší francúzsky prezident Nicolas Sarkozy vyhlásil, že treba nastaviť nový finančný systém, systém regulovaného kapitalizmu. Banky by podľa neho mali financovať rozvoj a nie zapájať sa do špekulatívnych operácií. Spôsob odmeňovania manažmentu bánk by ich nemal nútiť nepremyslene riskovať a tí, ktorí ohrozia úspory ľudí, by mali byť trestaní.

Podobne vtedajší britský premiér Gordon Brown vyzval, aby bol podporený plán zásadnej reformy globálneho finančného poriadku, ktorý nazval nový "Bretton Woods". Znamenal by koordinovanú kontrolu medzinárodných finančných inštitúcií, ktoré by už nemohli skrývať svoje transakcie. Paradoxne, ani jeden z nich neskôr neobhájil svoju pozíciu v prezidentských, resp. parlamentných voľbách.

V októbri 2008 EÚ začala s opatrným krízovým plánom. Banky dostali príkaz, aby udržiavali väčšie kapitálové rezervy, aby sa vyhli riziku svojej nesolventnosti. Na minisummite "veľkej štvorky" Francúzska, Nemecka, Británie a Talianska silné ekonomiky odmietli pristúpiť ku koordinovanému celoeurópskemu záchrannému balíku. Bol to ďalší z radu príkladov, že nielen svet, ale aj krajiny EÚ reagovali na globálnu

krízovú výzvu nie globálnym, ale národno-štátnym prístupom.

Po tom ako akcie niektorých veľkých bánk najmä vo Veľkej Británii klesli o 40 %, sa ministri financií EÚ dohodli, že zvýšia garancie individuálnych vkladov v bankách z 20,000 eur na 50,000 eur. Slovensko sa pridalo k viacerým členským štátom Írsku, Nemecku, Rakúsku či Grécku ktoré oznámili, že štát bude garantovať vklady v bankách v plnej výške. Je zrejmé, že najmä malé štáty usúdili, že je potrebné presvedčiť obyvateľstvo o neochvejnej ochrane bankových vkladov a zabrániť tak otrasu v ich bankovom systéme.

V záujme odvrátenia recesie Európska komisia v novembri 2008 zverejnila plán na obnovu ekonomiky. Mal hodnotu 200 miliárd eur a členské krajiny sa na ňom mali podieľať 1,5 % HDP. EÚ zároveň povolila odchýlky od striktných pravidiel o deficite rozpočtu. Podobne americký Kongres schválil balíček stimulov za 787 miliárd dolárov a k stimulácii svojich ekonomík pristúpili aj ďalšie svetové mocnosti, predovšetkým Rusko a Japonsko.

Silné ekonomiky EÚ zverejnili aj vlastné národné plány na ozdravenie ekonomiky. Napríklad Francúzsko vo výške 26 miliárd eur a Nemecko vo výške 31 miliárd eur. Veľká Británia zaviedla dočasné opatrenia a viaceré daňové úpravy, ktorými chcela zabezpečiť prísun čerstvých investícií, zaistenie pracovných miest a podporu malým a stredným podnikom. Slovenská vláda vyčlenila 332 miliónov eur zo štátneho rozpočtu na boj proti dôsledkom finančnej krízy. Balík bol zameraný najmä na podporu zamestnanosti a domáceho dopytu.

Napriek tomu, britská centrálna banka Bank of England – predpovedala, že straty spôsobené krízou dosiahnu výšku približne 2,2 bilióna eur. V máji 2009 Európska centrálna banka posilnila svoju snahu o zastavenie hospodárskeho poklesu a znížila kľúčovú úrokovú sadzbu na najnižšiu úroveň vo svojej histórii, a to na 1 %.

Celosvetová úverová kríza len do novembra 2009 stála vlády vo svete viac než 10 biliónov USD, ako informoval Medzinárodný menový fond. Podľa menového fondu bohaté štáty poskytli v rámci rôznych záchranných balíčkov a úverových záruk 9,2 bilióna USD, zatiaľ čo transformujúce sa štáty okolo 1,6 bilióna USD.

Čo sa týka formy pomoci, najväčšiu položku, až 4,6 bilióna USD, predstavovali úverové garancie. Kapitálové injekcie dosiahli okolo 1,1

bilióna USD, nákup aktív stál vlády takmer 2 bilióny a kroky na podporu likvidity približne 2,5 bilióna USD.

Ako reakciu na dôsledky hypotekárnej krízy, prudký pokles ekonomického rastu, narastajúce problémy bánk a zvyšujúcu sa nezamestnanosť vlády sveta len v roku 2009 natlačili do bánk a podnikateľského sektora vyše 10 biliónov dolárov. Podľa údajov Európskej komisie museli štáty EÚ od roku 2008 na záchranu bánk vynaložiť 39 % HDP, čiže 4,6 bilióna Eur. Len deväť krajín, vrátane Slovenska, tak urobiť nemuselo.

Z pohľadu EÚ je však význam slovenského bankovníctva zanedbateľný. Jeho podiel na európskom bankovom sektore je na úrovni 0,1 %. Špecifikom slovenského bankovníctva je aj to, že je tu vysoká prítomnosť zahraničných bánk. Viac ako 90 % všetkých aktív je v správe ich dcér.

Podnikanie slovenských bánk je zároveň prevažne konzervatívne, zameriava sa na financovanie podnikov, domácností a aktivity z primárnych vkladov klientov. Sú preto menej vystavené hlavným rizikám EÚ. Na druhej strane má však bankový sektor dominantnú úlohu pri financovaní slovenskej reálnej ekonomiky.

Z dôvodu krízy si väčšina európskych štátov stanovila deficit rozpočtu verejných financií vysoko nad úrovňou 3 % HDP. EK to mlčky akceptovala. Na jeseň 2009, keď sa už hospodárska situácia začínala stabilizovať, Komisia členským krajinám EÚ stanovila termín, dokedy majú napraviť svoje verejné financie. Slovensku a ôsmim ďalším krajinám ako krajný termín stanovila rok 2013.

Rozhodujúca váha stimulov, ktorá sa realizovala v roku 2009, znamenala postupné spomalenie hospodárskej recesie a v závere roka 2009 sa prejavili signály opätovného ekonomického oživenia. Cenou tohto oživenia však bolo výrazné zvýšenie deficitov verejných financií a štátnych dlhov viacerých krajín sveta, a to predovšetkým v Európskej únii a USA.

Po finančnej a hospodárskej kríze, ktoré kulminovali v rokoch 2008 a 2009, sa v roku 2010 prejavili príznaky krízy dlhovej. Dlhová kríza sa prevalila cez Grécko, Írsko, zasiahla Portugalsko a Španielsko a pohrozila aj ďalším európskym krajinám, predovšetkým Taliansku.

Celkový dlh krajín eurozóny i celej únie podľa Eurostatu v danom období výrazne vzrástol, a to na najvyššiu úroveň v doterajšej histórii. V eurozóne zasiahnutej dlhovou krízou dlh stúpol zo 79,3 percenta

HDP v roku 2009 na 85,1 percenta HDP v roku 2010. V celej európskej dvadsaťsedmičke vzrástol z 74,4 percenta HDP na 80 percent HDP v roku 2010. Dlh celej Európskej únie dosiahol v prepočte takmer desať biliónov eur. Pritom v roku 2007, teda pred začiatkom krízy, bolo zadlženie nižšie o takmer tri bilióny eur a dosahovalo 59 percent HDP.

Podľa predpokladov EK dlh eurozóny mal v roku 2012 dosiahnuť svoje maximum na úrovni 87,8 % hrubého domáceho produktu, ak členské štáty splnia konsolidačné plány. Po roku 2012 sa mal dlh eurozóny postupne znižovať, a to na 87 % HDP v roku 2013 a 85,1 % HDP v roku 2014.

V skutočnosti štátny dlh eurozóny v závere tretieho štvrťroka 2012 bol na úrovni 90 % hrubého domáceho produktu, pričom v rovnakom období predchádzajúceho roka to bolo 85,5 % HDP. Štátny dlh Slovenska stúpol medziročne z úrovne 42,2 % na 51,2 %. Vyplýva to z informácií, ktoré zverejnil Eurostat.

Najvyšší štátny dlh v závere tretieho kvartála roka 2012 mali Grécko ((152,6% HDP), Taliansko (127,3 %), Portugalsko (120,3 %) a Írsko (117 %). Najnižší dlh mali Estónsko (9,6 %), Bulharsko (18,7 %) a Luxembursko (20,9 %). Medziročne v treťom štvrťroku 2012 vzrástol štátny dlh 22 členov EÚ a klesol dlh piatich členov únie. Najviac medziročne vzrástol dlh Cypru (o 17,5 percentuálneho bodu), Írska (o 13,4 percentuálneho bodu) a Španielska (o 10,7 percentuálneho bodu). Najviac medziročne klesol dlh Grécka (-11,1 percentuálneho bodu), Maďarska (-4,8 percentuálneho bodu) a Lotyšska (-3,6 percentuálneho bodu).

Ukázalo sa, že dlhy nadobúdajú rovnaké vlastnosti ako hmota – dlhy sa nestrácajú, len menia svoju formu. Zo súkromných dlhov sa menia na dlhy verejné, z verejných dlhov jednotlivých štátov mutualizujú, resp. konvergujú na dlhy zoskupení garantujúcich krajín, resp. ECB.

Globálny charakter dlhovej krízy zvýraznila aj vzájomná angažovanosť krajín a vzájomná previazanosť krytia štátnych dlhov. Americké penzijné fondy a banky sú i cez nákupy štátnych dlhopisov silne angažované v Európe, a naopak, európske fondy a banky sú silne angažované v USA. To znamená, že akékoľvek izolované riešenie prijaté v EÚ, ako napr. Euroval, síce mohlo EÚ vnútorne posilniť, nebolo by však schopné v plnom rozsahu prekryť dôsledky prípadného dlhového bankrotu USA.

Ďalšie významné straty mohli vyplynúť z oslabenia eura, a najmä zo zníženia dôvery v euro. Napr. v roku 2011 krajiny eurozóny na financovanie len vládnych dlhov (podotýkam bez dlhov obcí a miest, nových úverov na investície) potrebovali získať od investorov 2 000 mld. Eur. Ak v dôsledku nedôvery v euro by úrokové sadzby na eurové dlhy stúpli len o 1 percentuálny bod, znamenalo by to pre krajiny eurozóny ročné zvýšenie nákladov o 20 mld. Eur. Ešte výraznejšie straty, úrovňou v 100-kách mld. Eur, by spôsobila hospodárska recesia rezultujúca z reťaze spontánnych bankrotov. Nemeckí odborníci straty EÚ z takéhoto hospodárskeho cunami vyčíslili na 4 bilióny Eur.

Témou dňa sa preto stala otázka, ako preklenúť dlhové problémy najviac postihnutých krajín, ako zabrániť ich bankrotu a hrozbe domino efektu a rozšírenia dlhovej nákazy nielen v Európe, ale aj do svetovej ekonomiky. Začalo sa formovanie spoločného európskeho riešenia v podobe najskôr bilaterálnej pomoci Grécku, neskôr v podobe dočasného Eurovalu, ktorý vyústil do trvalého Eurovalu.

Rozširovanie dlhovej nákazy a problémy s financovaním verejných dlhov viedli k medzivládnym dohodám na úrovni Rady EÚ o vytvorení dočasného a neskôr trvalého Eurovalu. Sú to mechanizmy hotovostných a garančných záruk a pôžičiek umožňujúcich dotknutým krajinám financovať svoje dlhy lacnejšie než na báze bežných komerčných podmienok. Cieľom bolo opäť predísť domino efektu a zrúteniu finančného systému EÚ a následným hospodárskym a sociálnym dôsledkom. Podmienkou finančnej a garančnej pomoci však bolo plnenie ráznych opatrení na zlepšenie finančnej pozície dotknutých krajín.

Mementom pre EÚ však bola znižujúca sa konkurencieschopnosť. Kým krajiny eurozóny tvoria 25 % svetového HDP, vynakladajú až 50 % svetových sociálnych výdavkov. Veľkým problémom bola aj disciplína v rámci EÚ. Všeobecne záväzný Pakt stability a rastu porušili členské štáty viac ako 60-krát bez akýchkoľvek následkov a výnimkou neboli ani krajiny ako Nemecko, či Francúzsko.

Pred pätnástimi rokmi na tom bolo Nemecko podobne ako Francúzsko dnes chorľavejúca krajina Európy. Trpelo narastajúcou nezamestnanosťou a nedostatkom investícií. Väčšina jeho úspor sa investovala v zahraničí a jeho podiel čistých domácich investícií patril k najnižším medzi všetkými krajinami OECD. Sociálnodemokratická vláda Gerharda Schrödera bola

pod silným tlakom, aby konala. A tak v roku 2003 rozhodla, že milióny Nemcov pripraví o druhú vrstvu poistenia v nezamestnanosti, čím otvorila cestu pre vznik sektora s nízkymi mzdami a výsledne znížila mieru inflácie.

Od roku 1995, keď bolo definitívne ohlásené euro, do roku 2008, keď prepukla globálna finančná kríza, zrazilo Nemecko ceny oproti svojim obchodným partnerom v eurozóne o 22 percent. Naopak, za desať rokov od prijatia eura juhoeurópske krajiny zvýšili mzdy o 30 až 40 percent,

Spoločnosť Goldman Sachs vypočítala, že Francúzsko musí zlacnieť o 20 percent, aby dokázalo udržateľne obsluhovať svoj dlh. To isté platí pre Španielsko, zatiaľ čo Taliansko by muselo zlacnieť o 1015 percent a v Grécku a Portugalsku by bol potrebný pokles domácich cien o 30, respektíve 35 percent. Štatistiky kúpnej sily v OECD vykresľujú podobný obrázok: Grécko potrebuje devalvovať o 39 percent a Portugalsko o 32 percent, aby dosiahli aspoň cenovú hladinu prevažujúcu v Turecku

Novou legislatívou EÚ sa výrazne prehlbuje definícia mechanizmov účinného dohľadu nad hospodárením členských štátov Európskej únie, resp. štátov eurozóny, a osobitne tých štátov, ktoré žiadajú o pôžičky z podporných zdrojov EÚ na preklenutie svojich finančných problémov.

Postupujúca finančná kríza zintenzívnila potrebu európskej kontroly finančných inštitúcií nielen na národnej úrovni, ale hlavne ich medzinárodných aktivít. Podľa údajov Európskej komisie v Európe operovalo osem tisíc bank. Dôležitým bude prepojiť dohľady štátov EÚ, a to predovšetkým nad 44 skupinami, ktoré operujú naprieč niekoľkými krajinami a vlastnia asi dve tretiny európskych aktív. Krajiny EÚ síce uznávali, že potrebujú spoločný finančný dohľad, ale keď prišlo na prerokovávanie podrobností, stiahli sa späť na svoje národné pozície a potopili každú reformu, o ktorej si mysleli, že ich znevýhodní voči inému štátu".

Európska komisia preto prišla s dôležitým balíkom právnych predpisov na výrazné posilnenie dohľadu vo finančnom sektore v Európe. Cieľom týchto vylepšených dohôd o spolupráci je udržateľným spôsobom posilniť finančnú stabilitu v celej EÚ, zabezpečiť jednotné uplatňovanie a presadzovanie rovnakých základných technických predpisov, v počiatočnom štádiu identifikovať riziká v systéme a v núdzových situáciách a pri riešení sporov medzi orgánmi dohľadu dokázať spoločne

postupovať oveľa účinnejšie.

EK tiež pripravila legislatívu o zavedení nových noriem pre banky v EÚ na základe dohody Bazilej III. Banky sa však bránia a tvrdia, že nové pravidlá budú viesť k zníženiu a nie k zvýšeniu stability. Obmedziť by to mohlo najmä úverový tok smerom do malých a stredných podnikov. Mario DRAGHI, guvernér ECB, vyzval eurozónu na rýchle vytvorenie spoločného fondu na reštrukturalizáciu problémových bánk. Takýto fond je podľa neho logickým a nevyhnutným krokom k dokončeniu bankovej únie potom, čo Európska centrálna banka podľa plánu v roku 2014 prevzala dozor nad rozhodujúcim bankovým sektorom eurozóny.

Do centra pozornosti sa dostávajú obchody s derivátmi, ktoré nadobudli obrovské rozmery. Podľa štatistiky Banky pre medzinárodné platby len za posledných šesť rokov sa objem týchto obchodov viac ako zdvojnásobil a dosiahol sumu 638 biliónov dolárov, čo predstavuje desaťnásobok celosvetového hrubého domáceho produktu. Aj preto viacerí ekonómovia varujú, že problémy na trhu s derivátmi môžu byť tikajúcou bombou.

Brusel navrhol aj tvrdšie pravidlá pre ratingové agentúry. Agentúra, ktorá vedome alebo v dôsledku hrubej nedbanlivosti poruší pravidlá a spôsobí tak investorom spoliehajúcim sa na jej rating škody, bude musieť počítať so žalobou.

Spomínané opatrenia prijímané nepochybne s dobrým úmyslom však mali jeden zásadný nedostatok – na globálny celosvetový problém sa reagovalo pravidlami, ktoré platia len pre priestor EÚ. Preto kroky pripravované na úrovni EÚ majú zatiaľ výrazné znaky neúplných, kompetenčne a priestorovo obmedzených, a stále ešte nevybalansovaných riešení

Európu, v tom aj Slovensko, čakajú dlhé roky aplikácie týchto opatrení, a taktiež ich harmonizácie s ďalšími hospodárskymi veľmocami sveta. Nevynímajúc ani nové prístupy k organizácii svetových aj európskych trhov. Pred dverami Európskej únie čaká aktuálna výzva – vytvorenie spoločného trhu USA a EÚ. Ten sa zatiaľ zdá byť v nedohľadne.

Čo však neodbytne klope na dvere svetovej, európskej aj slovenskej ekonomiky, je prízrak novej hospodárskej krízy, ktorá sa opakuje takmer s pravidelnou 10-ročnou frekvenciou. Svetová ekonomika ťahaná predovšetkým rastom spotreby podloženej kvantitatívnym uvoľňovaním

masy peňazí, rastúcim zadlžovaním štátov aj občanov, sprevádzaná finančnými a realitnými bublinami, hrozí prasknúť v ktorúkoľvek, pre nepripravený svet v nečakanú chvíľu. Bude to opäť magická osmička???

3. Kapitola – Vývoj politiky súdržnosti EÚ v podmienkach Slovenska

FINANČNÁ IMPLEMENTÁCIA POLITIKY SÚDRŽNOSTI NA SLOVENSKU

FINANCIAL IMPLEMENTATION OF THE COHESION POLICY IN SLOVAKIA

Ing. Ondrej B a r i č, PhD.

Abstrakt

Európa zahŕňa množstvo regiónov, ktoré prešli rôznym sociálnym a ekonomickým vývojom. V súčasnosti sa nachádza v podmienkach rozvíjajúcej sa znalostnej ekonomiky a globálnych integračných trendov. Slovensko je jasným príkladom, aký veľký vplyv má globalizácia na trh Európskej únie (EÚ). Hlavne po vstupe Slovenska do EÚ sa dá po dosiahnutých výsledkoch v politike hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti tento jeho vývoj hodnotiť kladne. Potvrdzuje to hlavne pozitívny dosah zahraničných firiem na ekonomiku Slovenska.

Hospodárska a finančná kríza zvýšila potrebu politiky súdržnosti, v rámci ktorej sa investuje do konkurencieschopnosti krajín a jej regiónov a ďalej sa podporuje rozvoj tých, ktoré zaostávajú v rámci EÚ. Významnú úlohu v tomto procese zohráva finančná implementácia politiky súdržnosti z fondov EÚ z ktorých sa realizujú štrukturálne zmeny aj na Slovensku.

Kľúčové slová: politika súdržnosti, programové obdobie, Európske štrukturálne a investičné fondy, znalostná ekonomika, globalizácia.

Abstract

Europe includes a number of regions that have undergone various social and economic development. We are now in situation of the knowledge economy developing and global integration trends. Slovakia is a clear example of how big is the impact of globalization on the European Union (EU) market. The development after Slovakia's accession to the EU and after achievements in economic, social and territorial cohesion can be assessed positively. It is confirmed by the positive impact of foreign companies on the Slovak economy. The economic and financial crisis has increased the need for cohesion

policy, within which it is invested into the countries and its regions competitiveness, and the development of those who fall behind in the EU is further encouraged. Important role in this process plays financial implementation of the cohesion policy from the EU funds, from which structural changes are made also in Slovakia.

Keywords: *cohesion policy, programming period, the European Structural and Investment Funds, the knowledge economy, globalization.*

JEL Classification: F 36.

Úvod

Dôležitým nástrojom ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý patrí zároveň k pilierom Európskej únie je *politika súdržnosti*. Táto politika EÚ bola definovaná v roku 1988 na základe rozhodnutia spojiť regionálnu politiku s časťou sociálnej politiky EÚ a s časťou poľnohospodárskej politiky EÚ do jedinej[88].

Politika súdržnosti, prechádzala a prechádza v Európskej únii vývojom, v ktorom sa v zmysle účelu a potrieb menili aj jej ciele. V súčasnosti možno povedať, že je najdôležitejšou investičnou politikou Európskej únie. Zameriava sa na všetky regióny a mestá v EÚ s cieľom podporovať tvorbu pracovných miest, konkurencieschopnosť podnikov, hospodársky rast, trvalo udržateľný rozvoj a zlepšovať kvalitu života občanov.

Politika súdržnosti prináša novým členským štátom výhody. Jej význam a budúcnosť je v tom, aby zmiernila sociálne a ekonomické rozdiely medzi členskými krajinami EÚ a ich regiónmi. Politika súdržnosti (resp. solidarity, známa aj ako kohézna politika) v regionálnych, poľnohospodárskych a sociálnych veciach podporovaná inovačnou politikou EÚ, predstavuje časť spoločného bohatstva EÚ.

Potreba solidarity medzi členskými štátmi EÚ a medzi regiónmi vyznela ešte akútnejšie po vstupe 12 nových krajín v roku 2004 s národným dôchodkom pod priemerom Únie, vrátane Slovenska. V ďalšom období investície do inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu nás

88 Politika súdržnosti je aj právne zakotvená v Zmluve o Európskych spoločenstvách v článku 158.

vedu k hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti, ktorá je zladená so stratégiou EU 2020. Význam politiky súdržnosti vzrástol zvlášť v časoch finančnej krízy a hospodárskej recesie, ktorá v roku 2008 zachvátila i členské krajiny EÚ.

Slovensko je ekonomickou úrovňou pod priemerom krajín EÚ aj preto, že dlhodobo zaostáva za vyspelými krajinami najmä v investíciách do vedomostnej ekonomiky. Pri rýchlom využívaní eurofondov na zmiernenie krízy rozhodujúcu úlohu mali zohrávať hlavne investície do vzdelávania, vedy a výskumu a inovácii. Takýto trend nastúpili ako príklad z minulosti severské krajiny z čoho teraz získavajú. V tomto období počas krízy dosiahlo využitie eurofondov v tejto oblasti na Slovensku len malé percentá.

Základom realizácie politiky súdržnosti sú finančné nástroje. Predstavujú spôsob účinného vynakladania a využívania zdrojov, ktoré sú zahrnuté vo viacročných rozpočtoch EÚ pre dosahovanie cieľov politiky súdržnosti EÚ. *Týmito nástrojmi sú fondy*, ktoré môžu na základe EÚ odsúhlasených programových dokumentov jednotlivé členské krajiny využívať.

1. Vývoj politiky súdržnosti Európskej únie a Slovenska

Zmyslom politiky súdržnosti, často používanej ako *synonymom kohézna*, je podpora krajiny ako celku smerujúca do oblastí, ktoré vytvárajú podmienky pre jej lepší ekonomický a sociálny rozvoj. Ak za všeobecný cieľ tejto politiky pokladáme eliminovanie regionálnych disparít treba skonštatovať, že sa tento zámer doposiaľ nepodarilo úplne naplniť zvlášť na Slovensku.

Politika súdržnosti vychádza z historických súvislostí, v procese rozširovania Európskeho spoločenstva o chudobnejšie štáty. Vznikala postupne, ako potreba koordinácie regionálnej politiky (RP) Európskej únie s inými spoločnými politikami EÚ. S celkovým rozvojom spolupráce a integrácie v Európe do značnej miery súvisí *cezhraničná spolupráca*. Tento proces je výsledkom objektívne prebiehajúcej *globalizácie politického, ekonomického, sociálneho a kultúrneho vývinu vo svete* a snahy premietnuť ho do všestranných integračných tendencií vyúsťujúcich do vzniku euroregiónov.

Regionálna politika, ktorá je obsahom politiky súdržnosti, prechádzala

v Európskej únii vývojom, čím sa menili aj nariadenia prostredníctvom ktorých sa regionálna politika implementuje. Výsledkom týchto zmien bola i nasledovná zmena terminológie súvisiacej s regionálnou politikou EU.

Terminológia regionálna politika

začala sa výraznejšie uplatňovať vo vyspelých západoeurópskych štátoch na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 20.storočia do roku 1988.

Terminológia štrukturálna politika

začala sa používať namiesto regionálnej politiky od roku 1988 do 2006. K zmene terminológie došlo prijatím rozhodnutia o integrácii regionálnej politiky s časťou sociálnej politiky / riešenie problémov z nezamestnanosťou/ a časťou poľnohospodárskej politiky /riešenie problémov s rozvojom vidieka a vidieckych sídel/.

Terminológia kohézna politika

Sa začala uplatňovať od roku 2007.Bez ohľadu na zmenu terminológie podstatou zostáva *stále regionálna politika*. Jej cieľom aj naďalej je predovšetkým znižovanie *disparít v hospodárskom a sociálnom rozvoji medzi krajinami EU a regiónmi v krajinách Spoločenstva*.

Začiatky regionálnej politiky v Európe na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia sú charakterizované individuálnym prístupom krajín k regionálnej politike. Regionálna politika vtedy nebola koordinovaná na nadnárodnej úrovni. Uplatňovala sa v západoeurópskych krajinách tradičná (jednoduchá) forma regionálnej politiky, ktorá bola charakteristická tým, že krajiny si riešili svoje vnútorné regionálne disparity samostatne. Potvrdzovala to aj skutočnosť, že medzi pôvodnými šiestimi zakladajúcimi krajinami EHS nebola taká výrazná diferenciácia v hospodárskom a sociálnom rozvoji.

Postupne, predovšetkým so svojím rozširovaním, však začalo EHS vydávať značné množstvo prostriedkov na cieľavedomé zlepšovanie ekonomickej štruktúry v tých sférach a regiónoch členských krajín, ktoré potrebovali pomoc. *Regionálna politika začínala byť koordinovaná*. Zakladajúcou Rímskou zmluvou v roku 1957 bol zriadený *Európsky sociálny fond* (ESF), s cieľom prispievať k rekvalifikácii pracovných síl v postihnutých oblastiach a riešiť nezamestnanosť mládeže, pretože

v tomto období narastali štrukturálne krízy v krajinách spoločenstva. Následne v roku 1962 bol vytvorený *Európsky poľnohospodársky usmerňovací* a *garančný fond (EAGGF),* z ktorého sa financovala presadzujúca sa spoločná poľnohospodárska politika.

Výraznejší obrat v regionálnej politike vyspelých európskych štátov nastal začiatkom 70-tych rokov, kedy sa menil aj charakter cieľov regionálnej politiky. Vznikla potreba vytvorenia *Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERDF) v roku 1975.* Bol výsledkom konferencie ministrov zodpovedných za regionálne plánovanie pri Rade Európy v Bonne (1970), ktorá nastolila požiadavku preskúmať *možnosti pre uplatnenie koordinovaného prístupu k regionálnemu plánovaniu v členských krajinách.*

Postupne sa začala výrazným spôsobom presadzovať *cezhraničná spolupráca*, ktorá je v Európe zároveň dôležitou súčasťou integračných procesov. Je podporovaná prostredníctvom viacerých medzinárodných zmlúv a dokumentov. Jej rozvoj najpodstatnejšie ovplyvnil *Európsky rámcový dohovor (ERD) o cezhraničnej spolupráci*. Bol podpísaný v Madride 21. mája 1980. Tento postup vyústil až do nadnárodnej euroregionálnej spolupráce.

Jeden z hlavných dokumentov EÚ v oblasti regionálnej politiky a to *Európska charta regionálneho plánovania (Torremolinos),* bol schválený v roku 1983. Je to metodický dokument dôležitý pre koordináciu regionálnych politík v členských krajinách EÚ.

Skutočný obrat ku komunitárnej regionálnej politike nastal až v osemdesiatych rokoch.

V roku 1988 bolo prijaté rozhodnutie najvyššími orgánmi ES o integrácii regionálnej politiky s časťou sociálnej a časťou agrárnej politiky do tzv. štrukturálnej politiky. *Išlo o prvú zásadnejšiu reformu regionálnej politiky.*

Dôsledkom tejto reformy bolo aj zavedenie nového prvku do regionálnej politiky – *strednodobé plánovanie regionálnych programov (princíp programovania).*Na podporu štrukturálnej politiky EÚ bol prijatý ďalší nástroj uplatňovaný od roku 1993 *Kohézny fond (KF),* ktorý bol určený pre krajiny ktorých HDP nepresahovalo 90% priemeru krajín EÚ.

Európska komisia (EK) v júli 1997 predložila dokument *Agenda*

2000[89]. Mala posilniť jednotlivé politiky a dať Európskej únii *nový finančný rámec pre programovacie obdobie 2000 až 2006* s výhľadom na rozšírenie Únie. Prijaté boli dva finančné mechanizmy – programy ISPA a SAPARD. Ešte v roku 1989 vznikol PHARE. Všetky tri sú určené na posilnenie *predvstupovej stratégie*, ktorá mobilizuje všetky formy pomoci, poskytovanej kandidátskym krajinám.

Európska rada v Luxemburgu /december 1997/ rozhodla o začatí globálneho procesu rozširovania EU pre 10 krajín, ktoré deklarovali, že chcú vstúpiť do Spoločenstva. Medzi nimi bolo aj Slovensko. V tej súvislosti bolo potrebné prehodnotiť aj štrukturálnu politiku ako aj spôsoby financovania štrukturálnej politiky najmä voči novým 10 štátom. Proces rozširovania EU si vyžiadal uskutočnenie ďalších zásadnejších zmien v dovtedajšej štrukturálnej politike a tak *došlo k druhej zásadnej reforme štrukturálnej politiky.*

Do týchto zmenených podmienok štrukturálnej politiky vstúpilo v roku 2004 10 dovtedy asociovaných krajín za riadnych členov EU a využívalo zdroje pre podporu svojich problémových regiónov v zmysle zásad, ktoré im reformovaná štrukturálna politika umožňovala.

Noví členovia EÚ medzi nimi aj Slovensko využívali prostriedky zo štrukturálnych fondov v *tzv. skrátenom programovacom období rokov 2004-2006.*

Zároveň sa v roku 2007 rozbehlo nové 7-ročné programovacie obdobie 2007-2013 kohéznej politiky s novými reformovanými podmienkami.

Rok 2007 môžeme nazvať aj *prechodným obdobím, kedy súčasne „dobiehala stará - štrukturálna politika a zároveň sa začínala „rozbiehať nová“ kohézna politika.*

V priebehu programovacieho obdobia 2007-2013 počas uplatňovania kohéznej politiky EÚ začala EÚ s prípravou na nasledujúce obdobie. V roku 2011 predstavila Európska komisia dokument *Spoločný strategický rámec*[90] (SSR), ktorý je rámcom politiky súdržnosti EÚ na obdobie 2014 – 2020. Jeho úlohou bolo lepšie zadefinovať investičné priority pre budúci európsky rozpočet na roky 2014 – 2020. za účelom napĺňania cieľov stratégie Európa 2020.

89 Je označovaná aj ako „Program EÚ pre 21. storočie“.

90 http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag40/mag40_sk.pdf

Regionálna politika na Slovensku

sa začala formovať po roku 1990 v prostredí transformujúcej sa spoločnosti a ekonomiky. Uplatňovala sa v jednoduchej forme, ktorej prioritným cieľom bolo hlavne riešenie nezamestnanosti. Počas prvých rokov transformácie bolo náročné uplatňovať akúkoľvek koncepčnú RP, keďže nebolo celkom jednoznačné, aké problémy sa v ktorých regiónoch vyskytnú.

Už v roku 1991 uznesením vlády SR č. 390 boli schválené „*Zásady regionálnej hospodárskej politiky*“, čím boli navrhnuté systémové kroky pre riešenie regionálnych problémov.

Postupne sa do praxe začali implementovať nástroje regionálnej politiky informačného, finančného aj administratívneho charakteru. V tomto roku 1991 začali v okresoch vznikať aj *Regionálne poradenské informačné centrá (RPIC), podnikateľské inovačné centrá (BIC), neskôr regionálne rozvojové agentúry (RRA).*

V nadväznosti na nové administratívne členenie štátu bola Uznesením vlády č. 802 z roku 1997 schválená *Koncepcia štátnej regionálnej politiky*, ktorá okrem iného stanovovala, aké programové dokumenty a nástroje sa majú v záujme usmerňovania regionálneho rozvoja využívať. Po reorganizácii územnosprávneho členenia boli Štatistickým úradom Slovenskej republiky (ŠÚ SR) prostredníctvom opatrenia č. 75 zo dňa 4. marca 1998 vydaného v Zbierke zákonov konštituované *regióny NUTS*[91] (nomenclature d´unités territoriales statistiques – nomenklatúra územných štatistických jednotiek). Toto nové územnosprávne členenie malo následne zásadný význam pre koncipovanie RP a pre zaradenie regiónov NUTS medzi jednotky oprávnené prijímať finančnú podporu EU z prostriedkov EÚ. Následne bol schválený *Integrovaný plán regionálneho a sociálneho rozvoja Slovenska (1999)*[92].

Na rozvoj cezhraničnej spolupráce a cezhraničných integračných procesov na regionálnej úrovni, nasledoval boom z rokov 1999–2001predovšetkým na dvojstrannej spolupráci s krajinami, ktoré susedili so Slovenskom.[93]

91 Ktorých vznik predstavoval nevyhnutnú podmienku priblíženia sa RP Slovenska príslušným normám EÚ.

92 Dokument spojením finančnej pomoci vlády SR, súkromného sektora a EÚ prostredníctvom predvstupových fondov (Phare 2000, Sapard, Ispa), sa zameriava na znižovanie rozdielov medzi regiónmi.; http://www.mpsr.sk/mvrrfiles/001392.pdf

93 Cezhraničná regionálna spolupráca na vyššom kvalitatívnom stupni sa začala rozvíjať v podstatnej miere po poslednom väčšom rozšírení Európskej únie (EÚ) v r. 2004. Tejto tendencii

Ústredným orgánom zodpovedným za regionálnu politiku sa stalo Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja (MVRR), ktoré vypracovalo a na schválenie predložilo v roku 2000 *Zásady regionálnej politiky*, v ktorých boli rozpracované všeobecné organizačno-inštitucionálne a programové nástrojové ako aj zdrojové možnosti Slovenska pre zabezpečenie regionálnej politiky.[94] Cieľom tohto dokumentu *bola harmonizácia regionálnej politiky uskutočňovanej na Slovensku s regionálnou politikou EÚ*. Tým, že aj Slovensko bolo akceptované ako kandidátska krajina pre vstup do EÚ, získalo nárok tak, ako ostatné vstupujúce krajiny, na využívanie prostriedkov z programov predvstupovej pomoci EÚ.

Ďalším krokom k participácii na štrukturálnej a kohéznej politike EÚ bolo prijatie *Zákona o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z.* Tento presne stanovoval podmienky, základné programové dokumenty a finančné zabezpečenie podpory regionálneho rozvoja. Rovnako v tomto ohľade upravoval pôsobnosť orgánov štátnej správy a samosprávy. V nadväznosti na tento zákon bolo postupne prijatých viacero strategických plánovacích dokumentov, ako *Plán rozvoja vidieka, Národný environmentálny akčný plán, Koncepcia územného rozvoja Slovenska, Národný plán regionálneho rozvoja SR a i*. Tieto dokumenty boli využité aj pre historický okamih pre Slovenskú republiku a to bol vstup do Európskej únie v máji 2004. Rozhodujúcim nástrojom realizácie regionálnej politiky v tomto období sa stalo najmä získavanie *priamych zahraničných investícií* (PZI) a ich (proklamovaná) účinná lokalizácia do jednotlivých regiónov Slovenska.

Z legislatívneho aspektu zabezpečenia RP bolo v roku 2008 dôležitým momentom prijatie novelizovaného *Zákona na podporu regionálneho rozvoja (Zákon č. 539/2008 Z.z.).* Tento zákon zároveň definoval ako základný dokument na podporu regionálneho rozvoja na národnej úrovni *Národnú stratégiu regionálneho rozvoja SR*. Je to východiskový strategický dokument,[95] ktorého cieľom je komplexne určiť strategický prístup štátu k podpore regionálneho rozvoja v SR. Úlohou dokumentu sú vízie a ciele pre región na úrovni NUTS 3 a vzťahujú sa na obdobie do roku 2030.

napomáhala podpora zo strany inštitúcii EÚ.

94 Uznesením vlády č. 725/2000 boli prijaté.

95 prijatá uznesením vlády SR č. 296/2010; http://www.mpsr.sk/index.php?navID=1&navID2=1&sID=67&id=2558 ;

Vládnym uznesením č:222/2014 bola prijatá *Aktualizácia Národnej stratégie regionálneho rozvoja Slovenskej republiky*[96]. Dôvodom aktualizácie národnej stratégie bolo zosúladenie a prepojenie priorít národnej stratégie s prioritami stratégie Európskej únie v oblasti regionálnej politiky, hospodárska a finančná kríza, ale aj nové programové obdobie 2014 – 2020. *Zákonom č. 309/2014 Z.z. sa mení a dopĺňa zákon č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja*[97] . Zámerom navrhovanej právnej úpravy bolo najmä posilnenie úlohy jednotlivých aktérov regionálneho rozvoja, zapojenie verejnosti a sociálno-ekonomických partnerov do prípravy, realizácie a hodnotenia strategických dokumentov v oblasti regionálneho rozvoja. Všetky prijímané zákony a dokumenty, v poslednom období boli schválené aj pre efektívne uplatnenie *Partnerskej dohody (PD)* schválenej EK[98], ktorý je hlavným dokumentom rozvoja Slovenska a jeho regiónov na obdobie rokov 2014-2020. PD je dokument, ktorý určuje stratégiu, priority a podmienky Slovenska na využívanie fondov EU efektívnym a účinným spôsobom s cieľom dosiahnuť priority stanovené v *stratégii Európa 2020.*

2. Nástroje a ciele politiky súdržnosti v programových obdobiach

Hlavnými nástrojmi politiky súdržnosti sú *fondy*, ktoré zriadila EÚ na realizáciu cieľov tejto politiky. Ich finančný rámec je daný viacročným finančným rozpočtom EÚ schvaľovaným na sedemročné programovacie obdobia. *Počet, štruktúra a náplň fondov* sa v jednotlivých programovacích obdobiach menil s vývojom Európskeho spoločenstva, ktoré sa snaží reagovať a zameriavať na najzávažnejšie problémy nielen EU ako celku, ale aj členských krajín a jej regiónov.

Doposiaľ boli stanovené EÚ *tri programové obdobia a jedno špeciálne tzv. predvstupové obdobie*, určené pre krajiny uchádzajúce sa o vstup do EÚ. *Využívanie fondov s určením oblasti ich využitia (cieľov)* pre jednotlivé členské krajiny EÚ podmienila schválením *programových dokumentov v jednotlivých programovacích obdobiach*, ktoré tieto krajiny vypracovali a po schválení Európskou komisiou (EK) sa pre ne tieto dokumenty stáli záväznými. Tieto základné dokumenty

96 file:///C:/Users/user/Downloads/Ozn_Emenie_Aktualiz_Ecia_NSRR_SR.pdf;
97 http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/82877/1/2;
98 http://www.partnerskadohoda.gov.sk/zakladne-dokumenty/

v jednotlivých obdobiach obsahujú *Operačné programy(OP). Tie sú následne rozpracované do samostatných dokumentov, ktoré tiež schvaľuje EK.* Tu je potrebné zdôrazniť, že pri tvorbe programových dokumentov sa Slovensko zaviazalo klásť dôraz na zabezpečenie kompatibility s politikami EU a koordinácii štrukturálnej pomoci pri využívaní finančných prostriedkov EÚ v podmienkach Slovenska, resp. pri napĺňaní vlastných politik a tým vlastne aj zámerov hospodárskej politiky vlády SR.

Hlavnou zásadou resp. princípom implementácie fondov EÚ je *spolufinancovanie z národných zdrojov.* Zároveň tieto nástroje sa stávajú *súčasťou štátneho rozpočtu*.

Pri tvorbe, hodnotení a monitorovaní pomoci v *programových dokumentoch* sa uplatňuje *princíp partnerstva*, definovaný v legislatíve EU a Slovenska. To znamená participáciu nielen zo strany štátnej správy, ale aj inštitúcii ako, Únia miest a obcí Slovenska, Združenie miest a obcí Slovenska, Slovenská obchodná a priemyselná komora, Grémium tretieho sektora, univerzity, SAV a.i.

Na posudzovanie a hodnotenie potrieb regiónov, ako aj na určenie vhodnosti jednotlivých nástrojov regionálnej politiky EÚ pre konkrétne regióny, sa používa už spomínaná metodika NUTS. Z hľadiska rozdeľovania finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov je dôležitá najmä úroveň NUTS II, teda úroveň regiónov.[99]

Len pre úplnosť treba uviesť, že finančná pomoc z EÚ pre programové obdobie sa realizuje aj mimo programových dokumentov, cez *jednotlivé programy a iniciatívy EÚ*. Ich finančné príspevky v porovnaní s objemom v programových dokumentoch sú však podstatne nižšie. Sú to zvláštne programy zriadené Európskou komisiou k riešeniu špecifických problémov týkajúcich sa celého územia EÚ, ktoré doplňujú iné programy EÚ alebo uľahčujú ich realizáciu, ako napr. podpora cezhraničnej, medzinárodnej a medzi regionálnej spolupráce a podpora sociálno-ekonomického rozvoja vidieka. Ďalej sú to *komunitárne programy*, ktoré

99 Na základe metodiky NUTS bolo územie Slovenskej republiky rozdelené nasledovne:
NUTS I Slovensko
NUTS II Bratislavský kraj, západné Slovensko, stredné Slovensko, východné Slovensko
NUTS III osem vyšších územných celkov Slovenska
NUTS IV 79 okresy Slovenska
NUTS V 2 883 obce Slovenska

sú nástrojom Európskej únie, ktoré slúžia k prehlbovaniu spolupráce a riešeniu spoločných problémov členských krajín EÚ v oblasti ich konkrétnych politík.

V ďalšej časti príspevku bude preto predmetom realizácia *nástrojov a cieľov* zahrnutých len v jednotlivých *programových dokumentoch* schválených pre Slovensko, pre určené obdobia.

Nástroje a ciele v predvstupovom období

Cieľom predvstupovej podpory je prispieť k príprave kandidátskych krajín na plné členstvo v Európskej únii v hospodárskej a sociálnej oblasti. K predvstupovým nástrojom EÚ patria programy PHARE, ISPA a SAPARD.[100]

PHARE - Nariadenie Rady ES č.1266/99 zo dňa 21.6.1999 o koordinácii pomoci krajinám uchádzajúcim sa o členstvo v rámci predvstupovej stratégie a o doplnku Nariadenia Rady ES č.3906/89 v čl.7 špecifikuje, že všetky investičné projekty podporované z programu PHARE musia byť doplnené o príspevok z národných verejných finančných prostriedkov. Na základe Smernice pre implementáciu programu PHARE v kandidátskych krajinách v období 2000-2006 vydanej EK 15.10.1999 je min. výška stanovená na 25% verejných nákladov. PHARE je najväčším programom pomoci v strednej Európe, ktorý poskytuje odbornú expertízu a investičnú podporu ako podporu predvstupovému procesu.

ISPA - Nariadenie Rady ES č.1267/99 zo dňa 21.6.1999 v § 6,7 špecifikuje, že miera pomoci pre projekty financované v rámci programu ISPA môže byť max. 75% verejných alebo ekvivalentných zdrojov. Spomenuté Nariadenie ďalej upravuje výnimky, kedy môže byť príspevok EÚ vyšší. Pri pomoci kombinovanej z programu ISPA a iného nástroja nesmie pomoc z EÚ presiahnuť 90%. Slúži pre oblasť dopravy a životného prostredia.

SAPARD - Nariadenie Rady EÚ č.1268/99 zo dňa 21.6.1999 v §8 stanovuje, že príspevok EÚ na projekty financované v rámci programu SAPARD môže byť do výšky 75% celkových predpokladaných výdavkov a do výšky 100% pre odbornú pomoc. Na technickú pomoc je možné použiť do 2% ročného objemu prostriedkov (§7, ods.4). Slúži pre

100 Príprava zavedenia štrukturálnych fondov EÚ v Slovenskej republike. http://www.finance.gov.sk/LoadDocument.aspx?categoryId=3957&documentId=1147

poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka.

Nástroje a ciele v programovom období 2004-2006

Slovenská republika ešte v období pred vstupom do Európskej únie musela pripraviť podmienky pre príjem prostriedkov zo štrukturálnych fondov a z Kohézneho fondu, ktoré bude využívať po vstupe do Európskej únie. k štrukturálnym fondom EÚ v tomto období patrili[101]:

• *Európsky fond regionálneho rozvoja* (ERDF), ktorého cieľom je prispievať k rozvoju najmenej rozvinutých regiónov Európskej únie;

• *Európsky sociálny fond (ESF)* napomáhajúci k dosiahnutiu cieľov najmä v aktívnej politike zamestnanosti a k voľnému pohybu pracovných síl v boji proti nezamestnanosti a znevýhodneniu rôznych skupín ľudí na trhu práce;

• *Európsky poľnohospodársky usmerňovací a záručný fond* (EAGGF) podporujúci adaptáciu poľnohospodárskych štruktúr na dlhodobé štrukturálne zmeny v poľnohospodárstve, rozvoj poľnohospodárskej infraštruktúry, rozvoj a obnovu vidieka, vidieckeho dedičstva a lesov;

• *Finančný nástroj na usmerňovanie rybolovu* (FIFG), ktorého cieľom je zabezpečiť vyrovnaný, harmonický rozvoj rybárskeho priemyslu.

Kohézny fond (KF), ktorý sa taktiež využíval, *nie je zaradený medzi štrukturálne fondy*, pretože nemá celoplošný charakter na všetky členské štáty EÚ, ale slúži na zlepšenie ekonomickej situácie vo vybraných krajinách s cieľom znižovania rozdielov v ekonomickej úrovni oproti ostatným členským štátom. V rámci fondu sa financujú veľké projekty v oblasti životného prostredia a dopravnej infraštruktúry štátov, v ktorých je HDP na obyvateľa nižší ako 90 % priemeru EÚ.

Veľká časť (94 %) štrukturálnych fondov bola zameraná v tomto období na tri prioritné ciele[102]:

CIEĽ 1: Pomoc zaostávajúcim regiónom (cca 70 % fondov) Vzťahovala sa na regióny na úrovni NUTS II, v ktorých HDP na obyvateľa, meraný paritou kúpnej sily za posledné tri roky, je menší ako 75 % priemeru

101 Od nástrojov predvstupovej pomoci po štrukturálne fondy Európskej únie v Slovenskej republike.
http://archiv.vlada.gov.sk/phare/data/files/498.pdf

102 Finančné rámce pre využívanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu na skrátené
programové obdobie 2004 – 2006; http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=3935

EÚ. Zdroje pre Cieľ 1 – Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky sociálny fond, Európsky poľnohospodársky usmerňovací a záručný fond. V prípade Slovenska boli oprávnené čerpať pomoc zo štrukturálnych fondov v rámci Cieľa 1 všetky regióny okrem Bratislavského kraja. V Bratislavskom kraji bolo možné čerpať pomoc iba v rámci Cieľa 2 a Cieľa 3.

CIEĽ 2: Podpora ekonomickej a sociálnej konverzie v oblastiach so štrukturálnymi problémami (cca 18 % fondov) Vzťahovala sa na podporu ekonomickej a sociálnej konverzie v priemyselných, vidieckych, mestských oblastiach a v oblastiach závislých od rybolovu, ktoré majú štrukturálne problémy. Zdroje pre Cieľ 2 – Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky sociálny fond. V rámci Cieľa 2 bolo možné čerpať pomoc zo štrukturálnych fondov len na území Bratislavského kraja.

CIEĽ 3: Modernizácia vzdelávania a podpora zamestnanosti (cca 12 % fondov) Modernizovanie systémov vzdelávania a podpora zamestnanosti. Nástroje podporované v rámci Cieľa 3 boli určené celej Európskej únii okrem tých regiónov, na ktoré sa vzťahuje Cieľ 1 v rámci vyrovnávacích programov. Zdroje pre Cieľ 3 – Európsky sociálny fond. V rámci Cieľa 3 je možné využívať pomoc zo štrukturálnych fondov len na území Bratislavského kraja. Spolufinancovanie k zdrojom EÚ je upravené uznesením vlády SR č. 254/2005.[103]

Nástroje a ciele v programovom období 2007 – 2013

Ako už bolo naznačené v predchádzajúcich častiach vývoj znamenal, že nástroje zmenili aj v tomto programovom období svoj charakter a to nasledovne:

Európsky fond regionálneho rozvoja (European regional development fund; ERDF*)* je najdôležitejší a objemom finančných prostriedkov aj najväčší fond, zameraný na rozvoj najmenej rozvinutých regiónov EÚ. Financuje infraštruktúru, investície do tvorby pracovných príležitostí, miestne rozvojové projekty a pomoc malým firmám.

Európsky sociálny fond (European social fund; ESF*)* má za cieľ pomáhať najmä v oblasti aktívnej politiky zamestnanosti a voľného pohybu pracovných síl. Podporuje návrat nezamestnaných a znevýhodnených

103 Ktorým bol schválený materiál- Koncepcia financovania projektov podporovaných zo štrukturálnych fondov na roky 2004 – 2006; http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6898 ;

skupín obyvateľstva do pracovného života, a to predovšetkým financovaním odbornej prípravy a systému podpory zamestnávania týchto skupín.

Kohézny fond (cohesion fund, KF) bol ako nástroj na podporu najmenej prosperujúcich štátov EÚ, v ktorých je HDP na obyvateľa nižší ako 90 % priemeru EÚ.

Prostriedky z fondu sú poskytované na veľké infraštruktúrne projekty najmä v oblasti dopravy a životného prostredia.

V programovom období 2007 – 2013 Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky sociálny fond a Kohézny fond prispievajú k plneniu dvoch cieľov[104], ktorými sú:

CIEĽ 1: Konvergencia. V cieli Konvergencia sa finančná podpora z fondov ERDF a ESF prioritne sústredí na regióny, ktorých hrubý domáci produkt na obyvateľa za tri posledné roky pred prijatím nových nariadení nedosiahol 75 % priemeru krajín rozšírenej EÚ[105]. Pri financovaní z Kohézneho fondu cieľ Konvergencia pokryje členské štáty, ktorých hrubý národný dôchodok za tri posledné roky pred prijatím nariadení nedosiahol 90 % priemeru krajín rozšírenej EÚ, a ktoré majú konvergenčný program. Tieto kritériá Slovensko spĺňa na celom svojom území.

CIEĽ 2: Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť. Na čerpanie podpory v cieli Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť sú oprávnené oblasti, ktoré nespadajú do cieľa Konvergencia. Cieľ je zameraný na posilnenie konkurencieschopnosti a atraktivity regiónu Bratislavského kraja cestou predvídania hospodárskych a sociálnych zmien a podporenia inovácií, spoločnosti založenej na vedomostiach, podnikateľského ducha, ochrany životného prostredia a prevencie pred rizikami, podporou adaptability pracovníkov a podnikov a cestou rozvoja trhov práce, orientovaných na sociálne začleňovanie.

Nástroje a ciele v programovom období 2014 – 2020

V roku 2011 predstavila Európska komisia dokument *Spoločný strategický rámec pre štrukturálne fondy (SSR)* v období rokov 2014 – 2020. Prostredníctvom SSR sa stanovujú kľúčové aktivity pre nástroje,

104 Nová kohézna politika EÚ; https://euractiv.sk/clanky/regionalny-rozvoj/nova-kohezna-politika-eu/

105 V prípade Slovenska je to jeho celé územie s výnimkou Bratislavského kraja.

ktoré sú definované ako *Európske štrukturálne a investičné fondy*[106] (EŠIF). Finančnými nástrojmi v počte päť v programovom období 2014-2020 budú:

Európsky fond regionálneho rozvoja (EFRR); sa zameriava na posilnenie hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti v Európskej únii odstraňovaním nerovností medzi regiónmi.

Európsky sociálny fond (ESF); prispieva k hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti a je hlavným nástrojom investície do ľudí.

Kohézny fond (KF); pomáha členským štátom s hrubým národným dôchodkom (HND) menším než 90 % priemeru EÚ-27 na obyvateľa, investovať do transeurópskych dopravných sietí (TEN-T) a životného prostredia.

Poslaním *Európskeho poľnohospodárskeho fondu zameraného na rozvoj vidieka (EPFRV);* je prispievať k podpore trvalo udržateľného rozvoja vidieka celej EÚ spôsobom, ktorý dopĺňa politiku podpory trhu a príjmov *Spoločnej poľnohospodárskej politiky* (I. pilier SPP),ďalej politiku súdržnosti.

Európsky fond pre námorníctvo a rybné hospodárstvo (EFRNH); je nový fond EÚ navrhnutý pre politiky v oblasti námorných otázok a rybného hospodárstva na obdobie rokov 2014 – 2020.

Ciele stratégie Európa 2020 budú uplatňované v jednotlivých fondoch SSR, ktoré významne prispievajú aj k udržateľnému rastu a konkurencieschopnosti a zrýchľujú približovanie menej rozvinutých členských štátov a regiónov k zvyšku únie.

Politika súdržnosti EÚ na obdobie 2014-2020 určuje ciele,[107] Cieľ 1- *Investovanie do rastu a zamestnanosti* a Cieľ 2- *Európska územná spolupráca*, ktorý nie je obsahom PD.

V rámci cieľa *Investovanie do rastu a zamestnanosti*, prioritou pre SR je zameranie investícií na kľúčové odvetvia rastu a tými sú dopravná infraštruktúra, výskum, vývoj a inovácie, podpora malých a stredných podnikov, ochrana životného prostredia, digitálna agenda, energetická efektívnosť a obnoviteľné zdroje energie. Nemenej dôležité budú

106 EURÓPSKE ŠTRUKTURÁLNE A INVESTIČNÉ FONDY 2014 – 2020: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_sk.pdf

107 Partnerská dohoda; http://www.nsrr.sk/sk/programove-obdobie-2014---2020/; http://www.partnerskadohoda.gov.sk/;

investície do zamestnanosti, vzdelávania, sociálneho začlenenia a v neposlednom rade aj do zvýšenia efektívnosti verejnej správy.

3. Alokácie fondov v programových obdobiach a ich využívanie na Slovensku

Predvstupové obdobie

Počnúc rokom 1993 Slovenská republika ako kandidátska krajina zahájila využívanie rozpočtových prostriedkov zo všeobecného rozpočtu EÚ prostredníctvom programov predvstupovej pomoci, a to implementáciou projektov v oblasti odborných expertíz a investičnej podpory v rámci najväčšieho programu PHARE. V období rokov 2000 – 2006 program PHARE doplnili dva nové predvstupové finančné nástroje, program ISPA v oblasti dopravy a životného prostredia a program SAPARD pre oblasť poľnohospodárstva a rozvoja vidieka. V roku 2003 po skončení programovania PHARE bol tento nahradený nástrojom Prechodný fond (Transition Facility) na obdobie rokov 2004 – 2006. Podľa uznesenia vlády SR č. 667/2011 z 19.10.2011 sa zhodnotilo využívanie prostriedkov predvstupového obdobia, ktoré sa mohli ešte využívať súbežne aj s využívaním štrukturálnych fondov od roku 2004[108] podľa nasledujúcej tabuľky.

Tabuľka č.2 - Využitie prostriedkov financovaných z EÚ v mil. €.

Program	Alokácia	Využitie	%
PHARE	416,0	336,7	80,94
PRECHODNÝ FOND	29,7	25,6	86,19
SAPARD	77,0	76,4	99,29
ISPA/KF	361,6	358,6	99,18

Programové obdobie 2004-2006

Základným dokumentom, ktorý definuje priority štrukturálnej a regionálnej politiky SR na obdobie 2004 – 2006 je *Národný rozvojový plán*[109]**.** Na základe tohto základného dokumentu a z neho vyplývajúcich ďalších dokumentov sa mohli na Slovensku čerpať prostriedky zo

108 http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20338 ;
109 http://www.nsrr.sk/sk/programovacie-obdobie-2004---2006/zakladne-dokumenty/

štrukturálnych fondov.[110] Ich celková úroveň pre programové obdobie bola *1 115,2 mil. EUR.*

Slovenská republika realizovala v procese programovania na roky 2004 – 2006 *jeden operačný program a tri sektorové operačné programy (SOP)* v rámci Cieľa 1 (pod Cieľ 1 spadajú s výnimkou Bratislavského kraja všetky regióny Slovenskej republiky).

Operačný program Základná infraštruktúra; Sektorový operačný program Ľudské zdroje; *Sektorový operačný program Priemysel a služby a Sektorový operačný program Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka*. Keďže Bratislavský samosprávny kraj dosahuje hodnotu HDP vyššiu ako 75% priemeru EÚ, spadá pod Cieľ 2a 3. Na základe tejto skutočnosti boli vypracované dva programové dokumenty - *Jednotný programový dokument(JPD) NUTS II Bratislava Cieľ 2* a *Jednotný programový dokument(JPD) NUTS II Bratislava Cieľ 3*.[111]

Celkové využitie fondov za Slovensko sa javí pozitívne. V štruktúre čerpania však nastáva zásadný problém. Technicky je spôsobený presunom pôvodne alokovaných finančných prostriedkov, *ale podstatou je neschopnosť ich využiť v určenej štruktúre*. Veľmi nedostatočne sme využili možnosti využiť určené finančné prostriedky práve do oblasti vedomostnej ekonomiky, *pre projekty do vzdelávania, výskumu a vývoja. Využili sa len na cca 75%,* pod SORO Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Nevyužité prostriedky sa presunuli v rámci OP do iných oblasti, len aby sa eurofondy využili.

Celkový stav využitia eurofondov v prvom programovom období 2004-2006 je v nasledujúcej tabuľke. K umožneniu nad kontrahovania teda plnenia 108,19% pristúpil platobný orgán z dôvodu eliminácie negatívneho dopadu posilňovania kurzu SKK a EUR. Reálne čerpanie však bolo na úrovni 100%.

110 Na programový dokument nadväzujú operačné programy, ktoré hlbšie upresňujú priority v jednotlivých oblastiach na ktoré sa bude štrukturálna podpora zameriavať a programové doplnky, ktoré obsahujú podrobné informácie o každom z navrhovaných opatrení.

111 Obsah cieľov a OP je v programovom dokumente Národný rozvojový plán.

Tabuľka č.3- Využitie prostriedkov zo ŠF oproti záväzku daného EÚ, obdobie 2004 – 2006 k 31. 12. 2014 (v EUR).

Programový dokument	**Čerpanie ŠF k 31.12.2009 v EUR znížené o nezrovnalosti**	**Záväzok 2004-2006 v bežných cenách v EUR**	**Podiel čerpania na záväzku 2004 – 2006 v %**
	Zdroj EÚ	**Zdroj EÚ**	**Zdroj EÚ**
	1	2	3=1/2
SOP Priemysel a služby (MH SR)	164 116 299	151 210 683	**108,53**
SOP Ľudské zdroje	304 329 831	284 480 924	**106,98**
SOP Ľudské zdroje (MPSVR SR)	264 138 715	231 074 413	**114,31**
SOP Ľudské zdroje (MŠ SR)	40 191 116	53 406 511	**75,26**
SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka (MPRV SR)	185 764 961	182 987 987	**101,52**
SOP PRV (EAGGF)	183 866 549	181 158 922	**101,49**
SOP PRV (FIFG)	1 898 412	1 829 065	**103,79**
OP Základná infraštruktúra	475 338 427	422 363 452	**112,54**
OP ZI (MDPT SR)	238 891 027	210 844 208	**113,30**
OP ZI (MZP SR)	113 964 953	101 974 751	**111,76**
OP ZI (MVRR SR)	122 482 448	109 544 493	**111,81**
SPD Bratislava Cieľ 2 (MVRR SR)	38 003 596	37 032 713	**102,62**
SPD Bratislava Cieľ 3	39 013 237	37 118 133	**105,11**
SPD Bratislava Cieľ 3 (MPSVR SR)	28 630 342	25 987 180	**110,17**
SPD Bratislava Cieľ 3 (MS SR)	10 382 895	11 130 953	**93,28**
Spolu	**1 206 566 351**	**1 115 193 892**	**108,19**

Prameň: Správa MF SR - http://www.monitoringfondov.eu/upload/cerpanie/mfsr/Fondy_EU(31122014).pdf

Programové obdobie 2007-2013

Využívanie štrukturálnych fondov v programovom období 2007 – 2013 malo Slovensko možnosť na základe programového dokumentu *Národný strategický referenčný rámec SR na roky 2007 – 2013.* Tento strategický dokument bol vypracovaný v súlade s novými nariadeniami Európskej únie k štrukturálnym fondom a Kohéznemu fondu.

V zmysle usmernení Európskych spoločenstiev malo Slovensko v období rokov 2007 až 2013 spracované ďalšie programové dokumenty pre využívanie finančných prostriedkov z EU. Okrem už spomínaného NSRR, ktorý má alokovanú sumu *11,48 miliárd €*, je to *Národný strategický plán rozvoja vidieka (NSPRV) a Program rozvoja rybného hospodárstva*, s 1,9 miliardami €. V nich boli na podporu dva fondy vyčlenené zo štrukturálnych fondov a to *z Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre podporu rozvoja vidieka (EAFRD) a z Európskeho fondu pre rybné hospodárstvo (EFF).*

Stratégia NSRR je postavená na troch *strategických prioritách a ich troch cieľoch*, ktoré sa plnili prostredníctvom financovania projektov v programovom období 2007 – 2013 a to: *infraštruktúra a regionálna dostupnosť, (*cieľ priority – zvýšenie hustoty vybavenia regiónov infraštruktúrou a zvýšenie efektívnosti s ňou súvisiacich verejných služieb) *znalostná ekonomika(*cieľ priority- rozvoj zdrojov trvalo udržateľného ekonomického rastu a zvyšovanie konkurencieschopnosti priemyslu a služieb) *ľudské zdroje (*cieľ priority- Zvýšenie zamestnanosti, rast kvality pracovnej sily pre potreby vedomostnej ekonomiky a zvýšenie sociálnej inklúzie rizikových skupín).

Stratégia NSRR zároveň definuje *horizontálne priority* (HP), ktoré vplývajú na ciele NSRR v štyroch oblastiach. Zmyslom každej z horizontálnych priorít je zabezpečiť dosiahnutie pre ňu definovaného cieľa, ktorý sa týka viacerých priorít NSRR. Nemôže byť teda zabezpečený len prostredníctvom jedného operačného programu. Horizontálne priority sú podľa svojho charakteru uplatnené v relevantných operačných programoch nasledovne*: marginalizované rómske komunity, rovnosť príležitostí, trvalo udržateľný rozvoj, informačná spoločnosť.*

Stratégia, priority a ciele NSRR boli implementované cez *11 operačných programov* v rámci jednotlivých cieľov kohéznej politiky EÚ: *6 operačných programov pre cieľ Konvergencia***,** z toho:

4 operačné programy spolufinancované z ERDF, pokrývajúce celú SR okrem Bratislavského kraja (Regionálny operačný program, OP Informatizácia spoločnosti, OP Konkurencieschopnosť a hospodársky rast a OP Zdravotníctvo); 2 operačné programy spolufinancované z ERDF a KF, pokrývajúce celú SR vrátane Bratislavského kraja (OP Doprava a OP Životné prostredie);

3 operačné programy spoločné pre obidva ciele – cieľ Konvergencia aj cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť , t.j. pokrývajúce celú SR vrátane Bratislavského kraja, z toho: 1 spolufinancovaný z ERDF (OP Výskum a vývoj) a 2 spolufinancované z ESF (OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia a OP Vzdelávanie). Spolufinancovanie fondov EÚ je riešené vládou SR uznesením č. 318/2009.

Slovensko malo možnosť čerpať prostriedky zo štrukturálnych fondov EÚ aj mimo jedenástich operačných programov určených v NSRR. Sú zamerané na rozvoj spolupráce medzi európskymi regiónmi z členských, ale aj susedných krajín.

V rokoch 2007-2013 má Slovensko pozdĺž svojich hraníc 5 programov cezhraničnej spolupráce - 4 na vnútornej hranici a 1 na vonkajšej. Nadnárodnú spoluprácu pokrývajú dva ďalšie programy - Central Europe 2007-2013 a Southeast Europe 2007-2013. Pre medzi regionálnu celoeurópsku spoluprácu je tu program INTERREG IVC. Asistuje im program INTERACT II. Objem prostriedkov z EÚ pre Slovensko bol 227,28 mil €.

Využívanie finančných prostriedkov v priebehu celého programovacieho obdobia 2007-2013 s možnosťou ich dočerpania v zmysle pravidla n+2 do konca roka 2015 bolo veľmi nerovnomerné. Inak by sa pri premyslenej koncepcii, hlavne počas svetovej hospodárskej kríze 2008-2009 mohli v priebehu nasledujúceho roka až poldruha roka tieto projekty najneskôr k 30.6.2010 nakontrahovať „zazmluvniť“ teda schváliť jednotlivým realizátorom. *Pri priemernej realizácii projektov 2-3 roky mohli byť všetky prostriedky zo štrukturálnych fondov určené na programovacie obdobie 2007-2013 do konca roka 2013 už vyčerpané!* Vývoj skutočného využívania eurofondov a konečný stav ukazujú nasledovné dva grafy.

GRAF č. 1 - Vývoj využívania štrukturálnych fondov k ročným plánom ŠR.

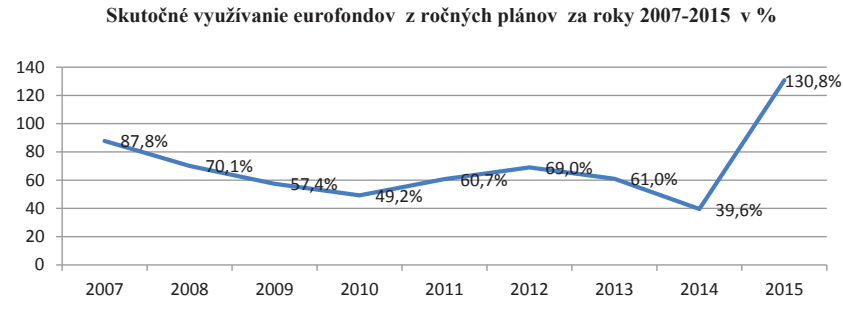

Zdroj: Ministerstvo financií ; http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=3569

GRAF Č. 2 - Využitie ŠF NSRR 2007-2013- podľa Operačných programov

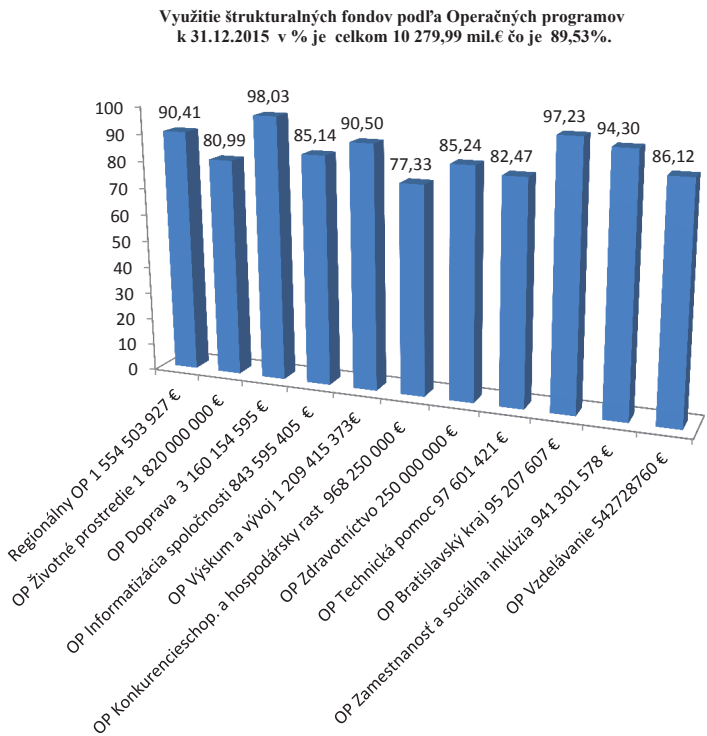

Prameň: Ministerstvo financií; http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatId=84&NewsID=1069

Termín na predloženie posledných súhrnných žiadostí o platbu na Ministerstvo financií SR (certifikačný orgán) za programové obdobie bol do konca apríla 2016. Po následnom spracovaní a deklarovaní oprávnených výdavkov Ministerstvo spolu s potrebnou dokumentáciou predložilo celkový súhrn využitia fondov NSRR 2007-2013 Európskej komisii 31.3. 2017 , ktorá k nej ešte môže vyjadriť pripomienky. *Nevyužitých fondov zostalom tak zatiaľ 336,35 mil. EUR, ale nakoniec ich môže byť viacej.*

Programové obdobie 2014-2020

Partnerská dohoda je základný dokument pre čerpanie finančných prostriedkov z EŠIF v programovom období 2014-2020. Pre Slovenskú republiku boli v PD v rámci Cieľa1- *Investovanie do rastu a zamestnanosti* vyčlenené prostriedky vo výške *15,344 mld. eur.*

Ak zahrnieme aj prostriedky z cieľa 2 - *Európska územná spolupráca,* , ktoré nie sú obsahom Partnerskej dohody, tak za účelom napĺňania cieľov stratégie Európa 2020 je to celkom pre Slovensko z *EŠIF 15,550 mld. eur.*

Prepojenia štrukturálnych a investičných fondov s politikami EU v *Partnerskej dohode*.

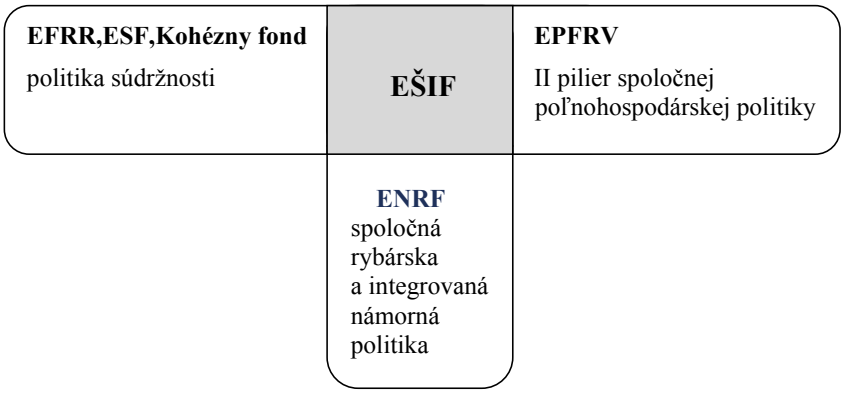

Zdroj: Vlastná tvorba.

Partnerská dohoda hodnotí na základe európskych, národných aj regionálnych strategických dokumentov súčasnú sociálno-ekonomickú situáciu Slovenskej republiky, národné disparity, potreby rozvoja a rastový potenciál. Definuje priority a očakávané výsledky pre celé

programové obdobie. Táto analýza je kľúčovým ukazovateľom, kam bude smerovaná podpora z EŠIF. *Strategickým cieľom PD* je zabezpečovať implementovanie investičných priorít do oblasti, ktoré majú najvyšší rozvojový potenciál pre danú prioritnú oblasť. Neoddeliteľným obsahom dokumentu je aj príloha k napĺňaniu *predbežných podmienok* (kondicionalít), čo je súbor opatrení, ktoré musia byť splnené, aby Slovenská republika mohla čerpať finančné prostriedky z EŠIF. Politika súdržnosti v PD stanovuje [112]*11 tematických cieľov* na podporu rastu pre obdobie rokov 2014 – 2020. Zabezpečovanie priorít je v PD cez *Operačné programy*:[113]K tomu sa viaže dokument *Stratégia financovania Európskych štrukturálnych a investičných fondov pre programové obdobie 2014 – 2020* schválený uznesením vlády č. 658 zo dňa 13. 11. 2013[114].

Graf č. 3 – Alokácia na OP a priebežné využívanie EŠIF v programovom období 2014-2020.

Rozdelenie PD 15 344 mil. eur EŠIF na OP pre Slovensko na obdobie rokov 2014-2020 a jeho využitie k 30.6. 2018.

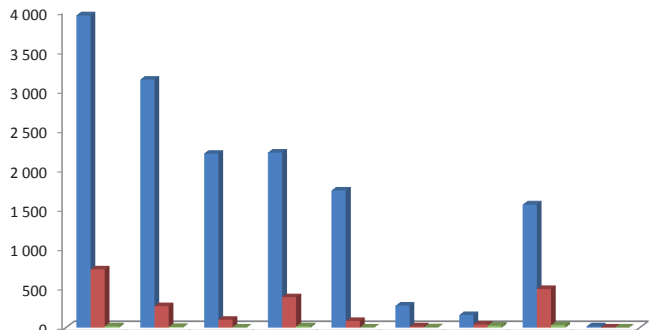

	Integr. infraštr uktúra	Kvalita životné ho prostr.	Výskum a inováci e	Ľudské zdroje	Integro vaný region. op	Efektív na verejná správa	Technic ká pomoc	Progra m rozvoja vidieka	OP Rybné hospod árstvo
alokacia	3 949	3 138	2 204	2 217	1 739	278	159	1560	16
využitie	739	274	101	388	84	15	41	488	0
% využi.	18,71	8,72	4,6	17,48	4,84	5,46	25,87	31,27	0,07

Prameň: CKO, https://www.vicepremier.gov.sk/wp-content/uploads/2017/05/Implementacia-ESIF-k-30.06.2018.pdf

112 Úvod do politiky súdržnosti EÚ 2014-2020; http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/basic/basic_2014_sk.pdf

113 Partnerská dohoda, http://www.partnerskadohoda.gov.sk/operacne-programy/

114 Rieši vytvorenie jednotnej stratégie financovania OP pre stanovenie účasti jednotlivých zdrojov na financovaní projektov a operácií z jednotlivých zdrojov financovania.

Priebežné využívanie EŠIF zo zverejnenej informácie Centrálneho koordinačného orgánu k 30.6.2018 sa vyvíja veľmi nepriaznivo, ako vyplýva z grafu č.3. Je to polovica programového obdobia a ich využitie je spolu *2,14 mld*. € čo je *13,82%***.** Koniec programového obdobia v súlade s pravidlom n+2 je koniec roka 2022. Pri koncepčnom prístupe sa mohlo už v roku 2015 na základe rozsiahlych výziev ministerstvami, ako riadiacimi orgánmi pristúpiť k výraznému zazmluvneniu finančných prostriedkov pre prijímateľov pomoci tak, aby sa rozbehlo vo väčšom rozsahu využívanie EŠIF, čo by bola kontinuita na záver predchádzajúceho programového obdobia. Takto možno konštatovať, že polovica programovacieho obdobia vo využívaní EŠIF kopíruje nepriaznivý vývoj predchádzajúceho programového obdobie 2007-2013 a hrozí tiež, že sa všetky EŠIF nevyužijú.

Záver

Význam eurofondov pre Slovensku ekonomiku umocňuje ich doterajšie využitie. Je už niečo cez pätnásť rokov od prístupového obdobia, ako Slovensko využíva prostriedky EÚ. Na Slovensku sa z týchto fondov vybudovali nové cesty, železnice, zrekonštruovali sa námestia, školy či škôlky, zlepšila sa elektronická komunikácia so štátom, zvýšila sa vedecká a vzdelanostná úroveň Slovenska či znížila nezamestnanosť.

V súvislosti s prínosom eurofondov pre Slovensko, ktoré sú od netto prispievateľov, teda od vyspelých západoeurópskych krajín do rozpočtu EÚ treba tiež uviesť, že firmy so zahraničným kapitálom predovšetkým z prispievateľských krajín si od roku 2003 na

Slovensku zarobili *28,6 miliardy eur*, cez dividendy poslali svojim majiteľom 19,5 miliardy eur a 9,1 miliardy eur spätne investovali.[115]

Nemožno však nespomenúť, že Slovensko aj prispieva do rozpočtu EU. Čistá finančná pozícia Slovenska za desať rokov po vstupe do EÚ 2004-2014 podľa vládneho materiálu po odpočítaní nášho príspevku 6,1 mld. € z využitých 12,8 mld. € je *6,7 mld. €.*[116]

Politika súdržnosti, tak ako každá iná politika, môže mať v praxi určité negatíva. Dôvod, prečo eurofondy nemôžu v plnej miere prispievať

115 Firmy zo Slovenska odlievajú miliardy eur. http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/286895-firmy-zo-slovenska-odlievaju-miliardy-eur/

116 Hodnotiaca správa o 10 rokoch členstva SR v EÚ; http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23466

k deklarovanému cieľu znižovania regionálnych rozdielov, a naopak môžu prispievať dokonca k ich prehlbovaniu či rastu vnútroregionálnych rozdielov, vyplýva i z faktu, že v mechanizme implementácie eurofondov, pri prerozdeľovaní nenávratných finančných príspevkov na spolufinancovanie projektov je prítomný princíp „súťaživosti".

Zoberme si príklad regiónov, kde sú podstatne rozdiely v miere nezamestnanosti. Ak je projekt z obce s mierou nezamestnanosti na úrovni 10% spracovaný na lepšej úrovni, než projekt z inej obce z iného okresu s mierou nezamestnanosti na úrovni 20%, hodnotiaca komisia na ministerstvách, *ako riadiacich orgánoch* ohodnotí lepší projekt vyšším počtom bodov a prisúdi mu tak možnosť čerpať prostriedky z eurofondov.

Na lepšie vybraný projekt je možno často aj subjektívny pohľad pri posudzovaní a schvaľovaní projektov. Treba vychádzať z toho, že celý rozhodovací proces pri výbere projektov je zložitý a často aj neprehľadný, uspejú žiadatelia, ktorí majú lepší a skorší prístup k zdroju informácií. V tomto priestore, v ktorom vystupujú ako potenciálni hodnotitelia projektov (teda okrem štátnych úradníkov i externisti), znamená aj keď sú stanovené kritéria výberu, dosť subjektívny úsudok hodnotiteľov pri hodnotení a konečnom výbere projektov. Hodnotiaca komisia zložená z hodnotiteľov, ktorých mená neboli dlhodobo od začiatku využívania eurofondov zverejňované a ktorých menuje minister, tak ako aj vnútorné pravidla ministerstiev pre schvaľovanie projektov boli pre žiadateľov nedostupné. V poslednom období pod ich tlakom, ako aj širšej verejnosti, zaoberajúcou sa problematikou eurofondov dochádza postupne k transparentnejším prístupom.

V zmysle novely zákona č. 292/2014 Z. z. o príspevku poskytovanom z európskych štrukturálnych a investičných fondov platnej od 1.júna 2017, sa dáva zabezpečenie väčšinového zastúpenia mimovládneho sektora v monitorovacích výboroch operačných programov. Vytvára tak podľa navrhovateľov objektívnejší priestor, kde je potenciál priniesť zásadné zníženie administratívnej záťaže tak pre žiadateľov o nenávratný finančný príspevok, ako aj pre samotné riadiace orgány. Zmeny umožnia dvojkolový systém posudzovania žiadostí o nenávratný finančný príspevok

Slovensko je ekonomickou úrovňou pod priemerom krajín EÚ aj preto,

že dlhodobo zaostáva za vyspelými krajinami najmä v investíciách do vedomostnej ekonomiky. Dôležitosť, ktorá sa kládla zo strany EÚ na rozvoj vedomostnej ekonomiky je nesporná. Nebolo to len napĺňanie jedného z cieľov Lisabonskej stratégie, ale v hospodárskej kríze aj opatrením na jej prekonávanie a naštartovanie hospodárskeho rastu po jej skončení[117]. Ťažko možno konštatovať v našom prípade, že eurofondy ich využitie boli dostatočným nástrojom, zvlášť v tejto oblasti hospodárskeho rastu na Slovensku.

Vývoj plánovaného čerpania ŠF z EÚ zahrnutých ako prostriedkov do ročných plánov štátneho rozpočtu oproti skutočnému čerpaniu jasne ukázal výrazné dlhodobé zaostávanie od počiatku programovacích období, až do jeho skončenia s výnimkou posledného roka.

Vláda SR sa vo vládnych opatreniach totiž dôsledne nezamerala na efektívne investičné porastové opatrenia cez projekty štrukturálnych fondov, resp. ich nenapĺňala.

Je preto opodstatnená kritika expertov v tejto oblasti, ale aj ekonómov, že žiadna vláda od možnosti využívať eurofondy dlhodobo nevenovala problematike eurofondov dostatočnú pozornosť. Poukazuje na to aj táto významná akcia.

Na konferencii“ Vedomostná spoločnosť v praxi: HI-TECH SLOVENSKO[118]“, ktorá sa konala pod záštitou Úradu vlády SR a Ministerstva školstva SR 3.4.2009 Janez Potočnik, ktorý sa zúčastnil ako komisár EÚ pre danú oblasť povedal „Slovensko napriek tomu, že vstúpilo do EÚ v máji 2004 nevyužilo úplne svoj vedecký potenciál. V roku 2002 sme sa v Európskej únii zaviazali, že do r. 2010 pôjdu v priemere 3 percentá z HDP na investície pre výskum a vývoj. To samozrejme neznamená, že všetky krajiny do roku 2010 túto úroveň aj dosiahnu, musia však urobiť čo najviac a rýchlejšie investovať do tejto oblasti. V súčasnosti sme v EÚ na úrovni 1,84 percenta, čo je stále príliš málo. A držíme sa na nej už päť rokov. Neplatí to však pre Slovensko, kde podľa posledných štatistík, je investovanie do výskumu a vývoja

117 V zmysle aktualizácie opatrení vlády SR na prekonanie dopadov globálnej finančnej krízy vo vzťahu na prijaté Závery predsedníctva Európskej Rady z 12. 12. 2008. bolo konštatovane, že nevyhnutnou podmienkou však je
úspešnosť čerpania EÚ fondov v takej miere, ako je rozpočtované a spustenie výstavby diaľnic aspoň v miere, ktorú umožní situácia na svetových finančných trhoch.

118 Dostupné na: http://www.sav.sk/index/uploads/ce/php/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=2556&lang_change=sk ;

0,46 percenta HDP, čo je porovnaní s ostatnými členskými krajinami EÚ nízke číslo," „Myslím si, že najlepšia pomoc je cez štrukturálne fondy.... " dodal Janez Potočník.

Vlády SR počas celého obdobia využívania eurofondov nevyužili, ako už bolo naznačené možnosť zlepšiť tento proces a schváliť koncepčný materiál, zaviesť zjednodušený a transparentný prístup k fondom EÚ. Jeho cieľom mohlo byť, poskytnúť informáciu o problematických oblastiach implementácie operačných programov a horizontálnych priorít a jasne pomenovať príčiny nízkeho stavu čerpania finančných prostriedkov zo Štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu. Zároveň navrhnúť konkrétne opatrenia na zlepšenie súčasného stavu a uložiť úlohy jednotlivým zodpovedným subjektom. Dávať do vlády len informatívny materiál *bez opatrení* na zlepšenie nepriaznivej situácie z údajov *verejne dostupného informačného systému ITMS* nemožno považovať za dostatočnú aktivitu vlád SR.

Pasívny postoj vlád SR vyplýva aj zo stanovísk subjektov, ktoré realizujú projekty z eurofondov resp. sa o ne uchádzali. Mali dlhodobo požiadavky, ktoré mali vlády riešiť, ale riešili ich len čiastkovo bez koncepčného prístupu a ktoré možno zhrnúť do nasledovných oblasti:

- Zníženie administratívnej náročnosti prípravy projektov.
- Zvýšenie objektívnosti a transparentnosti procesu schvaľovania predložených projektov.
- Zníženie administratívnej záťaže prijímateľov počas realizačnej fázy projektu.
- Zefektívnenie realizácie a kontroly verejného obstarávania a obchodnej verejnej súťaže.

Súčasne bolo treba vykonať aj personálny audit na ministerstvách v útvaroch eurofondov. Určite nie je ďaleko od pravdy konštatovanie, že sa s eurofondami viac rokov pracuje s veľkým množstvom pracovníkov bez kontroly ich efektivity. Pre ilustráciu na Ministerstve školstva , vedy, výskumu a športu spolu s jej agentúrou pre eurofondy pracuje, resp. pracovalo cca 300 pracovníkov. Problém treba však zovšeobecniť a hovoriť o manažovaní eurofondov a to v nedostatočnej riadiacej a koordinačnej práci vedúcich pracovníkov pracujúcich so štrukturálnymi fondmi, ale aj vo vedení ministerstiev vo vzťahu k týmto vedúcim pracovníkom.

Treba sa zmieniť aj ku kvalite výberu projektov a teda efektívneho využitia peňazí z eurofondov. Vo väčšej miere projekty, ktoré sú posudzovane ako výnimočné podľa výberových kritérií jednotlivých ministerstiev, ako riadiacich orgánov boli zamerané obyčajne na *merateľné ukazovatele projektu a ich naplnenie bez kvality ich využitia. Napr. dodržiavanie stanovených termínov, správnosť zasielanej dokumentácie, priebeh verejného obstarania, zistenia z kontrol na mieste, splnenie stanovených cieľov projektu, kvalita a počet plánovaných výstupov***.** V podstate len málo kritérií sa venovalo kvalitatívnemu hodnoteniu. Chýbajú také kritéria, ktoré by vyhodnocovali napr. inovatívnosť riešenia, reálne využitie výstupov v praxi, či mimoriadny prínos k výskumu a vývoju v SR či Európe.

Pre porovnanie, najdôležitejšími kritériami výberu v 7. Rámcovom programe na podporu výskumu a vývoja *riadenom priamo Európskou komisiou v Bruseli* sú napr. vedecká, alebo technologická excelentnosť a potenciálny dopad prostredníctvom šírenia a využitia projektových výsledkov.

Pokiaľ sa neprijmú zásadné systémové zmeny a premyslená hlavne investičná politika ministerstiev a vlády SR, ktoré bude zo svojej úrovne kontrolovať, riadiť a prijímať účinné opatrenia pri využívaní EŠIF, tak problémy budú pretrvávať, ba možno sa prehĺbia, lebo ide v súčasnosti o väčší balík peňazí.

Z uvedeného vyplýva reálny predpoklad, že riziko nízkeho využívania eurofondov bude pokračovať aj v nasledujúcom programovom 2014-2020, čo sa už aj prejavuje, s následným „naháňaním“ ku koncu obdobia, len aby sa eurofondy využili aj s rizikom, bez možného účelu.

Literatúra

[1.] BARIČ,O: *Využívanie fondov politiky súdržnosti na Slovensku*. Odborná monografia. Vydavateľ NCEGŠ - Národné centrum európskych a globálnych štúdii, 2017. ISBN 978-80-972508-1-2.

[2.] BARIČ,O: Európske fondy a ich využitie pre sociálno-ekonomicky rozvoj Slovenska. In: Ivanička, K. a kol.: *Kreativita, invencia, inovácia. Stimulátory rastu, perspektívy a trvalej udržateľnosti SR*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2009. ISBN 978-80-225-2761-3.

[3.] BARIČ,O: Európske fondy ako faktor zmiernenia krízy a východisko oživenia a rastu hospodárstva. In: Koloman Ivanička a kolektív**.** *Overcoming Crisis – Creation of the New Model for Socio-Economic Deve-*

lopment of Slovakia–Vydavateľstvo EKONÓM 2010, ISBN 78-80-225-2882-5.

[4.] BARIČ, O.: Global Economic Trends and Their Impact on the Creation of a New Industrial Policy in Slovakia. In: Ivanička, Koloman et al: *Resources of The Slovak Republikc as a factor of development strategies in European and global space;* Vydavateľstvo EKONÓM v Bratislave, 2011, s. 664, ISBN 978-80-225-3204-

[5.] BARIČ,O: Future Development of Inovative Industy Policy Based on EU Strategy In: Ivanička, Koloman et al.: Monografia k RIO+20: *NEW MODEL OF SOCIO-ECONOMIC SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE SLOVAK REPUBLIC* ,ISBN: 978-80-89600-02-1,Vydavateľ VŠEMVS, Bratislava 2012;

[6.] BARIČ,O: Desať rokov kohéznej politiky v podmienkach Slovenska. In: Kolektív autorov; H*lavné smery rozvoja agrosektora a rurálnej politiky slovenska.* Vydavateľ: Slovenská ekonomická spoločnosť- Nezávisle združenie ekonómov Slovenska, Bratislava 2014, ISBN 978-80-971846-0-5.

[7.] BARIČ,O: Menová a fiškálna politika ako významná súčasť hospodárskej politiky. In: *Dvadsať rokov sociálno-ekonomického rozvoja slovenskej republiky*. Vydavateľ: Matica slovenská a Slovenská ekonomická spoločnosť- Nezávisle združenie ekonómov Slovenska, Martin 2013 Bratislava, ISBN: 978-80-89458-30-1.

[8.] BARIČ,O: Euroregionálna politika Slovenska, Dunajská stratégia. In: Kolektív autorov; *Hlavné smery rozvoja Dunajskej stratégie.* Vydavateľ: OZ NCEGŠ - Národne centrum európskych a globálnych štúdií, ISBN 978-80-972508-0-5. Bratislava 2016,

[9.] BUČEK, M.: Reforma štrukturálnej politiky EÚ a jej význam pre krajiny žiadajúce o vstup. In: Výstupy z workshopov a prednášok v rámci pilotného projektu „REGION-BILD“, ÚVS 2001, str. 16 – 40

[10.] IVANIČKA, K: *Európske trendy a naše perspektívy a záujmy v integrujúcej sa Európe*. Vydavateľstvo EKONÓM 2010, ISBN 978-80-225-2937-2.

[11.] Lipková Ľ, CSc.- Regionálna politika Európskej únie; príspevok file:///C:/Users/user/Downloads/cdv_regionalna_politika_europskej_unie%20(3).pdf

[12.] RAJČÁKOVÁ, E.: Regionálny rozvoj a regionálna politika. Univerzita Komenského v Bratislave. Extern, Bratislava 2005; ISBN 80-223-2038-2.

[13.] SCHWAB, Klaus (ed.) et al.: *The Global Competitiveness Report 2011-2012*. Geneva: World Economic Forum 2011, ISBN 978-92-95044-74-6.

[14.] STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?* Sprint dva,

Bratislava, 2010, ISBN: 978-80-89393-22-0.
[15.] ŠIKULA, Milan a kol.: *Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti*, Ekonomický ústav SAV, Bratislava, 2009, ISBN 978-80-7144-171-7
Dokumenty
[16.] Aktualizácia Národnej stratégie regionálneho rozvoja Slovenskej republiky; http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23515
[17.] Die Strukturfondsreform 2007-2013 bewirkte eine grobe Neuausrichtung der europäischen Strukturfondspolitik mit folgenden Auswirkungen für Österreich; http://www.oerok.gv.at/eu-regionalpolitik/eu-strukturfonds-in-oesterreich-2007-2013.html
[18.] [Eurofondy a regionálne rozdiely na Slovensku. http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/eurofondy_analyza.pdf
[19.] Lisabonská stratégia. http://www.eu2020.gov.sk/lisabonska-strategia/
[20.] Manuály procedúr RO
[21.] Národný rozvojový plán na roky 2004-2006 (NRP); http://www.nsrr.sk/sk/programovacie-obdobie-2004---2006/zakladne-dokumenty/
[22.] Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja, UV SR č. 978/2001; http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=13940
[23.] Národný strategický referenčný rámec, 2007-2013, UV SR č. 1005/2006. http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/RokovanieDetail/334.
[24.] Partnerská dohoda na roky 2014-2020 http://www.partnerskadohoda.gov.sk/hlavna-stranka-pd/
[25.] Pozičný dokument Komisie k vypracovaniu Partnerskej dohody a programov na Slovensku na roky 2014 – 2020 http://www.partnerskadohoda.gov.sk/dokumenty-partnerska-dohoda/
[26.] Poznatkami k prosperite- Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky – nové znenie. http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23039
[27.] Program stability Slovenskej republiky na roky 2012 až 2015, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/sp2012_slovakia_sk.pdf
[28.] Spôsob uplatnenia ex ante kondicionalít pri príprave implementačného mechanizmu politiky súdržnosti EÚ po roku 2013 v podmienkach SR http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23394
[29.] Stratégia Európa 2020, http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/posobenie-eu/
[30.] The EU budget is different from national budgets, http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/en/budget_en.pdf
[31.] Vedomostná spoločnosť v praxi: HI-TECH SLOVENSKO, http://www.

sav.sk/

Internet
http://www.eu2020.gov.sk/europa-2020/
www.europa.sk
www.europa-eu-int/eur-lex

EKONOMICKÁ A SOCIÁLNA STABILITA SLOVENSKÉHO VIDIEKA V KONTEXTE VÝVOJA LESNÉHO HOSPODÁRSTVA

ECONOMIC AND SOCIAL STABILITY OF THE SLOVAK COUNTRYSIDE WITHIN THE CONTEXT OF THE FOREST ECONOMICS EVOLUTION

Ing. Stanislav M o r o n g, PhD.

Abstrakt

Autor v kapitole zameriava pozornosť čitateľa na historické a aktuálne hodnotenie stavu pôdohospodárstva a jeho vplyvu na sociálnu stabilitu života obyvateľov slovenského vidieka. V rámci pôdohospodárstva je samostatne analyzované lesné hospodárstvo, ktoré sa v minulosti rozhodujúcou mierou podieľalo na zamestnanosti a súčasne bolo zdrojovou základňou pri všestrannom využití dreva obyvateľstvom podhorských oblastí Slovenska.

Odbornej verejnosti je touto formou predložené viacero ukazovateľov s relevantným výstupom v oblasti produkčnej, environmentálnej a ekologickej funkcie lesov, kritických miest pri hospodárskych činnostiach v slovenských lesoch a trhovej realizácií ich produkcie.

Kľúčové slová: vidiek, obyvateľstvo, funkcie lesa, ťažba dreva, trvalo udržateľný rozvoj, hospodársky rozvoj, zamestnanosť

Abstract

In this chapter author fixates reader's attention on the historical and actual assessment of the agriculture status and its influence on the social stability of the Slovak rural population life. Within the framework of agriculture, the forest management was also independently analyzed, which was decisively involved in employment in the past, and at the same time formed the source basis of the wood versatile utilization by the population in the foothill areas of Slovakia.

Several number of indicators with relevant output in the area of production, environmental and ecological forests functions, and also critical points in economic activities within the Slovak forests and in market realization of the forests production, are presented after this manner to the professional community.

***Keywords**: countryside, population, forest´s functions, timber harvesting, sustainable development, economic development, employment*

JEL Classification: Q 18.

ÚVOD

Lesnatosť Slovenskej republiky je siedmou najvyššou v rámci krajín EÚ a zo všetkých štátov európskeho kontinentu je podľa tohto ukazovateľa Slovensko na jedenástom mieste. Plochou 41% lesných pozemkov na celkovej výmere štátu a 96,45% pokrytím týchto pozemkov lesnými porastmi to ešte pred niekoľkými rokmi garantovalo stav umožňujúci bezproblémové plnenie produkčnej, environmentálnej a ekologickej funkcie lesov. Práve s prvou z nich je úzko historicky, ale aj aktuálne, spojená kvalita života vidieckeho obyvateľstva podhorských a horských oblastí Slovenska. Geografická lokalizácia krajiny v oblasti mierneho klimatického pásma, spolu s pomerne nedokonalým technickým vybavením a technológiami ťažby drevnej hmoty, boli zhruba do polovice 20. storočia prirodzenými faktormi, limitujúcimi zásadné kvantitatívne a kvalitatívne zmeny relevantných ukazovateľov stavu slovenských lesov.

1. Človek a les v korelácii vývoja slovenského vidieka

Bez rozdielu spoločensko - politických systémov, ktoré boli v minulosti využívané na správu vecí verejných, les hlavne v odľahlých vidieckych regiónoch poskytoval primárne a sekundárne možnosti zamestnania miestneho obyvateľstva. V podobe poskytovania lesných plodov a lovnej zveri si v daných lokalitách plnil tiež významnú funkciu poskytovateľa obživy, ktorú nemohlo z pochopiteľných dôvodov uspokojiť na zdroje a podmienky chudobné poľnohospodárstvo. Až do obdobia spriemyselňovania Slovenska po druhej svetovej vojne charakteristickým znakom regiónov Oravy, Turca, Liptova, Spiša,

Horehronia a niektorých ďalších severoslovenských oblastí, bola sezónnosť v zamestnávaní vidieckeho obyvateľstva. Bolo pre ňu príznačné, že počas vegetačného obdobia sa drobní roľníci zamestnávali pestovaním základných poľnohospodárskych plodín pre vlastnú spotrebu a krmív pre hospodárske zvieratá. V zimných mesiacoch sa stávali drevorubačmi alebo sa zamestnávali v drevospracujúcich firmách. Ešte rozšírenejším bolo samozamestnávanie v podobe výroby úžitkových a umeleckých predmetov z dreva pre vlastnú potrebu alebo na predaj.

Zásadnú zmenu v tomto spôsobe života znamenala kolektivizácia poľnohospodárstva po roku 1948, ktorá až na malé výnimky (napr. oblasť Veporských vrchov v Slovenskom rudohorí) bola až do roku 1989 plošne uplatnená v slovenskom poľnohospodárstve ako základná forma hospodárenia. Objektívne treba konštatovať, že sociálna situácia obyvateľov podhorských oblastí tým nijako neutrpela. Časť drobných roľníkov pevne zviazaných s hospodárením na pôde a dedinským prostredím sa zamestnala v jednotných roľníckych družstvách a štátnych majetkoch. Druhá skupina využila rozvoj priemyslu na Slovensku na zmenu v tradičnom zamestnávaní. Robotnícke profesie v strojárenskom, chemickom, textilnom či potravinárskom priemysle, kládli požiadavky na odborné vzdelanie a vytvárali predpoklady pre profesionálny rast. To v uvedenom období významne ovplyvnilo nielen sociálnu ale aj vzdelanostnú štruktúru slovenského obyvateľstva. Paradoxom v európskom kontexte je fakt, že na rozdiel od mnohých krajín k vyľudňovaniu vidieka nedošlo v spojitosti s priemyselným rozvojom mestských aglomerácií, ale ani v období po r.1989. Uvedený rok znamenal v stredo- a východoeurópskych krajinách migráciu obyvateľstva, v dôsledku likvidácie pracovných miest, vplyvom tzv. reštrukturalizácie hospodárstva uvedených krajín. V poľnohospodárstve zánik väčšej časti družstiev a štátnych majetkov v kumulácii s liberalizáciou cien osobnej dopravy, boli kľúčovými faktormi migrácie obyvateľstva z vidieka do miest. Na Slovensku sa reštrukturalizácia poľnohospodárstva prejavila radikálnym prepadom zamestnanosti v tomto hospodárskom odvetví v rozsahu kvantifikovanom v tab.1.

Tab. 1 Pokles počtu zamestnancov v poľnohospodárstve[1]

Zamestnanci v poľnohospodárstve							
Rok	1983	1993	1998	2003	2008	2012	2016
Priemerný evidenčný počet zamestnancov (osoby)	361 491	173 711	103 578	58 892	38 370	28 835	25595

Zdroj: ŠÚSR databáza DATACUBE

Prepad ukazovateľa zamestnanosti v poľnohospodárstve SR v roku 2016 na úroveň takmer 7% v porovnaní s r.1983 mal na Slovensku za následok rozdielny výsledok, ako vo väčšine krajín Európy, ktoré v závere minulého storočia zaradili do svojho spoločenského a hospodárskeho systému princípy trhového mechanizmu. Skutočnosť, že 93% takmer výhradne vidieckeho obyvateľstva zamestnaného do r. 2016 v poľnohospodárstve si musela nájsť a nachádza pracovné uplatnenie v iných hospodárskych odvetviach, sa formálne výraznejšie neprejavila na vývoji počtu vidieckeho obyvateľstva v skúmanom období. Toto tvrdenie možno jednoznačne potvrdiť štatistickými údajmi z tab. 2.

Tab.2 Podiel vidieckeho a mestského obyvateľstva na populácii SR [2]

Veľkostné skupiny obcí	2011			2001			1991		
	Počet obcí	Trvalo bývajúce obyvateľstvo	Obyv. v %	Počet obcí	Trvalo bývajúce obyvateľstvo	Obyv. v %	Počet obcí	Trvalo bývajúce obyvateľstvo	Obyv. v %
Spolu	2890	5 397 036	100	2883	5 379 455	100	2825	5 274 335	100
-199	383	47 573	0,9	367	45 808	0,9	342	43 729	0,8
200 -499	761	261 805	4,9	805	276 280	5,1	822	284 966	5,4
500 - 999	772	546 389	10,1	786	556 289	10,3	780	554 632	10,5
1 000 - 1 999	562	787 516	14,6	547	767 561	14,3	522	737 614	14,0
2 000 – 4 999	279	804 580	14,9	253	743 307	13,8	237	695 873	13,2
5 000 – 9 999	61	409 387	7,6	53	368 623	6,9	50	346 229	6,6
10 000-19999	33	470 099	8,7	32	460 574	8,6	32	456 958	8,7
20 000-49999	29	853 306	15,8	29	850 194	15,8	29	836 960	15,9
50 000-99999	8	564 720	10,5	9	646 054	12,0	9	640 017	12,1
100 000 a viac	2	651 661	12,1	2	664 765	12,4	2	667 357	12,8
Priemerný počet obyvateľov v obci		1 867			1 866			1 867	

Zdroj: ŠÚSR

Prezentované demografické údaje môžu byť parciálne deformované zmenou preferencií bývania hlavne v predchádzajúcich dvoch dekádach, ktoré sú spojené so vznikom tzv. samostatných satelitných mestečiek so štatútom obcí v blízkosti veľkých mestských aglomerácií. Na potvrdenie záveru, že napriek nutnosti obyvateľov vidieka doteraz zamestnaných v poľnohospodárstve za prácou cestovať do vzdialenejších regiónov resp. do zahraničia nezmenila zásadná väčšina z nich svoj trvalý pobyt na vidieku, táto skutočnosť nič zásadné nemení. Uvedený dôkaz vysokej rezistencie slovenského obyvateľstva voči sociálnym tlakom s markantnou snahou zachovania si tradičného spôsobu života aj za cenu dočasnej migrácie za prácou má svoju výpovednú hodnotu

vo oblasti formálnej štatistiky. Reálne na slovenskom vidieku tento potenciál ľudských zdrojov absentuje a v mieste trvalého pobytu je disponibilný len v obmedzenom časovom intervale, ktorý mu vytvárajú zamestnanecké záväzky a podmienky. Vzhľadom k tomu, že sa jedná o kategóriu osôb v pracovne najproduktívnejšom veku, pre vnútorný život vidieckej komunity , ale aj pre vonkajší obraz vnímania vidieka má táto skutočnosť rad negatívnych konsekvencií.

Preferencií života vo vidieckych sídlach sa rovnako dotkli ďalšie nezanedbateľné faktory hospodárskeho vývoja, ktoré radikálne zasiahli do ponuky pracovných príležitostí. Zmena personálnej a zamestnaneckej politiky štátnych lesov, ktoré na úrovni lesných správ zamestnávali významné percento obyvateľov vidieka ako interných zamestnancov podniku, znamenala pre dedinské obyvateľstvo, takmer úplný zánik možnosti, získať zamestnanie v mieste bydliska. Uzatváranie dohôd Lesov SR š.p. s externými firmami na výkon prác v lesnom hospodárstve, znamenalo na jednej strane zníženie prevádzkových nákladov štátneho podniku, ale pre jeho bývalých zamestnancov len sporadicky prácu v danom regióne, resp. prácu vôbec. Vývoj počtu kmeňových zamestnancov v lesnom hospodárstve dokumentuje tab.3.

Výber dodávateľov objednávaných prác vybranými postupmi verejného obstarávania pochopiteľne priraďuje najvyššiu váhu pri rozhodovaní o výbere zmluvného partnera, kritériám ekonomickej výhodnosti a efektívnosti, ktoré sú pre štátny podnik dôležitejšie, ako vytváranie priaznivých sociálnych podmienok pre miestne obyvateľstvo. Neschopnosť nákladovo a tým aj cenovo konkurovať pri uvedených súťažiach väčším firmám, s podstatne nižšími prevádzkovými nákladmi tak donútila živnostníkov, bývalých zamestnancov štátneho podniku, hľadať si zamestnanie v iných odvetviach resp. štátoch, čo ale spolu s už zmieneným kolapsom poľnohospodárstva neznamenalo zásadný obrat vybraných demografických ukazovateľov v rozpätí rokov 2001 – 2011. Podiel zastúpenia mestského a vidieckeho obyvateľstva v sledovanom období, možno podľa údajov v tab. 2 pokladať za takmer nemenný.

Tab.3 Vývoj zamestnanosti v lesnom hospodárstve SR

MJ/Rok		1983	1997	2001	2003	2005	2007	2009	2012	2016
Štátne lesy										
Pracovníci spolu - prepočítaný stav	osoby	40 605	11 478	15 066	11 478	6 836	5 384	4 903	4 409	4 226
Robotníci- prepočítaný stav	osoby	-	14 848	10 739	7 568	3 406	2 395	1 920	1 675	1 606
Neštátne lesy										
Pracovníci spolu - prepočítaný stav	osoby	-	6 450	6 890	6 600	6 560	6 540	4 970	4 460	2 913
Robotníci- prepočítaný stav	osoby	-	4 700	5 099	4 880	4 840	4 800	3 700	2 473	1 090

Zdroj: FSR (Praha, 1985) a ŠÚSR databáza DATACUBE [3] [4]

Spoločensko-politické zmeny zo záveru 20. storočia, ovplyvnili kvalitu života v podhorských oblastiach slovenského vidieka pôsobením ďalšieho významného faktora. V minulosti, dominujúca produkčná funkcia lesa, v súlade so zákonitosťami trhu environmentálnu funkciu lesa vytlačila do pozície sekundárnej, obmedzenej skôr na marketingové aktivity a mediálne proklamácie ako reálne opatrenia, smerujúce k jej skutočnému naplneniu. Pozitívam a negatívam posilnenia hospodárskej funkcie lesov na život vidieckeho obyvateľstva bude venovaná detailnejšia pozornosť v časti venovanej aspektom trvalo udržateľného rozvoja podhorských regiónov Slovenska.

V tejto časti je vhodné upozorniť na skutočnosť, že uvedený stav, sa netýka len ekonomického zhodnocovania drevnej suroviny, ale aj ďalšej oblasti spojenej s hospodárskou (produkčnou), ale doteraz aj verejnoprospešnou (environmentálnou) funkciou lesov a to uplatňovaním poľovného práva v intenciách platnej legislatívy. Práve zmeny legislatívy v tejto oblasti, priniesli odklon od tradičného chápania poľovníctva s preferenciou

komerčných revírov na úkor tzv. režijných revírov v starostlivosti zamestnancov štátnych lesov.

Výkon práva poľovníctva na základe zmluvného odpredaja odstrelu zveri a zveriny v dohodnutom rozsahu s relatívne krátkym časovým intervalom zmluvného plnenia, znamenal nielen zmenu vnímania poľovníctva v jeho tradičnom chápaní. Napriek starostlivosti o lesnú zver v dotknutých revíroch ďalej realizovanú štátnym podnikom, vytvára sa priestor na chápanie poľovníctva ako prestížnej záležitosti, často v protiklade so zásadami poľovníckej etiky a možnosťou participácie miestnych poľovníkov. Poľovníctvo touto formou sa stáva doménou solventných jednotlivcov a skupín, ktorí dehonestovali túto aktivitu na biznis v mnohých prípadoch s drastickým porušovaním zásad trvalo udržateľného rozvoja. V dôsledku neistoty z obnovenia zmlúv pred uplynutím doby ich platnosti, zostávalo v nedávnej minulosti mnoho revírov doslova vyplienených, s minimálnymi stavmi lovnej zveri.

Uvedená negatívna skúsenosť s touto formou zmluvného vzťahu k vybraným poľovným revírom bola podnetom pre vedenie podniku Lesy SR prijať opatrenia, ktorými si formálne ponechávajú niektoré manažérske kompetencie a kontrolné mechanizmy k revíru aj počas trvania predmetných zmlúv. Garancia rešpektovania zmluvných podmienok v zmysle platnej legislatívy upravujúcej výkon práva poľovníctva v týchto revíroch je založená na skutočnosti, že poľovníckym hospodárom a členmi poľovníckej stráže sú aktívni zamestnanci štátneho podniku.

Vzhľadom k tomu, že tieto veľkosťou, lokalizáciou a druhovým zložením lovnej zveri jedny z najatraktívnejších revírov sa dostávajú do užívania poľovníkom so silným spoločenským a ekonomickým zázemím je praktická účinnosť týchto opatrení zo strany štátneho podniku diskutabilná.

Výkon poľovníctva touto formou uplatňovaný v r. 2018 v 28 revíroch [5] pri podstatne vyššom celkovom počte poľovníckych revírov[119] je svojim vplyvom zdanlivo bezvýznamný pre kvalitu života na slovenskom vidieku. Vo svojej podstate sa však jedná o nebezpečný precedens,

119 Podľa údajov Národného lesníckeho centra vo Zvolene je na Slovensku asi 1 883 poľovných revírov[5]. Bližšie pozrihttp://www.nlcsk.sk/nlc_sk/ustavy/lvu/vyskum/odbor_inventarizacie_a_manazmentu_lesa/sluzby/polovne_reviry_v_sr.aspx. Celková plocha poľovných revírov v SR v r. 2016 zaberala 4 455 382 ha z celkom 4 903 500 ha rozlohy štátu[6].

ktorým sa otvára priestor pre posilňovanie vplyvu iných ako miestnych obyvateľov a štruktúr na aktivity, ktoré významne ovplyvňujú život na miestnej úrovni. V tomto kontexte sa jedná o limity pre obyvateľov okolitých obcí pri uplatňovaní možnosti vykonávať právo poľovníctva, čo možno najbližšie miestu trvalého bydliska.

Sekundárne sa uplatňovanie poľovníckeho práva touto formou týka problému bezpečnosti. Vyššiu aktivitu a efektívnosť pri plnení povoleného odstrelu škodnej zveri možno očakávať od poľovníkov miestnych poľovníckych združení. Život, zdravie alebo škody na majetku týchto poľovníkov a občanov v ich bezprostrednom okolí, ktoré sú ohrozené alebo zapríčinené divo žijúcou zverou majú záujem riešiť s inou nástojčivosťou, ako je to v prípade zmluvného odstrelu, ktorého účastníci môžu na základe vzdialeného bydliska preferovať odstrel trofejne hodnotnejšej lovnej zveri.

Paradoxne sa tak štátny podnik pri jeho prirodzenej snahe o čo najvyššie zhodnotenie časti štátneho majetku dopúšťa negatívnych externalít, ktoré iniciujú vznik priamych škôd resp. nepriamych škôd na štátnom a privátnom majetku. Kvantifikovať dopady tejto formy uplatňovania práva poľovníctva na nálady miestneho obyvateľstva nemožno tak jednoznačne, ako v prípade škôd na majetku v dôsledku premnoženia napr. aktuálne diviačej zveri.

Neschopnosť flexibilne a efektívne reagovať na odstrel, v tomto kontexte škodnej zveri, spochybňuje nielen u miestnej komunity význam a zmysel tejto formy poľovníctva. S tým spojená strata dôvery k štátnym orgánom viac či menej odôvodnená podozrením z korupcie v ich štruktúrach, rastúci nezáujem o poľnohospodárske aktivity na slovenskom vidieku v dôsledku škôd na chovoch hospodárskych zvierat, či na poľnohospodárskych plodinách, môžu mať vo svojom dôsledku pre rurálnu politiku štátu deštrukčnejšie dopady, ako ekonomický efekt dosiahnutý na základe uzatvorených zmlúv o love zveri[120].

2. Globálne a regionálne faktory a ich pôsobenie na trvalo udržateľný rozvoj

120 Podľa údajov Lesov SR š.p. suma za zmluvný odpredaj odstrelu zveri a zveriny v dohodnutom rozsahu v r. 2018 dosiahne 573 585,00 eur[7]. Tento sumár za uzatvorených 28 zmlúv platí pri predaji 100% odstrelu.

V nedávnej minulosti spochybňovaný vplyv klimatických zmien na extrémne prejavy počasia v globálnom, či európskom meradle, je stále viac podporovaný a potvrdzovaný argumentmi odborníkov a závermi vykonaných vedeckých výskumov. Tieto zmeny v priebehu niekoľkých predchádzajúcich desaťročí s rastúcou intenzitou, menia podmienky života ľudskej populácie bez rozdielu, kde je aktuálne geograficky situovaná. Rozdiel spočíva len v špecifických prejavoch, ktorými tieto zmeny pôsobia na obyvateľov jednotlivých krajín a či vytvárajú, priaznivé resp. zhoršujúce sa podmienky pre kvalitu života v konkrétnych geografických oblastiach.

Kumulatívne pôsobenie uvedených vplyvov na životné podmienky občanov SR, ktorých život, tak ako celého ľudstva, je úzko spojený s existenciou lesov, iniciuje odborné diskusie a množstvo otázok zo strany laickej verejnosti, zhodne zamerané na možné dôsledky nerovnováhy medzi limitovanými zdrojmi a tendenciou neustáleho ekonomického rastu.

Skúmanie hospodárskych, ekonomických a inštitucionálnych vplyvov na geografickú migráciu obyvateľstva, s ňou súvisiace zmeny tradičných modelov života spoločnosti, nie je z historického hľadiska ničím novým. Rozpor medzi rastom ľudskej populácie, výroby, spotreby, znečistenia životného prostredia a limitovanými zdrojmi však do pokusu o hľadanie reálnych riešení, vedúcich aspoň k zastaveniu narušenej rovnováhy medzi týmito trendmi vývoja, zaznamenal prvé snaženie o konsolidáciu týchto protirečení až v závere 70 – tych rokov minulého storočia. Práve v tomto období sa po prvý krát začína na globálnej úrovni, hovoriť o trvalo udržateľnom rozvoji. Svoju formálnu podobu na celosvetovej úrovni, nadobúda v kreovaní Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj v apríli až máji 1996 v New Yorku. Snaha o poskytnutie existenčnej perspektívy aj nasledujúcim generáciám ľudstva bez výrazného ohrozenia či radikálneho prepadu kvality ich života, viedla k obsahovému vymedzeniu trvalo udržateľného rozvoja.

Podstatu pojmu okrem iných interpretácií možno najvýstižnejšie vyjadriť definíciou, ktorá uvádza, že *trvalo udržateľným rozvojom sa rozumie cielený, dlhodobý (priebežný), komplexný a synergický proces, ovplyvňujúci podmienky a všetky aspekty života (kultúrne, sociálne, ekonomické, environmentálne a inštitucionálne), na všetkých úrovniach (lokálnej, regionálnej, globálnej) a smerujúci k takému funkčnému*

modelu určitého spoločenstva (miestnej a regionálnej komunity, krajiny, medzinárodného spoločenstva), ktorý kvalitne uspokojuje biologické, materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí, pričom eliminuje alebo výrazne obmedzuje zásahy ohrozujúce, poškodzujúce alebo ničiace podmienky a formy života, nezaťažuje krajinu nad únosnú mieru, rozumne využíva jej zdroje a chráni kultúrne a prírodné dedičstvo [8].

Nad rámec tejto voľnej interpretácie výkladu trvalo udržateľného rozvoja je nutné dodať, že hlavne hospodárske aktivity každého subjektu, musia vychádzať zo zásady takej exploatácie obnoviteľných a vzácnych zdrojov, ktorá neohrozuje perspektívu rozvoja príslušného hospodárskeho odvetvia. Krátkodobý ekonomicky efekt nesmie byť dosahovaný na úkor dlhodobej perspektívy, v dôsledku vyčerpania ľudských a prírodných zdrojov. Tento princíp by mal byť uplatňovaný aj vo vzťahu medzi jednotlivými hospodárskymi subjektmi, kde pri ich vzájomnej interakcii, nemôže byť ekonomický rast jedného dosahovaný v rozpore s verejným záujmom, či na úkor odvetví, ktoré sú charakterom transformačného procesu, závislé na kontinuálnych procesoch predmetného subjektu.

V podmienkach Slovenskej republiky boli zásady trvalo udržateľného rozvoja rozpracované v Koncepcií trvalo udržateľného rozvoja SR, na ktorú nadväzuje množstvo materiálov a dokumentov, ktorých súčasťou sú aj zámery a ciele rurálnej politiky Slovenska.

Uvedené ciele možno dosiahnuť prijatím opatrení, ktoré revitalizujú zdecimovaný trh práce pre vidiek v tradičných odvetviach poľnohospodárstva, lesného hospodárstva a subjektov, zameraných na spracovanie poľnohospodárskej produkcie, drevnej hmoty a ostatných výstupov z transformačných procesov iných pôdohospodárskych odvetví hospodárstva SR.

3. Ekonomika a manažment lesného hospodárstva

Historicky a čiastočne aj v súčasnosti sú lesy prezentované ako národné bohatstvo Slovenskej republiky. V dôsledku vrátenia časti lesov formou reštitúcií neštátnym subjektom, táto fráza zostáva primárne platná pre lesy vo vlastníctve štátu.

Význam lesov je nezriedka obmedzovaný na ich vnímanie ako zdroja drevnej hmoty. To samozrejme je dôležitá a ekonomicky najvýznamnejšia

podoba bohatstva, ktoré lesy predstavujú, ale rozhodne nie jediná. Východiskom pre poznanie kvalitatívneho a kvantitatívneho potenciálu lesov a jeho prínosov pre spoločnosť je podmienená ich vnímaním ako rôznorodej množiny prvkov daných špecifickými danosťami prírodných podmienok, ekonomického zhodnocovania, veku, druhového zloženia, sociologického a kultúrneho významu v hodnotovej hierarchii spoločnosti a pod. V uvedených intenciách je les kategorizovaný podľa vegetačných stupňov, funkcie, kategórie lesa, veku a vlastníctva. Z celospoločenského hľadiska je najvýznamnejšie rozdelenie lesov podľa funkcie, ktorú plnia. V súčasnosti rozoznávame tri základné funkcie lesa:

- produkčnú[121]
- ekologickú
- environmentálnu

Podľa odborníkov zásoba dreva v slovenských lesoch od 50 – tych rokov minulého storočia stúpla o 50% a aktuálne je jej objem cca 430 mil. m^3 hrubiny bez kôry[9]. Tento pozitívny trend je paradoxne aj výsledkom toľko kritizovaného masívneho zalesňovania monokultúrami smreka v severných regiónoch Slovenska v minulom storočí. Kritika zameraná na nízku rezistenciu smrekových monokultúr proti pôsobeniu biotických škodcov alebo kalamít v dôsledku extrémnych prejavov počasia svedčí o neodbornosti prípadne účelovom nakladaní s informáciami zo strany autorov predmetných tvrdení. Slovensko historicky disponuje najkvalitnejšími odborníkmi na lesné hospodárstvo nielen v Európe, ale aj vo svete. Napriek tomu nikto z prognostikov vo svete, ani v bývalom Československu pri návrhoch projektov zalesňovania nemohol predpokladať radikálnu zmenu zemskej klímy s tak gradujúcou intenzitou a frekvenciou ničivých účinkov, ktorými sa táto zmena prejavuje, a sme jej aktérmi v súčasnosti. Pôvod ničivých lesných kalamít spôsobených vplyvom extrémnych prejavov počasia a biotickými škodcami, nie je preto dôsledkom neodborných rozhodnutí pri riadení lesného hospodárstva. Nárast priemernej teploty v strednom klimatickom pásme, kde patrí aj Slovensko vo vybraných mesiacoch roka až o 2°C a zaznamenaný výskyt víchric s rýchlosťou nad 150 km/hod. v časovom intervale niekoľkých desaťročí má antropogénny

121 Okrem drevnej hmoty je nutné upozorniť, že sa jedná aj o produkciu nedrevných komodít napr. zverina, med, lesné plody, huby, liečivé rastliny, semená, čačina, prútie a iné.

pôvod, no ten nie je výsledkom nesprávnych manažérskych rozhodnutí rozvoja lesného hospodárstva v minulosti. Je dôsledkom honby za ekonomickým rastom na globálnej úrovni a jeho negatívnymi dopadmi na vývoj zemskej klímy. Nebezpečenstvo plynúce z ekonomického rastu vo všeobecnosti je dôsledkom zamerania sa ekonómov na permanentný rast kvantitatívnych ukazovateľov príslušných priemyselných odvetví, či služieb a následne ekonomiky hospodárstva štátu ako celku. V tomto prístupe absentuje zohľadnenie vyčerpateľnosti prírodných zdrojov, čo urýchli nielen ich vyčerpanie, ale aj zákonitý hospodársky úpadok. Ten môže mať v budúcnosti pre niektoré oblasti života ľudskej populácie až fatálne následky. Preto by sa spoločnosť pri hodnotení svojho progresu mala vo všeobecnosti zameriavať na ekonomický rozvoj, ideálne na jeho trvalú udržateľnosť.

Produkčná funkcia je reprezentovaná tzv. hospodárskymi lesmi, ktorých prvoradou funkciou je produkcia dreva. Okrem dreva komerčnými produktmi hospodárskych lesov spolu s iným druhom lesov, je výkon poľovníctva. Je pochopiteľné, že spolu s touto základnou funkciou majú hospodárske lesy aj iný význam, ten by však nemal prevyšovať význam hlavnej funkcie.

Týmto členením bola nahradená staršia klasifikácia na hospodársku a verejnoprospešnú funkciu lesa, čo nebolo jednoznačné a presné rozdelenie. Aj keď finančný efekt zo zhodnotenia drevnej hmoty a iných produktov, uspokojuje primárne potreby obhospodarovateľa – štátneho podniku, prostredníctvom odvodov a daní, dochádza súčasne k napĺňaniu verejnoprospešnej funkcie, ktorá v tomto zmysle zostáva naďalej platným prvkom množiny funkcií lesov.

Kvalita života obyvateľov podhorských regiónov je podmienená vzájomnou interakciou všetkých troch funkcií lesa, pričom na rozdiel od vlastníkov lesov, nemožno jednoznačne povedať, ktorá z uvedených funkcií sa najvýznamnejšie podieľa na spokojnosti s podmienkami života mimo priemyselných centier Slovenska.

V tejto súvislosti je nutné upozorniť na skutočnosť, že hodnotenie uvedených funkcií, musí rešpektovať časovú dimenziu ich vnímania. Pokiaľ les v okolí obce, dokáže aktuálne poskytnúť pracovné príležitosti, je celkom prirodzené, že obyvateľmi podhorských dedín bude uprednostňovaná jeho produkčná funkcia. Ak produkčná funkcia

nebude vychádzať zo zásad trvalo udržateľného rozvoja, v strategickom časovom horizonte, budú na minimum redukované nielen pracovné príležitosti, ale efekt z hospodárskej činnosti môže byť negovaný ujmou na živote, zdraví a stratami na majetku, v dôsledku nerešpektovania ekologickej a environmentálnej funkcie lesa.

Na základe analýzy vývoja zásob drevnej hmoty, stúpla ťažba v rozpätí dvoch desaťročí o dvojnásobok. Ročná ťažba v r.1983 na úrovni cca 5 754 tis. bola najvýraznejšie prekonaná v r. 2005 keď presiahla 10 000 tis. m³ drevnej hmoty. Vývoj objemu ťažby od r.1983 je prezentovaný v tab. 4.

Tento dramatický nárast ťažby nie je problémom len v samotných kvantitatívnych ukazovateľoch. Podstatne závažnejší je rozpor medzi závermi odborníkov, ktorí z hľadiska ťažobných možností a trvalej udržateľnosti produkcie lesov prognózovali v r. 2014 na nasledujúce desaťročie ročný objem ťažby v objeme 6 – 6,5 mil. m³ dreva[9]. Prognózovaný vývoj nekorešponduje s realitou, pretože od uvedeného roka je tento objem ťažby každoročne prekročený minimálne o tretinu. Pretože prognózy obsahujú aj plán náhodnej ťažby, neobstojí argument, že sa tak už niekoľko rokov deje len na základe vplyvu náhodných faktorov. Otázne potom je, čo každoročne od r. 2014 je skutočným dôvodom disproporcie o zhruba 3 mil. m³ vyťaženého dreva viac ako bol prognózovaný trvalo udržateľný objem jeho ťažby?!

Tab.4 Vývoj ťažby drevnej hmoty v SR (v tis. m³ b. k.)

Rok	**1983**	**1999**	**2005**	**2007**	**2009**	**2011**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Ťažba ihličnatých drevín spolu	2 669	3 143	6 927	5 473	6 183	5 512	4 132	5 269	4 811	5 144	5529
Ťažba listnatých drevín spolu	3 085	2 666	3 263	3 161	3 065	3 955	3 705	4 149	4 332	4 177	3864
Ťažba dreva úhrnom	5 754	5 809	10 190	8 634	9 248	9 467	7 837	9 417	9 143	9 321	9 393

Zdroj: Vlastné spracovanie s využitím údajov ŠÚSR – databáza SLOVSTAT a FSR (Praha, 1985)

Zaujať jednoznačné stanovisko vo vzťahu k optimálnemu objemu ťažby dreva z aspektu trvalo udržateľného rozvoja lesov v SR je tiež limitované výraznými rozdielmi pri stanovení prahovej hodnoty ešte akceptovateľnej ťažby. Ministerstvo pôdohospodárstva SR v gescii,

ktorého je aj zodpovednosť za výsledky hospodárenia štátneho podniku Lesy SR deklaruje, ako už bolo skôr uvedené na dekádu rokov 2015 – 2025, ako únosnú ročnú ťažbu v rozpätí od 6 do 6,5 mil. m³ dreva[9]. Ministerstvo životného prostredia vo svojich aktuálnych strategických dokumentoch však pracuje so zásadne inými kvantitatívnymi údajmi rozdielov medzi udržateľne akceptovateľnou a skutočnou ťažbou prezentované s využitím grafu 1. [122]

Graf 1 Vývoj únosnej a skutočnej ťažby dreva[123]

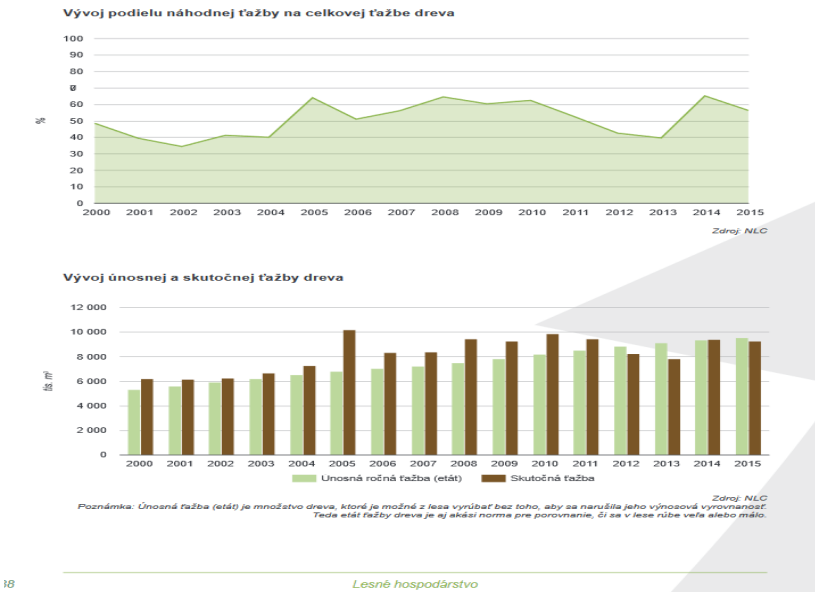

Zdroj: Enviroportál MŽP SR s odvolaním na NLC

Aj keď etát možno vnímať len ako kvantifikovateľnú veličinu, úzko spojenú iba s produkčnou funkciou lesa a nedostatočne vypovedá o vplyve ťažby na environmentálnu a ekologickú funkciu lesa pozoruhodný je zvrat od roka 2011 odkedy je viditeľná tendencia jeho prispôsobovania

122 Autormi údajov prezentovaných za ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka (6 – 6,5 mil. m³) sú odborníci zodpovední za obsahovú náplň informačného portálu Forestportál prevádzkovaným Národným lesníckym centrom vo Zvolene. Údaje za ministerstvo životného prostredia (podľa grafu 1), ktoré ako etát na informačnom portáli MŽP (Enviroportál) uvádzajú ťažbu napr. v r.2015 o takmer 4. mil. m³ vyššiu pričom paradoxne ako zdroj informácií uvádzajú rovnako NLC vo Zvolene.

123 Únosná ťažba (etát) je množstvo dreva, ktoré je možné z lesa vyrúbať bez toho, aby sa narušila jeho výnosová vyrovnanosť. Teda etát ťažby dreva je aj akási norma pre porovnanie, či sa v lese rúbe veľa alebo málo

skutočnej ťažbe. Tým sa otvára priestor na ďalšie zvyšovanie skutočnej ťažby, ktorá už po spracovaní veternej kalamity na lesných porastoch v roku 2005 sa doteraz ani jeden rok nevrátila na úroveň spred roka 2004, ktorá korešponduje aj s plánom ťažby na roky 2015 – 2025 podľa údajov portálu Národného lesníckeho centra.

Samotný vývoj v plánovanom objeme ťažby dreva, nasvedčuje, že táto disproporcia nie je zámerom vedenia štátneho podniku vylepšiť hospodársky výsledok využitím nástrojov extenzívneho rozvoja. Od r. 2014, ako už bolo uvedené, ťažba osciluje každoročne okolo 9 mil. m³ dreva pričom hospodársky výsledok štátneho podniku má v časovom intervale rokov 2014 – 2016 relatívne vyrovnaný trend s mierne klesajúcou tendenciou a nepatrným rastom v r. 2017, čo je bližšie kvantifikované na grafe 2.

Strategickú stabilitu odvetvia lesného hospodárstva potvrdzujú aj výsledky hospodárenia podniku Lesy SR, čo dokumentuje skutočnosť keď od roka 2011 len dvakrát klesol ich ročný zisk pod úroveň 10 mil. eur.

Graf 2 Vývoj hospodárskych výsledkov v lesnom hospodárstve r. 2014 - 2017

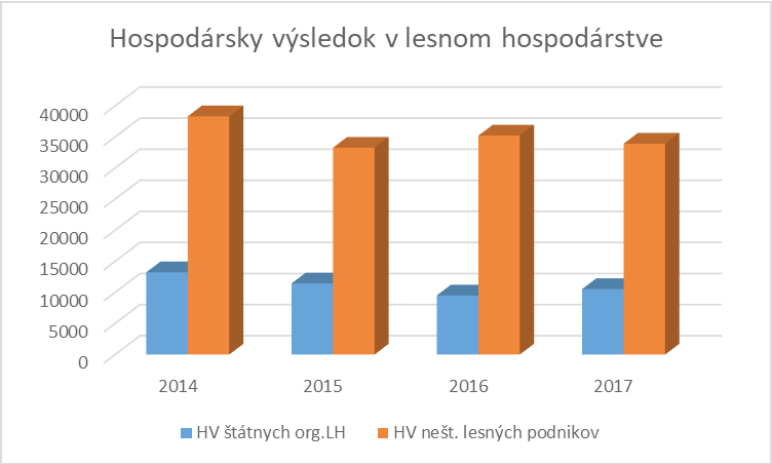

Zdroj: Autorské spracovanie s využitím údajov portálu DATACUBE [10].

Posilnenie hospodárskeho postavenia podniku bolo dosiahnuté pomocou už uvedených opatrení, redukujúcich počet interných zamestnancov a presunom časti podporných činností na externé spoločnosti. To čo prináša pozitívny efekt, v minulosti jednému z najväčších zamestnávateľov

vidieckeho obyvateľstva, má svoje negatívne externality, pôsobiace na verejnoprospešnú funkciu lesa a iné hospodárske subjekty.

Odborná, ale aj laická verejnosť na Slovensku sa pochopiteľne viac, ako o hospodársky výsledok štátneho podniku Lesy SR, zaujíma o spôsob, objem ťažby dreva a zhodnocovanie tejto suroviny na území Slovenskej republiky. Takto formulovaná lokalizácia drevospracujúcich firiem je použitá cielene z dôvodu, že objemovo najväčší odberatelia a spracovatelia drevnej hmoty na Slovensku sú nadnárodné spoločnosti. Značná časť kapitálu kumulovaného z produkcie realizovanej v tomto štáte je využívaná na investície resp. spotrebu v materských krajinách týchto spoločností alebo v jej podnikoch v globálnom rozsahu. Napriek zmieneným finančným transferom majú tieto korporácie pre hospodárstvo SR podstatne väčší význam ako export základnej suroviny. Primárny efekt z nákupu suroviny je v tomto prípade rozšírený o portfólio sekundárnych ekonomických a sociálnych prínosov vo forme daní, odvodov, zamestnanosti. Nezanedbateľné sú z toho terciárne benefity, ktoré sa len zriedka stávajú súčasťou ekonomických analýz, no ich podiel na redukcií výdavkov štátu nemožno ignorovať. Akákoľvek zamestnanosť aj pri umelo podhodnotenej cene práce v SR žiaľ, dlhodobo jedného z najúčinnejších nástrojov štátnych orgánov a inštitúcií pri získavaní zahraničných investorov, je výhodnejšia ako vysoká nezamestnanosť.

Zamestnanosť aj pri cca 80% -nej produktivite práce z priemeru EÚ, paradoxne neznamená aj 86% -nú hodinovú mzdu slovenského zamestnanca z priemeru EÚ[2, Morong, 2014]. Priemerná hodinová mzda na Slovensku v r. 2014 vo výške 28% z priemeru v EÚ bola a s minimálnou kvantitatívnou zmenou aj aktuálne zostáva neadekvátnou nielen uvedenej produktivite práce, ale vypovedá aj o nízkej celospoločenskej kultúre vo vzťahu k ľudským zdrojom zapájaným do výrobných a nevýrobných transformačných procesov v hospodárskom prostredí SR. Napriek uvedeným skutočnostiam zamestnanosť aj s takto deformovaným systémom odmeňovania, nepopierateľne má svoje pozitíva pretože prispieva ku získavaniu resp. udržiavaniu pracovných návykov. Až na výnimky je cielene spojená aj s odborným rastom zamestnancov a celkovým rozvojom ich osobnosti vplyvom uplatňovanej podnikovej kultúry. To všetko sú nástroje, ktoré prispievajú k redukcii výdavkov štátu v rámci rôznych sociálnych dávok a podpory. Príjem

zo zamestnania je primárnym predpokladom znižovania kriminality, šedej ekonomiky a iných sociálno-patologických javov spojených s chudobou, ako prirodzeného následku nezamestnanosti. Vzhľadom k výdavkom štátu na elimináciu dopadov týchto nežiadúcich javov je celospoločensky neprijateľný postoj niektorých liberálnych ekonómov k nezamestnanosti, ktorí ju účelovo spájajú len s pozitívnym efektom vytvárania a udržiavania konkurencie na trhu práce. Priemernú mesačnú mzdu v drevárskom a papierenskom priemysle, ktorá v r. 2017 patrila medzi jednu z najnižších[124] nielen pri komparácii so mzdami v štátoch EÚ, ale aj v rámci priemyselných odvetví v SR, je preto potrebné v určitom zmysle vnímať nielen v jej kvantitatívnom vyjadrení, ale aj z aspektu benefitov zamestnanosti.

Potenciál slovenských lesov, reprezentovaný ich hospodárskou funkciou nie je naplno využitý a aj keď v zhodnocovaní drevnej suroviny, bol v predchádzajúcich rokoch dosahovaný rastúci trend, nemožno hovoriť o maximalizácii ekonomických efektov. Ak by sme pohľad na ekonomickú prosperitu podniku, zúžili len na rast objemu tržieb za realizovaný predaj drevnej hmoty, bolo by možné konštatovať, že nástroje, uplatňované na dosiahnutie tohto cieľa sú správne a progresívne. Je pravdou, že predaj drevnej hmoty pomocou elektronickej aukcie, výrazne prispel k rastu tržieb podniku Lesy SR. Kľúčovým problémom je skutočnosť, že zo Slovenska sa vyváža drevo len s minimálnym podielom jeho finalizácie, spravidla ako primárna surovina.[125] Štátny podnik Lesy SR a iní obhospodarovatelia lesov majú na celkovom objeme exportu dreva relatívne nízky a stále klesajúci podiel. Exportné aktivity sú doménou hlavne nelesníckych obchodných spoločností.[126] Stalo sa takmer pravidlom, že v elektronickej aukcii drevnú hmotu vysúťažia ekonomicky a finančne silné, subjekty, na úkor dostupnosti dreva pre malé miestne drevospracujúce firmy.

124 Podľa údajov ŠÚ SR bola priemerná mesačná mzda v drevárskom a papierenskom priemysle na území SR 771 eur.

125 V roku 2011 v porovnaní s rokom 2003 vzrástol export dreva takmer dvojnásobne z 1,3 – 1,6 mil. m3 na 2,6
mil. m3. Naproti tomu sa podiel exportu na celkových dodávkach výraznejšie nezmenil. Jeho podiel je 25 až 30 %, s výnimkou rokov 2003 – 2007, kedy bol len 20 %. Na domáce spracovanie tak ostávalo 4 až 5 mil. m3 v rokoch 2000 až 2004, resp. 6 až 7 mil. m3 v rokoch 2004 až 2010. Lesné podniky pred kalamitou v roku 2004 priamo vyvážali skoro dve tretiny dreva zo Slovenska.

126 V roku 2017 obhospodarovatelia lesov vyviezli len 17% z celkového objemu exportu dreva, zvyšok t.z. 83% exportu realizovali obchodné spoločnosti.

Zlomom v dlhodobo nepriaznivom vývoji bilancie dovozu a exportu dreva, bol rok 2017. V danom roku došlo k celkovému poklesu vývozu dreva medziročne o 18%, no napriek tomu Slovensko bolo nútené z dôvodu chýbajúcich spracovateľských kapacít ďalej vyvážať hlavne kvalitatívne vyššie sortimenty ihličnatého a listnatého dreva.

Medziročný pokles exportu sortimentov surového dreva, ako ho dokumentuje tab.5 je aj výsledkom prijatia strategických dokumentov štátneho podniku Lesy SR[11], ktorý v záujme vlastných hospodárskych výsledkov, ale aj celospoločenského záujmu kladie dôraz na dodávky dreva pre slovenských odberateľov, hlavne so spôsobilosťou vysokej miery zhodnocovania tejto suroviny.

Tab. 5 Celkový vývoz sortimentov surového dreva do zahraničia

Sortiment dreva	2016		2017	
	tis. m^3	%	tis. m^3	%
Ihličnaté výrezy (I. až III. triedy akosti	1 029	42	903	44,8
Ihličnaté drevo IV. A V. triedy akosti	373	15,2	442	21,9
Listnaté výrezy (I. až III. triedy akosti	307	12,6	456	22,6
Listnaté drevo IV. A V. triedy akosti	448	18,3	154	7,7
Palivové drevo	292	11,9	61	3
Spolu	2 449	100	2 016	100

Zdroj: ŠÚ SR

Celkový objem domáceho spracovania dreva v roku 2017 medziročne vzrástol o 11,8 %, zo 7, 394 mil. m^3 na 8, 272 mil. m^3. Tento trend je pozitívny aj z hľadiska zamestnanosti pretože tento nárast znamenal vytvorenie 961 nových pracovných miest v drevospracujúcom priemysle. Podiel exportu na celkovej ťažbe dreva je 21,5%, čo pre hospodárstvo Slovenskej republiky rozhodne nie je priaznivý ukazovateľ. Viac ako pätina surovinových zdrojov slovenských lesov, ktoré nie sú zhodnocované na Slovensku má negatívne dopady nielen na producentov dreva, ale výrazne ovplyvňuje viacero oblastí hospodárstva s reflexiou vo vidieckej societe spoločnosti.

V tomto kontexte je nutné zdôrazniť, že dlhodobo nepriaznivý vývoj, kedy sa až na výnimky nedarí znížiť export dreva do zahraničia pod úroveň 20% celkovej ťažby, nie je spôsobený obhospodarovateľmi lesov, ako je to laicky vnímané alebo tendenčne podsúvané laickej verejnosti.

Skutočnou príčinou vývozu dreva zo Slovenska je stav drevospracujúceho priemyslu. Takzvanou transformáciou československého a slovenského priemyslu došlo v závere minulého storočia k likvidácii podnikov zameraných na spracovanie hlavne listnatých sortimentov dreva so spôsobilosťou tvoriť vysokú pridanú hodnotu pri ich finalizácii. V lepšom prípade došlo k atomizácií veľkých štátnych spoločností na malé nekonkurencieschopné firmy. To potvrdzuje aj skutočnosť, že napriek rastu ekonomických ukazovateľov v danom priemyselnom odvetví a rastu domáceho spracovania dreva nedošlo v r. 2017 aj k rastu konkurencieschopnosti väčšiny podnikov mechanického spracovania dreva. Produkciu týchto firiem tvoria väčšinou subdodávky polotovarov s nízkou mierou finalizácie pre zahraničné spoločnosti. Nedostatočne sa spracovávajú najkvalitnejšie sortimenty guľatiny, ktorých domáci produkčný potenciál je približne 300 tis. m^3 .

Nedostatok moderných spracovateľských kapacít v roku 2017 sa prejavil v obchodnej bilancii lesníckeho a drevospracujúceho priemyslu, kedy jej prebytok podľa údajov colnej štatistiky dosiahol 879,67 mil. €. Negatívom je obchodný prebytok vo vývoze surového dreva 85,18 mil. €, vývoze reziva 111,48 mil. € a vývoze zberového papiera 27,04 mil. €[12].

Tým, že v procese zhodnocovania drevnej hmoty na Slovensku, takmer úplne absentuje jej finalizácia, je logické, že pracovné miesta, ktoré by mohli byť vytvorené doma sú vytvárané v zahraničí. Štát tak prichádza o príjmy z vyššieho objemu daní zo sofistikovanej výroby a predaja tovarov, v porovnaní so stavom, keď je obchodované s drevom ako surovinou.

Z hľadiska producentov drevnej suroviny a primárne štátneho podniku Lesy SR, ktorý by mal viac ako iní obhospodarovatelia lesa hľadieť nielen na vlastný hospodársky výsledok, ale aj na verejný záujem, je veľmi pozitívne, ale bez zohľadnenia strategického vývoja hodnotený prenos nákladov na mzdy a odvody za bývalých zamestnancov štátneho podniku, na vedenie externých firiem, či živnostníkov, poskytujúcich Lesom SR služby pri obhospodarovaní lesa, na základe uzavretých

kontraktov. Odborníci kladne hodnotia tiež prenos zodpovednosti za kvalitu služieb a bezpečnosť pri práci na uvedené subjekty. Ak k tomu prirátame vyššiu úroveň rešpektovania nariadení, odborných lesných hospodárov a manažmentu štátneho podniku Lesy SR vo všeobecnosti, mal by to byť jednoznačný progres a kvalitatívny posun v zamestnaneckej politike a sústredení sa podniku na hlavnú činnosť.

Tým na druhej strane súčasne stratil schopnosť účelovo spájať kapacity ľudských zdrojov ktorými disponoval vo svojej internej réžii. V období pred externalizáciou týchto služieb mal také portfólio špecializácii a počet zamestnancov, technické a materiálové vybavenie, ktoré mu umožňovali nielen efektívne, ale aj environmentálne akceptovateľné plnenie úloh. Charakteristickým príkladom bol v minulosti praktizovaný výberkový hospodársky spôsob ťažby, ktorý je z hľadiska odolnosti, ale aj kvality a kvantity produkcie, perspektívnejší ako aktuálny holorubný spôsob, no napriek tomu, je využívaný len ojedinele na experimentálnej úrovni. Externé firmy v prirodzenej snahe minimalizovať náklady a maximalizovať zisk, nemajú záujem rozširovať svoje technické vybavenie, zamerané na využitie ťažkej ťažobnej a spracovateľskej techniky o ťažné zvieratá, či ľahkú techniku na báze malotraktorov, pre plnenie úloh, v podobe spracovania niekoľkých stromov, napadnutých podkôrnym hmyzom uprostred porastu, niekoľko sto metrov vzdialených od približovacích ciest.

Pri realizácii dohodnutých prác tiež pochopiteľne nemôžu uplatniť úroveň komplexného vnímania problému a odborný prístup, ktorý uplatňoval lesník so svojimi zamestnancami, napr. pri ochrane lesnej cestnej infraštruktúry, ochrane novozaložených porastov, či vodných prameňov a tokov pred devastačným pôsobením procesu ťažby.

Aj keď spôsob vykonávania ťažby a rešpektovanie zásad ochrany lesa, je podmienené kvalitou uzatváraných zmlúv, je nesporné, že štátne lesy sa v súťažných podkladoch viac alebo menej, ale rozhodne prispôsobujú limitovaným kapacitám a možnostiam potenciálnych dodávateľov služieb. Výsledkom je stav, že namiesto budovania a údržby lesných ciest, je približovanie drevnej hmoty vykonávané nie po vrstevnici, zvážniciach, ale vertikálne dole malými vodnými tokmi.

Zvlášť riskantná je takáto minimalizácia ťažobných nákladov v horských oblastiach, pričom dochádza k narušeniu pôdo-ochrannej funkcie lesa.

Aj keď škody, spôsobené prívalovými dažďami možno skutočne pripísať klimatickým zmenám, objektívne treba konštatovať, že nezanedbateľný podiel, na výške škôd má aj nesprávne hospodárenie v lesoch, v podobe veľkoplošného odlesňovania a spôsobu približovania drevnej hmoty na nakladacie miesta. Príkladom ako sú s touto negatívnou externalitou konfrontovaní občania podhorských obcí, sú masívne zosuvy pôdy z júla 2014 vo Vrátnej doline. Podobný vývoj možno očakávať v ústí Jánskej doliny, Nižnej a Vyšnej Boci a v okolí horehronských obcí na východ od Brezna. Ekonomická výhodnosť holorubnej ťažby pre realizačné spoločnosti, pôsobí kontraproduktívne aj vo vzťahu k proklamovanej trvalej udržateľnosti hospodárenia s drevnou surovinou zo strany Lesov SR, prezentovanou vo všetkých relevantných strategických dokumentoch.[127]

Odkryté odlesnené plochy, umožňujú prehrievanie lokálnych vzdušných hmôt, ktoré v konečnom dôsledku, ovplyvňujú intenzitu zrážok, gradáciu sily vetra, ktorý s vytvorenými kolmými bariérami zvyškov lesa, umocňujú následky veterných kalamít. Zostatkový les nechránený, postupne sa zdvíhajúcou sa bariérou okrajových mladín, dáva nielen väčšiu príležitosť veterným kalamitám, ale aj podkôrnemu hmyzu, kedy pôvodný porast, vystavený priamemu slnečnému žiareniu, má len minimálnu šancu odolávať biotickým škodcom.

Žiaľ, danému stavu napomáha opäť aj ľudský faktor, keď manažment lesného hospodárstva v záujme minimalizovať škody na ihličnatých porastoch spôsobené biotickými škodcami nariaďuje obhospodarovateľom spracovať v striktne vymedzených časových intervaloch. To by malo podľa kompetentných orgánov účinne minimalizovať ďalšie šírenie podkôrneho hmyzu na ďalšie lesné porasty.

Nutnosť ťažbou sanovať niekedy aj niekoľkohektárové podkôrnym hmyzom napadnuté plochy porastov, vytvára tlak na odborných lesných hospodárov zodpovedných za realizáciu prijatých opatrení riadiť ťažbu aj v rozpore s platnými zásadami jej vykonávania. To znamená aby pri obmedzených kapacitách ťažiarskych firiem bolo možné spracovať napadnutú drevnú hmotu v stanovenom termíne neťaží sa len v neskorých jesenných a zimných mesiacoch, ale v priebehu celého kalendárneho roka. Časový efekt, tak pôsobí kontraproduktívne proti

127 Napr. Sprava o lesnom hospodárstve v Slovenskej republike za rok 2012, Národný program využitia potenciálu dreva SR

faktoru efektívnosti a paradoxne napomáha expanzii škodlivého hmyzu v poraste. Biotickí škodcovia v porastoch, kde je ťažba vykonávaná po sezóne ich rozmnožovania, ktorou sú hlavne jarné a letné mesiace, nespôsobujú takmer žiadne škody. Naopak v prípade, že sú ťažbou presvetlené nedostatočne zakonárené štruktúry lesa v jarných a letných mesiacoch je les atakovaný až trojitým rojením podkôrného hmyzu, čomu za daných klimatických podmienok nemôže úspešne vzdorovať.

Uvedené skutočnosti prezentujú stav, keď produkčná a ochranná funkcia lesa ,pôsobia vo svojom vývoji protichodne a pri nezohľadnení týchto faktov, môže ekonomický profit subjektov, zodpovedných za hospodárenie v lese, spôsobovať významné sociálne a bezpečnostné hrozby a riziká pre obyvateľov podhorských oblastí, ako aj samotných pôvodcov hospodárskych procesov.

RESUMÉ

Potenciál kumulovaný v dreve ,ako základnej surovine produkovanej v slovenských lesoch, je využitý len čiastočne a vôbec nezodpovedá možnostiam, ktoré pri správnom zosúladení hospodárskych a sociálnych záujmov, môže lesné hospodárstvo priniesť pre zmenu kvality života nielen na vidieku, ale v Slovenskej republike ako celku.

Pokiaľ je skutočným záujmom, ktorejkoľvek politickej reprezentácie, zvyšovanie životnej úrovne občanov Slovenskej republiky, primárne znižovaním nezamestnanosti je potrebné aby možnosti, ktoré formou vlastníctva, na rozdiel od poľnohospodárstva, ponúka štátny podnik Lesy SR, boli naplno využité podľa autora v dvoch základných dimenziách.

Prvou oblasťou je zabezpečenie finalizácie drevnej hmoty na teritóriu Slovenska, čo v konečnom dôsledku, možno kvantitatívne vyjadriť v nasledujúcich efektoch a zamedzení ekonomických strát:

- Spracovaním dreva, ktoré je v podobe suroviny vyvezené mimo územia SR (podľa už uvedených údajov 20 – 25% celkovej ťažby), mohlo by len spracovaním 2 016 tis. m^3 drevnej suroviny vyvezenej v r. 2017 vytvorené v drevospracujúcom priemysle 7 467 pracovných miest.[128]
- Dochádza k výraznej disproporcii na tržbách za predaj suroviny

128 Podľa autorov Národného programu využitia potenciálu dreva SR spracovanie 270 m^3 surového dreva vytvorí v priemere 1 pracovné miesto v drevospracujúcom priemysle [13],

a spracovania surového dreva na Slovensku, čo pri objeme exportu v r. 2017 predstavovalo nižšie tržby oproti možným v objeme 814 464 000 €. [129]

- Daňové a odvodové príjmy štátu v sledovanom roku pri už uvedenom objeme exportu drevnej suroviny mohli byť pri spracovaní dreva na Slovensku vyššie o 80 640 000 €. [130]
- Záporná obchodná bilancia SR vplyvom nespracovania odpadu z 2 016 tis. m^3 dreva na energetické účely vzrástla v r. 2017 o 155 232 000 €. [131]

Okrem uvedených, možno kriticky hodnotiť aj niektoré ďalšie nežiaduce efekty vývozu dreva, v podobe suroviny, pričom je potrebné, zmieniť sa aspoň o niektorých z nich. Komplikovanejšie je vyčísliť napr. rast zápornej obchodnej bilancie vplyvom dovozu finálnej produkcie výrobkov z dreva zo zahraničia. Export dreva v objeme 20-25% ročnej ťažby, znamená tiež zánik lokálnych drevospracujúcich firiem so všetkými dôsledkami na zamestnanosť na slovenskom vidieku.

Tento stav, ako klasický príklad premárnenej príležitosti, možno ilustrovať na príklade veternej kalamity v roku 1996 v lesných porastoch na Horehroní (Osrblie a okolie) kedy bolo na slovenskom trhu možné umiestniť medziročne naviac cca 1 mil. m^3 dreva, či po r. 2004, keď tento nárast, predstavoval dokonca cca 3 mil. m^3 drevnej hmoty. V takýchto prípadoch malo byť vo verejnom záujme iniciované vytvorenie napr. štátnej holdingovej spoločnosti pod gesciou podniku Lesy SR. Tento holding, mohol od ťažby suroviny, realizovať postupnú, vysoko sofistikovanú finalizáciu drevnej hmoty, v podobe štartovacieho bývania pre mladé rodiny. To by súčasne riešilo niekoľko problémov, spojených s ťažkosťami pri odbyte dreva, redukciou nezamestnanosti, ako aj prijateľných finančných podmienok, pre zabezpečenie bývania mladým, a sociálne slabším občanom SR, čo je možné ‚dosiahnuť indikatívnym plánovaním aj v podmienkach voľného trhu. Samozrejme,

129 Spracovanie 1 m^3 surového dreva vytvorí tržby zhruba vo výške 464 €/ m^3, priamy export surového dreva len zhruba 60 €/ m^3[13]

130 Daňové a odvodové príjmy štátu zo spracovania 1 m3 surového dreva v drevospracujúcom priemysle sú v priemere vo výške 40 €/ m^3[13]

131 Záporná obchodná bilancia z dôvodu náhrady palivového dreva zemným plynom je zhruba 77 €/ m^3[13]

že uvedená produkcia je len jednou z možných alternatív, dosiahnutia primeraného zhodnotenia drevnej suroviny v podmienkach SR.

Druhou oblasťou je energetické využitie drevnej hmoty ako paliva pre skupinové alebo individuálne vykurovanie domácností a podnikov, či už na báze, palivového dreva alebo drevnej štiepky, resp. iného odpadu zo spracovania dreva. Aj keď táto alternatíva nie je z environmentálneho aspektu ideálnym riešením, pri aktuálnych cenách elektrickej energie, cenách a rizikách ohrozenia stabilných dodávok zemného plynu, predstavuje reálnu a dostupnú eventualitu zvyšovania energetickej bezpečnosti.

V tomto zmysle, nemožno hovoriť len o energetických zdrojoch, v podobe palivového dreva ako odpadu z ťažby, či ako sortimentu, nevyužiteľného na iné účely, ale o plánovitom zakladaní plantáži rýchlorastúcich drevín, spracovávaných na drevnú štiepku. To okrem ekonomických efektov ako alternatívnej energetickej suroviny znamená, pracovné príležitosti pre nezamestnaných občanov Slovenska, v regiónoch kde nie je možné, poskytnúť iné pracovné príležitosti. Zároveň je to práca, pre kategóriu občanov bez odbornej kvalifikácie v mieste resp. okolí bydliska, čo je zvlášť významné ,pre rómsku komunitu, ktorá nerada mení návyky a len minimálne využíva migráciu za prácou.

Vhodnou motiváciou, napr. v podobe čiastočného naturálneho odmeňovania zamestnancov, vyprodukovanou štiepkou na vykurovanie vlastných domácností, je možné nielen budovať pracovné návyky u tejto kategórie občanov, ale zároveň znižovať škody, spôsobované nájazdmi osadníkov do lesných porastov, s cieľom nelegálnej ťažby dreva na vykurovanie ich obydlí. Po vykonaní inventarizácie tzv. bielych plôch (poľnohospodárskych pozemkov porastených lesnými drevinami) a ich prípadnom zaradení do výmery lesov, možno takto využiť, na budovanie plantáži rýchlorastúcich drevín aktuálne až 275 tis. ha pôdy.

Zamestnanosť nielen uvedeného etnika možno riešiť aj využitím ďalšieho potenciálu lesov, ktorý ako súčasť príjmov, využíva rómska populácia aktuálne, v podobe predaja lesných plodov. Vzhľadom k skutočnosti, že sa jedná opäť o pracovnú aktivitu, tešiacu sa obľube tejto kategórie občanov, je možné uvažovať, o využití časti lesných pozemkov na budovanie plantáží na pestovanie lesných plodov. Sekundárne to vytvára priestor na budovanie príslušných kapacít v potravinárskom

priemysle, s eliminácíou nelegálneho zberu lesných plodov, určených na predaj na území národných parkov a chránených území.

Všetky navrhované opatrenia, sú výzvou pre politickú reprezentáciu štátu, v zmysle vytvorenia, priaznivých legislatívnych podmienok na realizáciu uvedených cieľov, ktoré by zásadným spôsobom, zmenili kvalitu života na vidieku, nielen rastom zamestnaneckých príležitostí. S minimalizáciu nezamestnanosti je úzko spojený pokles kriminality, ktorá sa v niektorých regiónoch Slovenska, stáva prioritou, na ktorú je v záujme, zachovania vnútornej bezpečnostnej stability, najvyšší čas reagovať, akýmikoľvek nástrojmi, garantujúcimi zvrat v raste deliktov, vo veľkej miere zapríčinených chudobou a sociálne bezvýchodiskovou situáciou obyvateľstva.

ZÁVER

V predchádzajúcom období bolo na úrovni vlády, aj ostatných inštitúcií, rozpracované značné množstvo dokumentov, ktoré smerujú k skvalitňovaniu života na vidieku. Deje sa tak aj pod vplyvom politiky Európskej únie, ktorá má ako jednu z priorít aj starostlivosť o obyvateľstvo mimo mestských centier a aglomerácií.

Na rozdiel od mnohých európskych krajín, ktoré v tomto kontexte ,môžu výhradne spoliehať len na rozvoj poľnohospodárstva, Slovensko má k dispozícií, významný potenciál lesného hospodárstva, ktoré pod správnym a kreatívnym manažérskym prístupom zamestnancov štátneho podniku LESY SR, môže zásadným spôsobom, riešiť súčasne niekoľko aktuálnych problémov spoločnosti.

Okrem zdroja surovín, pre produkciu výrobkov z dreva a využitia energetického potenciálu lesnej biomasy, je to schopnosť lesného priemyslu, stať sa rovnako ako vždy v minulosti, jedným z rozhodujúcich zamestnávateľov na slovenskom vidieku. Táto príležitosť je o to väčšia, že je možné na ňu využiť aj európske zdroje, vyčleňované pre členské krajiny Európskej únie v programovacom období na roky 2014 -2020.

LITERATÚRA

[1.] Zamestnanci a mzdy podľa hlavných profesií v poľnohospodárstve. Dostupné na internete: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLO-

VSTAT/pl2021rs/Zamestnanci%20a%20mzdy%20pod%C4%BEa%20hlavn%C3%BDch%20profesi%C3%AD%20v%20po%C4%BEnohospod%C3%A1rstve%20%5Bpl2021rs%5D

[2.] Štatistický úrad Slovenskej republiky obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR. Vybrané výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Dostupné na internete: http://www.statistics.sk/webdata/scitanie/def_sr/run.html

[3.] Federální statistická ročenka. Praha, 1985. Nakladatelství technické literatúry Praha č. 04-304-85, 912 s.

[4.] Vybrané finančné a ekonomické ukazovatele v lesnom hospodárstve SR. Dostupné na internete: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/pl2012rs/Vybran%C3%A9%20finan%C4%8Dn%C3%A9%20a%20ekonomick%C3%A9%20ukazovatele%20v%20lesnom%20hospod%C3%A1rstve%20SR%20%5Bpl2012rs%5D

[5.] Poľovné revíry v SR. Dostupné na internete: http://www.forestportal.sk/lesne-hospodarstvo/polovnictvo/Stranky/polovne-hospodarstvo-na-slovensku.aspx

[6.] Odpredaj odstrelu. Dostupné na internete: https://www.lesy.sk/showdoc.do?docid=11491

[7.] Plán odstrelu zveri a zveriny. Dostupné na internete: https://www.lesy.sk/files/lesy/polovnictvo/zasady-zmluvneho-odpredaja-odstrelu-zveri.pdf

[8.] Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky. 2001. Dostupné na internete: www.enviroportal.sk/.../narodna-strategia-trvalo-udrzatelneho-rozvoja-SR/

[9.] Rozdelenie lesov. Dostupné na internete: http://www.forestportal.sk/lesne-hospodarstvo/informacie-o-lesoch/zakladne-informacie-o-lesoch/Pages/rozdelenie-lesov.aspx

[10.] Vybrané finančné a ekonomické ukazovatele v lesnom hospodárstve SR. Dostupné na internete: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/pl2012rs/Vybran%C3%A9%20finan%C4%8Dn%C3%A9%20a%20ekonomick%C3%A9%20ukazovatele%20v%20lesnom%20hospod%C3%A1rstve%20SR%20%5Bpl2012rs%5D

[11.] Nová obchodná stratégia LESY SR na roky 2018-2022. Banská Bystrica, 2018. Dostupné na internete: https://www.lesy.sk/files/lesy/medialny-servis/info/nova-obchodna-strategia-statneho-podniku-lesy-sr-roky-2018-2022.pdf

[12.] Správa o lesnom hospodárstve v Slovenskej republike za rok 2017, Bratislava, júl 2018. Dostupné na internete: https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2018/479

[13.] Národný program využitia potenciálu dreva Slovenskej republiky. Dostupné na internete: https://enviroportal.sk/lesnictvo/narodny-program-vyuzitia-potencialu-dreva-sr

REGIONÁLNY ROZVOJ A CESTOVNÝ RUCH V CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCI

REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM IN CROSS-BORDER COOPERATION

Ing. Peter K i j o v s k ý

Abstrakt

Pre Slovensko a okolité štáty neexistuje iná alternatíva ako zapojenie sa do procesu globalizácie. Dochádza k liberalizácii pohybu osôb a zároveň rastu konkurenčného prostredia. Pri rozvoji cestovného ruchu bude potrebné zachovanie národnej identity Slovenska. Dôležité je partnerstvo verejného a súkromného sektora, ktoré tvorí základný prvok tohto procesu. Zámerom je postupné vyrovnávaniu ekonomík a regionálnych rozdielov. Slovensko k tomu ponúka zaujímavé prírodné podmienky, zalesnenú krajinu s výskytom zveriny, množstvo minerálnych a termálnych vôd, jaskyne, drevené sakrálne stavby, zachovalú ľudovú architektúru a kultúrnohistorické pamiatky, mestský cestovný ruch, dostupnú a relatívne dobrú infraštruktúru horského cestovného ruchu. Významné sú dopady na zamestnanosť a ekonomiku krajiny. Dôležité je však rešpektovanie environmentálnych zásad, pri rovnomernom zaťažovaní prostredia a využívaní potenciálu.

Kľúčové slová: regionálna politika, partnerstvo, kultúrny potenciál, vyrovnávanie rozdielov, minerálne a termálne vody, jaskyne, ľudová architektúra, vidiecky turizmus, dopady cestovného ruchu.

Abstract

For Slovakia, and also for neighboring countries, there is no other alternative than to engage into the globalization process. There is occurred liberalization of the people movement and together competitive environment is increased. At the development of tourism it will be needed maintaining of the Slovakia national identity. Very important is partnership of public and private sector, which constitutes an essential element of sustainable policies. The aim is gradual convergence of economies and regional disparities. Slovakia offers for that attractive

natural conditions, wooded countryside with presence of wild animals, quantum of mineral and thermal waters, many caves, wooden religious buildings, preserved folk architecture, cultural and historical monuments, urban tourism movement, accessible and relatively good infrastructure of the mountain tourism. Notable are impacts on employment and economy of the country. However, vital and essential is compliance with the environmental principles in the course of balanced environment burdening and existing potential exploiting.

Keywords: *regional policy, partnership, cultural potential, disparities reducing, mineral and thermal waters, caves, folk architecture, rural tourism, impacts of tourism.*

JEL Classification: F 15.

Úvod

V súvislosti s postupujúcim procesom globalizácie sa v praxi uplatňujú nové trendy, mnohé len čiastočne overené procesy v podnikaní, zmeny v sociálnej sfére i dynamický rozvoj územia vhodného pre cestovný ruch. Preto je dôležité proces globalizácie pozorne sledovať a analyzovať jeho dôsledky aj na cestovný ruch. V nadväznosti na všeobecný proces globalizácie vo svete došlo koncom 20. storočia v cestovnom ruchu k prehlbovaniu medzinárodnej spolupráce. Tento proces bol sprevádzaný liberalizáciou pohybu osôb a zároveň aj rastom konkurenčného prostredia. Globalizačne zmeny v cestovnom ruchu musia rešpektovať aj krajiny strednej Európy. Pre tieto krajiny vrátane Slovenska neexistuje iná alternatíva ako zapojenie sa do procesu globalizácie. Úlohou cestovného ruchu preto je a bude aj zachovanie národnej identity Slovenska ako jednej zo základných prvkov konkurenčnej výhody. Cestovný ruch a regionálna politika – nakoľko nie všetky geografické oblasti cestovného ruchu majú rovnaké podmienky a stupeň rozvoja, je preto dôležité vytvárať rôzne strategické zoskupenia a partnerstvá, ktoré by posilnili pôvodné hodnoty v regióne - znovuobjavili miestnu kultúru a identitu. V tomto smere je najdôležitejšie partnerstvo verejného a súkromného sektora, ktoré tvorí základný prvok trvalo udržateľných politík a činností čím sa následne posilňuje konkurencieschopnosť a prílev investícií. Týmito krokmi dochádza k postupnému vyrovnávaniu

ekonomiky a regionálnych rozdielov.

Doterajší pozitívny vývoj cestovného ruchu u nás za ostatné roky, ako aj jeho vysoký prírodný a kultúrny potenciál dokumentujú, že Slovensko má veľmi dobré predpoklady na jeho ďalší dynamický rozvoj. Osobitne cenný je jeho potenciál tvorby nových pracovných príležitostí i vyrovnávania regionálnych rozdielov vo vidieckych oblastiach, kde je už len veľmi málo iných príležitostí pre hospodárske oživenie a zvýšenie životnej úrovne miestneho obyvateľstva.

Nemožno zabúdať ani na starostlivosť o rozvoj dopravnej infraštruktúry a jej rozširovanie o nové formy, ako využívanie bicykla a stým spojené budovanie cyklotrás.

1. Postavenie Slovenska ako turistickej krajiny z hľadiska kontinentálnej polohy

Cestovný ruch predstavuje obrovský potenciál z hľadiska celosvetovej ekonomiky najmä vďaka zvyšujúcej sa životnej úrovni mnohých krajín a pokračujúcej globalizácii. Podľa materiálov Európskej komisie sa celosvetovo cestovný ruch podieľa na tvorbe HDP asi 11 – 13% a zamestnáva až 11% zamestnancov. V súčasnosti je najnavštevovanejším regiónom sveta práve Európa hlavne vďaka rozmanitej ponuke destinácií. Neustále narastá počet turistov, ktorí prichádzajú do Európy z rozvíjajúcich sa krajín ako Čína, Rusko a India. Na druhej strane sa však postupne znižuje podiel návštevnosti Európy, najmä pre stále otvorenejšie a exotické ázijské krajiny, no napriek tomu je postavenie Európy značne dominantné. V porovnaní s ostatnými členskými štátmi Európskej únie a taktiež v rámci krajín V4 je na Slovensku rozvoj cestovného ruchu ešte stále nedostatočný, pričom dosahuje iba polovicu priemeru HDP krajín európskeho spoločenstva. Napriek tomu potenciál Slovenska má v porovnaní s týmito krajinami viacero výhod. Spomeňme napríklad prírodné podmienky, ktoré sú geomorfologicky najzaujímavejšie a ponúkajú širokú ponuku pre cestovný ruch, začnúc zalesnením krajiny, množstvom minerálnych a termálnych vôd rozmiestnených takmer po celom území, zachovalú ľudovú architektúru a kultúrnohistorické pamiatky, či dostupnosť a relatívne dobrú infraštruktúru horského cestovného ruchu, ktorá si však vyžaduje značnú modernizáciu a marketing. Územie Slovenska je síce rozlohou neveľké, avšak bohato obdarené atraktivitami cestovného ruchu. Z

hľadiska kontinentálnej polohy a rozmanitosti turistických atraktivít je Slovensko podobné vnútroeurópskym krajinám, ako je Rakúsko a Švajčiarsko. Potenciál cestovného ruchu Slovenska je pomerne rozsiahly, pokrývajúci temer všetky rozhodujúce druhy a formy cestovného ruchu. Z hľadiska celoročného využitia je dôležité, že na Slovensku je deväť národných parkov, 14 chránených krajinných oblastí, početné jazerá, rozsiahle lesy, takmer 4 000 jaskýň, z ktorých je 12 sprístupnených aj verejnosti, a to Belianska, Bystrianska, Demänovská jaskyňa slobody, Demänovská ľadová jaskyňa, Dobšinská ľadová jaskyňa, Domica, Driny, Gombasecká jaskyňa, Harmanecká jaskyňa, Jasovská jaskyňa, Ochtinská aragonitová jaskyňa a Važecká jaskyňa. V súčasnosti je na Slovensku približne 12 tisíc kilometrov značkovaných turistických chodníkov, žiaľ, ich dĺžka postupne klesá. Na Slovensku sa tak môže rozvíjať v rôznych podobách letný cestovný ruch a možno realizovať pobyty účastníkov cestovného ruchu pri vode i v prírode. Takmer 62 % územia krajiny tvoria hory a horské oblasti, čo dáva Slovensku veľmi dobré predpoklady pre rozvoj zimného cestovného ruchu. Toto je jedna z málo konkurenčných výhod, ktoré má Slovensko aj v porovnaní s okolitými krajinami (okrem Rakúska). Pretože približne dve tretiny územia Slovenska majú vidiecky charakter, máme možnosti rozvíjať vidiecky cestovný ruch a v rámci neho agroturistiku. Do tejto oblasti možno zaradiť aj postupne budované vínne cesty - Malokarpatská, Nitrianska a pod. Na Slovensku sa nachádza vyše 1 200 termálnych a minerálnych prameňov, čím sú vytvorené predpoklady pre celoročný rozvoj kúpeľného i zdravotného cestovného ruchu. Termálne pramene, predovšetkým v oblasti juhozápadného Slovenska, vytvárajú dobré podmienky na pobyty pri termálnych kúpaliskách. Takýchto termálnych kúpalísk máme už vyše 40. Vychádzajúc z Regionalizácie cestovného ruchu Slovenskej republiky sú oblasti severného a východného Slovenska svojím charakterom vhodné na aktivity spojené s horskou i zimnou turistikou a športmi, južné i západné Slovensko poskytuje možnosti pobytov pri vode a využívanie termálnej vody. Takmer celé Slovensko má množstvo kultúrnych, historických i prírodných atraktivít s možnosťou ich celoročného využívania.

Vidiecky cestovný ruch a agroturistika na Slovensku sa stávajú relatívne novou formou cestovného ruchu hlavne v horských a podhorských oblastiach. Vidiecky cestovný ruch možno definovať ako využívanie

voľného času na vidieku rôznymi rekreačnými činnosťami s možnosťou ubytovania v rodinách, vo vidieckych domoch alebo v účelových komerčných ubytovacích zariadeniach postavených v tomto prostredí. V zahraničí neustále narastá záujem o poznávanie života na vidieku, čo Slovensku dáva veľké šance na uplatnenie sa na medzinárodnom trhu vidieckej turistiky.

Cestovný ruch je vo svete považovaný za jedno z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich hospodárskych odvetví. Cestovný ruch na Slovensku nie je sformovaný ako hospodárske odvetvie v inštitucionálnom zmysle, chýba mu dostatočná legislatíva, inštitucionálne usporiadanie, fungujúca organizačná štruktúra v regiónoch, stabilná vedeckovýskumná základňa, ucelená štatistika, väčšia finančná podpora pre štátnu propagáciu a marketing. Aj keď je cestovný ruch charakterizovaný ako prierezové odvetvie so značnou ingerenciou temer všetkých rezortov, jeho riadenie je roztrieštené a medzi jednotlivými rezortmi chýba koordinácia z jedného miesta. Vplyv výkonov podnikov cestovného ruchu a nadväzných odvetví na ekonomiku krajiny je zatiaľ na Slovensku málo merateľný, Ak teda Slovensko chce mať z cestovného ruchu prínos adekvátny jeho značnému prírodnému a kultúrnemu potenciálu, vláda SR musí mať jasnú víziu jeho rozvoja s perspektívou na najbližšie roky, ktorá sa bude dôsledne napĺňať.

2. Súčasný stav a trendy rozvoja regiónu Podunajska z pohľadu cestovného ruchu.

Región v súčasnosti je vyhľadávaný najmä menej solventnou klientelou ako miesto lacnej dovolenky. Zo zahraničia dovolenkári s nízkym rozpočtom na pobyt z Čiech a hostia zo susedného Maďarska, často kvôli etnickým zväzkom. Nízky podiel na ubytovacej kapacite SR a jej podpriemerné využitie v dôsledku len jednej, krátkej sezóny. Potrebné je však budovať zariadenia, ktoré sa kvalitou svojej ponuky vyrovnajú úrovni v susednom Maďarsku. V takom prípade je reálne získať aj solventnejšiu klientelu v porovnaní so súčasnosťou. V regióne bude dlhodobo dominovať letná sezóna. Región má predpoklady zlepšenia svojej pozície na trhu. k tomu je potrebne využiť ako os Dunaj (a jeho bezprostredné okolie), na ktorom sa rozvíja v posledných rokoch medzinárodný turizmus. Druhou šancou sú zdroje termálnej vody. Cestovný ruch nezohráva v hospodárstve územia rozhodujúci význam.

V niektorých lokalitách, či mikroregiónoch má však dôležité postavenie (kúpeľné mestá, termálne kúpaliská) s veľkým hospodárskym prínosom pre miestne obyvateľstvo. V ďalších odvetviach, o ktoré je zvýšený záujem zo strany domácej a zahraničnej klientely (vidiecky a aktívny - nemotorový cestovný ruch) v poslednom období nastal istý posun, avšak ponuka ešte nie je dostatočne široká a kvalitná. Napriek tomuto stavu prakticky všade pokladajú odvetviu veľký význam, čoho je dôkazom, že rozvoj cestovného ruchu je integrálnou súčasťou strategických rozvojových plánov od miestnej po regionálnu úroveň. Tak isto spoločný postup v rozvoji cestovného ruchu je jednou z najčastejších tém cezhraničnej hospodárskej spolupráce, na danom území hlavne medzi slovenskými a maďarskými, resp. rakúskymi oblasťami. V rámci tejto spolupráce je plánované odstraňovanie infraštrukturálnych prekážok, rozvoj spoločných produktov a spoločný marketing.

Vidiecky cestovný ruch je tu málo rozvinutý, je to spôsobené jednak nížinným charakterom územia, ale aj tým, že toto odvetvie v štátnej politike cestovného ruchu Slovenska je dlhodobo podceňované. Rozsiahlejšie služby vidieckej turistiky sa vyvinuli v blízkosti termálnych kúpalísk (Veľký Meder, Štúrovo, Podhájska).

Potenciálne však v tomto kraji majú pre vidiecky turizmus predpoklady všetky vidiecke obce, avšak výhodnejšie podmienky sú u obcí, ktoré ležia v blízkosti rekreačných cieľov. So súvislejšou oblasťou vhodnou pre vidiecky turizmus možno uvažovať s územím pozdĺž pravého brehu Váhu (od Hubinej až po Šoporňu), v oblastiach s kopaničiarskym osídlením pozdĺž oboch strán Malých Karpát a s obcami pozdĺž Malého Dunaja. Agroturistika má predpoklady na rozvoj najmä v južných a severných okresoch. Už známa Malokarpatská vínna cesta je rozšírená o Vínnu cestu Záhoria. Potenciál pre rozvoj cestovného ruchu predstavuje habánska tradícia a habánska keramika. Ďalší potenciál je v Holíči, kde je v budove bývalej Holíčskej manufaktúry zriadené Múzeum keramiky. Výhľadovo je tu možnosť napojenia na oblasť okolo Hrona, oblasť Krtíša až po Tokaj, s vinárskymi, kulinárskymi a kultúrnymi zaujímavosťami. S vidieckym turizmom úzko súvisí, resp. modernou formou cestovného ruchu je cykloturistika, ktorá má na celom území hlavne Trnavského kraja výborné podmienky. Záhorie a Podunajsko sú oblasti s najväčšou hustotou cykloturistických trás, zasahujúcich do regiónu. Na území kraja sú vybudované viaceré cykloturistické trasy, ako napr.: Dunajská

cyklotrasa, Vážska cyklomagistrála, Malokarpatská cyklomagistrála, Záhorská cyklomagistrála, cyklomagistrála Okolo rieky Moravy a Kopaničiarska cyklomagistrála. Okrem spomenutých strategických foriem cestovného ruchu sa ponúkajú aj možnosti rozvoja špecifických foriem cestovného ruchu, ako sú poľovníctvo, rybárstvo, jazdectvo, hipoturistika a v neposlednom rade čoraz populárnejší golf, kolieskové lyžovanie a korčuľovanie.

Mestský cestovný ruch predstavuje každú formu pobytu návštevníkov v meste, ktorého hlavným cieľom je zážitok. Môže byť motivovaný pracovne (obchodný, veľtržný, kongresový), alebo turisticky (kultúrny, vzdelávací, nákupný, zdravotný, návšteva príbuzných alebo známych). Pre mestá je to príležitosť prezentovať kultúrne dedičstvo, organizované podujatia a primerane ekonomicky ich zhodnocovať. Do sekundárnej ponuky patria všetky druhy zariadení a ich služby, napr. ubytovacie, stravovacie, pohostinské, cestovné kancelárie, turisticko-informačné kancelárie, športoviská, atď. Do pojmu kultúrny cestovný ruch možno zhrnúť všetky vzdelávacie, študijné, umelecké, archeologické, hudobné, literárne, divadelné či operné zájazdy, ako aj zájazdy na rôzne festivaly, prehliadky kultúrneho dedičstva a účasť na kultúrnych podujatiach. V rámci kultúrneho dedičstva možno v zásade rozlíšiť štyri formy kultúrneho cestovného ruchu:

- a) architektonické pamiatky, svetské stavby (zámky, hrady, paláce, domy, opevnenia, bane, priemyselné pamiatky, mosty, atď.), sakrálne stavby (kostoly, katedrály, kláštory, náboženské stavby a miesta) a náleziská vykopávok, pohrebiská, ruiny, staré sídla, atď.;
- b) parky, záhrady, vodné kanály, atď.;
- c) kultúrne zariadenia (múzeá, galérie, obrazárne, knižnice, archívy, atď.);
- d) kultúrne podujatia (festivaly, výstavy, predstavenia, koncerty, ľudové slávnosti, folklórne večery, náboženské podujatia, výročia, jubileá, atď.).

Pri čerpaní štrukturálnych fondov EÚ pre potreby cestovného ruchu v nadväznosti na nové programové obdobie podľa Partnerskej dohody na roky 2014 – 2020 sa už nepredpokladá cielená pomoc na podporu

aktivít cestovného ruchu. Možno konštatovať, že cestovný ruch bude podporovaný iba nepriamo, na úrovní projektov, napríklad prostredníctvom podpory malého a stredného podnikania. To vyvoláva potrebu hľadania iných zdrojov s tým, že takto sa vytvára tlak predovšetkým na štátny rozpočet.

Možnosti rozvoja turistického ruchu formou cezhraničnej spolupráce

Strategický cieľ rozvoja cestovného ruchu v Slovenskej republike je: potreba zvyšovať konkurencieschopnosť cestovného ruchu pri lepšom využívaní jeho potenciálu, so zámerom vyrovnávať regionálne disparity a vytvárať nové pracovné príležitosti. Výrazne má k tomu prispieť aj cezhraničná spolupráca. Cezhraničný Stredoeurópsky región tvoria partnerské regióny z Rakúska, Českej republiky, Maďarska a Slovenskej republiky. Slovenskú republiku zastupuje Bratislavský a Trnavský samosprávny kraj, mesto Bratislava a mesto Trnava. V súčasnom období je Slovenská republika zodpovedná za rozvoj cestovného ruchu v rámci CENTROPE. Vízia 2015 je dokument, ktorý venuje pozornosť smerovaniu stredoeurópskeho regiónu CENTROPE v oblasti rozvoja kultúry a kultúrneho turizmu. Dokument zakotvuje rozvojové princípy. Uvádzame tie, ktoré sú aktuálne pre budúce obdobie a sú definované pod názvom CENTROPE 2015. Ide o nasledovné rozvojové princípy:

- a) pôžitok, kultúra a tvorivosť s dôrazom na región CENTROPE plný pôžitkov,
- b) cezhraničná ponuka kultúry,
- c) kultúrne dedičstvo ako záväzok voči budúcnosti,
- d) miesto kreativity a inovácie,
- e) kultúra ako ekonomický faktor,
- f) podpora spolupráce v oblasti umenia a kultúry,
- g) cezhraničná spolupráca v oblasti turizmu.

Vízia zdôrazňuje, že „nadregionálne ponuky pre turistov vznikajú a prebiehajú v spolupráci medzi priemyslom cestovného ruchu a zväzmi turizmu. Tento postup vychádza zo spoločných analýz existujúcich ponúk v partnerských regiónoch“. Zdôrazňuje, že „CENTROPE

rozvinula ponuky v oblasti wellness, kúpeľného turizmu, vinárskeho a kulinárskeho umenia, ako aj rekreačnej a športovej turistiky.“ Konkretizuje vznik cezhraničných dovolenkových a rekreačných destinácií so spoločnou koncepciou a marketingom na území v okolí chránených území rakúskeho Donau-March-Thaya-Auen a lužných lesov rieky Dyje, Moravy a Dunaja. Súčasťou Vízie 2015 je aj Agenda CENTROPE „Kultúra a kultúrny turizmus“. Táto stanovuje požiadavku partnerskej spolupráce miest a regiónov pre nasledovné konkrétne úlohy:

- a) Vypracovať spoločný postup na propagáciu a uplatnenie na trhu kultúrnej ponuky pre cestovný ruch v Stratégii a opatreniach na vzájomné spoznanie kultúrnej a voľnočasovej ponuky v CENTROPE;
- b) Vytvoriť turistického sprievodcu CENTROPE Guide, zameraný na oblasť kultúry, voľného času a výletov ako aj tematické vydania, oslovujúce cieľové skupiny;
- c) Zaviesť turistickú kartu CENTROPE-Card, pas, platný v celom regióne, ktorý umožňuje zľavnený vstup do múzeí, hradov a zámkov, kláštorov a národných parkov regiónu vrátane rôznych podujatí nielen na bežných trasách, ale v rámci tzv. perlového náhrdelníka miest a kultúrnych stánkov, ktoré sa oplatí vidieť a zažiť;
- d) Organizovať tematické zájazdy v rámci NTROPE heslom „Spoznať CENTROPE“;
- e) Zostaviť komplexný viacjazyčný prehľad podujatí – Sprievodcu kultúrou a akciami, komunikovaný viacerými komunikačnými kanálmi;
- f) Vytvoriť klasickú aj on-line informačnú databázu pre kultúrny sektor;
- g) Podporiť vznik, existenciu fungovanie pracovného združenia CENTROPE ako koordinátora aktivít a akcií pre kultúru a voľný čas s cieľom zastúpenia a propagácie labelu „CENTROPE a kultúra“;
- h) Sústrediť kultúrnu stratégiu CENTROPE na multilaterálny rozvoj existujúcich kooperácií;

- i) Zaviesť imidžovú značku „CENTROPE Culture“;
- j) Podporovať znalostí jazykov regiónu a vytvárať iniciatívy na podporu identity formou prekladov a sprístupnením špecifického literárneho bohatstva v Stredoeurópskom regióne;
- k) Vytvárať spoločné možnosti podpory súčasnej umeleckej tvorby;
- l) Vytvoriť spoločný masterplán kreatívnej ekonomiky s koncentráciou na tzv. kreatívne odvetvia s cieľom konkurencieschopnosti, rastu ekonomickej hodnoty malých 23 a stredných podnikov a pozitívnych efektov v zamestnanosti s dôrazom na oblasť dizajnu, filmu a hudby.

V programovom období 2014 – 2020 sa zachovajú všetky súčasné programy cezhraničnej spolupráce s rovnakými oprávnenými oblasťami podpory z cieľa Európska územná spolupráca. Možnosti využitia nenávratných finančných prostriedkov z EU zostávajú potenciálnym finančným zdrojom.

Význam rozširovania možnosti dopravnej infraštruktúry pre rozvoj regiónu

V posledných rokoch sa aj na Slovensku opäť začala obracať pozornosť na cyklistickú dopravu, ako na rovnocennú súčasť rozvoja ekologických dopráv. Spôsobil to, po boome automobilizmu, opätovný záujem obyvateľstva o všestrannejšie využívanie bicykla. Ide tak, podľa vzoru vyspelých cyklistických štátov a miest, aj u nás o návrat nielen k cykloturistike, ktorej popularita narastá veľmi výrazne.

Opätovný návrat k tradícii vlastníctva bicyklov a ich využívania na Slovensku, ako aj ich súčasné vlastníctvo, s požiadavkou ich intenzívnejšieho využívania, si vyžadujú adekvátnu cyklistickú infraštruktúru. Rastú tým nároky aj na možné využívanie rozsiahlejších plôch, doposiaľ „voľných“ verejných priestorov sídel, pričom funkčné a tiež technické možnosti ich využitia pre ďalší, intenzívnejší rozvoj cyklistickej infraštruktúry a vybavenosti sú priaznivé práve v rovinatejších územiach, s rozvolnenou zástavbou sídel. Takéto podmienky a možnosti sú aj v oblastiach na slovenskej časti Podunajska. Vo veľkých mestách (Bratislava, Dunajská Streda, Komárno...), rovnako

ako v malých sídlach, okrem ich vnútornej dopravnej obsluhy bicyklami je možné, čo v minulosti bolo bežným, využívanie bicyklov v kombinácii s hromadnými dopravami - predovšetkým železnicou, menej autobusovou a doposiaľ stále nedocenenou vodnou osobnou dopravou. Mosty cez Dunaj umožňovali priame cyklistické prepojenia do susedných štátov – do ich území, sídel i väčších miest v blízkosti veľrieky i jej prítoku - Moravy, a nezanikli ani budovaním vodohospodárskych stavieb. Dunajské hrádze zostali vhodnými trasami aj pre cykloturistiku a pešiu turistiku.

Popri súčasnom, najmä v poslednom desaťročí prevažujúcom vnímaní funkcie bicykla, a to ako prostriedku cykloturistického vyžitia sa časti obyvateľstva, začínajú oceňovať opäť aj prínosy každodennej jazdy na bicykli za inými cieľmi (do práce, školy a za vybavenosťou) na území sídel. Keďže ale rovnako cykloturista, ako aj „cyklista všedného dňa“, začínajú jazdu v zastavanom území a doňho sa aj vracajú, objemy aj nároky všetkých, nielen domácich cyklistov a cyklistických návštevníkov sídla, sú (až na malé výnimky) kladené spoločne na adekvátnu kapacitne vyhovujúcu cyklistickú infraštruktúru. To znamená tiež zabezpečenie plynulej a bezpečnej jazdy, so zodpovedajúcim celoplošným pokrytím celého mesta viacerými druhmi cyklotrás prakticky na celom jeho záujmovom, rôzne zastavanom, území. Cyklisti si nárokujú aj priestory na bezpečné odkladanie bicyklov a dostatok miest pre krátkodobé parkovanie – ako doteraz motoristi. Samozrejme tieto potreby je možné uspokojovať len postupne a pri zosúladení preferencii jednotlivých dopráv v mestách a ich zázemí.

Prieskumy v rôznych mestách dokazujú, ako v sledovaných mestských zónach, kde je možné podieľať sa na veľmi rôznych denných aktivitách, bicykel ponúka stále nezanedbateľnú odpoveď na otázku, ako je to najúčinnejšie, a to aj bez ohľadu na motív presunu. Podobne, ako v okolitých susediacich zahraničných regiónoch, existuje aj u nás, najmä v Podunajsku, ale aj v okolí Tatier, ako prevažne poľnohospodárskej krajine, množstvo nevyužívaných, či málo využívaných poľných ciest, ktoré by bolo možné príslušnými legislatívnymi, technickými a organizačno-prevádzkovými úpravami premeniť na „spoločné“ cyklistické trasy s chodcami, bez umožnenia tranzitu áut, iba so sezónnymi jazdami poľnohospodárskych strojov, jazdou koní. Po doplnení o príslušnú cyklistickú vybavenosť (dopravné značky, výhybne)

je tak možné rozšíriť nielen dĺžku a rôznorodosť cyklotrás, ale aj legálne sprístupniť mnohé, doposiaľ neobjavené atraktivity jednotlivých časti Slovenska hlavne v prihraničí.

Nevyužité sú u nás, na rozdiel od zahraničia, tiež možnosti kombinácie prepravy osôb s bicyklami po vode, alebo ich zaparkovania v malých osobných prístavoch na Dunaji a jeho splavných prítokoch. V rámci budovania/prestavby prístavov je to spôsob jeho lepšej využiteľnosti nielen sezónnej (zahraničná rekreačná preprava turistov), ale aj na každodennú preprava do zamestnania, školy, za vybavenosťou, rekreáciou, na dlhšie ale časovo ešte únosné vzdialenosti medzi mestami na jednom i druhom brehu, ale aj v rámci cezhraničnej prepravy, spolupráce medzi štátmi Dunajského makroregiónu. K tomu sa dá realizovať aj systém „park and bike, go," požičiavanie bicyklov a budovanie ďalšej cyklistickej vybavenosti v rámci budovania a rozširovania prístavov, napr. v Bratislave, Komárne, Štúrove.

O pozitívach cyklistickej dopravy sa však hovorí v poslednom desaťročí hlavne ako o jednej z veľkých možností záchrany sídel pred expandujúcim automobilizmom. Narastajúce dopravné kolapsy našich miest si vynucujú zásadné zmeny v deľbe dopravnej práce, a následne aj z toho plynúce opatrenia v preferovaní cyklistov, chodcov a hromadných dopráv tak, ako sa to deje vo všetkých motoristicky vyspelých okolitých štátoch Európy a sveta.

Riziká rozvoja cestovného ruchu

Dynamický rozvoj cestovného ruchu v sebe okrem pozitívnych účinkov prináša aj množstvo negatívnych a nežiaducich vplyvov v podobe devastácie kultúrnych a prírodných pamiatok, nadmernému znečisťovaniu prírodného prostredia či neúmerné rozširovanie zastavaných plôch na úkor prírody. Tieto dopady možno nie sú globálne tak zreteľné ako v prípade poľnohospodárstva, priemyslu či dopravy, avšak špecifikom cestovného ruchu je práve jeho koncentrácia na také miesta, kde je životné prostredie obzvlášť citlivé na zásahy človeka. Preto môže mať cestovný ruch na lokálnej úrovni niekedy až katastrofálne dôsledky.

Práve na predchádzanie takýmto situáciám sformulovala Európska únia dlhodobú stratégiu nielen environmentálneho, ale aj ekonomického a sociálneho trvalo udržateľného rozvoja s cieľom zlepšenia kvality

života súčasných a budúcich generácií občanov Európskej únie. Environmentálna zložka tohto trvalo udržateľného rozvoja úzko súvisí s charakterom a kvalitou prírodnej a kultúrnej krajiny a množstvom prirodzených prírodných a kultúrnych atraktivít ako jedného zo základných atribútov v modeli konkurencieschopnosti regiónu z pohľadu cestovného ruchu. Poukazuje na nebezpečenstvo masového cestovného ruchu, s ktorým je úzko spojené neprimerané rozširovanie prepravnej a ubytovacej kapacity, a pri sezónnej koncentrácii návštevníkov ohrozovanie miestnej prírodnej a socio-ekonomickej rovnováhy. Súčasne však ponúka aj možné riešenia vo forme opatrení na zabránenie takýmto nerovnovážnym prírodným a kultúrnym stavom v podobe rozdelenia destinácií v rámci jednej oblasti z takmer preťažených na doteraz málo využívané, ale významné z hľadiska prírodných a kultúrnych hodnôt.

Záver

Vo svete sa objavujú nové, prudko sa rozvíjajúce destinácie, ponúkajúce inovované produkty a služby. Preto strategická orientácia cestovného ruchu musí byť zameraná na jeho dlhodobú udržateľnosť pri rešpektovaní nielen vnútorných rozvojových podmienok, ale aj vonkajšieho ekonomického, technologického i ekologického prostredia. Vzhľadom na veľmi vysoký podiel malého a stredného podnikania (MSP) v sektore cestovného ruchu, je potrebné viac pozornosti venovať ich podpore, využívajúc pritom aj prostriedky štrukturálnych fondov EÚ v novom plánovacom období rokov 2014 - 2020.

Podunajsko (s výnimkou Bratislavy) v hodnotení turistického potenciálu v celonárodnom kontexte nepatrí k najvýznamnejším regiónom cestovného ruchu Slovenska. Je to spôsobené hlavne nižším prírodným potenciálom a tým, že atraktivity územia sa viažu hlavne na letné obdobie, čo značne znižuje efektivitu využívania vytvorených kapacít. Existujú snahy o predlženie sezóny - napríklad zabezpečiť zimné využívanie rekonštrukciou termálnych kúpalísk. k súčasným trendom patrí aj rozvoj ponuky pre vybrané segmenty (vidiecky, aktívny - nemotorový, konferenčný cestovný ruch), čo sa zatiaľ podarilo len čiastočne. Dôležitou príčinou je nedobudovanie potrebnej infraštruktúry a fakt, že štátna legislatívna a podporná politika nepreferuje tieto oblasti. Okrem toho chýbajú účinné prostriedky, podporujúce marketingovú spoluprácu aktérov cestovného ruchu jednotlivých destinácií.

Literatúra

[1.] Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020 [on-line]. Dostupné z www: file:///C:/Users/user/Downloads/Strategia_CR_SR_2020rev1.pdf
[2.] Culture and Development 20 Years After the Fall of Communism in Europe, Council of Europe, 2009; Dostupné z www: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/CWE/cracovie_en.asp
[3.] Stratégia rozvoja konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010, Úrad vlády SR, Uznesenie č. 140/2005;
[4.] Stratégia EÚ pre trvalo udržateľný rozvoj, http://www.europskaunia.sk/strategia_trvalo_udrzatelneho
[5.] Stratégia Európa 2020, http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/posobenieeu/strategia- europa-2020-7b3.html,
[6.] Samosprávne kraje, BSK,TNSK,NSK; http://www.region-bsk.sk/obcan.aspx; https://www.trnava-vuc.sk/; https://www.unsk.sk/zobraz/sekciu/samosprava

4. Kapitola – Hlavné rozvojové odvetvia národného hospodárstva Slovenska

ALTERNATÍVNY PRÍSTUP K RIEŠENIU PROBLÉMOV EKONOMIKY POĽNOHOSPODÁRSTVA A EKONOMIKY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ALTERNATIVE APPROACH TO PROBLEMS SOLVING OF THE AGRICULTURE ECONOMY AND THE SLOVAK REPUBLIC ECONOMY

Prof. Ing. Mgr. Jaroslav H u s á r, CSc.

Abstrakt

Slovenská ekonomika a slovenské poľnohospodárstvo vyžaduje alternatívne riešenie. Nové prostriedky výskumu - modely a počítače - spôsobili explóziu informácií o ekonomike. Obrovské skúsenosti s veľkými navzájom spolupracujúcimi poľnohospodárskymi družstvami vytvára základ pre alternatívne riešenie.

Kľúčové slová: ekonomika poľnohospodárstva, ekonomika SR, Európska únia, riešenie problémov poľnohospodárstva.

Abstract

The Slovak economy and Slovak agricultural economy require alternative solutions. The new means of research – models and computers - have brought about an economy information explosion. Huge experience with large cooperative farms creates the basis of alternative solutions.

Keywords: *economy of agriculture, Slovak Republic economy, European Union, problems of agriculture solving.*

JEL Classification: Q 18.

Úvod

Slovenské poľnohospodárstvo prežíva dnes dlhotrvajúci pokles výkonnosti a uspokojovania potrieb, a to ako v oblasti rastlinnej tak aj v oblasti

živočíšnej výroby. Naši poľnohospodári pretvorili poľnohospodárstvo po II. svetovej vojne veľmi výrazne. V dôsledku výchovy agronómov, mechanizátorov, zootechnikov, ekonómov a aj stredoškolákov spolu so spočiatku ťažko akceptovaným združstevňovaním a následne úspešným, sa zmenil systém obrábania, hektárové výnosy a zabezpečila sa vysoká životná úroveň aj vidieckeho obyvateľstva. Zásluhu na tom má nepochybne aj poľnohospodársky výskum, ktorý dosiahol viacero významných úspechov. V rokoch 1962-64 sa aj na VŠE v Bratislave riešila úloha *Optimalizácia rozmiestnenia cukrovarov na Slovensku*. V tomto príspevku riešenie problémov ekonomiky poľnohospodárstva zasadím do širšieho rámca, rámca ekonomiky SR aj z pohľadu vzniku ekonomiky SR a jej fungovania v rámci EÚ. Ponovembroví ekonómovia nemali predstavu ako funguje západný ekonomický systém. Máme šancu obnoviť poľnohospodárstvo?

1. Vedecký výskum ako báza pokroku odvetvia poľnohospodárstva

Na Slovensku sa po roku 1960 výskum významne pričinil o výsledky odvetvia poľnohospodárstva výskum. Pôsobilo v ňom viac ako 20 výskumných ústavov. Spolu s ním sa na rozvoji odvetvia podieľali samozrejme *zdroje* ekonomiky tohto odvetvia – fyzický kapitál (poľnohospodárske stroje a zariadenia, budovy, hospodárske zvieratá ba aj počítačové zabezpečenie), ľudský kapitál (agronómovia, odborníci živočíšnej výroby, odborníci pre mechanizáciu) a bohaté odborné skúsenosti v každej profesii. To zabezpečilo taký *output* toho odvetvia, ktorý zaistil sebestačnosť skoro vo všetkých poľnohospodárskych produktoch.

Výsledky výskumu na VÚZH, kde som pôsobil, vzbudili pozornosť aj v zahraničí. Napr. na riaditeľa sa v roku 1979 obrátilo listom Ministerstvo poľnohospodárstva a Institut National de la Recherche Agronomique a požiadalo o zaslanie 5 prác[132]. Z hľadiska zástoja vedy v poľnohospodárstve v časoch socializmu uvediem, že VÚZH vedecky dôsledne a hlboko riešil viacero problematík. V roku 1977 bola oponovaná výskumná práca *Systémový prístup k analýze hospodárenie JRD v závlahových podmienkach* [21]. V úvode tejto

132 Jednou z prác bol aj môj príspevok *Optimalizácia výroby v JRD v závlahových podmienkach so súčasnou optimalizáciou výroby a spotreby krmív*. List mám k dispozícii.

správy sa píše: „*V smerniciach XIV. zjazdu KSČ sa požaduje spresniť systém štatistických informácií a zdokonaliť informačný systém tak, aby lepšie slúžil potrebám moderného riadenia na všetkých organizačných stupňoch*.

S postupným prechodom k vyšším formám vedeckého riadenia poľnohospodárstva bude započaté v rokoch 1976-1980 v krajinách RVHP s budovaním automatizovaného systému riadenia v poľnohospodárstve a výžive.

Návrh Programu vedeckých a technických výskumov na roky 1976-80 bol schválený na V. zasadnutí Rady zmocnencov. V treťom oddiely tohto Programu je téma ASR pre mnohoodvetvové poľnohospodárske podniky. Hlavnou riešiteľskou organizáciou je Podnik racionalizácie riadenia poľnohospodárstva a výživy v Branislave, odštepný závod Nitra.

V súvislosti s vypracovaním pracovných plánov boli vytypované návrhy na rozdelenie problematiky, vzťahujúcej sa k prvej etape medzinárodne koordinovaného programu. Pri našich konzultáciách na PRR, ktorý nás vytypoval za možného evidenčného spoluriešiteľa, boli kladne prijaté naše výsledky práce a plány na šiesty 5RP v oblasti budovania podsystému závlahy“.

Za účelom odborného posúdenia podstaty riešenia čitateľom ale aj pracovníkmi orgánov riadenia v SR uvediem skrátený obsah spomenutej čiastkovej správy:

- 1. Súčasný stav riešenia problematiky
- 2. Cieľ úlohy
- 3. Metodologické problémy zobrazenia reálnych procesov závlahového systému – má časti 3.1; 3.2 a 3.3,
- 4. Spôsoby zberu a spracovania informácií počítačovým systémom
- 5. Metodologické otázky použitia matematicko-štatistických prostriedkov analýzy; má časti 5.1; 5.2 ; 5.3 a 5.4; časť 5.3 má pod časti 5.3.1 a 5.3.2;
- 6. Knižnica programov matematicko-štatistického spracovania informácií systému závlahového poľnohospodárstva.

V správe (mám ju k dispozícii) je uvedená komplexná predstava tokov informácií a to v grafickom zobrazení celkového kolobehu informácií pre potreby *orgánov riadenia* na rôznych úrovniach a aj pre potreby *VÚZH* a to o:

- 1. prírodno-geografickýck podmienkach,
- 2. o vybudovaných závlahách a prevádzke závlah a
- 3. o výrobe každého JRD.

Schéma ukazuje na komplexný prístup k riešeniu problémov zberu, spracovania a analýzy informácii o všetkých 3 oblastiach pre riadenie a samozrejme potreby vedeckého výskumu. Bola jednotiacim a usporadujúcim rámcom spracovania informácií a poznatkov získaných v procese výskumu.

VÚZH a jeho oddelenie ekonomiky (bol som jeho pracovníkom) v duchu tejto koncepcie skonštruovalo *modely lineárneho programovania* zamerané na optimalizáciu štruktúry výroby JRD v závlahách, ktoré aplikovalo vo vytypovaných experimentálnych JRD (Lehnice, Ostrov pri Piešťanoch, Diakovce, Šaľa, JZD Slušovice…). Modely pozostávali zo sústavy rovníc o 150-180 rovniciach a 200-220 neznámych za každé JRD. Rovnice veľmi presne opisovali podmienky optimalizácie a to využitia pôdy (zavlažovanej a nezavlažovanej), ale hlavne v modeloch boli zabudované požiadavky na optimálnu výživu rastlín, na optimalizáciu osevných postupov a aj optimalizáciu výživy hospodárskych zvierat. V účelovej funkcii sa uvažovalo s maximalizáciou produkcie biomasy, alebo s maximalizáciu HPP, či minimalizáciou nákladov. O úspechu modelového riešenia svedčí aj to, že JRD Lehnice na náš popud zakúpilo počítačový systém SM 4-20 a pracovníčka VÚEPP odišla pracovať s týmto systémom do Lehníc hlavne preto, že ovládala matematickú podstatu modelu.

Ako som už spomenul, výsledky nášho výskumu ovplyvnili aj výskum v zahraničí – Nemecko, Francúzsko, Gruzínsko a Maďarsko. Autori modelov boli prezentovať a zaškoliť na realizáciu ich modelov v Maďarsku (Sarvaš) a v Gruzínsku (Tbilisi). Na poloprevádzkových pokusoch vo vytypovaných JRD sa dosahovali pre zahraničných expertov až neuveriteľné úrody, napr. pšenica až 8- 9 tha^{-1}. Nemecký a Francúzski výskumníci chodili brať v máji vzorky, aby sa presvedčili,

že naše údaje sú vedecké fakty. U nich takéto úrody dosahovali pri plodine kukurica. Náš najväčší model obsahoval 2200 rovníc a 2400 premenných a týkal sa závlahovej sústavy Zlaté Moravce – Vráble, ktorej technické prípravné práce mali začať po roku 1989. Do sústavy bolo zahrnutých 11 JRD (mám submodel a aj mapový výstup). Z tohto odborného zamerania bola obhájená aj doktorská práca (moju neschváli orgány, hoc bola oponovaná na oddelení a vo viazanej forme odovzdaná aj s posudkami na VŠP Nitra).

Na podnet VÚEPP (doc. L. Klinko) bol skonštruovaný *celoslovenský* regionálny model lineárneho programovania, ktorého cieľom bol optimalizovať štruktúru rastlinnej a živočíšnej výroby v regiónoch Slovenska a aj s cieľom kvantifikovať potrebu výroby a použitia minerálnych hnojív v peňažnom a množstevnom vyjadrení pre potreby štátneho rozpočtu, a to prostredníctvom ministerstva poľnohospodárstva.

2. Základné ekonomické problémy EÚ a jej vplyv na ekonomiku SR aj ekonomiky poľnohospodárstva

Do riadenia politického, hospodárskeho a spoločenského vývoja by sme mali vnášať to, čo chceme dosiahnuť, rovnako ako by sme sa mali pokúšať realisticky odhadovať súvislosti skutočných účinkov našich rozhodnutí. Predovšetkým vďaka vede. Cieľom našej ekonomiky musí byť optimalizácia výroby, akumulácie a distribúcie outputu (žiaľ, v médiách sú ponúkaní občanom krotitelia dlhov). V odvetví poľnohospodárstva treba zabezpečiť optimálne využitie zdrojov – pôdy, práce a kapitálu. Pôjde o jeho obnovu, návrat.

2.1 Povrchná znalosť problémov ekonomiky vyspelých krajín EÚ a následne aj nášho odvetvia poľnohospodárstva

Prepásli sme dejinnú príležitosť – mali sme na dosah ruky možnosť premeniť našu krajinu na lepšiu a ľudskejšiu. Zrušenie RVHP výrazne zmenilo postavenie poľnohospodárstva na Slovensku. Hlavní predstavitelia revolúcie v roku 1989 a ani žiadne vláda po roku 1989 nemala odborné (nie to ešte vedecké) predstavy o význame a potrebe odvetvia poľnohospodárstva, zvlášť z pohľadu 21. storočia; nemali *stratégiu rozvoja ekonomiky SR*. Nielen to. Nastupujúca mladá generácia ekonómov (zrazu nimi boli biológovia, chemici, fyzici,…) nemala základný prehľad o chode ekonomík tzv. *vyspelého západu*.

Aj keď sa nebudem zaoberať protirečivosťou ekonomických, sociálnych, ekologických či celkových spoločenských súvislostí dôsledkov vývoja vyspelých krajín a globalizácie, musím sa zastaviť pri dvoch ekonomických pohľadoch. *Prvý sa týka EÚ* a *druhý USA*. Hlboký odborný pohľad do útrob fungovania západných ekonomík nebol stredobodom záujmu ani pri našom vstupe do EÚ. Hlbší záujem prezentovali ekonómovia v NEZESe a aj FHI EU v Bratislave a Rada starších EU Bratislava. Tam sa tomu problému venovali aj doktorandi. Na veľké problémy poukázal vo svojom diele M. Gärtner [5 s. 14]. Ten využil známu rovnicu rovnováhy ekonomiky na posúdenie agregovaného stavu jednotlivých ekonomík (nie iba ako hodnota HDP). Jeho výsledky uvádza táto tabuľka:

Tabuľka 1: Hodnoty členov rovnice rovnováhy v percentách

Krajina	**(S-I) v %**	**(T-G) v %**	**(M – X) v %**
Belgicko	11,0	-5,5	-5,5
Dánsko	10,7	-4,3	-6,4
Francia	7,6	-5,6	-2,0
Nemecko	10,6	-2,3	-8,3
Grécko	4,1	-14,1	10,0
Taliansko	12,9	-9,6	-3,3
Írsko	15,6	-2,4	-13,4
Luxembursko	-3,1	1,3	1,8
Holandsko	9,1	-3,8	-5,3
Portugalsko	-2,3	-6,2	8,5
Španielsko	7,8	-7,0	-0,8
VB	5,6	-6,3	0,7
USA	0,7	-2,3	1,6

Čo vidíme:

- 1. Všetky krajiny až na Luxembursko majú *veľké deficity rozpočtu*. Vlády strovia viac ako čo vyberú daní.
- 2. Vo väčšine krajín sú *súkromné úspory väčšie ako investície*. To je jedna cesta financovania deficitu. Miesto toho, aby úspory išli k podnikom na investovanie, idú vládam na financovanie deficitu (viď bod 1).

- 3. Mnoho krajín *exportuje viac ako importuje*. Výnimkou sú Grécko, Luxembursko, Portugalsko, VB a USA;

Táto rovnica, ako vidíme, dovolí preniknúť do ekonomickej reality krajín a to cez vedou odvodený *bázický ekonomický vzťah*. Teda vidíme, že stav uvedených ekonomík bol, mierne povedané, nelichotivý, zvlášť stav štátnych rozpočtov (správne rozpočtov vlády). Vyžadovali sa *zásadné* zásahy do *fungovania týchto ekonomík*. Ilúzia našich vládnych ekonómov a aj povrchná znalosť mladých ekonómov a neznalosť narýchlo vzniknutých ekonómov (neekonómov) zabránili správnemu nazeraniu na ekonomický svet Európy (USA, ktoré za posledných 100 rokov mali viac ako 20 kríz - písal o tom už prof. Briška v roku 1943) a aj ekonomiku SR. Mali adaptačné procesy v ekonomike SR ukotviť našu ekonomiku tak, ako to indikuje stav ekonomík v tabuľke? Žiaľ, stalo sa. Neodráža tabuľka aj fakt, že EÚ prešla aj závažnými zmenami rozmiestnenia a v štruktúre výroby a nezvládla to? V čom bol ekonomický problém (štruktúra výroby?)?

2.2 Problémy vyspelej ekonomiky USA

Druhý agregovaný pohľad sa týka USA. Vzhľadom na dôležitosť ekonomiky USA a jej *angažovanie* sa v EÚ analyzujme jej rovnováhu pomocou Keynesovej rovnováhy. Čitateľ si to môže overiť v Ekonomickej správe prezidenta USA, ale ja odporúčam čitateľa na dielo M. Parkin: Macroeconomics, eight edition, s. 117 a 118 (akceptoval chyby, ktoré som zistil v jeho diele). Výsledky sú v tab.2:

Tabuľka 2: Zložky HDP USA za rok 2006

C, výdavky obyvateľstva	9 079		
I, výdavky na investície	2 215	C, výdavky obyvateľstva	9 079
G, výdavky vlády	2 479	S, úspory	1 799
X-M, netto export	- 765	T, príjmy z daní	2 130
HDP	13 008	HDP	13 008

Veľká skupina ekonómov Európy EuroGroup (v roku 2006 som na jej konferencii vo Viedni predniesol referát o podiele dlhu na HD) identifikovala krízu v USA práve v tomto roku. Ak dosadíme údaje z tabuľky do členov rovnice rovnováhy získame tieto hodnoty (S - I) = –

416, (T – G) - 349 a (X – M) = -765. *Fascinujúci záver*: USA už v roku 2006 mali obrovské dlhy! Tu makrosektory: súkromný, vládny a sektor zahraničia mali veľké dlhy. Zistili sme *druhy dlhov*, čo mnoho ekonómov, zvlášť u nás, akosi mieša dokopy, alebo aspoň neurobí ich zreteľnými. Hodnota HDP nemá význam. Výška modelky 178 cm je výpovedná iba ak poznáme miery 90-60-90 napr. voči mieram 60-60-120.

Teraz si ešte všimnime vývoj rovnováhy ekonomiky USA a v troch rokoch v desaťročí po roku 2000:

(S – I) + (T – G) = (X – M).

2003: (10) + (-530) = (-520)

2006: (-471) + (-313) = (-784)

2008: (-30) + (-707) = (-737)

Vidíme, že v roku 2003 boli USA na tom lepšie ako v roku 2006. Súkromný sektor vykazoval prebytok úspor nad investíciami. Táto čiastka sa teda využila na financovanie rozpočtu vlády a nie na *ekonomický rozvoj súkromného sektora*. Ak rovnicu Keynesa upravíme tak, aby sme riešili problém potrebného *zvýšenia investícií*, čiže

(2003): investície: I = S + T – G + M – X (+10?).

To je náročný problém. USA ich potrebovali zvýšiť o 10 biliónov amerických USD. Zdalo by sa, že stačí zvýšiť dane o 10 amerických biliónov USD. To však nie je vedecké riešenie. Každá zložka na pravej strane tohto výrazu je však funkciou niečoho, a teda iba využitím matematiky môžeme dostať správnu odpoveď (príjem z dani je takouto funkciou $T = a + bY$). Keďže v USA sa v roku 2006 stav ešte zhoršil voči roku 2003, môžeme povedať, že nerobili dobrú ekonomickú politiku. Ba ani po roku 2006. Uvedené fakty hovoria, že *jedno číslo* HDP uspokojí iba túžbu (vrodenú?) politikov zjednodušovať aj v prípadoch, kedy to znamená vtesnať do *jediného čísla* HDP problémy, ktoré sú na taký popis *príliš komplexné*.

V tomto príspevku by si vyžiadali samostatnú analýzu *svetové finančné trhy* a dynamika ponuky peňazí. Žiaľ, oni sa stali nestráženou hybnou silou ekonomík. Vzhľadom na to, že jadro finančných trhov sa nachádza v USA a už som spomenul ich problémy, uvediem iba vývoj zásob dolára, bolo svetovou rezervnou menou a aj určujúcou menou pri stanovovaní výmenného kurzu slovenskej koruny (dynamiku eura rozberám v inom

vedeckom spise). Úplne sa zanedbala rovnica I. Fischera. Pozrime si tabuľku s údajmi, ktorých obsah uvádza záhlavie:

Tabuľka 3: Hodnoty HDP, obeživa a rýchlosti obehu USD

Rok	HDP mld. USD	Obeživo mld. USD	Obeživo/HDP	HDP/Obeživo
1973	1382,3	60,8	0,044	22,74
1980	2788,1	115,3	0,041	24,18
1987	4736,4	196,7	0,042	24,08
2000	9951,5	531,3	0,053	18,73
2005	12623,0	724,0	0,057	17,44
2012	15681,5	1090,9	0,070	14,37

Hoc ide, ako vidíme, o pomerne dlhé obdobie, vybral som iba niekoľko rokov. Urobme iba základné výpočty, vypočítame si index rastu HDP ako podiel jeho hodnôt v rokoch 2012 a 1973. Jeho hodnota je 11,34. Pomer obeživa, teda tiež index, v roku 2012 a obeživa v roku 1973 dosiahol hodnotu 17,94! Na čo sa ten obrovský rast obeživa využil? Čo robila centrálna banka USA? USA vykazovali veľké zmeny aj agregátu M3. V poslednom stĺpci tabuľky je vlastne rýchlosť obehu peňazí. Z hodnoty cca 22 rýchlosť klesla na hodnotu cca 14. Prečo rýchlosť tak klesla? Nástroj *monetárna politika* zlyhal ako faktor vplyvu na výkonnosť ekonomiky, žiaľ aj s negatívnym dopadom na EÚ. V tabuľke je teda iný hlboký výhľad do fungovania ekonomiky USA. Uvažoval v týchto súvislostiach tvorcovia ekonomického systému SR po roku 1989? Iste to nevedeli protagonisti revolúcie. Nestratili USA priemyslovú výrobu a uvedené fakty to iba odrážajú? Viaceré ich odvetvia prebrala Čína Japonsko. Hovorí o tom aj CPDS [4].

2.3 Vedecké riadenie odvetvia poľnohospodárstva a ekonomiky SR aj v podmienkach EÚ

Po roku 1989 nastali v ekonomike SR veľké zmeny ekonomického

systému.[133] Zmena vlastníctva zo socialistického na súkromné, liberalizácia cien, liberalizácia zahraničného obchodu atď., atď. Protagonisti revolúcie v roku 1989 nemali základné predstavy o obraze a chode ekonomiky SR. Nevedeli, čo sa dialo vo vyspelých kapitalistických krajinách, v základných pilieroch kapitalizmu. Napr. druhý pilier kapitalistického systému, ako sa hovorí vlastníctvu, už nie je vlastníctvom z dôb A. Smitha či J. Keynesa. Už v 80-tych rokoch minulého storočia sa objavil fenomén a to špekulatívne výkupy (LBO – laveraged buyouts). Bol to veľmi populárny systém, ktorý ožobráčil vlastníkov. Manažéri si požičiavali peniaze, skúpili celý balík akcií a prevzali vlastníctvo podnikov. Dlh, ktorým sa zaťažili ich nútil cizelovať náklady a to odpredajom menej výnosných aktív (a práve to sa, aj v obmenách, po r. 1989 dialo aj u nás). Viceprezidenti spoločností hádzali svoje kľúče na stôl podnikovým šťukám (Buchholz v diele Živé slová mŕtvych ekonómov). Dialo sa to aj u nás: predaj vopred známemu vlastníkovi, holandské dražby a iné.

Nastupujúca generácia ekonómov po roku 1989 nemala *poznatky ekonomickej teórie* súčasnej ekonomickej vedy a vôbec nemala skúsenosti a poznatky o chode vyspelých ekonomík, neskončili štúdium v zahraničí, neboli expertmi OSN a nepracovali v orgánoch OSN. Jasne sa to prejavilo, že ľahko akceptovali tvorbu hospodárskej politiky *nástrojmi monetárnej a fiškálnej politiky.* Ale už v roku 1958 povedal velikán Galbraith [6, s.187], že monetárna politika je *mýtus*, že nie je dobrým nástrojom hospodárskej politiky a svoje tvrdenia vedecky podložil. Iba málo ekonómov hovorilo o tom, že SR sa v hospodárskej politike musí sústrediť na *národnú bezpečnosť* (vrátane materiálneho a technického zabezpečia), *ekonomiku* a *sociálne otázky.* Keď som pracoval v Ženeve, obchodný reťazec MIGRO vo výklade propagoval: čerstvé maslo z Československa a dvadsaťštyrihodinové vajíčka z Československa. Štúdia IASSA v Laxembergu z roku 1992 jasne ukázala, že najlepší sociálny systém do roku 1989 bo vo Švédsku a v Česko-Slovensku.

Iba slepo sa presadzovala téza voľného *pohybu tovarov*, *služieb*, *kapitálu* a *pracovnej sily.* Po roku 1989 sme zakotvili do ústavy, že budeme budovať sociálno-trhové hospodárstvo. Hoc ekonomická teória vyriešila základné teoretické problémy takéhoto systému, my sme to nevyužili.

133 Kto z politikov a nastupujúcich ekonómov predpokladal, že časopis Plus 7 z 25/9/2014 uverejní na titulnej strane, že slovneské modelky zarábajú 10 000 euro na deň?

Ba boli aj konkrétne praktické skúsenosti – Západné Nemecko po druhej svetovej vojne a Singapur po roku 1959. Bolo zrejmé, že jeden z vážnych problémov bude korupcia – písal o tom už prof. Karvaš v roku 1947. Tvorba nášho ekonomického systému sa o to neoprela. Naopak, začal sa obdivovať *liberálny kapitalizmus* (Havel, Kňažko, Budaj….), kde centrom je jednotlivec, indivíduum. Má vraj byť ekonomicky slobodný a štát má *vytvárať priaznivé* (čo to je?) prostredie pre jeho činnosť (Mikloš,..). Úloha štátu sa má *minimalizovať*. Politici mali strach zo zasahovania štátu do fungovania ekonomiky. Štát je vraj zlým hospodárom (ale veď to boli oni)! Protagonisti nerozlišovali, že aj liberálny kapitalizmus má rôzne podoby napr. USA a teraz Nemecko. Po druhej svetovej vojne však K. Adenauer a ekonóm L. Erhard hovorili o tom, že štát sa usiluje o *nájdenie rovnováhy* medzi trhom a sociálnymi cieľmi spoločnosti. Východiskom sociálno-ekonomických problémov mala byť (a musí zostať) *výroba, distribúcia a akumulácia outputu ekonomiky* a to v duchu možností *súčasnej civilizácie*. Teda predovšetkým sa mala zabezpečiť *optimalizácia distribúcie outputu*, aby boli uspokojené potreby ľudí.

3. Stručná história ďalších ekonomických faktov EÚ a SR v súčasnosti

Podstatu súčasnej poľnohospodárskej politiky EÚ treba hľadať v Európskom hospodárskom spoločenstve. To v roku 1962 *prijalo Spoločnú poľnohospodársku politiku*, ktorá garantovala spoločnú úroveň *vnútorných cien*, využijúc kombináciu podpory interných cien a *variabilnej úrovne importu* prispôsobené tak, aby odrážali rozdiely medzi internou podporou alebo „cieľovou“ cenou a svetovou cenou. V roku 1994 už bolo 15 členov EÚ. Vtedy ekonómovia hovorili, že európske krajiny sú homogénne z pohľadu príjmu *per capita*. Avšak *detailnejšia ekonomická analýza* ihneď odhalí určité rozdiely, ktoré sú pozoruhodné. Nehovorím o samozrejmých rozdieloch ako veľkosť populácie (Luxembursko a Nemecko), ale myslím na makroekonomické veličiny. Nominálny per capita príjem, meraný HNP (dnes HDP) bol v Luxemburgu päťkrát tak vysoký ako v Grécku a štyrikrát tak vysoký ako v Portugalsku [5 s. 14]. Nezamestnanosť (meraná štandardne) bola v Luxembursku 2,7 % a priam až alarmujúca 24,2 %-ná v Španielsku. Grécko dosahovalo v roku 1994 10,9 %-nú infláciu a v iných krajinách

bola pod 3 %. Bez hlbšieho rozboru uvediem, že najväčšie problémy musela EÚ riešiť práve v *poľnohospodárstve*. Riešenia boli povrchné, neznalé reálií. Nespokojní boli poľnohospodári Talianska, Francúzska a aj Španielska. Mohol by som spomenúť aj veľké rozdiely účtov platobnej bilancie krajín, alebo problémy v podiele dlhu na HDP a aj rozdiely v deficite vládnych rozpočtov (spomenul som vyššie). Avšak už iba týchto niekoľko vybraných faktov hovorí o náročnosti, ktorá čakala tvorcov hospodárskej politiky v Bruseli do budúcnosti. I napriek tomu bola v roku 1992 prijatá Maastrichtská zmluva, ktorá zaviedla nielen *euro*, ale aj známe vedecky nepodložené *Maastrichtské kritéria* (podiel dlhu na HDP, veľkosť deficitu vlády,..). Pritom si treba uvedomiť, že nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu (za ekonometriu) J. Tinbergen už v roku 1952 napísal zásadné dielo *Teória hospodárskej politiky* [24] a v roku 1962 dielo *Formovanie svetovej ekonomiky*. Bol aj predsedom Centrálneho plánovacieho úradu Holandska[134]. Hlboké vedecké vedomosti a poznatky ekonómie zostali nevyužité pri vzniku a ďalšom rozvoji a rozširovaní EÚ. EÚ aj v súčasnosti využíva nástroj cena, prípadne subvencie[7]. Neriešia sa problémy, *prečo nefunguje ekonomický systém EÚ*. Ale rovnako môžeme povedať, že sa pri našom vstupe do EÚ nevyužili diela našich ekonómov prof. Karvaša, prof. Sojku a iných [16,21] . Pripomeniem len jednu významnú myšlienku prof. Karvaša z roku 1947: „*Najaktuálnejším prípadom je práve európsky kontinent. Snahy po vytváraní hospodárskeho spoločenstva niektorých štátov európskych, prípadne celej Európy nie je ničím iným, ako výrazom snahy po vytvorení veľkého hospodárskeho priestoru. Organizovanie jednotného európskeho hospodárstva alebo plán vytvorenia dvoch, prípadne troch hospodárskych oblastí v Európe je hľadaním foriem pre vytvorenie samostatných hospodárskych celkov, ktoré by umožnili také racionálne usporiadanie vzájomných hospodárskych vzťahov, pri ktorom by sa vytvoril predpoklad k optimálnemu využitiu všetkých prírodných podmienok výroby v prospech hospodárskeho blahobytu tých národov, ktoré sú na tomto priestore usadené*“. A práve *optimálne využitie všetkých prírodných podmienok výroby v prospech hospodárskeho blahobytu tých národov, ktoré sú na tomto priestore usadené* sa vďaka rozvoju ekonometrie, lineárneho programovania a input – output analýzy

134 Jeho model o 2 cieľoch som aplikoval na fiskálnu politiku SR v roku 1997 a zistil som, že nulový rast ekonomiky a 2%-ný pokles inflácie sú kontroverzné. Príspevok bol publikovaný v Ekonomických rozhľadoch. Bol mojim učiteľom na postgraduálnom štúdiu.

stali stredobodom záujmu slovenskej ekonometrickej školy po roku 1963 s nemalými úspechmi (spomenul som výskumnú úlohu VŠE).

Vzniknuté problémy ekonomiky SR sa neriešili adekvátne reáliám. Vo svojom diele *Makroekonomická analýza* [11] venujem kapitolu 3 *Ekonomika SR a jej makroekonomická analýza* rozboru hlavných ekonomických problémov Slovenska. V časti 3.2 *Hodnotenie makroekonomickej politiky* analyzujem napr. aj systémové chyby štátu v daňovom systéme po roku 1993. Hovorím o 11 systémových chybách. Navrhol som aj grafický model ekonomiky SR a systém národných účtov, ktorý by poskytol obraz o finančných tokoch ekonomiky SR. Avšak obdobne môžeme vidieť aj problémy v EÚ. Spomeniem iba jej nedávne rozhodnutie o *fiškálnej únii*. Je samozrejmé, že každá vláda má rôznorodé výdavky. Avšak z toho nevyplýva *potreba fiškálnej únie*. Rozoberám to v príspevku Fiškálna politika, fiškálna únia a vyrovnaný rozpočet publikovaný v roku 2012 [13]. Tam píšem: „*Táto množina služieb vlády sa musí zrealizovať a je ťažké zabezpečiť optimalizáciu príslušných finančných tokov. Vo vedeckej literatúre nachádzame riešenia. Nebudem ich rozoberať. Chcem sa však zaoberať problémom nutnosti, či potreby fiškálnej únie a to práve tak, že ukážem možnú konštrukciu modelu keynesiánskeho typu. I napriek tomu, že model bude mať iba niekoľko rovníc, ukážem jeho výpovednú schopnosť. Význam jednotlivých premenných v modeli je dobre známy a preto ich nebudem vysvetľovať. Model pozostáva z tejto množiny rovníc: definícia HDP, rovnica funkcie spotreby definovaná ako funkcia disponibilného príjmu, jednoduchá funkcia príjmu z daní (bude modifikovaná), funkcia dovozu a o investíciách, výdavkoch vlády a exporte uvažujem ako o konštantách. Export však nadobudne v každom regióne inú hodnotu*“. Navrhnutý regionálny typ modelu jasne ukázal konzistentnosť riešenia hodnôt bázických makroekonomických veličín aj pri rôznej funkcii daní z príjmu. Z povedaného vyplýva, že *tvorba hospodárska politika EÚ* sa musí opierať o celkom *nové ekonomické nástroje*, ktoré sú založené na tvorbe modelov rešpektujúce výrobné podmienky každej ekonomiky. Umožnia hlboký výhľad do útrob ekonomík jednotlivých členských krajín so sebe vlastnou ekonomickou štruktúrou, bohatstvom krajiny (kapitál a ľudské zdroje) a potrebami domácností. A tak EÚ nemusí odporúčať ako majú byť zakrivené uhorky, či banány.

4. Alternatívne riešenie problémov ekonomiky SR a ekonomiky

odvetvia poľnohospodárstva

V hospodárskej politike slovenskej ekonomiky po roku 1989 prevládli pochybné špekulácie, neisté domnienky a aj vlastná popletenosť tvorcov hospodárskej politiky. Tvorcovia nemali návod na to ako sa dostať k nazeraniu na našu ekonomiku poľnohospodárstva a ekonomiku SR[135]. Chýbal ekonomicky mysliaci štátnik a ekonomicky mysliaci minister poľnohospodárstva. Nutne to vyústilo do degradácie odvetvia poľnohospodárstva a aj ekonomiky SR. V mojej rodnej dedine bola tabačiareň, chov hydiny a chov dojníc. Dnes tam nie je nič. Podrobný zoznam 100-ky zničených podnikov v SR som uviedol na webovej stránke Panslávskej únie. To bol veľký zásah do štruktúry ekonomiky SR a do interdependencie odvetví, do *hybných síl rozvoja a dynamiky ekonomiky*, zásah do „sústavy ozubených kolies ekonomiky". Existencia EÚ a jej obdiv zatienil náročnosť prípravy adaptačných procesov pre našu ekonomiku po oddelení sa od ČR. Bolo treba využiť vedecký potenciál aj v odvetví poľnohospodárstva. Hoc bolo známe, že rozvoj nových IT a aj výrobných odborov nevytvára nielen u nás pracovné príležitosti, práve naopak, uberá z nich. Nepodnikali sa potrebné kroky. Adaptačné procesy vyžadovali svoju stratégiu, a to ako krátkodobú tak aj dlhodobú. Veď práve aj poľnohospodárstvo je imanentne spojené s rozvojom IT a hlavne biotechnológií. Tvorcovia hospodárskej politiky (HP), žiaľ, si vôbec neuvedomovali a *strategicky nepredpokladali* nové tendencie v medzinárodnej deľbe práce. Politické vedenia strán sa sústredili iba na vlastné predstavy, a to veľmi často v protikladnom smere čo sa ukázalo hneď po zmene politických garnitúr. Zabudlo sa na vedecko-technické poznatky vedeckej základne odvetvia, výrobné skúsenosti agronómov, zootechnikov, ekonómov a aj stredoškolských kádrov. Vôbec nebola predstava úlohy a podstaty poľnohospodárskeho podniku v súradniciach *novej civilizácie*, teda aj v procese globalizácie. Dnes už iba hodnotíme negatívne aspekty a zlé priority v smerovaní nášho poľnohospodárstva, čo sa prejavuje aj v tom, že už aj obchodné reťazce si začali uvedomovať lepšiu kvalitu domácej poľnohospodárskej produkcie. Avšak už mnoho hektárov poľnohospodárskej pôdy kúpili občania iných krajín. Nielen to. Predsedom PD *Green Point* Farná je občan Čile.

Tvorba hospodárskej politiky ekonomiky SR a aj ekonomiky

135 Grafický model makroekonomických tokov som uverejnil v Ekonomických rozhľadoch č.4/2004

poľnohospodárstva sa mala a musí orientovať hlavne na poľnohospodárstvo – veľké skúsenosti s veľkovýrobou a *vedeckým riadením poľnohospodárskych podnikov* (v ČSSR mal najväčší štátny majetok 35 000 ha – v Znojme). V podmienkach súčasného rozvoja počítačových systémov sa vedecké riadenie ako ekonomiky tak aj ekonomiky poľnohospodárstva a družstiev musí oprieť o *vedecké poznatky* nielen jednotlivých poľnohospodárskych disciplín, ale aj o tvorbu a využitie matematických modelov ako prostriedkov umožňujúcich a uľahčujúcich *vedecké riadenia podnikov a odvetvia*. Vzhľadom na rozvíjajúce sa technológie a zapojenie sa ekonomiky SR do ekonomických procesov v Európe a svete. SR sa mala sústrediť na:

- 1. rozvoj (a, žiaľ, aj obnovu) ekonomiky tak, aby zodpovedala požiadavkám rozvoja civilizácie a uspokojovaniu *bázických potrieb obyvateľstva*, spoločnosti,
- 2. takú zahraničnú politiku, ktorá bude presadzovať ekonomické záujmy SR (za socializmu VŠP Nitra učila poľnohospodárov v Etiópii) a zlepšovanie a otváranie vzťahov s Ruskom, Čínou a ďalšími krajinami.
- 3. to, aby Slovensko malo *prosperujúce poľnohospodárstvo* s dominanciou v strednej Európe. Slovenské poľnohospodárstvo sa presadí vo zvolených produktoch: určia *stratégovia* - výroba mliečnych výrobkov (masla, syru…), chov oviec, výroba vajec,…

Trhová orientácia mala byť považovaná za kľúčovú a to z hľadiska *optimálnej alokácie zdrojov ekonomiky* a nie neodôvodnené obohatenie sa. Z povedaného plynie, že sa vyžaduje aj *zmena postoja k úlohe štátu*. Štát môže a má vystupovať aj ako *vlastník investičných fondov* a *podnikov*. My sme sa však sústredili na vznik politických strán (v Singapure mali iba jednu politickú stranu a dobrého vodcu). Tým pádom sa nekládol dôraz na boj prti korupcii a boj proti rozkrádaniu v priebehu transformácie ekonomiky v 90. rokoch minulého storočia.

Z môjho pohľadu sa dnes ekonomická politika na celonárodnej úrovni a aj na úrovni odvetvia poľnohospodárstva musí a má oprieť o *modely input/output a optimalizačné modely.* I/O modely začala využívať v roku 1967 Európska hospodárska komisia OSN v Ženeve (kde som pracoval) a to na komparáciu krajín regiónu EHK plus ZSSR, USA a Japonsko a to aj na komparáciu kapitalistického a socialistického systému (konvergencie).

Eurostat *predpisuje konštrukciu* I/O tabuliek ale reálna ekonomická prax ich nevyužíva. Tieto modely poskytujú jedinečné zobrazenia skutočnosti, ekonomickej skutočnosti vo vedeckom obraze ekonomiky (ekonomík) a to špecifickými výrazovými prostriedkami založenými na modelovaní, konkrétne na modeli V. V. Leontieva. Tento model totiž dovoľuje uchopiť ekonomickú skutočnosť ekonomiky tak, aby bol zdrojom takej tvorby ekonomickej politiky, ktorá vidí *viacrozmernosť* samotného objektu, teda ekonomiky, odvetvia. Ba tento model opisuje „gravitačné sily" pôsobiace v ekonomickom systéme a to vďaka druhému kvadrantu, tretiemu kvadrantu a transformačnému prvému kvadrantu. Je preto nevyhnutným nástrojom pri opise ekonomických javov ekonomiky. Pred rokom 1989 sme ho aplikovali na ekonomiku Česko-Slovenska a to tak, že sme uvažovali dva veľké regióny – Českú republiku a Slovenskú republiku (na jeho báze sme nazvali ekonomiku ČR agresívnou ekonomikou). Bez neho nie je možné *jednotne a koherentne* opísať všetky ekonomické procesy, zvlášť z regionálneho hľadiska, ktoré má byť aj pre EÚ bázou. Podstatu je možné ukázať na tejto hypotetickej I/O vo fyzických jednotkách nech má takúto štruktúru:

Tabuľka 4: Hypotetický I/O tabuľka

Output *do*	medzispotreba			Finálna spotreba	Hrubá výroba
Input *z*	Poľnohos.	priemysel	služby		
Poľnohos.	80	160	0	160	400
Priemysel	40	40	20	300	400
Služby	0	40	10	50	100
Práca	60	100	80	10	250

Teda poľnohospodárstvo vyrobilo produkciu 400 jednotiek a na túto produkciu potrebovalo 80 jednotiek z poľnohospodárstva, 40 jednotiek z priemyslu a 0 jednotiek zo služieb (prvý stĺpec prvého kvadrantu tabuľky). Ak by malo vyrobiť 500 jednotiek, koľko mu musia dodať ostatné odvetvia? Hodnoty stĺpca *finálna spotreba* (druhý kvadrant tabuľky) nemôžeme sčítať. Ak by boli hodnoty v cenách, potom by čísla v stĺpci predstavovali príspevok odvetví na HDP a jeho súčet *HDP ekonomiky.* Touto ilustráciou som vyjadril podstatu, ktorú nižšie doplním.

V reálnych I/O tabuľkách stĺpec finálnej spotreby obsahuje známe zložky HDP, teda *C* (spotreba obyvateľstva), *I* (investície podnikov), *G* (výdavky vlády) a *X* (export). To potom umožňuje realizovať výpočty vplyvu zmeny potrieb, napr. *C*, na celú ekonomiku, aj na poľnohospodárstvo a to pri zohľadnení interdependencií odvetví v ekonomike (vnútorná 3x3 tabuľka v tab. 4 teda prvý kvadrant). Dôkladne sa dá vypočítať *ekonomická efektívnosť zahraničného obchodu poľnohospodárstva*, ktorého produkty sa dostávajú nielen do zahraničia, ale sú faktorom výroby v iných odvetviach. Avšak I/O tabuľka a I/O model nám poskytujú fundamentálne poznatky o podstate ekonomického systému a odhaľujú najvnútornejšie zákony štruktúry a pohybu ekonomického systému. Vieme nájsť chybu systému. Množina finálnych výrobkov zároveň predurčuje využitie zdrojov spoločnosti – práce, pôdy a kapitálu.

Vzhľadom na (bohaté) skúsenosti s konštrukciou I/O modelov v slovenskom poľnohospodárstve, upozorním aj na súčasné úsilie vedeckých kapacít a to zvlášť na SPU v Nitre, kde bola nedávno obhájená *doktorská dizertačná práca* s názvom *Modeling of Regional Economic Relations in the Slovak Republic*. Autorka aj tabuľkovo spracovala 41 modelov, počnúc 11 odvetvovým cez regionálne, ktoré uvádza v časti prílohy. Na vedeckých konferenciách boli prednesené aj referáty a to jeden s názvom *Regional Economy and Employment* (Rural Development 2013, v Litve, autorky Ing. Zemková, PhD. a doc. Ing. Ľ. Bartová, PhD.) a druhý *Regionálne ekonomické špecifiká a konkurencia odvetví v SR* (na EU Bratislava, autorky Ing. V. Kónyová a doc. Ing. Ľ. Bartová, PhD.) Žiada sa vyzdvihnúť aj to, že modelový prístup nedovoľuje dosadzovanie vlastných až ľubovoľných významov pojmom (dosť častého javu vo verbálnej analýze analytikov a hlavne politikov), lebo sú produktom matematických operácií (napr. inverzie matice) a riešenia poskytujú objektívne hodnoty veličín odzrkadľujúcich zásadné podmienky regiónu, či celoslovenské. Celá optimalizácia musí byť podporená úplným programovo-počítačovým systémom.

Záver

Záver možno vyjadriť mottom:

Motto

Prežíva domáci pán pohromu;
zlodeji dostali sa do domu.
A nad ním moc si osvojili,
čo bolo cenné, ulúpili,
chceli by vládnuť,
vladáreniu sa nikdy neučili,
vedia len kradnúť.

J. Jesenský, Vladári

Resumé

Ekonómia je fascinujúca veda. Treba ju aplikovať. Nové prostriedky výskumu – modely a počítače – vyvolali explóziu ekonomických informácií aj o ekonomike SR a aj o ekonomike poľnohospodárstva. Tieto objavy prinášajú fundamentálne poznatky o podstate ekonomiky, odhaľujú najvnútornejšie zákony štruktúry a pohybu ekonomiky. Poľnohospodárstvo prešlo v posledných 25 rokoch vývojom, závažnými zmenami a riešenie problémov žiada, žiaľ, návrat v duchu úspechov poľnohospodárskych družstiev, ktoré boli opreté o výsledky vedeckého výskumu. Potrebujeme sa vrátiť k riadeniu ekonomiky tak ako to umožňuje veda, jej poznatky.

Literatúra

[1.] BAUMOL, W. J.1991. *Economics*, New York: HBJ, ISBN 0-15-548863-1.

[2.] BRANSON, W.,et al. 1981. *Macroeconomics*, New York, Happer and ROW, ISBN 0-06-350202-X.

[3.] BUČEK, M. *Slovensko 2013 ako poznatková ekonomika*? (regionálna dimenzia) www3.ekf.tuke.sk/work/konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/plenary/Bucek.pdf

[4.] CPDS. The "New American Economy". Centre for Policy and Development Systems. 1997. http://cpds.aspana.org.au/Documents/NAE/Sum-

mary.htm.
[5.] GARTNER, M.: A Primer in European Macroeconomics. London, Prentice Hall, 1997, ISBN0-13-268897-2
[6.] GALBRAITH, J. The Aufluent Society. Australia, Penguin Books, 1958.
[7.] GRZNÁR, M.: *Dynamics of Agrimarkets and the System of their Regulation*. Ekonomické rozhľady 4, 1995.
[8.] HUSÁR, J. 1993. *Rozumieme makroekonómii?*. Bratislava: Elita, ISBN 80-85323-48-4.
[9.] HUSÁR, J.: Potreba teórie pre hospodársku politiku v podmienkach transformácie slovenskej ekonomiky. Ekonomické rozhľady 4, 1995.
[10.] HUSÁR, J. 2003. *Aplikovaná makroekonómia*. Bratislava: Sprint, ISBN 80-89085-11-3.
[11.] HUSÁR, J. 2009. *Makroekonomická analýza*. Bratislava: Ekonóm, ISBN 978-80-225-2366-0.
[12.] HUSÁR, J. et al. 1970. Úvod do *ekonometrie*. Bratislava: VVS OSN, 1970.
[13.] HUSÁR, J. Fiskálna politika, fiskálna únia a vyrovnaný rozpočet. Dialógy, 18, 2012.
[14.] CHIOU-SHUANG YAN, 1969. *Introduction to Input-Output Analysis*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 03-076285-5.
[15.] JANKELOVÁ, N. a Szabó, L: *Vybrané aspekty manažérskeho rozhodovania a ich uplatňovanie v podnikoch SR*. EKONÓM, Bratislava 2012 ISBN 978-80-225-3393-5.
[16.] KARVAŠ, I.: Základy hospodárskej vedy 1. Tur. Sv. Martin, Neografia, 1947.
[17.] MILLS.S.E.: Potential Beneficiaries of US. ManufacturingRenaissance. The Boston Company Asset Management. LLC, May 2012.
[18.] NEČADOVÁ, M.2012. *Je HDP vhodným ukazovatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace*. In: Acta Economika Pragensia, č. 5, s. 3 – 24.
[19.]
[20.] PARKIN, M.2008. *Macroeconomics*. New York: Pearson, ISBN 978-0-321-50074-8.
[21.] SOJKA, J.: Ekonomická dynamika. Bratislava, Epocha, 1970.
[22.] STIGLITZ, J. E., SEN, A., FITOUSSI, J. P. 2012. *Report by the Commision on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/raport_anglais.pdf.
[23.] TAŠKÝ, J. a kol.: Systémový prístup k analýze hospodárenia JRD v závlahových podmienkach. Čiastková správa. VÚZH, Bratislava 1977.
[24.] TINBERGEN, :: Economic Policy. Principles and Design. Amsterdam, North Holland Publishing Company, 1956.

VÝVOJ PRIEMYSELNEJ POLITIKY NA ZÁKLADE STRATÉGII EURÓPSKEJ ÚNIE

DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL POLICY BASED ON THE EUROPEAN UNION STRATEGY

Ing. Ondrej B a r i č, PhD.

Abstrakt

Pre zvýšenie efektívnosti a účinnosti národných priemyselných politik, by sa mala posilňovať previazanosť a koordinovanosť medzi opatreniami tykajúcich sa priemyselnej politiky na národnej a európskej úrovni. Na tvorbu a vývoj priemyselnej politiky mal pre krajiny Európskej únie (EÚ) veľký význam samit EÚ v Göteborgu v roku 2001, kde bola prijatá Stratégia Európskej únie pre trvalo udržateľný rozvoj (TUR). V porovnaní s Lisabonskou stratégiou, stratégia Európa 2020 už uvádza konkrétnejšie ciele pre európsky priemysel, ktoré sú zadefinované v samostatnej iniciatíve. Je tu snaha vytvoriť ambicióznu priemyselnú politiku zameranú na udržateľný rast, konkurencieschopnosť a zamestnanosť. Stratégia zvýraznila potrebu modernizácie a reštrukturalizácie priemyslu s využitím inovácií na základe znalosti. Kríza spôsobila, že skoncipovanie novej európskej priemyselnej politiky je oveľa dôležitejšie ako kedykoľvek predtým.

Kľúčové slová: Priemyselná politika, znalostná ekonomika, trvalo udržateľný rozvoj, konkurencieschopnosť, výskum a vývoj, vzdelávanie, inovácie, štrukturálne fondy.

Abstract

For effectiveness of the national industrial policies increasing it should be important to strengthen cohesion and coordination between the measures concerning industrial policy at both national and European levels. To industrial policy forming and development the summit of the European Union in Göteborg in 2001, where the EU Sustainable

Development Strategy (SDS) was adopted, had a great significance for EU Member States. Compared to the Lisbon Strategy, the new Strategy Europe 2020 introduces more specific goals for European industry, which are defined in an independent initiative. There is an effort to create ambitious industrial policy aimed at sustainable growth, competitiveness and employment. The strategy underlined the need for modernization and restructuring of industry using innovations based on knowledge. The crisis caused that shaping the new European industrial policy is much more important than any time before.

Keywords: *Industrial policy, knowledge-based economy, sustainable development, competitiveness, research and development, education, innovations, structural funds.*

JEL Classification: F 15.

Úvod

Európska únia deklarovala v návrhu Vyhlásenia o hlavných zásadách trvalo udržateľného rozvoja, že tento rozvoj je kľúčovým faktorom všetkých politík Európskeho spoločenstva stanovených v jej Zmluve. V tomto dokumente sú stanovené hlavne ciele ako ochrana životného prostredia, sociálna rovnosť a súdržnosť, hospodárska prosperita a plnenie medzinárodných povinností. *Priemyselná politika EÚ ako súčasť TUR* by mala predovšetkým stimulovať ekologické inovácie a mal by v nej byť zohľadnený proces zmeny klímy.

Napriek značnému pokroku dvadsať rokov po prvom „samite Zeme“ v Rio de Janeiro v roku 1992, pokiaľ ide hlavne o odstraňovanie chudoby a riešenie otázky zhoršovania životného prostredia, ešte mnoho ďalších významných úloh na celosvetovej úrovni ostáva nevyriešených. Najvýznamnejší dokument vyplývajúci zo záverov tejto konferencie bol pod názvom *AGENDA 21.* Prírodných zdrojov je čoraz menej, zatiaľ čo celosvetové emisie skleníkových plynov sa neustále zvyšujú. V tejto situácii sa svetoví lídri v júni 2012 zišli v Riu de Janeiro na štvrtom samite tohto druhu. Tu boli prijate ďalšie rozhodnutia pre nasledujúce roky, ktoré vyúsťujú do AGENDY 2030.

Pre naplnenie cieľov stratégie Európa 2020 schválenej v júni 2010

predložila Európska komisia sedem iniciatív, ktoré by sa mali stáť „katalyzátorom“ pokroku v každej z prioritných tém. V oblasti priemyslu bola predložená iniciatíva *Priemyselná politika vo veku globalizácie*, ktorá má priniesť *novú priemyselnú politiku*.

Koncom prvého desaťročia 21. storočia európska priemyselná politika sa realizuje v období pokračujúceho procesu globalizácie. V rámci *globalizácie svetového hospodárstva* dochádza k vytváraniu nových hospodárskych centier a z dôvodu nižších výrobných nákladov i k presunu niektorých priemyselných odvetví. Stojíme na prahu ďalšej transformácie priemyslu. Koncepcia „Inteligentného priemyslu“ bola vytvorená na Slovensku spoločne pre verejný sektor, priemysel a akademickú obec a predstavuje začiatok celoštátnej iniciatívy, ktorej cieľom je transformovať a posilniť priemysel pomocou najnovšieho technologického rozvoja, a tiež pomôcť Slovensku sa prispôsobiť zmenám, ktoré táto transformácia prinesie. Musíme vedieť definovať, v akej krajine chceme žiť o dvanásť rokov, aká kvalita života má byť poskytovaná občanom Slovenskej republiky. Na to nám slúžia aj odporúčania a ciele z Agendy 2030. *Obecne* v tomto smere treba poukázať hlavne na väzbu priemyselnej politiky a dokumentov EÚ *Stratégia Európskej únie pre trvalo udržateľný rozvoj* a *Stratégia Európa 2020*.

1. Vývoj priemyselnej politiky v rámci Európskej únie a Slovenska.

Tradičná priemyselná politika, ako časť hospodárskej politiky bola chápaná ako súčasť štrukturálnej politiky a týkala sa tých rozhodnutí, ktoré boli priamo zamerané na zmenu priemyselných odvetví. Táto sektorová priemyselná politika bola spojená so vznikom európskej ekonomickej integrácie v roku 1952, ktorá je charakterizovaná – *Európskym spoločenstvom pre uhlie a oceľ*. Sektorová politika znamenala priamu podporu týchto komodít a spoluprácu v týchto dvoch kľúčových priemyselných odvetviach, neskoršie aj v ďalších. Prax však postupne ukázala, že táto metóda *vertikálnej integrácie* bola málo úspešná resp. už nezodpovedala danému rozvoju priemyslu.

Vznik *Európskeho hospodárskeho spoločenstva* (EHS) na základe Rímskej zmluvy znamenal začiatok integrácie národného hospodárstva ako celku. Nastupuje tak vlastne *horizontálny prístup* k riešeniu priemyselnej politiky spočívajúci v klesajúcej intervencii v rámci sektoru

s cieľom priamej podpory určitých podnikov. Príjemcovia pomoci boli veľké spoločnosti, ktoré boli dôležité pre EHS alebo pre jednotlivé členské krajiny. V roku 1990 vyšlo oznámenie s názvom *Priemyselná politika v otvorenom a konkurenčnom prostredí*, v ktorom bola navrhnutá stratégia zosúladenia priemyselnej politiky s cieľom zlepšiť konkurencieschopnosť európskeho priemyslu. Znamenala významný posunom v koordinácii, ktorý bol zahrnutý do *Maastrichtskej zmluvy*, ktorá vstúpila do platnosti 1. 11. 1993.

Zabezpečovanie rámcových podmienok priaznivých pre konkurencieschopnosť priemyslu je cieľom priemyselnej politiky. Tým sa líši vývojovo od svojich začiatkov, keď sa realizovala priama podpora určitých priemyselných komodít, čo malo vertikálny charakter. Súčasné nástroje priemyselnej politiky, ktoré sú nástrojmi podnikateľskej politiky, smerujú k vytvoreniu všeobecných podmienok, v rámci ktorých môžu podnikatelia a podniky prevziať iniciatívu a využívať svoje invencie a kreativitu. Priemyselná politika by mala zohľadňovať špecifické potreby a charakteristiky jednotlivých odvetví. Na mnohé produkty sa vzťahujú podrobné nariadenia špecifické pre dané odvetvie, ktoré zodpovedajú ich vnútorným vlastnostiam alebo spôsobu použitia. Na rozdiel od viacerých oblastí, napríklad spoločnej poľnohospodárskej politiky, priemyselná politika nie je regulovaná na úrovni Európskej únie. Rozhodujúce právomoci v tejto oblasti zostávajú aj naďalej v rukách príslušných orgánov jej jednotlivých členských štátov.

Priemyselná politika Európskej únie sa prelína s mnohými inými politikami EÚ, ako napríklad s politikou v oblasti vedy a výskumu, politikou pre rozvoj vzdelávania, politikou súťaživosti alebo s politikou v oblasti životného prostredia. Základ priemyselnej politiky EÚ vychádza zo Zmluvy o EÚ, v ktorej sú definované jej základné ciele. *Priemyselná politika je súčasťou právnych predpisov EÚ od prijatia Maastrichtskej zmluvy.* Táto politika sa riadi zásadou spolurozhodovania. Zmluvou z Nice bol pozmenený resp. doplnený článok Maastrichtskej zmluvy. Tento článok sa riadi spolu rozhodovacím postupom, v rámci ktorého má Parlament úlohu spolu zákonodarcu.

Pri politických rozhodnutiach na európskej úrovni dotýkajúcich sa aj priemyselnej politiky by mal byť braný do úvahy nedostatok zdrojov predovšetkým energii a nerastných surovín. Tomuto deklaratívnemu vyhláseniu EÚ, ktorý mal veľký vplyv aj na priemyselnú politiku

predchádzal samit EÚ v Göteborgu v roku 2001, kde bola prijatá *Stratégia Európskej únie pre trvalo udržateľný rozvoj.* Základom stratégie TUR, ktorej predchádzala dlhšia diskusia v EÚ bola konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v Rio de Janeiro (1992). Podpora konferencie bola znovu potvrdená a deklarovaná aj v prijatých záverečných dokumentoch na Svetovom summite o trvalo udržateľnom rozvoji (WSSD) v Johannesburgu 2002.

Východisko priemyselnej politiky Európskej únie, ako bolo uvedené vychádza zo *Zmluvy o Európskej únii*[136], v ktorej sú zadefinované základné ciele. Sektora priemysel (článok 157 Zmluvy) sa týkajú tieto ciele:

- urýchlenie prispôsobovania sa priemyselným štrukturálnym zmenám,
- podnecovanie prostredia priaznivého pre iniciatívu a rozvíjanie podnikania v rámci celého spoločenstva,
- povzbudzovanie prostredia priaznivého pre spoluprácu medzi podnikmi,
- starostlivosť o lepšie využívanie potenciálu politiky inovačného, výskumného a technologického rozvoja.

Priemyselná politika už bola od roku 2000 ako súčasť *Lisabonskej stratégie*, ktorá obsahovala výzvu ku koordinácii priemyselných politík. Priemyselná politika sa realizuje v prvom rade na úrovni jednotlivých členských krajín Európskej únie a je súčasťou ich právomocí. Aby boli jednotlivé národné priemyselné politiky účinnejšie a efektívnejšie, mala by sa posilňovať previazanosť medzi opatreniami týkajúcimi sa priemyselnej politiky na národnej a európskej úrovni.

Špecifiká vývoja priemyselnej politiky na Slovensku

Hodnotenie vývoja slovenského priemyslu a jeho štruktúry po roku 1989 sa spájajú s prechodom od centrálne riadenej ekonomiky na ekonomiku trhovú. Jednotný scenár ekonomickej reformy bol dokončený a prijatý v septembri 1990, teda ešte v období spoločného štátu Čechov a Slovákov.

Prechod od ťažkého, najmä zbrojárskeho priemyslu k výrobe automobilov

136 https://www.mzv.sk/documents/10182/11845/Zmluva_o_EU.pdf/89897b04-a8a5-4aa2-91e3-4d773e80606d

či spotrebnej elektroniky. To je základná zmena, ktorá charakterizuje priemysel na Slovensku za posledných viac ako 20 rokov. Po roku 1989 nastala v krajine podľa ekonómov najvýraznejšia úprava odvetví, ktoré ťahali ekonomiku vpred. Priemyselná výroba sa musela celkom reštrukturalizovať. Namiesto východných krajín začali firmy vyvážať najmä na trhy Európskej únie.

Celá koncepcia reformnej stratégie vyžadovala komplexný prístup, do ktorého rámca bola zahrnutá časová postupnosť širokého spektra opatrení zameraných na cenovú deregulácíu, liberalizáciu zahraničného obchodu, zavedenie vnútornej konvertibility meny a privatizáciu.

Základný kameň ekonomické reformy predstavovala cenová deregulácia. Prvýkrát po niekoľkých desaťročiach tak podniky mali možnosť samy určovať cenu svojich výrobkov. Väčšina cien bola deregulované od začiatku roku 1991 a cenová regulácia zostala v tej dobe zachovaná len v monopolizovaných odvetviach. Veľmi dôležitým reformným krokom bolo rozhodnutie o vnútornej konvertibility koruny, ktoré znamenalo významný krok v liberalizácii zahraničného obchodu.

Pred zavedením vnútornej konvertibility koruny bola vykonaná jej výrazná devalvácia, ktorá mala za cieľ udržanie pevného výmenného kurzu koruny. Týmto vedomým podhodnotením koruny bola tiež uľahčená zmena orientácie zahraničného obchodu (rozpad RVHP) "z Východu na Západ" pre širokú škálu výrobkov. Teritoriálne reorientácie exportu mala silný vplyv na štruktúru tovaru. Pokles sa týkal všetkých odvetvia priemyslu, najväčší prepad zaznamenal tradičný vývoz strojov vrátane elektrotechniky. Tá z čiastkových odvetví priemyslu zaostávala technologicky za vyspelými krajinami asi najviac. V roku 1991 poklesol vývoz a dovoz vo vzťahu k nekomerčným ekonomikám oproti predchádzajúcemu roka asi o polovicu. Toto zníženie bolo len čiastočne kompenzované rastom obchodnej výmeny sa krajinami s trhovou ekonomikou. Mnohým podnikov sa reorientácie vývozu podarila.

Príčinou ich vývozných úspechov bol však predovšetkým výhodný výmenný kurz a tiež nižšie mzdové náklady než vo vyspelých krajinách. Po vytvorení základnej makroekonomickej stability predstavoval jeden z hlavných bodov reformného programu rozvoj súkromného sektora ekonomiky na základe rozsiahleho programu privatizácie štátnych podnikov a podpory podnikov malých a stredných.

Československá privatizácia sa stala kombináciou navrátenie majetku pôvodným vlastníkom a ich dedičom (reštitúcie), predajom majetku domácemu a zahraničnému kapitálu a jeho "rozdávanie" obyvateľstvu prostredníctvom investičných kupónov. Privatizačný proces bol rozdelený na dve časti: "malú" privatizácii, čiže privatizáciu malých podnikov patriacich väčšinou do tretieho sektora, a "veľkou" privatizácii týkajúce bývalých štátnych podnikov, najmä priemyselných, v oveľa menšej miere stavebných, obchodných a poľnohospodárskych.

Z hľadiska kvality vlastníkov bola cesta priamych predajov bezproblémová u menších firiem a prevádzok. U veľkých podnikov táto cesta narážala na ťažkosti, pretože noví majitelia splácali svoj dlh na nákup akcií z výnosov podnikov a niekedy ho dokonca rovno vložili do účtovníctva sprivatizovaného firmy. Pretože navyše nemali vlastné zdroje, nedostávalo sa im prostriedkov na ďalší rozvoj a toľko očakávaný «boom» týchto podnikov sa nemohol dostaviť. Zákon o veľkej privatizácii schválil spektrum privatizačných metód, vrátane priameho predaja, verejné súťaže, predaja akcií prostredníctvom kapitálového trhu, či bezodplatného prevodu majetku na mestá a obce. Najdôležitejšie formou privatizácie priemyselných podnikov sa podľa objemu majetku stala privatizácie prostredníctvom investičných kupónov. Bola organizovaná do dvoch vĺn (prvá ukončená v januári 1993 a druhá v decembri 1994). Svoje majetkové podiely v nej ponúklo v SR napr. celkom 785 priemyselných podnikov. Do prvej privatizačnej vlny boli zaradené skôr podniky v priemyselných odvetviach vyznačujúcich sa konkurenčné štruktúrou (priemysel strojársky a kovospracujúci, potravinársky, textilný, stavebných hmôt) zatiaľ čo druhá vlna kládla väčší dôraz na privatizáciu monopolizovaných priemyselných odvetví (palív a energetiky, hutníctva železa, chémia).

Z hľadiska vývoja priemyselnej výroby a dopytu v SR môžeme rozoznávať tri etapy vývoja:

- etapu transformačnej recesie, ktorá bola charakteristická pre obdobie rokov 1990 - 1992
- etapu hospodárskeho oživenia v rokoch 1993 - 1996
- etapu opätovné recesie, ktorá začala v roku 1997 a trvala až do polovice roku 1999.

2. Globalizácia a jej vplyv na priemyselnú politiku.

Na základe prijatých dokumentov v poslednom období si Európska únia uvedomuje, že prekonanie ekonomických problémov musí súvisieť aj s rozvojom priemyslu. Jednou z dôležitých iniciatív stratégie Európa 2020 [137]je preto *Priemyselná politika v ére globalizácie*. Táto oblasť sa dostala do popredia aj v súvislosti s hospodárskou krízou v nedávnej minulosti. Priemyselná politika, ako časť hospodárskej politiky je v súlade s trendmi, ktoré formujú nielen európske ale aj svetové hospodárstvo. Čoraz väčší význam nadobúda prepojenie medzi životným prostredím a rozvojom hospodárstva. Jedna sa o prechod na ekologické hospodárstvo. Musí byť vyvinuté úsilie na podporu integrácie troch zložiek trvalo udržateľného rozvoja - ekonomického rozvoja, sociálneho rozvoja a ochrany životného prostredia - ako navzájom závislých a podporujúcich sa pilierov. V dňoch 4. - 6. júna 2012 sa v brazílskom Rio de Janeiro uskutočnila Konferencia OSN o trvalo udržateľnom rozvoji Rio + 20. Cieľom konferencie bolo aj určiť globálnu stratégiu pre ekologické hospodárstvo. EK prijala dňa 20.6.2011 oznámenie, ktorým pripravilo pôdu pre prijatie stanoviska EÚ na konferencii OSN. V oznámení sa určujú ciele a konkrétne opatrenia pre dve vzájomne prepojené témy konferencie: prechod na ekologické hospodárstvo v kontexte udržateľného rozvoja a odstraňovanie chudoby a zabezpečenie lepšieho riadenia udržateľného rozvoja. Predseda Európskej rady Herman Van Rompuy na 66. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN dňa 22. septembra 2011 v New Yorku vo svojom prejave o.i. povedal, že súčasné *chápanie výroby a spotreby je trvalo neudržateľné*. Konferencia Rio+20[138], preukázala však svoju angažovanosť týkajúcu sa trvalo udržateľného rozvoja. Zelený rast sa musí stať výzvou k súťaži vo všetkých krajinách, veľkých a malých, bohatých i chudobných. Konferencia Rio+20 spustila v roku 2012 aj inkluzívny medzivládny proces prípravy trvalo udržateľných cieľov (TUC). Vytvorila pracovnú skupinu zloženú z 30 predstaviteľov členských krajín OSN. Ta v septembri 2014 predstavila, ako by mali TUC vyzerať.

V septembri 2015 schválilo medzinárodné spoločenstvo na pôde Organizácie spojených národov dokument definujúci novú rozvojovú

137 http://www.eu2020.gov.sk/europa-2020/
138 Závery z konferencie http://www.enviromagazin.sk/enviro2012/enviro6/08_rio20na.pdf

agendu – *Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj.*[139] Agenda 2030 je doposiaľ najkomplexnejším súborom priorít pre dosiahnutie udržateľného rozvoja. Nadväzuje na Miléniové rozvojové ciele (MDGs) z r. 2000, ktoré boli vôbec prvou spoločnou víziou a prvým široko akceptovaným rámcom pre globálny rozvoj a tvorbu rozvojovej politiky.

Kľúčovými princípmi novej Agendy 2030 sú transformácia, integrácia a univerzálnosť. Transformačnú silu Agendy 2030 predstavuje *17 cieľov udržateľného rozvoja (SDGs - Sustainable Development Goals)*, rozpracovaných do 169 súvisiacich čiastkových cieľov, ktoré majú za ambíciu usmerňovať štrukturálnu politickú, ekonomickú a sociálnu premenu jednotlivých krajín sveta v reakcii na hrozby, ktorým ľudstvo dnes čelí.

Integračný prvok sa v Agende prejavuje ako *prepojenie všetkých troch dimenzií udržateľného rozvoja: ekonomickej, sociálnej a environmentálnej.* V neposlednom rade sa nová Agenda a jej ciele vyznačujú značnou univerzálnosťou, čo ich najviac odlišuje od Miléniových rozvojových cieľov. Kým prvotným zámerom MDGs bolo odstránenie extrémnej chudoby a hladu v rozvojových krajinách, heslom Agendy pre udržateľný rozvoj sa stal výrok «nenechať nikoho bokom» a *plnenie jej cieľov sa očakáva od všetkých, teda aj rozvinutých štátov.*

Agenda 2030 nie je právne záväzná. Vyjadruje zámer krajín viesť ich rozvoj smerom k udržateľnosti a nastaviť ich národné politiky, stratégie a plánovanie tak, aby prispievali k dosiahnutiu globálnych cieľov. Slovenská republika sa k implementácii Agendy 2030 prihlásila v dokumente *„Východiská implementácie Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj*[140]*“,*

s tým, že prvé komplexné hodnotenie implementácie Agendy 2030 v SR bude uskutočnené najneskôr do 31. decembra 2019; Ako ďalší krok vláda SR prijala dokument „*Návrh postupu vnútroštátnej implementácie Agendy 2030*[141]*“.*

2.1 Nové prístupy pre priemyselnú politiku na Slovensku

139 Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN A/RES/70/1 z 25.9.2015 - Transformujeme náš svet: Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj.

140 schválenom uznesením vlády č. 95/2016; http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-198019?prefixFile=m_

141 schválenom uznesením vlády 350/2017; http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26739

Slovensko je jasným príkladom, aký veľký vplyv má globalizácia na trh Európskej únie. Hlavne po vstupe Slovenska do EÚ sa dá po dosiahnutých výsledkoch v politike hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti tento jeho vývoj hodnotiť kladne. Potvrdzuje to hlavne pozitívny dosah zahraničných firiem na ekonomiku Slovenska.

Rozhodujúcim nástrojom v tomto období sa stalo najmä získavanie priamych zahraničných investícií[142] (PZI) a ich (proklamovaná) účinná lokalizácia do jednotlivých regiónov Slovenska. Po uskutočnení daňovej reformy v roku 2003, po liberalizácii zákonov týkajúcich sa podnikania a po zverejnení zámeru vlády poskytovať prichádzajúcim investorom výrazné investičné stimuly, začali na Slovensko prúdiť PZI v pomerne veľkom množstve.

Najvyšší podiel PZI v rokoch 2002 – 2007 (teda v rokoch s najmasívnejším prílevom PZI a s tým spojenou tvorbou najväčšieho počtu nových pracovných miest) mieril do Trnavského a Žilinského kraja, zatiaľ čo najnižší do Banskobystrického a Prešovského. V súvislosti s podporenými PZI počet novovytvorených pracovných miest v zmienenej dobe dominoval v Trenčianskom (21,6% z celkového počtu novoutvorených pracovných miest) a Trnavskom kraji (17,5 %). Najmenší podiel novovytvorených pracovných miest pripadal na najmenej rozvinuté regióny Banskobystrického (8,1%) a Prešovského kraja (0,4%) (Ministerstvo hospodárstva 2013).

Finančná a hospodárska kríza sice zmenila zameranie od politík v oblasti priemyselnej konkurencieschopnosti ku krátkodobým záchranným opatreniam a opatreniam na oživenie hospodárstva, v budúcnosti sa však musí pozornosť tvorcov politík, zakonite aj priemyselnej politiky sústrediť na dlhodobé štrukturálne výzvy, najmä na udržanie celosvetovej konkurencieschopnosti, klimatické zmeny, energetiku, efektivne využívanie zdrojov aj znižovaním enviromentalnej záťaže, rozvoj zručností a znalostí. Zároveň môžno predpokladať potrebu politických opatrení na úrovni EÚ a národnej, ktoré budú sprevádzať prebiehajúcu štrukturálnu zmenu priemyselných odvetví a ktoré by mali byť do určitej miry koordinované.

Vytvorenie novej priemyselnej politiky si *vyžaduje účinnejšie európske*

142 DUDÁŠ, T. (2010): Najnovšie trendy v príleve priamych zahraničných investícií na Slovensko. Medzinárodné vzťahy, 8, 2, s. 81 – 90.

riadenie. Národné priemyselné odvetvia, ktoré len v nepatrnej miere prichádzajú do kontaktu s inými odvetviami alebo zvyškom sveta, strácajú postupne viac na význame. Stáva sa čoraz naliehavejšie určiť strategické európske priemyselné záujmy a namiesto nekoordinovaných *národných politických riešení musia nastúpiť koordinované politické riešenia na európskej úrovni.* Užšia spolupráca môže priniesť synergie, doplnkovosť a lepšie využívanie zdrojov najmä pri rozvoji a uplatňovaní kľúčových podporných technológií a technológií v oblasti životného prostredia, ale takisto v niektorých osobitných oblastiach zručností. Zatiaľ čo výmena osvedčených postupov a spolupráca je efektívnejšia na úrovni jednotlivých akcií, pre integrovanejšie a komplexnejšie politiky sú výhodnejšie partnerské hodnotenia.

Nová priemyselná politika by sa mala koncentrovať na voľný pohyb tovarov, služieb, kapitálu, pracovnej sily a znalostí v rámci vnútorného trhu. Treba povedať, že priemyselná politika, politika vedy a výskumu sú dôležitou súčasťou systému národných politík. Je previazaná s politikou vzdelávania, inovácií, politikou zamestnanosti, hospodárstva a ďalšími oblasťami spoločnosti. Európski výrobcovia dúfajú, že medzi EÚ a hlavnými priemyselnými odvetviami vznikne partnerstvo s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť Európy.

Zámer fiškálnej konsolidácie pre rozvoj konkurencieschopnosti priemyslu nemôže byť založený na programoch s neumerne vysokými výdavkami, ale majú sa skôr riešiť štrukturálne reformy v oblastiach ako sú zlepšenie podnikateľského prostredia, modernizácia verejnej správy, zlepšenie schopností spoločností inovovať, hľadať nové technologie priemyselných výrob, alebo zlepšiť energetickú efektívnosť. Zmena osvedčených postupov vo všeobecnosti je zvlášť vhodná v týchto oblastiach: zníženie administratívnej záťaže a posudzovanie vplyvov na konkurencieschopnosť, kontrola účelnosti , politiky na uľahčenie prístupu k financovaniu, kľúčové podporné technológie, posilnenie presadzovania práv duševného vlastníctva, rozvoj stratégií v oblasti zručností v spojení s priemyselnými potrebami a pri vytváraní národných priemyselných politík, najmä pokiaľ ide o jednotlivé odvetvia a prepojenie zainteresovaných strán v týchto procesoch. Uvadzane opatrenia môžu mať rôzne zameranie, pretože vnútroštátne potreby sú rôzne. Nové načrtnuté prístupy preto v záujme koordinovanosti prediskutuje Európska komisia počas nasledujúcich mesiacov s Radou

a členskými štátmi, podľa ktorých by mohli byť postupy organizované.[143] Napr. EK planuje dať 9,2mld EU na digitálny program.

Komisia rozhodla každoročne monitorovať výkonnosť a politiky členských štátov v oblasti konkurencieschopnosti priemyslu a vydáť o tom správu a zamery a opatrenia na ďalšie obdobie. V nej sa majú zahrnúť priemyselné aspekty viacerých politík, ktoré slúžia na všeobecnejšie ciele, ako napríklad v oblasti vzdelávania, výskumu, ochrany životného prostredia alebo klimatickej zmeny. Významný dôraz sa bude klásť na rozvoj týkajúci sa výmeny osvedčených postupov alebo opatrení na spoluprácu medzi členskými krajinami. Stratégia Európa 2020 je takisto dôležitá pre reformný program pristupujúcich krajín do EÚ. Kandidátske a potenciálne kandidátske krajiny by mali preto tiež presadzovať navrhované ciele novej integrovanej priemyselnej politiky. Zavedením nových prístupov k priemyselnej politike by malo pomôcť podnikateľom a investorom, aby sa zapojili do ziskovej a udržateľnej priemyselnej činnosti v Európe, ktorá vytvára pracovné miesta a zlepšiť medzinárodnú konkurencieschopnosť v oblasti produktivity a nákladov samozrejme cestov znižovania enviromentálnej záťaže. Inými slovami, priemysel EÚ by mal prospech z rýchlo rastúceho svetového trhu, ktorý ponúka globalizácia. V Európe by došlo v nasledujúcich desaťročiach *k nárastu priemyselnej produkcie a zamestnanosti pri klesajúcich priemyselných emisiách uhlíka a surovinovej náročnosti.*

3. Perspektívy a predpoklady budúceho vývoja priemyselnej politiky

Trvalo udržateľný rozvoj je zakotvený ako ústredný dlhodobý cieľ Európskej únie, ktorá ho začlenila okrem priemyselnej politiky, ktorá je jej jednou zo siedmych iniciatív do širokej škály svojich politík. Vytvára rámec dlhodobej vízie trvalej udržateľnosti, v rámci ktorej sa hospodársky rast, sociálna súdržnosť a ochrana životného prostredia vzájomne prelínajú a podporujú. Z nej sa potom odvíjajú národné stratégie členských krajín. V oznámení EU z 28.10.2010 *Integrovaná priemyselná politika vo veku globalizácie – Konkurencieschopnosť a udržateľnosť v popredí záujmu* sú uvedené hlavné opatrenia na zvýšenie konkurencieschopnosti európskeho priemyslu[144]:

143 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4043_sk.htm
144 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aet0005

- previerka konkurencieschopnosti nových právnych predpisov, t. j. kontrola nových právnych predpisov z hľadiska konkurencieschopnosti,
- kontroly účelnosti existujúcej legislatívy zamerané na zníženie kumulatívnych účinkov právnych predpisov a na zníženie nákladov pre európskych podnikateľov,
- ľahší prístup k úverom pre malé a stredné podniky a pomoc pri ich uplatnení na medzinárodnej úrovni,
- podpora normalizácie v EÚ s cieľom zvýšiť produktivitu priemyslu,
- zlepšenie dopravných, energetických a komunikačných infraštruktúr a služieb,
- zabezpečenie udržateľných dodávok surovín,
- podpora špecifickej odvetvovej inovácie v oblasti pokročilých výrobných technológií, stavebníctva, biopalív, cestnej a železničnej dopravy,
- zvýšenie konkurencieschopnosti energeticky náročných odvetví a zníženie ich závislosti na cenách energie v budúcnosti,
- vytvorenie európskej priemyselnej politiky pre oblasť vesmírnych technológií a služieb, ktorá pokryje celý dodávateľský reťazec,
- výročné správy Komisie s hodnotením konkurencieschopnosti a priemyselných politík členských štátov EÚ.

Nová politika priemyselných inovácií.

Ako zdôrazňuje stratégia Európa 2020 *priemysel je v centre nového modelu rastu ekonomiky únie.* Je nevyhnutné, aby sa zvýšila produktivita v priemyselných odvetviach a pridružených službách. To podporí rast a tvorbu pracovných miest a obnoví udržateľnosť ekonomiky EÚ. Stratégia sa teda zameriava na rozvoj odvetví s vyššou pridanou hodnotou a na všeobecné uľahčenie podnikania. Európsky priemysel musí predovšetkým posilniť svoju znalostnú základňu, aby si zachoval konkurencieschopnosť a investovať do výskumu a vývoja tak, aby docielil inteligentné, udržateľné a inkluzívne hospodárstvo. Vývoj v čase

krízy preukázal, že členské štáty, ktoré dosahujú nadpriemerné výsledky v oblasti inovácií, boli vo svojej reakcii na hospodársku krízu proaktívne, a najmä využili dodatočné dočasné opatrenia na stimuláciu výskumu a inovácií. V krajinách, ktoré sú v tejto súvislosti pod priemerom EÚ, tomu tak vo všeobecnosti nebolo, čo naznačuje rozširujúca sa priepasť v inovačnej výkonnosti v oblasti výskumu a vývoja. Potreba zlepšovať zručnosti a posilňovať podiel technológií a podiel činností náročných na vysokú kvalifikáciu je v prípade týchto krajín ešte dôležitejšia. Výzvy celosvetovej konkurencie a väčšej udržateľnosti vyžaduju dosiahnutie špičkovej úrovne v inováciách. Nevyhnutná je nová politika priemyselných inovácií, ktorá by podnietila omnoho rýchlejší vývoj a obchodné využívanie tovarov a služieb a zabezpečila, aby firmy z EÚ boli na trhu prvé. Bez takýchto inovácií nebude európsky priemysel schopný úspešne konkurovať na globálnych trhoch, a to tak v tradičných priemyselných odvetviach, ako aj v tých, ktoré využívajú nové technológie. Inovácie na základe znalosti sú predpokladom produktivity, vyššej energetickej a materiálovej efektívnosti, zlepšenia výkonnosti tovarov a služieb a vytvárania nových trhov.

Európa dosiaľ nedokáže dostatočne dobre premieňať svoje špičkové nápady na obchodovateľné tovary a služby. Kľúčovou výzvou je preto potreba urýchlene rozvinúť a priniesť na trh silné stránky európskeho výskumu v oblasti vznikajúcich technológií. Európa má vedúce postavenie, pokiaľ ide o vedecký výskum, je však potrebné zabezpečiť včasné obchodné využívanie a prijatie novo vyvynutých technológií v celom priemysle EÚ vrátane malých a stredných podnikov. Riešenie navrhuje ďalšia z iniciatív strategie Európa 2020 Únia inovácií vo forme všeobecného prístupu, ktorý by mal viesť k úspešnému a výslovne európskemu modelu inovácií. V rámci iniciatívy Únia inovácií bolo vyhlásené strednodobé preskúmanie usmernení o štátnej pomoci pre výskum, vývoj a inovácie, ktoré by malo objasniť, aké formy inovácií možno podporovať vrátane kľúčových podporných technológií a inovácií zaoberajúcich sa riešením hlavných spoločenských výziev a ako ich môžu členské štáty čo najlepšie využiť.

Na vytvorenie dobre fungujuceho vnútorného trhu s inovatívnym tovarom a službami je potrebná aj včasná príprava právnych predpisov v oblasti vnútorného trhu, rýchlejšie vytváranie noriem, včasné riešenie obáv zákazníkov a zadávanie verejných zákaziek v obchodnej

a predobchodnej fáze.V tejto súvislosti existuje naliehavá potreba zlepšiť koordináciu v oblasti vzdelávania, výskumu a vývoja a inovačných snáh, so zvyškom sveta, zvýšiť súdržnosť vo vede, spolupracovať v oblasti technológií a inovácií, zaujať globálny prístup k spoločenským výzvam, nastoliť rovnaké podmienky pre výskum, vývoj a inovácie, zlepšiť prístup k financovaniu a rizikovému kapitálu. V ďalšom desaťročí môžu dôležité podporné programy poskytnúť základňu pre širokú škálu nových procesov, tovarov a služieb vrátane vývoja celkom nových priemyselných odvetví, ako priemyselné biotechnológie, nanotechnológie, nové zdokonalené materiály, fotonika, mikro a nano elektronika a pokročilé výrobné systémy. Vo svete súčasnú hospodársku situáciu niektorí autori chápu ako možný začiatok tretej (zelenej) priemyselnej revolúcie. Tieto názory o nástupe novej priemyselnej revolúcie sa objavujú dlhodobejšie už v hodnotení Európskej komisie, ktoré sa týkalo energie. Následne sa už začalo uvažovať v roku 2007 o agende v rámci tretej priemyselnej revolúcie, ktorá by spájala energetiku, životné prostredie a priemyselnú politiku Európskej únie.

4. Stratégie EU a jej vplyv na priemyselnú politiku Slovenska

Rok 2002 bol pre členské štáty OSN odporúčaný ako horizont na vypracovanie národných stratégií TUR. Na základe tohto odporúčania bola vypracovaná *Národná stratégia TUR Slovenskej republiky*. [145]Ústredným motívom TUR je zmena prístupov Slovenska založená na novom vzťahu k zdrojom a v neodkladnom uplatňovaní trvalo udržateľného rozvoja. *Národná stratégia TUR Slovenskej republiky* bola v r. 2001 schválená vládou a parlamentom SR ako záväzný koncepčný a komplexný dokument rozvoja spoločnosti. Rada pre konkurencieschopnosť EÚ prijala oznámenie Európskej komisie z apríla 2004 *o priemyselnej politike v Európe*. Na zasadnutí Rady EÚ v septembri 2004 bolo vyhlásené, že sú potrebné štrukturálne zmeny, aby sa posilnila európska konkurencieschopnosť a rast produktivity. Členské krajiny a EK boli požiadané o vytvorenie lepších rámcových podmienok pre európsku podnikateľskú sféru a implementáciu špecifických odporúčaní. Na základe týchto skutočnosti a nadväzné schváleného vládneho materiálu v roku 2005 *Akčný plán TUR Slovenska*

145 http://hpur.vlada.gov.sk/data/files/5636_narodna-strategia-trvalo-udrzatelneho-rozvoja.pdf

2005-2010[146], Ministerstvo hospodárstva SR pripravilo strategický materiál *Systémová štruktúra národohospodárskej stratégie SR na roky 2005 – 2013.* Predstavuje rozpracovanie jednotlivých politík hospodárstva prioritných pre obdobie rokov 2005 – 2013. Tradičná forma hospodárskej a priemyselnej politiky ako i politiky rozvoja vedy, techniky a inovácií vo všetkých krajinách EÚ je charakteristická menším alebo väčším zasahovaním vlády do tvorby a realizácie týchto politík, a to prostredníctvom priamych alebo nepriamych nástrojov. Je preto treba hľadať i v podmienkach Slovenska nové metódy a nástroje, ktoré budú efektívne pôsobiť na čoraz komplexnejšie využívanie vedy, výskumu a inovácií pri rozvoji pri rozvoji priemyslu a tým ekonomiky ako celku. Z toho uhla pohľadu bolo dôležité sformulovať účinné nástroje realizácie schváleného dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky. Ten sformuloval vzťah štátu k výskumu a vývoju (VaV) a inováciám v období do roku 20015. Vyjadruje zásady vlády pre túto oblasť. Je určená ministerstvám pre formulovanie rezortných koncepcií rozvoja vedy a výskumu a inovácii a podporu priorít. Na druhej strane poskytuje podnikateľom a výskumným organizáciám rámcovú informáciu pre strategické perspektívy vedy a techniky na Slovensku. Treba si uvedomiť , že zmenu štrukturálnych a ekonomických parametrov priemyselnej výroby bude možno dosiahnuť len cestou intenzívnejšieho investovania do modernizácie technológií v spojení s reprofiláciou odborného personálneho zázemia v pred výrobných, výrobných aj po výrobných činnostiach podnikov. Kvalifikované technické kádre budú v najbližšom období hlavnou mierou rozhodovať o konkurenčnej schopnosti každého priemyselného podniku. Tým vzniká potreba vo väčšej miere prispôsobovať vzdelávanie potrebám praxe. Ďalej je potrebné zdôrazniť, že efektívne výsledky výskumu a vývoja nebude možné dosiahnuť bez účinnej koordinácie s ďalšími prierezovými politikami v nadväzujúcich oblastiach, predovšetkým s rozvojom príslušných technológii nových výrob a výrobkov. Priemyselnú politiku treba chápať a pristupovať k nej ako k *„otvorenému dokumentu“,* ktorý treba trvale konfrontovať so svetovými vývojovými trendmi a prispôsobovať ju tak, aby smerovanie viedlo k vopred stanovenému cieľu.

146 Uznesenie vlády SR č. 557/2005 http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=6987

Národné programy reforiem[147] (NPR SR) prijímané v posledných rokoch obsahujú opatrenia, ktoré bude vláda SR realizovať v rámci spoločnej stratégie Európa 2020. *Bez týchto navzájom previazaných oblasti nie je možne efektívne vytvárať novú priemyselnú politiku na Slovensku*. Pre Slovensko je nová priemyselná politika vychádzajúca zo stratégie Európa 2020 výzvou, aby sa technologická a inovačná medzera slovenského priemyslu voči vyspelým krajinám mala zmierňovať. Predpokladom jej zmierňovania musí byť prílev priamych zahraničných investícii. Zvýšenie finančnej podpory a podstatne *lepšie využívanie eurofondov*. Taktiež vývoj v tých odvetviach, ktoré môžu byť iniciátormi zvyšovania celkovej technologickej úrovne ekonomiky. Priemysel by mal uvádzať na trh výrobky dôležite pre uplatňovanie vedecko-technických poznatkov a výrobky zlepšujúce kvalitu života a zdravia obyvateľstva. Bolo by potrebné najmä zintenzívnenie koordinácie prenosu poznatkov Štátnej vednej a technickej politiky do realizačných zámerov Inovačnej stratégie Slovenska s cieľom podporiť inovačné zmeny malých a stredných podnikov. V tomto procese je nevyhnutné presadzovať spoluprácu výskumných pracovísk všetkých sektorov vedy a techniky, pretože väčšina riešených projektov má medziodborový charakter. Hlavným cieľom Európskej únie, na ktorého základe členské štáty stanovia svoje národné ciele, je zlepšiť podmienky pre výskum a vývoj, najmä v záujme zvýšenia kombinovaných verejných a súkromných investícií v tomto odvetví do roku 2020 na úroveň 3 % HDP. Komisia vytvorí ukazovateľ, v ktorom sa odzrkadlí intenzita výskumu, vývoja a inovácií. Výskum a vývoj patril k prioritám aj v Lisabonskej stratégie, podľa ktorej intenzita financovania tejto oblasti v EÚ mala do roku 2010 dosiahnuť 3 % HDP. Podľa Lisabonskej stratégie tiež do konca desaťročia mal byť financovaný z dvoch tretín súkromným sektorom a tiež zo štrukturálnych fondov EÚ (ŠF). Tieto zámery sa nepodarilo naplniť.

Smerovanie k inteligentnému priemyslu

Inteligentný priemysel je očakávanou reakciou na štvrtú priemyselnú revolúciu, v ktorej priemyselná výroba vstupuje do prelomovej etapy – po ére pary, elektriny a počítačov, prichádza obdobie digitalizácie

Neoddeliteľnou súčasťou našich každodenných životov sa už stali

147 http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5197

Informačné a komunikačné technológie (IKT) Ich skutočný potenciál má však v slovenskej ekonomike množstvo nových príležitostí. Internet už nepoužívame len ako zdroj informácií, ale aj ako komunikačný prostriedok. Internet sa stáva platformou, na ktorej prechádzajú obrovské množstvá údajov získaných z rôznych zdrojov od zákazníkov k výrobcom a naopak. Tento jav už ovplyvňuje nielen priemysel, či hospodárstvo, ale spoločnosť ako takú. *Priemysel pod vplyvom týchto trendov je v súčasnosti na prahu transformácie*, ktorá bude mať zásadný vplyv na výrobu tovarov, poskytovanie doplnkových služieb i vplyv na trh práce, pracovné prostredie a na správanie zákazníkov.

Štvrtá priemyselná revolúcia mení doterajšiu podobu slovenského priemyslu. Prioritou priemyslu sa stáva zavádzanie *automatizácie a digitálnej výroby, digitalizácie riadiacich systémov a využívanie komunikačných sietí na zabezpečenie interoperability a flexibility podnikových procesov.* Vďaka internetu, ktorý sa stane integrálnou časťou priemyselných riadiacich systémov, vznikne vysoký objem vymieňaných dát, od čoho sa odvíja funkčná analýza veľkých dát, virtuálna simulácia procesov, prepojenie v cloudovom prostredí, rozšírená realita, autonómne zariadenia a 3D tlač. *Inteligentný priemysel sa preto vyznačuje trvalým nárastom inovácií a je hybnou silou pri rozvoji vedy a aplikovaného výskumu* na Slovensku a rozvoji vedeckých pracovísk, ktoré produkujú poznatky pre ďalší vývoj a ktoré využívajú základný výskum pre riešenie inovačných požiadaviek industriálnej praxe. Vízia inteligentného priemyslu predstavuje tiež *efektívne využívanie vzácnych zdrojov a surovín*.

Ekonomiky štátov sú nútené vzhľadom na globalizáciu prispôsobiť sa týmto trendom technologického pokroku a modernizovať svoj priemysel, obchodné modely a spoločnosti, aby zostali konkurencieschopné. Ak sa chceme na Slovensku čo najlepšie stotožniť s dôsledkami takejto transformácie je čoraz potrebnejšie nepozerať sa na ňu ako na záležitosť súkromného sektora, ale predovšetkým ako na celoštátnu prioritu.

Už môžeme vidieť vo svete viacero národných iniciatív, ktoré prinášajú viditeľné výsledky. Štáty ako Nemecko, Dánsko, Veľká Británia, Francúzsko, USA, Čína či mnohé ďalšie našli konsenzus so všetkými zainteresovanými stranami na spoločnom akčnom pláne, pomocou ktorého čo najlepšie využijú svoje silné stránky a poradia si s prekážkami,

ktorým bude v budúcnosti čeliť ich priemysel a spoločnosť.

Európska únia (EÚ) nezaostáva v tomto trende. Na rôznych úrovniach už prebiehajú diskusie o konkrétnych krokoch, ktoré bude potrebné vykonať za účelom digitalizácie priemyslu v EÚ a zabezpečenia konkurencieschopnosti EÚ a jednotnosti trhu v porovnaní s globálnymi hráčmi, ako napríklad USA, Čína, či Japonsko. Tieto iniciatívy sa nezaoberajú iba súčasnými a budúcimi výzvami, ale prinášajú aj nepredvídateľné príležitosti pre priemysel, obchod a hospodárstvo. Neskorá alebo žiadna reakcia na tieto trendy by pre priemysel Slovenska, ako aj pre celé slovenské hospodárstvo znamenala negatívum.

Koncepcia „Inteligentného priemyslu[148]“ bola vytvorená spoločne pre verejný sektor, priemysel a akademickú obec a predstavuje začiatok celoštátnej iniciatívy, ktorej cieľom je transformovať a posilniť priemysel pomocou najnovšieho technologického rozvoja, a tiež pomôcť Slovensku prispôsobiť sa zmenám, ktoré táto transformácia prinesie.

Slovenskí podnikatelia sa prikláňajú k možnosti využiť jedinečnú príležitosť na získanie značnej konkurenčnej výhody pri uplatňovaní koncepcie medzinárodne známej ako Inteligentný priemysel (Smart Industry) alebo Priemysel 4.0 (Industry 4.0). Efektívne vykonávanie obchodných procesov pri vývoji, výrobe a predaji, ktoré priamo súvisia s medzinárodnými hospodárskymi vzťahmi budú základom implementácie koncepcie do praxe

Rozvoj inteligentných priemyselných procesov zmení slovenský priemysel. Jeho výsledky budú založené na tvorbe pridanej hodnoty z inovácie produktov a procesov, čím vznikne *inteligentný priemysel budúcnosti*, ako jeden z pilierov rozvoja hospodárstva Slovenska so značným vplyvom na spoločnosť.

Resumé

Aj napriek finančnej a hospodárskej kríze v nedávnej minulosti vo svete, ktorá zasiahla viac či menej všetky priemyselné odvetvia a muselo sa pristúpiť ku krízovým opatreniam, môžeme povedať, že svet inovácií sa v tomto smere nezastavil. Bolo treba im však dať nový obsah. Oblasti vývoja nových výrobkov, procesov, technológií a služieb budú mať neustále napredujúci charakter. Aj v najbližších rokoch

148 http://www.mhsr.sk/inovacie/strategie-a-politiky/smart-industry

môžeme očakávať nové výrobky na trhu, nové trendy a zamerania, nové požiadavky zákazníkov a výzvy pre nové riešenia. Kríza odhalila aj množstvo štrukturálnych nedostatkov. Spolu s orgánmi verejnej správy musí výrobný sektor v jednotlivých priemyselných odvetviach vykonávať potrebné štrukturálne úpravy, a to politicky a sociálne prijateľným spôsobom. V pozoruhodne krátkej dobe hospodárska globalizácia zmenila svetový hospodársky poriadok a spolu s tým priniesla nové výzvy a možnosti. Európa a jej členské štáty v tomto novom prostredí nemôžu obstáť v konkurencii, pokiaľ sa nestanú inovatívnejšie a nebude sa efektívnejšie reagovať na potreby a priority spotrebiteľov. Európska únia položila základy jedného z najväčších jednotných trhov na svete má preto pre inovácie mimoriadny potenciál. Má pevný a zodpovedný verejný sektor, ktorý by mal byť využitý. Európska komisia formuluje, ovplyvňuje a v prípade vhodnosti i zavádza politiky a programy na zvýšenie európskej inovatívnosti. Snaží sa zabezpečiť dôkladné pochopenie inovácií a komplexný prístup k nim, čo by malo prispieť k vyššej konkurencieschopnosti, trvalej udržateľnosti a vytváraniu pracovných pozícií. Dôkazom toho je stratégia Európa 2020 a ďalšie prijímané opatrenia z nej vyplývajúce aj na národných úrovniach. Úlohou národných vlád EÚ je vo svojich podmienkach vypracovať svoje vlastne programy. Predovšetkým v podmienkach Slovenska treba hľadať nové metódy a nástroje, ktoré budú efektívne pôsobiť na čoraz komplexnejšie využívanie vedy, výskumu a inovácií pri rozvoji ekonomiky v záujme jej konkurencieschopnosti a trvalo udržateľného rastu.

Vývoj je v tomto smere pre Slovensko už dlhodobejšie nepriaznivý. Európska komisia zaviedla systém hodnotenia inovačnej výkonnosti jednotlivých členských krajín. Posledné zverejnené výsledky opätovne potvrdzujú, že Slovensko z hľadiska inovačnej výkonnosti zaostáva za priemerom nielen EÚ 15, ale i EU , ako v celkovej inovačnej výkonnosti, tak aj medziročnom raste inovačnej výkonnosti. Skúsenosti krajín, ako Fínsko či Južná Kórea, ukazujú, že investície do vedy a inovácií sú úspešnou cestou k ekonomickému rastu.

Treba vychádzať z predpokladu, že medzi EÚ a hlavnými priemyselnými odvetviami na národnej úrovni by malo vzniknúť partnerstvo s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť Európy. Rozvoj hospodárstva, jeho jednotlivých sektorov na báze znalosti a so zohľadnením životného prostredia a rastu zamestnanosti si bude vyžadovať aj finančné

zdroje. Hlavný zdroj aj naďalej zostane štátny rozpočet. Musí sa však výrazne zvýšiť podiel súkromného sektora. V krátkodobom ale aj v strednodobom časovom horizonte sa bude potrebne veľmi vážne zaoberať s ďalším veľmi dôležitým finančným zdrojom s dlhodobým nízkym čerpaním štrukturálnych fondov zvlášť na Slovensku. Jedna sa predsa o veľký zdroj, ktorý je prakticky hneď k dispozícii len vlastnou vinou sa nedostatočne využíva.

Čerpanie eurofondov nie je totiž v podstate možné bez spolufinancovania zo štátneho rozpočtu. Ak sa tieto zámerne šetrili, tak dochádza celkovo k nízkemu čerpaniu štrukturálnych fondov. Možno oprávnené konštatovať, že bolo utlmené financovanie vedeckých projektov. V podstate len málo kritérií pri výbere projektov sa venovalo kvalitatívnemu hodnoteniu. Chýbajú také kritéria, ktoré by vyhodnocovali napr. inovatívnosť riešenia, reálne využitie výstupov v praxi, či mimoriadny prínos k výskumu a vývoju v SR či Európe. Táto uvádzaná skutočnosť potvrdzuje, že vlády sa zamerali len na šetrenie bez dostatočných prorastových opatrení v ekonomike.

Určenie finančných zdrojov sú dôležitými predpokladmi rozvoja inteligentného priemyslu v SR ku ktorým hlavne patrí definovanie prioritných oblastí, , podpora oblastí, ktoré vytvárajú moderné technológie v sektoroch s relevantnou existenciou výrobných firiem alebo priemyselného výskumu a vývoja s pôvodom na Slovensku, podpora inovácií v priemysle formou zavádzania inovačných systémov do každodenného fungovania výrobných podnikov a prepájania teoretických poznatkov nadobudnutých v rámci prvotriedneho výskumu do priemyselnej praxe.

Agendu 2030 vnímame na Slovensku podľa uznesení vlády SR v prvom rade ako príležitosť a prostriedok určiť dlhodobé priority pre rozvoj našej krajiny. Agendu 2030 potrebujem pretaviť do užšieho súboru pre nás relevantných dlhodobých cieľov, ku ktorým dospejeme v diskusii s odbornou a širokou verejnosťou. Zároveň treba považovať za potrebné vytvoriť prostredie, ktoré podporuje občianske iniciatívy a inovácie v oblasti udržateľného rozvoja.

Literatúra

[1.] Barič, O.: *SILOČIARY* - Odborný mesačník o ekonomike a politike, Číslo: 7-8/ 2011, ISSN 1336-4634, Prechod ku globálnemu ekologickému hospodárstvu a lepšiemu riadeniu, konferencia OSN o udržateľnom rozvoji „Rio+20".

[2.] Barič, O.: *SILOČIARY* - Odborný mesačník o ekonomike a politike, Číslo:12/ 2011, ISSN 1336-4634, Skutočne patrí vedomostná ekonomika na Slovensku medzi priority?

[3.] BARIČ,O: *Využívanie fondov politiky súdržnosti na Slovensku*. Odborná monografia. Vydavateľ NCEGŠ - Národné centrum európskych a globálnych štúdii, 2017. ISBN 978-80-972508-1-2.

[4.] Barič, O: Resources of the Slovak Republic as a factor of development strategies in European and global space Vydavateľstvo EKONÓM v Bratislave, 2011, s. 664, ISBN 978-80-225-3204 Trendy vo svetovej ekonomike a ich vplyv na tvorbu novej priemyselnej politiky.

[5.] Ivanička, Koloman et al: *Resources of the Slovak Republic as a factor of development strategies in European and global space* Vydavateľstvo EKONÓM v Bratislave, 2011, s. 664, ISBN 978-80-225-3204. Zdroje v trvalo udržateľnom modeli Slovenska a sveta.

[6.] Ivanička, K: *Európske trendy a naše perspektívy a záujmy v integrujúcej sa Európe*. Vydavateľstvo EKONÓM 2010, ISBN 978-80-225-2937-2

[7.] Stiglitz, J: *Die Schatten der Globalisierung.* Aus dem Englischen von Thorsten Schmidt. Siedler, Berlin 2002, ISBN 3-88680-753-3; Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn 2002, ISBN 3-89331-466-0; Goldmann, München 2004, ISBN 3-44215-284-4 (Taschenbuch)

[8.] Šikula M a kolektív*: Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do európskej únie,* štúdia SAV*,* Bratislava 2003, ISBN 80-7144-135-X. [9] SCHWAB, Klaus (ed.) et al.: *The Global Competitiveness Report 2011-2012*. Geneva: World Economic Forum 2011, ISBN 978-92-95044-74-6. Dokumenty

[9.]

[10.] Akčný plán trvalo udržateľného rozvoja v SR na roky 2005 – 2010**,** UV SR, č.574/2005

[11.] Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja, UV SR č. 978/2001

[12.] Národný strategický referenčný rámec 2007-2013, UV SR č. 407 /2007

[13.] Národný program reforiem SR 2011 – 2014, UV SR č. 256/2011

[14.] Stratégia rozvoja konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 UV SR č.140/2005;

[15.] Inovačná stratégia SR na roky 2007-2013, UV SR č. 265 /2007, Internetové príspevky

[16.] Plán hospodárskej obnovy Európy, http://www.europarl.europa.eu/sides/
[17.] Stratégia pre trvalo udržateľný rozvoj, http://www.euractiv.sk/regionalny-rozvoj/clanok/
[18.] Stratégia Európa 2020, http://www.euroinfo.gov.sk/europedia/posobenie-eu/
[19.] Vedomostná spoločnosť v praxi: HI-TECH SLOVENSKO http://www.sav.sk/
[20.] Štrukturálne fondy a Kohézny fond k koncu decembra 2011, http://www.finance.gov.sk/
[21.] Integrovaná priemyselná politika vo veku globalizácie, http://ec.europa.eu/commission_
[22.] Výzva k Rio+20, http://kosit.sk/article-item-sk/
[23.] Koncepcia inteligentného priemyslu pre Slovensko; http://www.mhsr.sk/inovacie/strategie-a-politiky/smart-industry

5. Kapitola – Využívanie prírodných zdrojov, ako dôležitý faktor rozvoja ekonomiky

DUNAJ, AKO MU POMÔCŤ?

DANUBE, HOW TO HELP HIM?

Doc. Ing. Július B i n d e r, CSc., Dr h.c.

Abstrakt

Podľa suchého štatistického konštatovania je Dunaj po Volge druhou najväčšou riekou v Európe. Jeho výnimočnosť, v európskom priestore netkvie však ani tak v kvantitatívnej dimenzii dĺžkou či vodnosťou tohto veľtoku. Skutočnosť, že Dunaj akoby predeľoval európsky kontinent v smere severozápad – juhovýchod, len umocňuje záujem oboch týchto častí Európy o jeho osud.

Vývoj Dunaja po stáročia znamenal vytváranie nerovnováh. Ich riešenie v súčasnosti musí byť komplexné. Ak sa rieši plavba, musí sa zároveň riešiť aj protipovodňová ochrana.

Kľúčové slová: Dunaj, vodná cesta, prietok, povodeň, ekosystém.

Abstract

According to a laconic statistical finding, the Danube river is, after the Volga river, the second largest river in Europe. Its uniqueness within the European area however does not consist neither in the quantitative dimension of length or large water content of this large stream. The fact that the Danube river, as it were remodeled and divided the European continent in the northwest - southeast direction, only enhances interest of both these parts of Europe in the Danube river´s destiny.

Development of the Danube river throughout centuries meant imbalances creating. These imbalances solving on the present has to be comprehensive. On the proviso that the navigation is solved, simultaneously the flood protection has to be solved.

Keywords: *Danube, water route, flow, flood, ecosystem.*

JEL Classification: F15

Úvod

Dunaj tvorí prirodzenú vnútrozemskú komunikačnú os takmer v ideálnom strede medzi hlavnými komunikačnými smermi, ktoré sú dané svetovými moriami na severe a juhu kontinentu. Najmä po dokončení a uvedení kanála Rýn-Mohan-Dunaj do prevádzky, čím sa stal Dunaj organickou súčasťou rozhodujúcej transkontinentálnej vodnej cesty. Cesta sa v súčasnosti dostatočne nevyužíva najmä v dolnej časti.

Od úsvitu dejín bola rieka Dunaj, styčnou oblasťou rozličných skupín, miestom mocenských zápasov, ale predovšetkým miestom výmeny informácií v oblasti duchovnej i materiálnej tvorby hodnôt, žiaľ aj ich ničenia. Rieka spájala i rozdeľovala. Tým sa stala nielen svojou polohou, ale aj povahou v dobrom slova zmysle medzinárodnou dávno predtým, ako ju Európa za takú deklarovala.

1. Vývoj faktorov vplývajúcich na stav Dunaja

Rozsah dunajskej inundácie bol v minulých storočiach generálne redukovaný, zatiaľ čo prietok cez toto územie zostal na porovnateľnej úrovni. Takto sa postupne zvyšovala nerovnováha, čo viedlo nevyhnutne ku koncentrácii prietokov do zúženého koridoru medzi ochrannými hrádzami. Meandrujúci a bifurkujúci Dunaj bol napriamený do jedného plavebného koryta. Napriamenie Dunaja a zúženie inundácie zväčšilo deštruktívnu silu vody a vyvolalo ďalšie následné opatrenia, predovšetkým v ochrane pred povodňami a pre plavbu. Rýchlosti prúdenia sa podstatne zväčšili a spolu so zvýšenými hladinami sa podstatne zväčšila unášacia, alebo erózna sila rieky. Vo všeobecnosti to znamená, že najväčší vplyv na riečnu morfológiu a transport splavenín, eróziu, sedimentáciu a na prírodné podmienky malo napriamenie rieky. Od jej napriamenia rieka Dunaj nie je viac prirodzene prúdiacou riekou. V ostatnom období boli vybudované priehrady, na nemeckom, nemecko-rakúskom a rakúskom úseku Dunaja, čím sa zamedzilo prírodnému posúvaniu štrku a piesku po dne rieky (splavenín). Erózia dna sa zväčšuje, hladiny poklesávajú a poklesáva aj hladina podzemných vôd. Ramenné sústavy vysychajú.

Kardinálnymi otázkami sú: čo je prírodné, čo a kedy sú negatívne alebo pozitívne vplyvy, čo je referenčný stav, a čo znamená náš “Leitbild”, čo znamená ochrana (conservation), čo je podpora pre prírodné

procesy a starostlivosť o biotopy – ekosystémy. Vo všeobecnosti, čo je najlepšie riešenie súčasného stavu? Od odpovede záleží aj vytýčenie cieľov. Je zrejmé, že nemôžeme históriu pustiť ako film dozadu. Vieme si však definovať podstatu cieľov. To vo všeobecnosti je získanie úžitkov, predovšetkým úžitkov z obnoviteľných zdrojov, sociálnych a ekonomických úžitkov a realizovať opatrenia na získanie prírode blízkych podmienok pre ekosystémy, tie ktoré považujeme za prírodne cenné (prírodné chránené územia, historické chránené pamiatky, územia a zdroje dôležité pre človeka (voda vo všetkých formách), a podobne.

Nie je riešenie vyhlásiť celý Dunaj za chránené územie. Preto sa potrebujeme pozerať na každý inžiniersky projekt a každé opatrenie individuálne a so všetkými vzájomnými synergiami. Zdedili sme kultivovanú krajinu. Musíme rešpektovať historický vývoj a priority našich predkov. Musíme rešpektovať záujmy verejnosti na poľnohospodárskej produkcii, výrobe energie, plavbe, ochrane životného prostredia, športe a rekreácií a pod. Musíme rešpektovať špecifické geologické podmienky a ich ponuky.

Erózia a poklesávanie dna Dunaja

Dunaj medzi Viedňou (VD Freudenau) a Rakúsko-slovenskou hranicou nad Bratislavou (rkm 1921,0 – 1872,7) definuje Projekt Flussbauliches Gesamtproject Donau Östlich von Wien ako v súčasnosti vážnym slabým miestom pre lodnú dopravu pre ktorý je charakteristická zotrvávajúca erózia a pokles dna koryta Dunaja od 2 až po 3,5 cm ročne.

V priebehu roka v Dunaji podstatne kolíše plavebná hĺbka, čo znemožňuje spoľahlivosť lodnej dopravy a jej konkurenčnú schopnosť. Trvalé prehlbovanie dna Dunaja, detailne popísané už v roku 1988 v publikácii PERSPEKTIVEN, Heft 9/10, podstatne a trvalo zhoršuje ekologické pomery inundácie v tomto úseku, ktorý je dnes vyhlásený za Národný park „Nationalpark Donau-Auen“. Za predchádzajúce obdobie, približne od roku 1960, pokles dna a hladín Dunaja dosiahol okolo 1 až 2 m a proces sa nezastavil ani realizáciou opatrení v rámci výstavby VD Freudenau a predchádzajúcimi i súčasnými klasickými úpravami toku ani prisypávaním štrku do Dunaja poniže VD Freudenau. Tento proces nezastavilo ani VD Gabčíkovo, pretože jeho vzdutie siaha v súlade s navrhovaným Projektom Wolfsthal - Bratislava v rkm 1873,3, približne po tieto miesta. Naviac, nad Bratislavou až po obec Orth existuje spätná

erózia, prejavujúca sa zvýšeným sklonom dna Dunaja. Tým vznikajú aj veľmi vysoké rýchlosti prúdenia vody v tomto úseku Dunaja. Tento problém nastal nepostavením VD Wolfsthal - Bratislava.

Rakúski odborníci navrhli Projekt realizácie súhrnného vodohospodárskeho úpravného projektu (Flussbauliches Gesamtproject Donau Östlich von Wien), ktorý má signifikantný vplyv na životné prostredie na rakúskom i slovenskom štátnom území. Slovensko dostalo k posúdeniu tento projekt, ktorý ležal na Ministerstve životného prostredia a nebol odborne pripomienkovaný. Začatím prác Rakúskou stranou nastali problémy na našom úseku Dunaja.

Slovensko nemá možnosti zabrániť rakúskej strane v pokračovaní na prácach v úprave „Východne od Viedne .“

Očakávané vplyvy na slovenskom území sú:

- zväčšenie prietoku plavenín a obsahu organickej hmoty v plaveninách,
- zvýšenie sedimentácie plavenín odnášaných z rakúskeho územia na slovenskom území, zvýšenie kolmatácie (upchávanie dna) zdrže, ramenných sústav, starého koryta Dunaja,
- zmenšovanie doplňovania zásob podzemných vôd, a tým aj zníženie hladín podzemných vôd,
- nepriaznivý vplyv zväčšenia obsahu organickej hmoty na infiltračné procesy do podzemných vôd, nepriaznivý vplyv na samočistiace procesy, predovšetkým na oxidačno-redukčné podmienky, a to v celom slovenskom úseku Dunaja,
- nepriaznivý vplyv na kvalitu a zásoby podzemnej vody,
- zväčšenie gradientu od ukončenia násypu hrubého triedeného štrku po žulový prah pri Devíne a tým zhoršenie plavebných podmienok (aj zvýšenie rýchlosti prúdenia vody),
- nevytvorenie takých plavebných podmienok medzi Viedňou a Bratislavou ako sú odporúčané Dunajskou komisiou a existujú pod Bratislavou,
- neprispievanie k protipovodňovej ochrane pod úsekom navrhovaného projektu.

Toto všetko sa prejavuje ako veľmi dlhodobý proces, vyžadujúci následné opatrenia a investície na slovenskej strane.

Projekt na východ od Viedne prejudikuje nevyužívanie hydroenergetického potenciálu v tomto úseku Dunaja a to aj v pripravenom projekte VD Wolfsthal-Bratislava a tiež na iných miestach na Dunaji, čím doslova protirečí energetickej politike Európskej komisie.

Projekt napriek tomu, že je to jeho cieľom, nerieši dlhodobé stabilizovanie dna Dunaja pod Freudenau a dostatočné zvýšenie hladín v Dunaji a ramenách, ani hladín podzemnej vody, vrátane pôdnej vlhkosti v Národnom parku, ako rehabilitáciu predchádzajúceho dlhodobo narušeného vodného režimu.

Cieľom slovenských vodohospodárov je návrh, ktorý zmenší negatívny vplyv na naše územie a zabezpečí prepojenie dvoch vzájomne nadväzujúcich častí a to na:

1.Rakúska časť: „Súhrnný vodohospodársky **ú**pravný projekt Dunaja na východ od Viedne“ a

2.Slovenská časť: „Komplexný projekt Dunaja pri Bratislave“ (medzi Hainburgom a Gabčíkovom, ktorého hlavnou časťou je realizácia VD Bratislava). ktoré rieši nasledovné problémy:

- vodná doprava, s ústrednou úlohou Dunaja,
- cestná, železničná a letecká infraštruktúra,
- energetika a skúsenosti s jej zraniteľnosťou,
- kultúra a cestovný ruch.

Niektoré ciele Stratégie sú definované ako:

- odstrániť existujúce prekážky brániace splavnosti, umožniť celoročnú plavbu v kategórii VI.b s ponorom do 2,5m, zrealizovať niekoľko koridorov nákladnej železničnej dopravy cez podunajskú oblasť,
- rozvíjať multimodálne terminály s cieľom prepojenia rôznych typov dopravy,
- dosiahnuť ciele, vyplývajúce z klimatických a energetických vzťahov (obnoviteľné zdroje, akumulácia energie obnoviteľných zdrojov),

- ochrana životného prostredia, vrátane ochrany pred klimatickými javmi (napr. povodne, suchá, zosuny),
- starostlivosť o ekosystémy (napr. NATURA 2000),
- podporovať synergiu, predchádzať dupľovanej práci, zabezpečiť integrovaný prístup.

V tomto návrhu ide predovšetkým o *inžiniersku integráciu. Inžinierska integrácia znamená prepojenie komponentov* subsystémov do jedného systému zabezpečujúc, že subsystémy úspešne spolupracujú ako jeden systém. *Systémová integrácia* je tiež o pridaní hodnoty k integrovanému systému a o schopnostiach, ktoré sú umožnené ako výsledok interakcie medzi subsystémami (čo vytvára synergiu). Do tejto synergie sú zahrnuté všetky smernice a požiadavky EÚ. Zahrnutá je aj ochrana a starostlivosť o prírodné prostredie a ekosystémy, závisiace predovšetkým na vodnej zložke. Tento návrh podmieňuje a podporuje aj spomenuté návrhy TTT a vodnú cestu DOL.

Základnou podmienkou všetkých systémových opatrení je vzatie do úvahy, že nie je možné optimalizovať všetky parametre systému. Optimum funkčného systému nie je suma optimálnych stavov všetkých komponentov, ale ich optimálna súhra (synergia). *Toto je princíp, ktorý tento návrh sleduje!*

Cieľom je riešenie menovaných existujúcich problémov v tomto úseku Dunaja, a hydraulické prepojenie a zosúladenie Súhrnného projektu na východ od Viedne s predstavou komplexného riešenia. Z pohľadu Dunaja ide o dokonalé splavnenie úseku Dunaja od Bratislavy po koniec Úpravného projektu, pozastavenie v slovenskej časti erózie dna a ďalšie úžitky, ktoré sa dajú získať spoluprácou s rakúskou stranou.

Toto stanovisko sa opiera o zoznam problémov na Dunajskej vodnej ceste. V tomto zozname sú definované štátmi nasledujúce problémy:

- Rakúsko: Dunaj v rkm 2038 do 2008 a od rkm 1921 do 1873 má malú plavebnú hĺbku, miestami len 2,2 m.
- Maďarsko: spoločný slovensko-maďarský úsek Dunaja od rkm 1810 do rkm 1708,2 má malú plavebnú hĺbku v suchých obdobiach (1,7 m) a nízku výšku premostenia (7.75 m). Požaduje sa prehĺbenie o 2.5 m a zvýšenie premostenia na 9,1 m. Úsek Dunaja rkm 1708 do 1652 má malé plavebné hĺbky (1,5 – 1,7 m).

- Slovensko: Dunaj od rkm 1880,26 po 1867 zvýšiť triedu VIb na VIc. Malá výška priechodu na plavebných komorách 8,9 m. Dunaj od rkm 1811 do 1708,2, nedostatočná hĺbka a šírka plavebnej dráhy počas nízkych vodných stavov.
- Preklasifikovanie vodnej cesty Dunaja od rkm 1867 do 1708,2 na triedu VII.
- Preklasifikovanie rieky Morava od ústia Dunaja 6 km proti prúdu na triedu Vb.

Súhrnný vodohospodársky úpravný projekt Dunaj na východ od Viedne (Dunaj medzi Viedňou (VD Freudenau) a Rakúsko-slovenskou hranicou nad Bratislavou (rkm 1921,0 – 1872,7) definuje ako v súčasnosti vážnym slabým miestom pre lodnú dopravu pre ktorý je charakteristická zotrvávajúca erózia a pokles dna koryta Dunaja od 2 až po 3,5 cm ročne.

V priebehu roka v Dunaji podstatne kolíše plavebná hĺbka, čo znemožňuje spoľahlivosť lodnej dopravy a jej konkurenčnú schopnosť. Trvalé prehlbovanie dna Dunaja podstatne a trvalo zhoršuje ekologické pomery inundácie v tomto úseku.

Problém plavby sa dotýka aj ďalších úsekov Dunaja Od rkm 1921 (Viedeň) po rkm 1873 (Wolfsthal - Ostrov Sihoť, požiadavka rakúskej strany) respektíve do rkm 1867 Bratislava, tento úsek bol riešený v Projektovom návrhu „Donaukraftwerk – Vodné dielo na Dunaji; Wolfsthal – Bratislava“ v roku 1959. Na tento projektový návrh nadväzuje projekt Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros.

- 1. Od obce Sap (Palkovičovo) rkm 1810 po obec Nagymaros rkm 1708 a ďalej do Budapešti rkm 1652 (požiadavka maďarskej strany) je tento úsek pokrytý platnou medzištátnou zmluvou z roku 1977 Sústava vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros, ktorej signatármi sú Slovenská republika a Maďarská republika..
- 2. Úsek medzi týmito úsekmi, teda od Bratislavy rkm 1873 po Sap 1810 je z plavebného hľadiska vyriešený realizáciou časti Projektu Sústava vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros, stupeň Gabčíkovo. Po splnení celého projektu z roku 1977, prebagrovanie pod stupňom Gabčíkovo aj postavenie stupňa Nagymaros, bude vyriešená aj otázka výšky premostenia na vodnom diele Gabčíkovo.

Z hľadiska projektov na úseku Dunaja na ktorom má Slovensko brehovú čiaru:

- Horný úsek, od Bratislavy proti prúdu, zasahuje do plánovanej výstavby vodného diela na Dunaji Wolfsthal – Bratislava. K tomuto existuje projektový návrh.
- Dolný úsek, od Bratislavy po prúde, sa celý nachádza v území medzištátneho Projektu Sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros. Časť tohto úseku je realizovaná a časť je v zmysle medzinárodnej Zmluvy 1977, ktorej platnosť potvrdil Medzinárodný Súdny Dvor v Haagu, de jure, vo výstavbe. (Momentálne sa hľadá riešenie ako naplniť ciele Zmluvy z roku 1977, v ktorej je uvedené aj definitívne vyriešenie plavebných podmienok od Bratislavy po Budapešť).

Riešenie tejto problematiky sa skladá zo súboru základných kategórií:

- plavba,
- protipovodňová ochrana,
- prírodné prostredie,
- energetika,
- všestranné využívanie územia a ochrana prírodného bohatstva.

Každý návrh na úpravu plavebných pomerov musí byť zosúladený s protipovodňovou ochranou, zmenšovanie inundácie, ako následok vykonávaných úprav protipovodňovej ochrany miest na Nemeckom a Rakúskom úseku Dunaja, ktoré zhoršujú pretok veľkých vôd. Ochranou prírodného prostredia, s energetickými a inými záujmami dotknutých krajín. Okrem toho, každý návrh musí brať do úvahy existenciu platnej Zmluvy z roku 1977 (a splnenie jej cieľov) a Projektové návrhy Vodného diela na Dunaji Wolfsthal – Bratislava, respektíve VD Bratislava.

Plavba na Dunaji je upravená Dohovorom o režime plavby na Dunaji (Belehrad, 1948) (ďalej len „Dohovor“). Dohovor bol uzatvorený s cieľom zabezpečiť slobodnú plavbu na Dunaji v súlade so záujmami a suverénnymi právami pri dunajských štátov. Zmluvné strany Dohovoru zhodne uznávajú, že je vo všeobecnom záujme udržovať Dunaj v dobrom stave splavnosti.

Základné parametre plavebnej dráhy a udržiavanie podmienok plavby sa riadia týmito článkami Dohovoru:

- článkom 3 – údržba národného úseku Dunaja v splavnom režime členským štátom,
- článkom 4 – podmienky vykonávania takýchto prác, ak ich nemôže vykonať krajina, ktorej úseku Dunaja sa to týka,
- článkom 39 – vykonávanie prác na základe vzájomného dohovoru v úsekoch, kde Dunaj tvorí štátnu hranicu medzi dvomi členskými štátmi,
- prílohou II – spôsob vykonávania prác, potrebných na zaistenie normálnych plavebných podmienok na úseku Gabčíkovo – Gönyű (od rkm 1821 po rkm 1791).

Na základe Dohovoru bola v roku 1949 vytvorená Dunajská komisia (ďalej len „DK“) ako medzivládna medzinárodná organizácia.

Úsek Dunaja od Viedne po Bratislavu a od Sapu po Budapešť je dnes z hľadiska plavebných podmienok nestabilný. V týchto úsekoch sa znižuje pozdĺžny sklon toku, čo spôsobuje ukladanie splavenín – v hornej časti štrkov a v dolnej časti pieskov, ktoré vytvárajú pohyblivé lavice a brody znižujúce plavebnú hĺbku a zužujúce plavebnú dráhu. V hornej časti je to vplyv žulového prahu nad Bratislavou a v dolnej časti vplyv kamenného prahu (sliene, andezity, vápence) medzi ústím Ipľa a obcou Nagymaros.

Stanovenia parametrov plavebnej dráhy, hydrotechnických stavieb a iných zariadení na Dunaji, boli postupne odporúčané na zasadnutiach Dunajskej komisie – XVIII, XX, XXI, XXXIII, XXXVIII a XLV. Posledné odporúčanie DK k otázke parametrov plavebnej dráhy bolo prijaté dokumentom č. DK/SES 45/13 v roku 1988, kde sa hovorí:

- V bode 4.1.4: *„Minimálna hĺbka na úseku Viedeň – Bratislava (rkm 1920,30 – 1700,0) bude na úseku s voľným tokom rieky nie menej ako 25 dm a na vzdutom úseku rieky nie menej ako 35 dm“*.
- V bode 4.2.5 a 4.2.6: *„Minimálna šírka na úseku Devín - Gönyű (rkm 1880,20 – 1791,00) na úseku s voľným tokom rieky nie menej 150 m, na úsekoch so skalným dnom nie menej ako 100 m, na brodových úsekoch s ľahko rozmývateľným dnom nie*

menej ako 120 m a na vzdutom úseku rieky (zdržou) nie menej ako 150 m. Na úseku Gönyű – Georgijevkij Čatal (rkm 1791,00 – 62,97) na úseku s voľným tokom rieky nie menej ako 180 m, na úsekoch so skalným dnom nie menej ako 100 m, na úsekoch rieky s ľahko rozmývateľným dnom nie menej ako 150 m a na podporenom úseku rieky (za zdržou) nie menej ako 180 m so zväčšením v zákrutách tohto úseku do 200 m".

- V bode 4.3.6: *„Minimálny polomer zákruty na úseku Devín – Sulina (rkm 1880,26 – 0,00) vo forme výnimky na úsekoch s nepriaznivými podmienkami po geomorfologickej stránke bude nie menej ako 750 m".*

Podľa údajov rakúskej strany je nad Bratislavou nedostatočná plavebná hĺbka, na niektorých miestach pod 2,2 m. V suchom období (napríklad leto roku 2003) sú plavebné hĺbky pri prietokoch v Dunaji okolo 1000 m^3/s menšie ako 2 m. V roku 2013 nebola splnená plavebná hĺbka takmer 200 dní do roka.

Pod obcou Sap sú plavebné hĺbky menšie ako 1,7 m. Pod Komárnom a Štúrovom sú zase plytčiny so skalnými prahmi a brodmi, napr. v rkm 1734. Aktuálne brody 19. augusta 2003 v poradí rkm, hĺbka v dm: 1797,3, 16; 1792,2 16; 1735,5 15; 1722,3, 18; 1714,2, 18; 1711,2, 17. Po výstavbe sústavy vodných diel Djerdap I a Djerdap II sa tieto úseky Dunaja (Viedeň - Bratislava a Sap –Budapešť) stali *najväčšou prekážkou v medzinárodnej plavbe a Dunajská komisia odporučila zabezpečiť zlepšenie plavebných podmienok na úroveň IV. kategórie európskych vodných ciest* (podľa vtedy platných parametrov na vodnú cestu, t.j. hĺbka 35 dm a šírka 180 m). V nadväznosti na prípravu „Európskej dohody o hlavných vnútrozemských vodných cestách medzinárodného významu" (Dohoda AGN), ku ktorej Slovenská republika pristúpila na III. Pan-európskej konferencii ministrov dopravy v Helsinkách v roku 1997, a ktorú ratifikovala Slovenská republika 2.2.1998 a Maďarská republika ju ratifikovala 22.10.1997, bola dunajská vodná cesta klasifikovaná Dunajskou komisiou takto:

- úsek Kelheim – Regensburg tr. Vb,
- úsek Regensburg – Viedeň tr. VIb,
- úsek Viedeň – Belehrad tr. VIc,

- úsek Belehrad – Sulina tr. VII.

Všetko toto hovorí, že bez realizácie opatrení, predvídaných v Pláne základných prác v časti ďalšej výstavby priehrad na Dunaji, sa podunajským krajinám na úsekoch Dunaja s voľným (neregulovaným) tokom nepodarí zabezpečiť ani len hĺbky 25 dm. Toto potvrdzuje aj štúdia vypracovaná na základe požiadavky maďarskej vlády, vypracovaná skupinou organizácií pod vedením DELFT HYDRAULICS, nazvaná „Towards sustainable development and safe navigation on the Hungarian Danube“ (1993 – 1996).

Toto potvrdzuje aj „Súhrnný vodohospodársky úpravný projekt Dunaj na východ od Viedne“. Týka sa to predovšetkým úseku Dunaja od Hainburgu (dolný koniec Projektu) po Bratislavu.

V tomto kontexte je dôležité *obnoviť rokovanie o výstavbe Vodného diela v priestore žulového prahu pri Bratislave. Jedine komplexným riešením sa dajú uspokojiť požiadavky na plavbu, na ochranu pred povodňami i na ochranu prírodného prostredia. Ekonomická i ekologická stránka výroby energie prispeje navrhovanému riešeniu.* Keby napríklad pri povodni v auguste 2002, alebo 2013 existovalo vodné dielo Wolfsthal – Bratislava, protipovodňová situácia od Fischamend v Rakúsku až po Bratislavu (vrátane úseku Devín Bratislava) by bola bývala vyriešená.

Plánovaná Vážska vodná cesta, respektíve projekt Dunaj Odra Labe je projekt medzinárodného významu prepojenia integrovanej siete európskych vodných ciest v koridore Balt-Odra-Dunaj. Medzinárodný rozmer projektu vyplýva z jeho strategického severo-južného smerovania v stredoeurópskom priestore. Napojenie na dokonale splavnený Dunaj medzi Bratislavou a Viedňou umožní bezprekládkovú dopravu loďami a lodnými súpravami dunajského typu medzi vážskymi prístavmi Bratislavským prístavom a prístavmi západnej Európy cez kanál Rýn-Mohan-Dunaj dokonale splavnený pod VD Gabčíkovo ma tiež s krajinami juhovýchodnej Európy, prípadne blízkeho východu. Takáto plavba bude možná iba v prípade ak bude v plnom rozsahu realizovaná podľa odporúčaní Dunajskej komisie.

2. Komplexné návrhy riešenia Dunaja

Pri riešení plavebných podmienok na Dunaji riešenia musia byť komplexné. Ak sa rieši plavba, musí sa zároveň riešiť aj protipovodňová

ochrana. Pri tom treba brať zreteľ aj na prírodné prostredie. Ak už takto uvažujeme, potom treba v rámci komplexnosti vziať do úvahy aj ekonomiku a výrobu energie. Riešenie musí obsahovať aj štúdiu SEA a EIA (Environmental Impact Assessment).

1. Úsek Viedeň - Bratislava

Riešiť spoločne s rakúskou stranou a obnoviť rokovania o výstavbe Vodného diela na Dunaji Bratislava – Wolfsthal. Všetky tieto námety boli s rakúskou stranou diskutované naposledy v roku 1986 v rámci koncepcie komplexného spoločného využívania Rakúsko – Slovenského úseku Dunaja.

2. **Úsek Bratislava – Sap**

Úsek od Bratislavy po Sap je v projekte SVDG-N vyriešený. Chýba napojenie zdrže stupňa Gabčíkovo na navrhované Vodné dielo Wolfsthal-Bratislva, čím by sa vyriešila plavba v tomto úseku (požiadavka rakúskej strany od rkm 1921 po 1873 – Ostrov Sihoť pri Bratislave).

Ekologická problematika

Cieľom je uviesť problematiku prírodného prostredia na základe doterajších skúseností, predovšetkým z jeho monitorovania. Cieľom je definovať:

1. Aký stav prírodného prostredia sa v ramennej sústave Dunaja môže považovať z ekologického hľadiska v daných podmienkach za taký aký chceme v konečnom výsledku snaženia dosiahnuť (dlhodobý cieľ), teda k akému stavu sa ďalšie práce majú postupne približovať a zároveň ho môžeme považovať z prírodného hľadiska za optimálny.

2. Aký stav prírodného prostredia sa má dosiahnuť optimalizovaním vodného režimu, teda aký vodný režim je pre územie inundácie zo všetkých prírodných hľadísk potrebný a najlepší (cieľ dosiahnuteľný v reálnom čase vodohospodárskymi opatreniami a riadením vodného režimu).

Ciele sú v podstate v dvoch úrovniach:

- Prvou je definovať stav, ktorý sa z ekologického hľadiska môže považovať pre inundáciu z hľadiska biotopov za optimálny a to bez ohľadu na spôsob ochrany a realizácie optimalizácie (dlhodobý cieľ).

- Druhou je stav, ktorý predstavuje ekotop a biotop, ktorý si z ekologického hľadiska želáme dosiahnuť a je reálne dosiahnuteľný riadením hlavne režimu vodnej zložky prírodného prostredia.

Tieto dve úrovne cieľa vychádzajú z poznania, že pri definovaní postupu prác máme vedieť aký stav prostredia je možné považovať za optimálny, poznať kritériá ktoré takýto stav charakterizujú a poznať etapové možnosti, ako sa k takémuto stavu dopracovať. Druhá úroveň cieľa si kladie za úlohu, definovať stav prírodného prostredia (a kritériá jeho dosiahnutia), ktorý je možné dosiahnuť vedomým riadením vodného režimu. Zároveň je potrebné definovať monitorovateľné kritériá, ktoré hodnotia plnenie optimalizácie. Pritom sme si vedomí faktu, že napriek dôležitej úlohe vodného režimu, existuje celý rad ďalších vplyvov, ktoré v území inundácie nie je možné zanedbať a ktoré môžu byť v rozpore so záujmami ochrany prírodného prostredia, medzi ktoré môžeme považovať, lesné hospodárstvo, rekreácia, pytliactvo, vlastnícke vzťahy, hospodárske a stavebné záujmy a iné.

Z ekologického hľadiska pre dunajskú inundáciu je charakteristický veľmi špecifický aquatický až terestrický ekosystém meniaci a skladajúci sa na malom území z ekotopov a ich spoločenstiev začínajúc od eupotamonu pre prúdiacu vodu v Dunaji a prietočných ramien, cez parapotamal, paraplesiopotamal, plesiopotamal, paleopotamal, až po zaplavované a nezaplavované terestrické ekosystémy (od mokradí cez lúky, mäkké luhy, až po tvrdé luhy a na hranici lesostep). Určujúcim a riadiacim mechanizmom takýchto ekosystémov v priestore a čase je predovšetkým režim vodnej zložky prostredia, ktorý chceme vedome v priestore a čase optimalizovať. Pritom všeobecným cieľom má byť prírode blízky stav zabezpečujúci pôvodnosť, originalitu a prirodzenosť ekosystémov. Tieto pojmy nie sú synonymom pre prírodnú „pôvodnú“ originalitu, teda „pôvodný“ stav krajiny, typický pre čas pred príchodom človeka (extrémne ochranárske návrhy na obnovenie „pôvodného“ stavu krajiny). Tento špecifický, aquatický až terestrický ekosystém a podmienky pre jeho existenciu sa bude musieť definovať v nasledujúcich etapách prác.

V prípade dunajskej inundácie je treba chrániť a zachovať taký originálny a prirodzený stav, ktorý vznikol v symbióze s človekom a je typický –

originálny – pre inundačné územia s ramennými sústavami všetkých typov, oddelené od zázemia protipovodňovými hrádzami.

Uvediem citáciu[149], ktorú považujeme za motto pre prípravu požadovaných expertíznych vyjadrení:

„Nemôžeme zmazať z povrchu zemského obyvateľstvo, ani nemôžeme znížiť jeho hospodársku pokročilosť, životnú úroveň, včlenenie do svetového výrobného procesu. Nič z toho, čo našu dobu odlíšilo od doby pred sto rokmi nemôžeme zrušiť, naopak všetko máme povzniesť na dokonalejšiu úroveň. Preto tiež nemôžeme udržovať krajinu v etape hospodárskeho primitivizmu. Neostane nič iného, ako terajší stav prekonať tiež upravenou krajinou, ale upravenou dômyselnejšie, prirodzenejšie, odbornejšie. A to je úloha tak vznešená, že všetko poslanie dvadsiateho storočia pred ním bledne.“

Ochrana prírodného prostredia z pohľadu vodnej zložky

Ochrana prírodného prostredia sa týka Dunaja, jeho záplavového územia (inundácia), národných parkov, chránených území, typických a prírode blízkych ekosystémov, ako aj poľnohospodárstva, lesov, parkov, vodných športov, historických prvkov mesta a pod. Základom ochrany je v tejto kapitole optimalizácia vodnej zložky.

Predmet ochrany

Predmetom ochrany sú Chránené vtáčie územia a Územia európskeho významu. Pochopiteľne, princíp ochrany je prenesený aj mimo tieto už definované chránené územia. Cieľom je ochrana a predovšetkým podpora a starostlivosť o ekotopy a tiež tvorba v tomto priestore typických dunajských habitatov (obnova ramien, vytváranie biokoridorov, zabezpečenie vody pre príslušné biotopy a pod.).

Súčasný stav

Súčasný stav je výsledkom dlhodobého vývoja vodnej zložky Dunaja a okolitých podzemných vôd v tomto území. Predovšetkým je to:

- Napriamenie a opevnenie brehov Dunaja, úpravy pre plavbu vyúsťujúce do dlhodobého poklesávania hladín povrchových a podzemných vôd, vysychania ramien Dunaja a vysychania inundačného územia. To sa týka predovšetkým rakúskeho

149 Vladimíra Úlehlu z knihy I. Míchala (Ekologická stabilita, 1994, MŽP ČR, str. 217).

národného parku (Donau-Auen Nationalpark.

- V Karloveskom ramene Dunaja a ramene Dunaja okolo Sládečkovho ostrova tečie voda len niekoľko týždňov do roka. Ramená tak nemajú svoje pôvodné vlastnosti a neplnia svoju pôvodnú funkciu.
- Pečnianske rameno zaniklo.
- Chýba biokoridor na prepojenie okolo Bratislavy a Petržalky, ktorý by prepájal priestor Dunajských ramien a inundácie nad Bratislavou (vrátane Rakúskeho národného parku, dolnej časti Moravy, Pečnianskeho lesa, Ostrova Sihoť s inundáciou starého koryta Dunaja pod Čunovom.
- Vzhľadom na úpravy Dunaja kolísanie hladín je podstatne väčšie ako v minulosti, predovšetkým vzhľadom na povodňové prietoky.

Chránené vtáčie územia

Vytvorenie biokoridorov, rybovodov, podmienok pre hniezdenie a zimovanie vodného vtáctva a podobne. V skutočnosti ide o podporu príslušnej vodnej zložky a typických podmienok prírode blízkeho vodného režimu. K tomu z pohľadu vodnej zložky patrí:

Spôsob ochrany:

- Simulácia inundačných procesov mimo vodárenských zariadení
- Revitalizácia starých záťaží
- Odstraňovanie podmienok pre nepôvodné druhy fauny a flóry
- Vytváranie podmienok (biotopov) pre obojživelníky
- Zabezpečenie vhodných hĺbok hladín podzemných vôd pre biotopy
- Podporovanie vznik mokradí, vytváranie vodných plôch, niektorých bez výsadby drevín.
- Udržiavanie hladín podzemných vôd na optimálnej hĺbke (Petržalka, Kittsee a pod.).
- Revitalizácia bývalých ramien, vodných plôch s podporou

mokraďových biotopov.

- Zabezpečenie primeraného vodného režimu hladín podzemnej vody.
- Citlivé budovanie rekreačných a turistických chodníkov a zariadení.
- Výsadba pôvodných druhov drevín a krovinnej etáže pri obnove brehových porastov.
- Úprava a vytváranie podmienok pre nové hniezdne biotopy
- Vo vybraných lokalitách cielený manažment poľnohospodárskych plôch napríklad pre populáciu dropov a pod.
- Optimalizovať ekologické podmienky v bylinnej etáži biokoridorov
- Cielene vytvoriť pôvodné druhové zloženie lesných porastov biokoridorov. Primerané lesohospodárske postupy pestovania drevín.
- Odstraňovanie sukcesných drevín, prípadne bylín a vyhrabávanie stariny
- Vytvorenie prírode blízke poľnohospodárske využitie priľahlého územia k biokoridorom a vodným plochám.

Územia európskeho významu .Ochrana je zameraná na Bratislavské a Dunajské luhy

Cieľ:

Vytvorenie biokoridorov, rybovodov, zariadení pre vodohospodársky manažment. V skutočnosti ide o podporu príslušnej vodnej zložky a typických podmienok prírode blízkeho vodného režimu Bratislavských a Dunajských luhov. K tomu z pohľadu vodnej zložky patrí:

Spôsob ochrany:

- Zabezpečenie prírode blízkeho vodného režimu povrchových a podzemných vôd s prihliadnutím na dnešný stav a navrhované využívanie územia.
- Obnova a vytváranie ramien Dunaja a vodných plôch, vrátane

mokradí.

- Obnova lužného lesa a typických porastov popri vytvorených vodných plochách, vrátane voľných plôch.
- Opatrenia na zabezpečenie prúdenia povrchovej vody, vytváranie vodných plôch, rybovodov, biokoridorov, porastov okolo vodných plôch.
- Opatrenia na zabezpečenie hladín a kolísania hladín podzemných vôd vzhľadom na možnosti zásobovania pôdy vodou kapilárnym vzlínaním z hladín podzemnej vody.
- Príslušné protipovodňové opatrenia a opatrenia na simulovanie záplav vybraných plôch.
- Odstraňovanie inváznych druhov a podmienok ich osídlenia
- Predĺženie obdobia na zalesnenie a zabezpečenie nového porastu
- Zabezpečenie vhodných, prírode blízkych, podmienok biotyp, napr. budovanie nových liahnísk pre obojživelníky, podpora hniezdenia.
- Pestovanie typických plodín na priľahlom území
- Usmerňovanie návštevnosti územia a vytváranie zaujímavých miest pre turistiku a šport, vrátane vodných plôch, ramien s prúdiacou vodou vhodných pre vodné športy, oddychových a parkových zón
- Vytváranie vhodných plôch pre typické formy pôvodného poľnohospodárstva, vzorové poľnohospodárske podniky (farmy?) a pod.

Na záver niečo z histórie:

Pre obnovenie pamäte pre starších a pripomenutie mladším uvádzam niekoľko faktov:

Politické zmeny v strednej a východnej Európe, vytvárajú nové perspektívy pre integračné procesy v celoeurópskom priestore. Je rovnako prirodzené, že Slovenská republika vnímala a chápala na samom úsvite svojej zvrchovanosti a štátnej nezávislosti svoju príležitosť pre adekvátne vyjadrenie pripravenosti konštruktívne spolupracovať na všestrannom

a spoločne realizovanom využívaní rozvojového potenciálu Dunaja a celého jeho povodia.

Je historicky doložené, že na európskom veľtoku, na Dunaji, začali ľudia budovať prvé lokálne hrádze proti preliatiu rieky z brehov už v štvrtom storočí p. Kr. Museli tak robiť, lebo Dunaj, toto dobrodenie prírody pre pôdu, ryby, vodné vtáctvo a lužnú zverinu, ale najmä pre ľudí, mal aj svoju odvrátenú tvár v podobe povodní. Od vstupu na naše územie, cez Devínsku bránu, sa sklon jeho dna zmenšuje, čím sa spomaľuje rýchlosť toku a štrk ktorý niesol z horských alpských oblastí sa začal na jeho dne usadzovať a tým znižoval výšku brehov. Naviac, u nás už jeho brehy neboli lemované kamenným zovretím a preto jeho preliatie bolo skôr samozrejmosťou, ako výnimkou. Kronikári zaznačili, že od roku 1012 do roku 1965 sa Dunaj v úseku kde preteká slovenským územím, alebo je hraničnou riekou s Maďarskom, vylial po oboch stranách brehov 162 krát. Zakaždým to spôsobilo nielen materiálne škody, ale neraz aj straty na ľudských životoch. Ľudia sa začali brániť. Začali stavať hrádze a z histórie vieme, že takéto stavby boli na našom území už v 12. storočí.

Mária Terézia, a to sme už v 18. storočí, vydala príkaz na budovanie takýchto stavieb. Hrádze však neboli jedinou ochranou. Aby sa zvýšila rýchlosť prúdenia vody, odstraňovali sa početné meandre. Táto činnosť sa stala nevyhnutnou po postavení prvých lodí na parný pohon. Ľudia, ktorí boli Dunaju vďační za dobrodenia, ktoré prinášal v podobe prirodzenej hranice, závlah, ako plavebná cesta, pohon mlynov, rybolov a neraz aj ako zlatonosná rieka, zvádzali s ním neustály zápas. Ten nikdy, ani do dnešných dní, neprestal. Poznáme niekoľko pokusov vyrovnať sa s možným nebezpečím, ktoré sa nedalo predvídať, ale bolo ho možné očakávať niekoľko ráz do roka. S rozvojom vedy, ale aj empirických poznatkov o jeho správaní, s možným nasadením vtedajších stavebných mechanizmov, stavitelia a stavebné firmy predkladali mocenským orgánom plány na úpravu Dunaja práve pod Devínskou bránou. Išlo nielen o ochranu územia, ale aj o zlepšenie plavebných podmienok, s výhodnejším premostením oboch brehov. Takéto zámery boli živé už v druhej polovici 19. storočia. Z tohto obdobia máme písomne doložených niekoľko návrhov. Obsahujú už aj mapové prílohy, ktoré sú svedectvom vtedajších vodohospodárskych cieľov. Spomeniem len niektoré: roku 1880 vyprojektoval využitie Dunaja inžinier talianskeho pôvodu, usadený v Bratislave, Enea Lafranconi. On bol prvý, ktorý zameral dunajské

riečisko od Devína po Gönyu, s cieľom odstrániť mnohé bočné ramená rieky a voviesť tak vodu do hlavného koryta. Tým by sa zvýšila hladina rieky a vytvorili by sa tak lepšie podmienky pre plavbu ťažkých člnov. Navrhol aj výstavbu umelého kanála od Bratislavy po Komárno, dokonca v dvoch variantoch, kratšom a dlhšom a tiež využitie dunajských vôd pre výrobu, ako on hovoril, "motorickej" energie. Mal na mysli energiu elektrickú. Enea Lafranconi je veľkou postavou vodohospodárskych snáh. Je dobre, že tohto človeka nám pripomína vysokoškolský internát ležiaci na brehu rieky a most cez Dunaj. Obidva nesú jeho meno.

Neskôr chcel skrátiť tok Dunaja kanálom začínajúcim pri Devíne a ústiacim za Rusovcami, Fischer Reinau, ale bližšie k realizácii sa dostala spoločnosť Alberta Bussa, ktorá 4 júla l9l6 dostala súhlas na vybudovanie kanála na pravom brehu rieky od Bratislavy až do blízkosti Hederváru. Toto riešenie by bolo nahradilo meandrovité Mosonské rameno. Vojnové udalosti však nepriali smelým zámerom a po vojne už bola situáciu úplne iná.

Na viacúčelové využitie vtedy čs. úseku Dunaja podal v r.1950 Ing. Dr. Peter Danišovič Jeho námet sa opieral o poznatky zo sústavného výskumu Dunaja, ktorý robila osobitná skupina vodohospodárskych inžinierov bývalého Krajinského úradu v Bratislave a v ktorej Ing. Dr. P. Danišovič dva roky pracoval. Vychádzal z princípu, že celý čs. úsek Dunaja od Devina po Chľabu (172 km) je potrebné využiť úplne a viacúčelovo.

Na Maďarskom úseku prebiehali prípravné práce pod vedením mladého Ing. Emila Mosonyiho už od roku 1942. Za vzor návrhu využitia Dunaja mu slúžili vodné diela vo Švajčiarsku vo Švédsku, ale najmä diela na rieke Tennessee, ako uvádza v :"História stupňa Nagymaros". Nie stalinská gigantománia, ako s obľubou a dehonestujúco označujú VD G-N jeho odporcovia.

Konečný návrh Vodných diel na Dunaji bol výsledkom podrobných štúdií a dohôd medzi Česko-Slovenskom, Rakúskom a Maďarskom

Medzištátna zmluva o spoločnom využití spoločného úseku Dunaja Sústavou vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros (SVD G-N) bola podpísaná v Budapešti až v r. 1977, teda po rokovaniach trvajúcich 25 rokov. S výstavbou SVD G-N obe zmluvné strany začali v r. 1978 a prvý agregát na vodnom, diele Gabčíkovo sa roztočil v novembra 1992,

t.j. až za 40 rokov od podpísania prvej vládnej dohody.

Investorom najväčšej vodohospodárskej stavby na Slovensku a realizátor náhradného riešenia uvedenia VD Gabčíkovo do prevádzky po prerušení prác zmluvným partnerom bola Vodohospodárska výstavba a v súčasnosti je i jej prevádzkovateľ.

Záver

Komplexné riešenie problematiky Dunaja, dotýkajúca sa slovenského územia zahrňuje: ochranu prírodného prostredia Dunaja, jeho záplavového územia (inundácia), SVD Gabčíkovo- Nagymaros, národných parkov, chránených území, typických a prírode blízkych ekosystémov, ako aj poľnohospodárstva, lesov, parkov, vodných športov, historických prvkov mesta a pod. Je to záležitosť interdisciplinárna. Základom ochrany je optimalizácia vodnej zložky. Pod optimalizáciou rozumieme dostatok vody príslušnej kvality pre zabezpečenie chránených území, ale aj vytvorenie nových, prírode blízkych území ako sú zavodnené dunajské ramená, biokoridory. Pod optimalizáciou rozumieme aj vodu pre lesy, poľnohospodárstvo, parky (napríklad optimalizovanie hladiny podzemnej vody v Petržalke) a pod.

Tieto úlohy sa dajú riešiť postavením vodného diela nad bratislavským mostom Lafranconi.

Pri týchto úvahách a prácach sa budú využívať prírodovedné disciplíny a odborné organizácie ochrany a tvorby životného prostredia.

Toto všetko potrebuje šampióna, ktorého čaká veľa práce a prekonávanie prekážok najmä od ľudí. ktorí nemajú klapky na očiach.

O PÔDE TROCHU INAK

ON SOIL A LITTLE DIFFERENTLY

Prof. Ing. Juraj H r a š k o, DrSc.

Abstrakt

Pôda je samostatným prírodným útvarom, základnou zložkou každého suchozemského ekosystému a vo vzťahu k živým organizmom, vrátane človeka, nenahraditeľným prírodným zdrojom. Má mnohostranné úžitkové vlastnosti, o ktoré má ľudská spoločnosť široký záujem. Z pohľadu prvoradých potrieb ľudskej spoločnosti preferujeme poľnohospodárske využitie pôdy a pestovanie plodín pre priamy konzum, alebo pre ich spracovanie na potraviny pre ľudí.

Zastávame názor, že povinnosťou každej národnej vlády je zabezpečovať výživu svojich občanov vlastnou produkciou tých plodín pre ktoré má pôdne - klimatické podmienky. Vzhľadom na potreby výživy všetkého ľudstva je potrebné udržať poľnohospodársku výrobu aj v marginálnych prírodných podmienkach i za cenu vyšších výrobných nákladov. Odmietame pokusy vystaviť poľnohospodárov z týchto oblastí likvidačnému pôsobeniu momentálnych trhových mechanizmov liberálneho kapitalizmu. Odmietame považovať pôdu za tovar a za objekt pre tezauráciu papierových peňazí.

Kľúčové slová: prírodný útvar, úžitkové vlastnosti, poľnohospodárska výroba,

Abstract

Soil is an independent natural formation, a fundamental component of every terrestrial ecosystem and, in relation to living organisms including humans, irreplaceable natural resource. Versatile utility properties of soil are objective of wide interest. In terms of priority, the mankind prefers the agricultural use of soil, such as growing crops for direct consumption or food processing industry.

We argue point, that each national government is responsible to secure nutrition of population by own production of domestic crops typical for the local soil-climatic conditions. Considering the nourishment needs

of all people it is fundamentally necessary to maintain agricultural production also in the marginal natural conditions in spite of the higher production costs. We refuse attempts to expose farmers of these regions to liquidating action of momentary market mechanisms of liberal capitalism. We refuse to consider the soil in terms of goods and object to the thesauration of paper money.

Keywords: *natural formation, utility properties, agricultural production*

JEL Classification: Q61.

Úvod

Ešte v roku 1981 bola Valným zhromaždením FAO prijatá Svetová charta o pôde (do slovenčiny preložili J. Hraško a P, Jambor 1992), ktorá definuje pôdu a jej význam takto (citujem):

„Svetová pôdna politika musí byť založená na zásade, že pôda je *obmedzeným prírodným zdrojom,* na ktorý sa kladú stále sa zvyšujúce požiadavky pre výživu, oblečenie a zdroj energie pre stále rastúci počet obyvateľov, zároveň je však dôležitým článkom pre udržanie únosnej ekologickej rovnováhy v prírode. Národná pôdna politika by mala *v hraniciach štátu* zabezpečovať a maximálne stimulovať využívanie pôdy ako trvalého zdroja pre existenciu života, bez zníženia jej úrodnosti a bez spôsobenia jej priameho, či nepriameho poškodenia**.** *Zo strany štátu to znamená všestrannú podporu pre zvyšovanie pôdnej úrodnosti, pre predchádzanie procesov erózie a degradácie pôdy a obmedzenia strát najlepšej poľnohospodársky využiteľnej pôdy pre nepoľnohospodárske účely, čo musí byť brané do úvahy každou rozumnou vládou pri posudzovaní tak globálnych, ako aj čiastkových projektov štátneho rozvoja.“*

Pokračujúci negatívny trend vo vzťahu k pôde viedol svetové spoločenstvo k novej výzve, keď na 68. Valnom zhromaždení OSN bola prijatá rezolúcia, ktorou je rok 2015 vyhlásený za Medzinárodný rok pôdy a 5. december bude každoročne Svetovým dňom pôdy (Uznesenie Valného zhromaždenia OSN z 2. 12. 2013). Vyhlásenie Medzinárodného roka pôdy a každoročného Svetový dňa pôdy iste neboli motivované spomienke na pôdu ako na majetok, ani ako na tovar.

Príčiny rôzneho pohľadu na pôdu.

Pôda je povrchová vrstva zemskej kôry, ktorá vznikla a v nenarušených podmienkach je naďalej v látkovej a energetickej interakcii s organizmami ktoré v nej žijú, alebo sú v nej zakorenené. Je teda základnou zložkou akéhokoľvek suchozemského ekosystému, je osobitným a samostatným prírodným útvarom a vo vzťahu k organizmom nenahraditeľným prírodným zdrojom. Pôda ako samostatný prírodný útvar vznikla a vyvíja sa vďaka komplexnému pôsobeniu vonkajších faktorov na horniny a prostredníctvom rastlinstva a procesu fotosyntézy sa do tohto reťazca zapája aj energia Slnka, vďaka čomu dochádza aj k energetickému obohacovaniu planéty Zem. *Pôda je centrálnym prvkom každého suchozemského ekosystému, ako prírodný zdroj je zničiteľná a v podstate na rozdiel od vody je neobnoviteľná. Pôda, ako aj voda, sú v svojej podstate nenahraditeľnými prírodnými zdrojmi, ktoré nielen že limitujú a regulujú produkciu potravy i potravín, ale súčasne zabezpečujú v krajine aj jej ekologickú stabilitu a jej trvalú udržateľnosť.*

Základnou príčinou problémov pri využívaní pôdy je, že pôda má pre ľudskú komunitu veľmi široké spektrum úžitkových vlastností. Bez nadsádzky môžeme povedať, že akákoľvek činnosť človeka na suchom povrchu Zeme, znamená istý konkrétny spôsob jej využitia, z čoho boli odvodené aj jej rôzne pomenovania ako pozemok, parcela, hnedý park, zelený park a vytvorené k nim majetkové vzťahy, vďaka čomu právnické a ekonomické vedy už definujú pôdu ako tovar, s ktorým majiteľ môže nakladať podľa vlastného rozhodnutia. Toto stanovisko otvorene obhajuje George Sörös v jednom z rozhovorov, keď sa jasne vyjadril „Som presvedčený, že poľnohospodárska pôda sa stane jednou z najlepších investícií našej doby“, ktorému ešte kontroval Barton Biggs, riaditeľ fondu TRAXIS PARTNERS, „Pôda je investíciou, ktorá je teoreticky bezpečná, generuje príjem a naviac predstavuje zaistenie proti inflácii“

Na tom nič nemenia ani pokusy jednotlivých vlád zamerané akože na ochranu niektorej pôdnej vlastnosti, resp. spôsobu využívania pôdy.

Ak chceme hovoriť o jej hlavnej a nenahraditeľnej úžitkovej hodnote, tak táto musí akceptovať jednak tvorbu novej organickej hmoty na pôde prostredníctvom rastlín a slnečnej energie, pritom z pohľadu ľudstva takej organickej hmoty, ktorá zabezpečuje život na Zemi, vrátane život

a existenciu človeka. Výrobné odvetvie, ktoré túto dvojjedinú úlohu pôdy rešpektuje je poľnohospodárstvo, ktoré *ako každé podnikateľské odvetvie musí byť rentabilné.* Ak potraviny nemajú byť luxusným tovarom len pre vyvolených, ale majú byť dostupné pre všetkých skoro 9 miliárd ľudí na Zemi, nepostačí pre ich výrobu plocha prirodzene najvhodnejších pôd na Zemi, ale pre ich pestovanie sa musia využívať aj menej vhodné prírodné podmienky s vyššími pestovateľskými nákladmi.

Produkčnú pôdu treba jednoznačne označiť za prírodné bohatstvo nielen jedinca, ale aj národa, štátu i celého ľudstva.

Iný je vzťah k pôde u poľnohospodára, ktorý na nej hospodári a je pre neho základným výrobným prostriedkom a iný u tých, pre ktorých je pôda strategickým tovarom, ktorý sa dá v príhodnú dobu výhodne predať, pričom sa neuvažuje na aké účely sa pôda bude ďalej využívať. Som toho názoru, že vlastníkmi produkčnej pôdy by nemali byť právnické osoby a osoby nevyužívajúce pôdu na poľnohospodárske účely, resp. na pestovanie lesných drevín.

Nazdávam sa, že zásadným problémom zostáva zodpovedanie otázky, resp. jej nastolenie právnikom a zákonodarcom, či a za akých podmienok môže byť prírodný zdroj súkromným majetkom. Osobne, ak už zotrvávame na pozícii slobodného podnikania, by som pripustil, aby majiteľmi pôdy boli výlučne osoby ktoré na nej hospodária a pre ktorých je pôda v istom slova zmysle základným výrobným prostriedkom pre ich podnikateľskú činnosť. V takom prípade je majiteľ priamo zainteresovaný na udržiavaní svojho majetku, povedal by som v dobrom kondičnom stave, bol by teda priamo zainteresovaný na všestrannej ochrane a na sústavnom skvalitňovaní pôdneho fondu.

Súčasná právna pozícia ochrany prírodných zdrojov z hľadiska účinnosti jej realizácie nezodpovedá potrebám. Doterajší vývoj spoločnosti a jej „ekonomického rozvoja“ je nasmerovaný na drancovanie prírodných zdrojov a nie na ich racionálne využívanie. Preto súčasné prijímané opatrenia sú len kozmetickými úpravami nesprávnej cesty ekonomického vývoja, ktorý bol hrdo nazvaný globalizáciou svetovej ekonomiky.

Potraviny a voda ako predpoklad života ľudstva.

Potraviny a voda sú nenahraditeľnou podmienkou pre život a trvalo udržateľný rozvoj ľudskej spoločnosti, ba dokonca podmienkou

prežitia človeka. Z grafu amerického sociológa Maslowa vidíme, že potraviny, voda a bezpečné bývanie potrebuje každý živý tvor, teda poľnohospodárske produkty, a nie honosné vily a drahé autá, budú večne potrebnou a pre človeka nenahraditeľnou komoditou. Potraviny sa dajú získať len z mora a pestovaním základných potravinových surovín na pôde. More sa znečisťuje, výlov je obmedzený. Hlavným producentom potravín zostáva teda poľnohospodárska výroba, primárne podmienená využitím maximálnej výmery vhodnej pôdy v krajine pre poľnohospodársku výrobu a zachovanie dostatočnej plochy pôdy, na ktorej rastie iné úžitkové rastlinstvo (lesy, lúky,)

Predpokladom pre riešenie dostatku potravín je stabilizovaný počet ľudí na Zemi, avšak s vylúčením ich zabíjania vo vojnách, či už lokálnych, občianskych alebo svetových. Likvidácia poľnohospodárstva a návrat do pralesov uživí len pár miliónov ľudí, nie miliardy.

Málo pozornosti, nevynímajúc ani postojov cirkvi, sa venuje záverom celosvetovej konferencie OSN o dôsledkoch vývoja svetovej populácie, ktorá sa konala v septembri 1994 v Káhire. Tu bol prijatý cieľový program, aby sa svetová populácia do polovice 21. storočia stabilizovala na úrovni, ktorá nepresiahne 9,0 miliárd ľudí, čo je podľa expertov hornou hranicou, ktorú môžu pre ich existenciu poskytnúť všetky prírodné zdroje Zeme.

Chcem poukázať na existujúce prognózy, podľa ktorých by pri takom životnom štandarde aký je dnes v USA vystačili svetové zdroje potravín len pre približne 1,5 až 2,0 mld. ľudí, a pri takom, ako má Slovenská republika len pre 4,5 až 5,0 mld. ľudí, čo nezodpovedá ani polovici súčasnej svetovej populácie. Hovoriť teda o prebytku potravín na Zemi je jednou z lží, ktoré nám servíruje ohlupujúca propaganda. Na celom svete je dosť múdrych národných vlád i parlamentov, múdrymi ľuďmi máme obsadené medzinárodné organizácie, počnúc Organizáciou spojených národov a jej početných agentúr, máme na svete tisícky humanitárnych organizácií a organizácií ktoré sledujú dodržiavanie ľudských práv*, ale ani jedna nerieši dôsledne zabezpečenie práva človeka na potravu.* Tisícky medzinárodných dobročinných akcií slúžia viac propagandistickým účelom pre sebauspokojovanie obyvateľov bohatých štátov, a vyhlasovanie vlád bohatých krajín, že sa predsa len niečo robí.

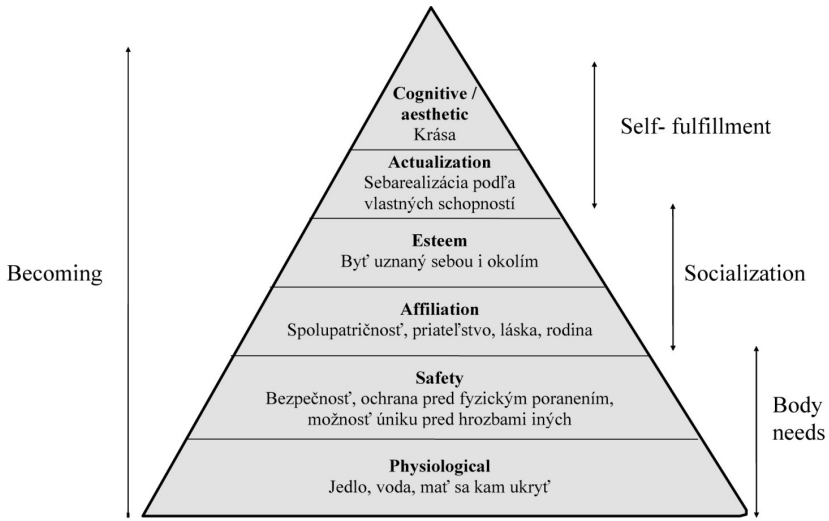

According to A.H. Maslow, 1954

Pokiaľ správcovia spoločnosti (mám na mysli vlády, parlamenty, ale i banky spravujúce ľuďmi vytvorené bohatstvo), nedokážu celej ľudskej komunite zabezpečiť aspoň základné podmienky prežitia, obávam sa, že môžeme očakávať výbuch zúfalstva a sociálne búrky s nepredvídateľnými následkami.

Quo vadis ľudstvo?

Prelistúvam si v pamäti históriu ľudstva a začínam si klásť otázky – čo bolo príčinou povstaní otrokov a čo potom nasledovalo, prečo vznikli sedliacke vzbury a napriek tomu že boli kruto potlačené, nezostalo pri starých manierach vtedy vládnucej spoločnosti, ale sa spoločenská situácia podstatne zmenila. Pozorne som hľadal v knihách, prečo keď napadli sedliaci paláce a kaštiele bohatých si odniesli po zmocnení sa okázalých obydlí boháčov nie ich koberce, kryštálové misky a iné drahocennosti, ani si neodniesli luxusné predmety, ale pri každom prepade vyrabovali sýpky a odniesli si len poživeň pre seba a svoje rodiny.

Porovnávam si to s dneškom, pozorne počúvam o čom si ľudia rozprávajú a čo ich na dnešku hnevá. Prekvapujúco, starosti jednoduchých ľudí sú rovnaké ako v minulosti. Málokto závidí, zlatom zdobené paláce bánk a bohorovných, túži hlavne po jedle, osobnej bezpečnosti a streche nad hlavou.

V takom svete, kde je hlavným kritériom úspešnosti zisk a bohatstvo jednotlivcov, nemôže byť ochrana prírody a prírodných zdrojov ako je aj pôda a voda, ktorá je predpokladom trvalo udržateľného rozvoja, odsunutá do altruistickej roviny akademických úvah. Vo vzťahu k ochrane životného prostredia človeka je ochrana pôdy v súčasnej dobe sťažená faktom, že aj rad iných prírodných zdrojov, ba i príroda ako celok sa stala súkromným majetkom, dôsledkom čoho je, že ak „udelíme“ ktorémukoľvek prírodnému zdroju privilégia súkromného majetku, stáva sa v istom slova zmysle tovarom, ktorý sa môže voľne predávať.

Ak je hlavnou prekážkou ochrany prírody a prírodných zdrojov, vrátane pôdy, pre zabezpečenie výživy ľudí existencia vlastníckych vzťahov k objektu ochrany, musí sa táto problematika stať výhradnou agendou národného štátu ako správcu týchto zdrojov.

Už aj preto, aby sa zamedzilo reálne narastajúcim sociálnym nepokojom na vidieku, treba poľnohospodárstvo rehabilitovať, lebo ide o osobitný druh výroby, ktorá síce z jednej strany musí ako každá iná výroba prinášať výrobcovi primeraný zisk, avšak z druhej strany tým, že pre produkciu využíva krajinný priestor, stáva sa aj dôležitým krajinotvorným, alebo deštrukčným prvkom krajiny. Keď priznávame poľnohospodárstvu tak produkčnú, ako i mimoprodukčnú funkciu v krajine, *nemôžeme súhlasiť s jednostrannými návrhmi postaviť poľnohospodársku výrobu v rôznych prírodných podmienkach našej planéty pred globálnu konkurenčnú konfrontáciu.*

Toto je nielen výzva, ale aj hrozba budúcnosti!

Literatúra

[1.] Anonymus: (2013) United Nations General Assembly - World Soil Day and International Year of Soils

[2.] Anonymus: (1981) World Soil Chart, In: Medzinárodné dokumenty o pôde, preložili. J. Hraško a P. Jambor, VÚPVR 1992

[3.] Arnold R.W.,Szabolcs I., Targuljan V.O. Edts. (1990) Global Soil Change., Report of an IIASA – ISSS – UNEP Task Force

[4.] Ehwald, E.: (1964) Einige philosophische Probleme in der Bodenkunde DDR, Sitz.-Ber. Dt. Akad. Landwirtschafts. — Wiss, 13, Berlín, H. 8.

[5.] Hraško, J.,: (1985) Teoretické problémy klasifikácie a hodnotenia pôd Geogr. Čas., 37, str. 314 – 324

[6.] Hraško, J., (1996) Umweltverträgliche, marktfähige und menschengerechte Zukunftstechnologien. Zb. Sympózium „Eine Welt – eine Zukunft, Berlin

[7.] Hraško, J.,: (1998) Influence of Socio - Economic Changes on Soil Productivity in Slovakia, In: . „Advances in Geoecology 31, Volume 2, str. 927 – 932, Catena Verlag GmbH,

[8.] Rozanov, B.G. (1977) Soil Cover of the Earth, Publ. House of the Moscow University

ZHRNUTIE

Predkladaná vedecká monografia 25 rokov samostatnej Slovenskej republiky, si dáva za cieľ priblížiť čitateľovi hlavne trendy v politickom a socioekonomickom vývoji Slovenska počas obdobia samostatnosti. V tomto zmysle by autori monografie chceli vyjadriť nádej, že sa publikácii podarí vyplniť chýbajúci priestor uceleného pohľadu o danej téme, kde by bol analyzovaný a zhodnotený vývoj za uplynulých 25 rokov Slovenskej republiky aj s vlastnými závermi. Tento prístup je o to dôležitejší, že dnes môžeme hovoriť, že Slovenská republika je úspešným príbehom. Podarilo sa naplniť víziu budovania moderného sociálneho štátu, plne etablovaného a rešpektovaného vo svete. Naplnili sa tak vízie národných politických elít z minulosti, ktoré počas niekoľkých storočí neúnavne, aj za cenu straty vlastnej slobody presadzovali myšlienku samostatného štátneho celku. Začiatky vzniku Slovenskej republiky boli mimoriadne ťažké ako z hľadiska medzinárodného, tak aj vnútroštátneho. V podstate nikto nám neveril, že Slovensko môže ekonomicky, finančne a možno aj celospoločensky prežiť oddelene od Českej republiky. Vyvrátila sa našim úspešným vývojom, za federácie všeobecne proklamovaná floskula o doplácaní na Slovensko. V mnohých oblastiach dosiahla slovenská ekonomika vyššiu dynamiku ako česká. Vstup do EÚ nám priniesol zlepšenie politickej klímy, harmonizáciu legislatívneho prostredia, sprísnenie environmentálnych a hygienických štandardov či noriem na ochranu spotrebiteľa. Všetky tieto vplyvy zlepšili globálne postavenie Slovenska, ktorý sa okrem iného prejavuje v masívnom vstupe zahraničných investorov, najmä do automobilového priemyslu. To vyvolávalo pozitívne tendencie v zvyšovaní produktivity, zvyšovanie miezd a celkovú konvergenciu k úrovni EÚ.

Aj napriek skutočnosti, že nielen v súčasnosti, ale aj dlhodobejšie dochádza k pozitívnemu nadpriemernému rastu vývoja slovenskej ekonomiky, čo je aj predpokladom kvality života občanov, by sa nemalo zabúdať aj na budúcnosť a teda udržateľnosť ďalšieho rozvoja. S tým súvisí aj posilňovanie národno - štátnych záujmov Slovenska. Suverénne štáty v spravodlivom usporiadaní môžu dobrovoľne a pri dodržaní princípov vzájomnej výhodnosti odovzdať časť svojich právomocí EÚ, ktorými neohrozujú svoje národno-štátne záujmy.

Ing. Ondrej Barič, PhD.

Vedecký redaktor a vedúci projektu.

SUMMARY

The submitted scientific monograph of "*25 years of independent Slovak Republic*" is aimed to bring to the reader into mainly trends of the political and socio-economic development of Slovakia during the period of its independence. In this sense, the authors of the monograph would like to express their expectation, that the publication will complete and fill in some missing space of a comprehensive view of the topic, where the development of the Slovak Republic throughout forepassed 25 years will be analyzed and evaluated, and own conclusions will be amended. This approach is all the more important, that we can say today, that the Slovak Republic is a successful story. It succeeded in the vision fulfilling of a modern welfare state building and creating, that is fully established and respected in the world. Thus, the visions of the national political elites of the former times, which for several centuries tirelessly, even for sake of their own liberty loss, promoted the idea of an independent state. Beginnings of the Slovak Republic creation were extremely difficult, as from international as well from national aspect. In essence, nobody believed that Slovakia could survive economically, financially, and probably also social separated from the Czech Republic. A presumption about paying to Slovakia has been overcome by our successful developments, which suggestion was widely proclaimed during federation. Slovak economy has become more dynamic in many areas the than the Czech economy. Accession to the EU has led us to improved political climate, harmonized legislative environment, tightened environmental and hygiene standards, or consumer protection standards. All these effects have improved Slovakia's global position, which is reflected, among other things, in the massive entry of foreign investors, especially in the automotive industry. This activated positive trends in productivity growth, wage increases and overall convergence to the EU level. Despite the fact that there is a positive over-average growth of the Slovak economy development, that is also a prerequisite for citizens' quality of life, not only on the present but also on a long-term basis, the future development and therefore the sustainability of further development should not be forgotten. Therewith is connected also with strengthening of the national-state interests of the Slovak Republic. Sovereign states in appropriate organization may, on a voluntary basis and in accordance with the principles of mutual benefit, to devolve some of their powers, that do not jeopardize their national interests, to the EU.

Ing. Ondrej Barič., PhD.

Scientific editor and project leader.

CHARAKTERISTIKY AUTOROV

Ing. Ondrej Barič, PhD.

Vysokoškolské vzdelanie získal na Technickej univerzite v Bratislave v roku 1975. Vedeckú hodnosť PhD obhájil na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore svetová ekonomika. Pracovnú činnosť začal v podniku Slovnaft, kde sa postupne prepracoval do vedúcej funkcie. Po deviatych rokoch išiel na vyžiadanie pracovať na Ministerstvo priemyslu SR. Po reorganizácii ministerstiev, na Ministerstvo hospodárstva SR. V riadiacich funkciách na ministerstvách pôsobil celkom desať rokov. Naposledy ako riaditeľ finančného odboru. Po odchode prešiel do komerčného bankovníctva, kde pracoval vo vedúcich funkciách v Investičnej a rozvojovej banke. Získane skúsenosti následne využil v Národnej banke Slovenska na úseku guvernéra ako bankový expert. Naposledy bol zamestnaný na Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu SR, a v Národnom centre európskych a globálnych štúdii zriadeného vládou SR, ako vedúci výskumnej sekcie pri Ekonomickej univerzite v Bratislave. Potom pracoval ako vedecký tajomník na Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave. Zároveň pôsobil aj v Občianskych združeniach v ekonomickej oblasti odborno - vedeckej. Je predsedom OZ NCEGŠ - Národné centrum európskych a globálnych štúdií. Pôsobí v NHO Matice slovenskej.

doc. Ing. Július Binder, CSc, Dr.h.c.

Projektant, vodohospodár, hospodársky pracovník, poslanec NR SR vo volebnom období 1998 – 2002 za Hnutie za demokratické Slovensko, spisovateľ, publicista, sa narodil v roku 1931. Študoval odbor hydrotechnické stavby na Fakulte inžinierskeho staviteľstva Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave. Tu absolvoval aj postgraduálne štúdium životného prostredia – odbor zdravotné vodohospodárske stavby. (1975 – 1977). V roku 1994 mu Slovenská technická univerzita (STU) udelila titul Doctor honoris causa (Dr. h. c.). V roku 1997 habilitoval na Žilinskej univerzite a bol menovaný za docenta. V roku 1955 začal

pracovať v Hydroprojekte Bratislava (neskôr Hydroconsult), kde pôsobil 36 rokov ako projektant, výrobný námestník a hlavný inžinier podniku. Významný reprezentant slovenského vodohospodárstva, autor a spoluautor vodohospodárskych projektov a stavieb, z ktorých dominantou je Sústava vodných diel Gabčíkovo – Nagy Maros. Ako riaditeľ investorského štátneho podniku Vodohospodárska výstavba v Bratislave sa významne zaslúžil o realizáciu takzvanej alternatívy C a o dokončenie vodného diela Gabčíkovo – Čunovo. Environmentálne témy prednášal aj na zahraničných univerzitách a vedeckým spoločnostiam v USA, Kanade, Venezuele, Mexiku, Juhoafrickej republike (JAR), v Číne, Japonsku a takmer vo všetkých štátoch Európy. Je autorom niekoľkých patentov a zlepšovacích návrhov. V roku 1995 mu bolo prepožičané najvyššie štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra I tr.

prof. Ing. Juraj Hraško DrSc.

Narodil sa v roku 1931 v rodine maloroľníka. To znamená, že jeho korene sú už od mladosti späté s pôdou. Svoju profesionálnu dráhu začal po maturite vysokoškolským štúdiom na Fakulte pôdoznalectva a agrochémie Ústavu V.V. Dokučajeva v Charkove, ktorú ukončil v r. 1955. V rokoch 1966 – 1967 sa stal štipendistom Nadácie A. Humboldta na Ústave pedológie Univerzity Fridricha Wilhelma v Bonne. Doktorskú dizertačnú prácu obhájil v r. 1974, profesorom pedológie sa stal v r. 1982. V r. 1980 bol zvolený za člena korešpondenta SAV a o rok neskôr za člena korešpondenta ČSAV. V rokoch 1981 – 1989 bol profesorom Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave a neskôr (1989 – 1990) ako hosťujúci profesor na Univerzite Fridricha Wilhelma v Bonne. V rokoch 1995 – 1998 bol na Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre profesorom a prvým vedúcim Katedry pre trvalo udržateľný rozvoj. V rokoch 1992 – 1994 bol poslancom Národnej rady SR a v r. 1994 sa stal ministrom životného prostredia Vlády SR. Jeho najväčším pracovným úspechom bola organizácia a odborné vedenie Komplexného prieskumu poľnohospodárskych pôd Slovenska (1960 – 1970), na základe ktorého sa získali veľmi podrobné informácie o pôdnom kryte Slovenska využívané doteraz. Je autorom a spoluautorom viac ako 153 pôvodných vedeckých prác, vyše 250 odborných štúdií, množstva článkov a referátov

na vedeckých podujatiach. Je nositeľ štátneho vyznamenania Radu Ľ. Štúra I. triedy.

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc., rcds.

Je absolventom Elektrotechnickej fakulty SVŠT (teraz STU) v Bratislave v oblasti počítačov, informatiky a kybernetiky (1973). Vedeckú hodnosť kandidáta vied v oblasti umelej inteligencie a teoretickej robotiky získal na Ústave technickej kybernetiky SAV v Bratislave (1985), titul „rcds." na Kráľovskej akadémii obranných štúdií v Londýne (1998) a vedecko-pedagogickú hodnosť „docent" v oblasti medzinárodných vzťahov na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici (2009). Pôsobil v rôznych riadiacich funkciách na Ústave technickej kybernetiky SAV, v Kancelárii prezidenta SR, na Správe štátnych hmotných rezerv SR, na Ministerstve obrany SR, Ministerstve zahraničných vecí SR a na Úrade pre štátnu pomoc SR. Ako poslanec za Slovenskú národnú stranu bol zaradený do zahraničného výboru SN Federálneho zhromaždenia , v ktorom pôsobil v oboch záverečných volebných obdobiach FZ. Od roku 1991 bol členom predsedníctva FZ a členom stálych delegácií FZ v Rade Európy a Severoatlantickom zhromaždení (dnes Parlamentné zhromaždenie NATO). Pôsobil resp. pôsobí ako vysokoškolský pedagóg na Fakulte práva Janka Jesenského Vysokej školy v Sládkovičove, Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici a na Katedre politológie TnUAD v Trenčíne; vedie výučbu v oblasti európskej integrácie, medzinárodných organizácií, politológie, politického a právneho myslenia a teórie spravodlivosti.

PhDr. Anton Hrnko, CSc.

Anton Hrnko vyštudoval filozofiu a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po skončení pôsobil od roku 1979 v Historickom ústave SAV najprv na študijný pobyt. Potom pracoval ako vedecký pracovník. Prešiel postupne viacerými funkciami. Naposledy v SAV bol v roku 1990 menovaný za vedúceho oddelenia dejín kapitalizmu. Od roku 1999 pracuje ako vedúci oddelenia NATO v sekcii zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov Ministerstva obrany SR.

V rokoch 1990 - 1998 vykonával mandát poslanca SNR a NR SR. V rokoch 1990-1992 bol členom výboru pre štátnu správu a samosprávu, tiež bol členom zahraničného výboru 1992-1994 a výboru pre obranu a bezpečnosť 1994-1998. Počas všetkých troch období bol aj členom mandátového a imunitného výboru. Od roku 2016 je predseda Výboru NR SR pre obranu a bezpečnosť, člen Osobitného výboru NR SR pre kontrolu SIS. Je podpredsedom Slovenskej národnej strany. Pôsobil vo Výbore Matice slovenskej. Odborne sa venuje najnovším dejinám medzinárodných vzťahov a miestu Slovenska v nich, obrannej a zahraničnej politike. Je autorom viacerých vedeckých publikácii. Je ocenený vyznamenaním Rad Andreja Hlinku I tr.

prof. Ing. Mgr. Jaroslav Husár, CSc.

V roku 1960 skončil Vysokú školu ekonomickú v Bratislave. Diplomovú prácu robil v ZSMK Tlmače, kde aj začal pracovať v strojno-výpočtovom stredisku, ktoré malo počítače Aritma. Potom pokračoval v práci na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. Následne absolvoval postgraduálne štúdium Úradu technickej pomoci OSN v Belehrade a získal magistra ekonomických vied. V roku 1968 absolvoval študijnú stáž na EHK v Ženeve a potom sa stal jeho riadnym pracovníkom. EHK pracovala na programe Komparácia krajín regiónu EHK na báze input-output tabuliek. Zlepšil Leontievov model o submaticu importu, o čom publikoval v EHK a aj v Ekonomickom časopise v Bratislave. V roku 1990 nastúpil na Ministerstvo práce v Addis Abebe v Etiópii ako expert Medzinárodného úradu práce v Ženeve. Prednáškové a študijné pobyty absolvoval v Budapešti, v Halifaxe v Kanade, v Hale v Nemecku a v Neapole v Taliansku. Bol aj na trojmesačnej stáži na Bureau of Economic Analysis na Ministerstve obchodu vo Washingtone. Napísal ako autor viacero kníh, aj v spoluautorstve. Predovšetkým to bolo dielo Úvod do ekonometrie v roku 1970. Dobrú odozvu mali Makroekonómia a Aplikovaná makroekonómia. Zo skrípt napr. Input-output analýza a systém národných účtov a Aplikovaná ekonometria. Jeho najnovšie dielo je Aj ekonómia je veda.

prof. JUDr. Jaroslav. Chovanec, CSc., et Dr. h. c.

Je absolventom Právnickej fakulty Univerzity Komenského, na ktorej promoval v roku 1962. V roku 1967 získal titul JUDr. Počas viac ako 21-ročného pôsobenia v Ústave štátu a práva SAV sa aktívne zúčastňoval na základnom vedeckom výskume ako vedúci vedecký pracovník a okrem toho externe pôsobil ako vysokoškolský učiteľ (odborný asistent, docent a profesor) v odbore štátne (ústavné) právo na viacerých právnických fakultách (PF UK Bratislava, PF UPJ Košice, PF University J. E. Purkyňe v Brne, Vysoká škola ZNB IV. fakulta Bratislava, FiF UK Bratislava, PF UMB Banská Bystrica). V súčasnosti pôsobí, resp. pôsobil ako interný profesor na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici (vedúci katedry teórie štátu a práva), interný profesor na Fakulte masmediálnej komunikácie UCM v Trnave (vedúci katedry humanitných vied) a interný profesor na Fakulte práva Janka Jesenského vysokej školy v Sládkovičove (vedúci katedry teórie štátu a práva). Je aktívnym advokátom, členom Spolku slovenských spisovateľov, správcom Nadácie Ľudovíta Štúra a Nadácie profesora Karola Planka pri PF UK, členom Združenia národne orientovaných právnikov a členom Historickej spoločnosti SAV, ako aj členom Spoločnosti pre medzinárodné právo SAV. Je podpredsedom Dozorného výboru Matice slovenskej. Je autorom množstva vedeckých publikácii a prác vo svojom odbore, ako napr. Slovenská republika - budovanie suverénneho štátu, Ústava Slovenskej republiky - základný zákon štátu, Budovanie štátu Slovenskej republiky (k 20. výročiu vzniku). Je nositeľom štátneho vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra II. triedy.

Ing. Peter Kijovský.

Ing. Peter Kijovský po absolvovaní štúdia na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave pracoval v príprave výroby, potom v príprave a realizácii investícií pre strojársky a stavebný podnik. Následne sa venoval analýzam výrobných odvetví, zdrojov, produkcie, zamestnanosti, kapitálových investícií, príprave stratégií a riešeniu výskumných úloh v Projekčno-organizačnom ústave ZTS a v Ústave ekonomiky a riadenia priemyslu. Neskôr pôsobil na Ministerstve hospodárstva SR ako vedúci

oddelenia Rozvoj malého a stredného podnikania. Vo finančnom sektore pôsobil v Investičnej a rozvojovej banke ako vedúci obchodného úseku. Pôsobil na Národnom inšpektoráte práce ako riaditeľ informačného centra a napokon na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR a na Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu SR ako manažér riadenia výdavkov zo štrukturálnych fondov EÚ. V súčasnosti aktívne pôsobí v občianskom združení NCEGŠ – Národne centrum európskych a globálnych štúdií, ako vedecký tajomník.

Ing. Sergej Kozlík.

V roku 1974 ukončil štúdium na Fakulte riadenia Vysokej školy ekonomickej v Bratislave, odbor ekonomicko-matematické výpočty. V tom istom roku začal pracovať na Slovenskom cenovom úrade, kde prešiel rôznymi pracovnými zaradeniami, nakoniec tam bol riaditeľom odboru cien priemyslu. Od roku 1988 pracoval na Ministerstve financií SR ako vedúci oddelenia cien priemyslu a zástupca riaditeľa odboru cien. V roku 1990 sa podieľal na vytvorení Protimonopolného úradu SR, kde bol riaditeľom výkonného odboru. V júli 1992 Predsedníctvo vlády SR vymenovalo Sergeja Kozlíka za riaditeľa odboru hospodárskej politiky Úradu vlády SR. V rokoch 1993-1998 pôsobil vo funkciách podpredsedu vlády SR a ministra financií. Po parlamentných voľbách 1998 sa stal poslancom NR SR a členom Výboru NR SR pre financie rozpočet a menu. Do Európskeho parlamentu bol zvolený v roku 2004 za Ľudovú stranu - Hnutie za demokratické Slovensko. Pôsobil v Skupine Aliancie liberálov a demokratov za Európu, kde bol členom predsedníctva. V europarlamente pôsobil dve volebné obdobie. Bol člen Výboru pre rozpočet. Bolo mu prepožičané štátne vyznamenanie Rad Ľudovíta Štúra I. triedy.

Ing. Stanislav Morong, PhD.

Od roku 1993 pôsobí na Akadémií ozbrojených síl. Na katedre manažmentu uvedenej akadémie sa od roku 2004 vo svojej pedagogickej a vedecko-výskumnej činnosti zameriava najmä na problematiku

materiálového manažmentu v špecifickom prostredí ozbrojených síl, ako aj problematike ekonomickej bezpečnosti. V publikačnej a edičnej činnosti primárne identifikuje, analyzuje a navrhuje internú a externú zdrojovú bázu štátu nevyhnutnú pre zvládanie krízových situácií vojnového a nevojnového charakteru.

Je autorom, resp. spoluautorom viacerých knižných publikácií, učebných textov, odborných článkov a riešiteľom výskumných úloh.

Monografia je výsledkom práce kolektívu autorov. Vývoj samostatnej Slovenskej republiky od jej vzniku za uplynulých 25 rokov si žiada podrobnejšie zhodnotenie, predovšetkým v rozhodujúcich oblastiach jej politicko-hospodárskeho života. To je obsahom a cieľom vyjadrené v predkladanej monografii v príspevkoch autorov, z ktorých niektorí boli významní slovenskí vedci, pedagógovia, politici, alebo manažéri. Zamerali sa na analýzu príčin rozdelenia federácie a následne rozoberajú hlavné rozvojové procesy Slovenskej republiky počas 25 rokov jej samostatnosti. Za toto obdobie prešla slovenská ekonomika zmenami, ktoré zásadne zmenili jej charakter. Ústrednými témami sa stali predovšetkým plná integrácia do Európskej únie a uskutočnenie štrukturálnych reforiem. Dôležitým nástrojom ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý patrí zároveň k pilierom Európskej únie je politika súdržnosti. S ňou v nemalej miere súvisí rozvoj hlavných odvetví hospodárstva Slovenska. Potreba efektívnejšie hospodáriť s prírodnými zdrojmi sa stáva všeobecnou nevyhnutnosťou.
Monografia je určená širokej verejnosti nie len odbornej.

This monograph is the result of a team of authors work. The development of independent Slovak Republic since its establishment, throughout the last 25 years, requires for a more detailed evaluation, especially in the critical and determining areas of its political and economic life. This is the content and purpose expressed in the submitted monograph, in the contributions of the authors, some of which were significant Slovak scientists, pedagogues, politicians, or managers. They targeted the analysis of causes of the federation division, and subsequently they discuss the main development processes of the Slovak Republic during 25 years of its independence. During this period, the Slovak economy has undergone changes that have fundamentally modified its character. The main topics were, in particular, full integration into the European Union and structural reforms implementation. An important instrument of economic and social development, which is at the same time a pillar of the European Union, is the cohesion policy. It is closely connected with the development of the Slovakia‘s main economy branches. The need for more efficient management of natural resources becomes a general necessity.
The monograph is destined for the general public, not only for the professional.

9 788097 250829 >